

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

**MAHLAS BEYİTLERİ BAĞLAMINDA
17. YÜZYIL GAZELLERİNDE BENLİK**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AHMET GEPREM

GAZİANTEP
MART2018

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

**MAHLAS BEYİTLERİ BAĞLAMINDA
17. YÜZYIL GAZELLERİNDE BENLİK**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AHMET GEPREM

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Halil İbrahim YAKAR
İkinci Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Celal VARIŞOĞLU

GAZİANTEP
MART 2018

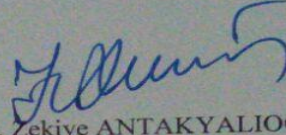
T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

Mahlas Beyitleri Bağlamında 17. Yüzyıl Gazellerinde Benlik

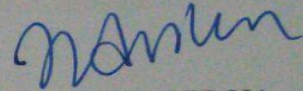
AHMET GEPREM

Tez Savunma Tarihi: 19.03.2018

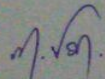
Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

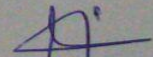

(Doç. Dr. Zekiye ANTAKYALIOĞLU)
SBE Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans olarak gerekli şartları sağladığını onaylarım.

(Prof. Dr. Hülya ARSLAN EROL)
Enstitü ABD Başkanı

Bu tez tarafımca (tarafımızca) okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

(Dr. Öğr. Üyesi Celal VARİŞOĞLU)
İkinci Tez Danışmanı

(Prof. Dr. Halil İbrahim YAKAR)
Tez Danışmanı

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

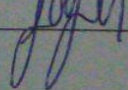
Jüri Üyeleri:
(Unvanı, Adı ve SOYADI)

Prof. Dr. Halil İbrahim YAKAR (Jüri başkanı)

Dr. Öğr. Üyesi Armağan ZÖHRE

Dr. Öğr. Üyesi Gülşah Gaye FİDAN

İmzası

ETİK BEYAN

Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Ahmet Geprem

19/03/2018

ÖZET

MAHLAS BEYİTLERİ BAĞLAMINDA 17. YÜZYIL GAZELLERİNDE BENLİK

GEPREM, Ahmet

Yüksek Lisans Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı ABD

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Halil İbrahim YAKAR

İkinci Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Celal VARİŞOĞLU

Mart 2018, 286 sayfa

Bu çalışma 17. yüzyılın önde gelen sekiz şairi Şeyhülislâm Yahyâ, Nâbî, Nâ'îlî, Neşâtî, Nef'î, Nev'izâde 'Atâyî, Sâbit ve Vecdî'nin gazellerindeki mahlas beyitlerinde şairlerin kendilerini nasıl anlattıkları üzerinedir. Çalışmanın giriş bölümünde mahlasterimi ve mahlas beyitle ilgili genel bilgiler verilmiş, şairlerin benliklerini anlamada mahlas beyitlerinin önemi üzerinde durulmuştur. Eski Türk Edebiyatı, Yeni Türk Edebiyatı ve Türk Halk Edebiyatı'nda mahlasın yerine değinilmiştir. İkinci bölümde şairlerin, kendilerini doğrudan nasıl anlattıkları, hangi yönlerini ve özelliklerini dile getirdikleri işlenmiştir. Üçüncü bölümde dış dünyadan ve afaki olaylardan hareketle kendilerini ne biçimde tarif ettikleri, kendilerine özgü hangi yönlerini anlattıkları irdelenmiştir. Her konu başlığında şairler ve konularla ilgili farklı grafikler verilerek, konu daha somut hale getirilmeye çalışılmıştır. Dördüncü bölümde ise şairlerin kendileri için kullandıkları sıfatlar tablo halinde verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: 17. yüzyıl, gazel, mahlas, mahlas beyit, benlik

ABSTRACT**INDIVIDUALITY IN THE 17th CENTURY GHAZELS IN
THE CONTEXT OF PSEUDONYM COUPLETS**

GEPREM, Ahmet

Master of Arts Thesis, Department of Turkish Language and
Literature

Supervisor: Prof. Dr. Halil İbrahim YAKAR

Second Supervisor: Dr. Öğr. Üyesi Celal VARIŞOĞLU

Mart 2018, 286 pages

This study is about how the poets express themselves in pseudonym couplets in the ghazels of Sheikh-ul-Islam Yahyâ, Nâbî, Naili, Neşâtî, Nef'î, Nev'izade Atayi, Sâbit and Vecdî, who are eight prominent poets of 17th century. In the introduction part of the study, preliminary information about pseudonym and pseudonym couplets were given and the importance of pseudonym couplets was emphasized in order to understand the individualities of the poets. In addition, the study mentioned the place of pseudonym in Old Turkish Literature, New Turkish Literature and Turkish Folk Literature. In the second part of the study, it was explained how the poets express themselves directly; and which aspects and features of their own they mention. In the third part were explained in what ways the poets describe themselves considering the external world and random events; and which specific aspects of their own they explain. The subject was tried to make more intelligible with the graphics related to the poets and the themes. In the fourth part of the study, a table about the titles that the poets used for themselves was shown.

Key Words: 17th century, ghazel, pseudonym, pseudonym couplet, individuality

ÖNSÖZ

13. yüzyıl sonlarından 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar yaklaşık altı asır boyunca hüküm sürmüş olan divan edebiyatının en yüksek ve en olgun dönemi 17. yüzyıl olarak kabul edilir. Her dönemde olduğu gibi bu asırda da en revaçtaki nazım şekli gazeldir. Mahlas beyitleri gazellerin süzölmüş bir hülasası gibi olan beyitleridir. Yine mahlas beyitleri kendi başına fikir ve duygu ihtiva eder hüviyettir. Bu beyitlerde şairler isimlerinin geçmesi dolayısıyla kendilerini somutve çarpıcı bir şekilde tanıtmışlardır.

Bu çalışmada mahlas beyitleri çerçevesinde, 17. yüzyılın önde gelen sekiz şairi;Şeyhülislâm Yahyâ, Nâbî, Nâ'îlî, Neşâtî, Nev'izâde 'Atâyî, Nef'î, Sâbit ve Vecdî'nin gazellerinde kendilerini nasıl tanıttıklarını incelemeye çalıştık. Çalışmamız zihnimizde somutlaşıp belirmeye başladığı aşamada, bu konuda yapılmış çalışmaları araştırdık. Mahlas üzerine yapılmış çalışmalar olmakla birlikte, mahlas beyitlerinden hareketle şairlerin birçok bakımdan benliklerini inceleyençalışmaların da pek olmadığını fark ettik. Uzun bir zamanı şairlerin gazellerini inceleyip mahlas beyitlerini okumak, anlamak, tasnif etmek, şairleri ve konuları karşılaştırmakla geçirdik. Elimizde oluşan bütün tematik ve sayısal verileri istatistiki bilgiler haline getirerek karşılaştırmalı yorumların yapılabilmesine imkan sağladık.

Sekiz şairin toplamda 2699 gazelini inceledik. Bu gazellerdeki mahlas beyitlerin tamamını tahlil ettik. Bunlar içerisinden şairlerin doğrudan kendilerini anlattıkları, duygu ve düşünce dünyalarını tanıttıkları, edebi, siyasi, sosyal ve diğer açılardan kendi benliklerini sergiledikleri 715 mahlas beyite yoğunlaştık. Bunları konularına göre sınıflandırdık. Toplamda 24 konu başlığında çalışmamız şekillenmiş oldu. Tezimiz giriş kısmından sonraki ikinci bölümü, şairlerinkendilerini iç dünyalarındaki yaşayışlarını merkeze alarak tanıttıkları kısımdır. Üçüncü bölüm dış dünyadaki olay ve gelişmelerden hareketle şahsiyetlerini anlattıkları kısımdır. Dördüncü bölüm ise şairlerin mahlas beyitlerinde kendileri için kullandıkları sıfatlardan oluşmaktadır.

Yoğun geçen bu çalışmada önemli katkılarıyla destek olan saygıdeğer Prof. Dr. Halil İbrahim Yakar hocama, tezimizin fikir aşamasından bitimine kadar yardımda bulunan değerli Dr. Öğr. Üyesi Celal Varışoğlu hocama içtenlikle teşekkür ederim. Yine bilgiyar konusundafarklı teknik bilgilerinden istifade ettiğim öğretmen arkadaşlarıma ve yoğun çalışmalarıma sabırla anlayış gösteren eşime gönülden teşekkür ederim.

Ahmet GEPREM
Mart 2018

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
GRAFİKLERİN LİSTESİ	vi
KISALTMALAR	vii
BİRİNCİ BÖLÜM	1
1. GİRİŞ	1
1.1. MAHLAS NEDİR?	1
1.1.1. Mahlas Beyit Nedir?	1
1.1.2. Mahlas Beyitlerinin Şairlerin Benliklerini Çözümlemedeki Rolü.....	2
1.2. ESKİ TÜRK EDEBİYATINDA MAHLAS	4
1.2.1. Divan Şairlerinin Mahlas Seçerken Dikkat Ettikleri Hususlar	5
1.3. YENİ TÜRK EDEBİYATINDA MAHLAS	9
1.4. TÜRK HALK EDEBİYATINDA MAHLAS	10
1.5. 17. YÜZYIL DİVAN ŞİİRİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ	13
İKİNCİ BÖLÜM	16
2. ŞAİRLERİN İÇ DÜNYALARINDAKİ YAŞAYIŞLARINI MERKEZE ALARAK KENDİLERİNİ TANITTIKLARI MAHLAS BEYİTLER	16
2.1. KENDİNE ÖĞÜT, UYARI, ÖZELEŞTİRİ VE KENDİNİ YERME	16
2.2. SÖZ SÖYLEME İSTİDATI İLE ÖVÜNME VE ŞAİRLİK ÖZELLİKLERİ.....	29
2.3. PİŞMANLIK	50
2.4. YALNIZLIK DUYGUSU	55
2.5. KENDİNİ HAKİR GÖRME VE ALÇAKGÖNÜLLÜLÜK.....	65
2.6. KENDİ VARLIĞINA BAKIŞ	73
2.7. GÖNLÜN HALİNİ AÇIKLAMA	86
2.8. KARAMSARLIK, ÜMİTSİZLİK, KORKU VE ENDİŞE	99
2.9. KENDİ AŞK ÖZELLİKLERİ	108
2.10. AMAÇLAR, ARZU VE İSTEKLER	122

2.11. COŞKUNLUK, CEZBE, KENDİNDEN GEÇME, SEKR VE VECD HÂLİ	134
2.12. SEVİNÇ VE MUTLULUK.....	143
2.13. GAM, DERT, KEDER, HASTALIK VE ÇARESİZLİK HÂLİ.....	150
2.14. DUÂ, NİYÂZ, YALVARIŞ VE YAKARIŞ.....	165
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	174
3. KENDİLERİNİ DIŞ DÜNYADAKİ OLAYLARLA İLİŞKİLİ OLARAK TANITTIKLARI MAHLAS BEYİTLER	174
3.1. KENDİNİ BAŞKALARI İLE MUKAYESE, KENDİ ŞAHSINI ÖVME VE ÜSTÜN GÖRME	174
3.2. KENDİNİ ÖLÇÜ GÖSTERME VE KENDİNİ İLHAM KAYNAĞI GÖRME	190
3.3. KIZGINLIK, SİTEM, ÖFKE VE BEDDUÂ	202
3.4. ANLAŞILAMAMA VE KENDİNİ ANLATAMAMA İSTIRABI	211
3.5. KARŞILIK VE İLTİFAT BEKLENTİSİ.....	218
3.6. MADDEYE, DÜNYAYA VE ZAMANA BAKIŞ.....	227
3.7. ALLAH'A BAĞLILIK VE KULLUK ŞUURU.....	236
3.8. PEYGAMBER SEVGİSİ VE PEYGAMBERE BAĞLILIK.....	248
3.9. AYRILIK VE KAVUŞMA DUYGUSU	250
3.10. OLUMSUZLUKLARA OLUMLU BAKIŞ, RIZA VE MEMNUNİYET .	259
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	268
4. ŞAİRLERİN MAHLAS BEYİTLERİNDE KENDİLERİ İÇİN KULLANDIKLARI SIFATLAR.....	268
SONUÇ.....	270
KAYNAKLAR	272
EKLER.....	275
KAVRAM İNDEKSİ	284
ÖZGEÇMİŞ.....	286
VITAE	286

GRAFİKLERİN LİSTESİ

GRAFİK 1:	29
GRAFİK 2:	50
GRAFİK 3:	55
GRAFİK 4:	65
GRAFİK 5:	73
GRAFİK 6:	86
GRAFİK 7:	99
GRAFİK 8:	108
GRAFİK 9:	122
GRAFİK 10:	134
GRAFİK 11:	143
GRAFİK 12:	150
GRAFİK 13:	165
GRAFİK 14:	173
GRAFİK 15:	190
GRAFİK 16:	202
GRAFİK 17:	211
GRAFİK 18:	218
GRAFİK 19:	227
GRAFİK 20:	236
GRAFİK 21:	248
GRAFİK 22:	250
GRAFİK 23:	259
GRAFİK24:	267
GRAFİK 25:	276
GRAFİK 26:	277
GRAFİK 27:	278
GRAFİK 28:	279
GRAFİK 29:	280
GRAFİK 30:	281
GRAFİK 31:	282
GRAFİK 32:	283

KISALTMALAR

Atatürk Kültür Merkezi	AKM
Cilt	c.
Çeviren	Çev.
Dağıtım	Dağ.
Derleyen	Der
Gazel	G
Hazırlayan	Haz
Hazret	Hz.
Milli Eğitim Bakanlığı	MEB
Mütercim	Müt
Sayfa sayısı	ss.
Türkiye Diyanet Vakfı	TDV

BİRİNCİ BÖLÜM GİRİŞ

1. GİRİŞ

1.1. MAHLAS NEDİR?

Arapça bir kelime olan mahlas, "halâs" kelimesinden türemiştir. Halâsın anlamı ise "kurtulma, kurtuluş, saflık, temizlik, gönültemizliği"dir. Mahlas ise Arapça'da ism-i mekan kalıbında olup kurtulacak, sığınacak yer anlamındadır. Yine aynı kökten gelen "muhtlis" ise ihlasın ism-i faili olup halis, katkısız, dostluğu içten olan demektir (Kur'an Lugatı 1989:171).

Değişik sözlük ve ansiklopedilerde ise mahlasile ilgili şu tanımlamalar karşımıza çıkmaktadır:

Kamus-ı Türkî'de Şemseddin Sami mahlası; "1.Şairin şiirde ittihaz ettiği isim ki gazelin nihayetinde zikri adet olmuştur, 2.Herkesin ismine ilaveten zemmolan ikinci isim ki, bir sıfattan ibarettir." (Sâmi, 2009:1310) olarak tanımlar.

Tahirü'l-Mevlevî ise; "Bir şairin asıl adından başka, edebiyatta kullandığı isim" (Tâhirü'l-Mevlevî, 1973:94)diyerek mahlasın takma ad olma yönünü vurgulamıştır.

Mehmet Zeki Pakalın da "Asıl addan başka kullanılan ikinci ad verilen isimdir" (Pakalın, 1983:3813) der.

Mustafa Nihat Özön, "Biryazarın yazısında kullanılmak üzere aldığı ikinci ad" (Özön, 1954:175)diyerek aynı noktaya dikkat çeker.

Ferit Devellioğlu mahlas, "1.Bir kimsenin ikinci adı, 2.Eski şairlerin şiirlerinde kullandıkları ad" (Devellioğlu, 2007:567) diye tarif eder.

“1. Eskiden şairlerin yaptıklarında kullandıkları takma ad, 2.Birkimsenin doğumda verilen ikinci adı” (Tuğlacı, 1981:1824) diyen Pars Tuğlacıda aynı doğrultuda tanımlama yaparlar.

Türk Edebiyatı Ansiklopedisi’nde Atilla Özkırımlıise mahlasa, “... eskidensanatçıların yapıtlarında kullanmak için aldıkları ikinci ad” (Özkırımlı, 1982:802) diye tarif getirir.

Bütün bu izahlar ışığında düşünülecek olursa mahlas; Şairin kendini diğer şairlerden ayırt etmek, şahsî, edebî ve sosyal benliğini şiirlerinde göstermek, kendini ontolojik olarak konumlandırmak amacıyla seçtiği gerçek veya takma addırdenilebilir.

Mahlas kullanma geleneği, Arap edebiyatından İran edebiyatına, İran edebiyatından da Türk edebiyatına geçmiştir. Ne zaman kullanılmaya başlandığına dair ise kesin bir bilgi bulunmamaktadır. İslamiyet sonrası İran edebiyatının bilinen ilk büyük şairi Rûdegî (öl. 329/940)'nin şiirlerinde mahlasını zikretmesi, bu geleneğin İran şiirinde de köklü bir geçmişinin olduğunu göstermektedir(Yıldırım, 2006:13). Bunların yanında türklerin islamiyeti kabulünden önceki şairler arasında adlarını şiirlerinde zikreden "Aprinçur Tigin Singku, Seli Tutung, Çısuya Tutung vb. şahsiyetler de vardır (Elçin, 1988:43).

Gazelerde mahlasa daha çok sûfî şairlerin şiirlerinde rastlandığı için bu geleneğin oluşmasında sûfî şairlerin payı olduğu söylenebilir. Mahlas kullanma geleneği, sürekli murakabe halinde olan sûfinin zaman zaman kendine adıyla hitap etmesinin sonucu doğmuş olmalıdır (İpekten, 1996:441).

1.1.1. Mahlas Beyit Nedir?

Şairin mahlasını kullandığı beyte mahlas beyit, mahlashane veya şah beyit denir. Mahlas beyit genelde gazellerin makta beytidir. Bununla birlikte mahlasın makta beytinden önce söylendiği gazeller de vardır. Ayrıcakimi zaman şair, mahlasını uygun düştüğünde iki ayrı beyitte de kullanır.

Şairin mahlas almasına tahallüs denir. Mahlas beyitinde şair kimi zaman mahlası sadecekendini tanıtmak için söylemez. Mahlas olarak seçtiği bu kelimenin anlamından da faydalanarak sanat yapar.Bu sanata hüsn-i tahallüs denir.

Mahlas beyit genelde makta beyit olması cihetiyle, şiirin son ve özet şeklinde önceki beyitleri ihtiva eden bir özellikte olduğu gibi, kendi içinde de bir bütünlüğe sahiptir. Bu bütünlük bizzat şairin şahsiyeti, karakteri, kimliği, benliği etrafında oluşmuştur.

1.1.2. Mahlas Beyitlerinin Şairlerin Benliklerini Çözümlemedeki Rolü

Bizim çalışmamızın temelini oluşturan mahlasbeyitlerinin,şairlerin benlikleri ile çok yakın bir ilişkisi söz konusudur. Nitekim mahlas beyitleri şairlerin hem kendilerini paranteze alıp, sadece kendi duygu ve düşüncelerini değil gerçeklikleri ifade ettikleri kısımdır.Hem de doğrudan kendilerini anlattıkları, kendilerine has duyuş, düşünüş, algılayış, yorumlayıştarzlarını dile getirdikleri kısımlardır. Bu ilişkilerin tespit ve değerlendirmelerini yapmadan önce benlik kavramı üzerinde durmanın yararlı olacağı kanaatindeyiz.

Farklı kaynaklarda benlik ile ilgili şöyle tanımlamalar yapılmıştır: Bir kimsenin öz varlığı, kişiliği, onu kendisi yapan şey, kendilik, şahsiyet. (Türk Dil Kurumu Sözlüğü, 2005:243)“Benlik kavramı; kişinin kendi kimliği, değeri, yetenekleri, sınırları, değer yargıları, amaçları vb. gibi kendisi hakkında algılayabildiği görüşlerinin, duygularının ve tutumlarının tamamı; bireyin kendi benliğine ilişkin tanımı; kendine ilişkin zihinsel tablosudur” (Byrne, 1974:271; Yörükoğlu, 1993:101-103; Erden ve Akman, 1998:92; Budak, 2000:583; Gander ve Gardiner, 2001:492).

Benlik kavramı hakkındaki bu tanımlamalara da bakılacak olursa; kişinin diğer varlıklardan farklı, kendine has olan özellikleri, algılayış biçimleri, olay, olgu ve nesnelere anlama ve yorumlama tarzının, benliğin temelini oluşturduğu söylenebilir. Burada önemli olan nokta, benliği oluşturan unsurlar ve o unsurlardan ortaya çıkan mürekkep yapının o insana mahsus olmasıdır. Bununla birlikte önemli olan diğer husus ise benliğin tek boyutlu bir kavram olmamasıdır. Benlik, bireysel ve toplumsal birçok öge ve etken ile teşekkül etmiş kompleks bir yapıya sahiptir.

Benliğin tanımları farklı benlik türlerinin de açığa çıkmasına sebep olmuştur.Bunlardan bazıları bireysel benlik, kolektif benlik ve sembolik etkileşimci benliktir. Örneğin Freud'un tanımladığı id, ego ve süperego'dan oluşan psikodinamik benlik içeriği ve dayandığı temeller bakımından bireysel bir benlik türü olarak ele

alınabilir. Bunun aksine kolektif benlik ise bilişsel olarak "ben" tanımlamasını değil "biz" tanımlamasını içerir (Arslan,2006:81).

Kolektif benlik, sosyal psikoloji içinde oldukça yeni tanımlanmışsa da tarihsel olarak oldukça eskiye dayanmaktadır. Gustave Le Bon'un Kitleler Psikolojisi, William McDougall'ın Grup Ruhı gibi kavramsallaştırmalarında kolektif benliğin ilk izlerine rastlanmaktadır. Daha sonraki yıllarda geliştirilmiş olan sosyal kimlik yaklaşımında bireyle ilgili süreçlerin grup düzeyinde açıklanmasıyla kolektif benlik yeniden gündeme gelmiştir (Hogg, 2014:130).

Ben veya bizden doğan bireysel ve kolektif benliğe ek olarak bu ikisinden farklı bir tanımlamaya sahip olan Sembolik Etkileşimci Benlik vardır. Buna göre benlik, insanlar arasında çoğunlukla sembolik olan etkileşimden doğmaktadır.Etkileşimin doğası gereği benliğin sürekli değişime uğrayacağı ve semboller taşıdığından ortak bir anlam içermesi gerektiği öngörülür. Sembolik etkileşimci benlik kavramı karmaşık olmasına karşın oldukça etkilidir. Bir başka kavram olan Ayna benlik ile oldukça yakından ilişkidir. Ayna benlik, benliğimizin başkalarının bizi görüşünü bilme halimizden kaynakladığını öne sürer(Hogg,2014:130).

Görüldüğü üzere benlik; bireyin diğerlerinden ayırt edici bir özelliği olması, aynı zamanda toplumsal bir kültürle oluşan bir yöne sahip olması, bununla birlikte soyut ve somut bir çokunsur ile etkileşime girerek dinamik bir potansiyele sahip olması gibi farklı hüviyetlere sahiptir. Önemli olan ise,benliğindışı dünya ile etkileşim içinde olan bir yönü olsa da,nihayetinde onu içaleminde eriterek kendine has bir özellik haline dönüştürerek sentez bir yapmasıdır.

Bütün bunlardan sonra, şairler şiirin bütününe kendi duygu ve düşüncelerini yayarlar. Bir kompozisyon bütünlüğü içinde arz ederler. Bazen de her mısra,herbeyit, her kıta veya her bend kendi içinde bir duygu ve düşünce topluluğudur. Gazelde öncelikle beyit güzelliğine önem verilir. Her beytin kendi içinde bir anlam bütünlüğü vardır. Bundan dolayı gazelin her beytinde değişik konuların işlenmesi kusur sayılmamıştır (İpekten, 1996:442).

Mahlas beyit ise şairin bizzat adının geçmesi doayısıyla farklı bir önem arz eder. Bu beyitler divan şairlerinin kendilerini yüksek sesle anlattıkları yerlerdir. Her ne kadar gazeldeki daha önceki beyitlerşairin kendisini anlatıyor ise de; mahlas beyit, şairinbizzat kendisinin merkezde olduğu kısımdır. Dolayısıyla mahlas beyitte artık

duygu ve düşünceler, hayaller, savunular somutlaşmış ve şairin kendisi tezahür etmiş olmaktadır. Nitekim maddeyi ve dünyayı algılayışı, zamana mekana bakışı, övgü ve özeleştirileri, şiir anlayışı, kendini evrende nasıl konumlandığı, kendini hangi sıfatlar ile nitelediği, coşkunluk, sevinç, korku, karamsarlık, çaresizlik, yakarış gibi bir çok duygu ve düşüncenin merkezinde şairin kendisi vardır. Bu beyitte şair bizzatkendini anlatır. Afaki alemle ilgili anlattığı noktalar da her halukarda kendisiyle ilişkilidir. Dolayısıyla mahlas beyitte şair, kendi benliği hakkında tahlil, tespit ve yorumlama yapmamıza imkan sağlar. Yani hem kendi aynasında kendinigörür,hem de o aynadan kendini bize gösterir.

1.2. ESKİ TÜRK EDEBİYATINDA MAHLAS

Başlangıcından günümüze Divan Edebiyatı, Klasik Türk Edebiyatı, Edebiyat-ı Kadîme gibi birçok adlandırmalar yapılan eski türk edebiyatı, 13. yüzyıl sonları ile 19.yy arasını kapsayan köklü bir edebiyat geleneğidir. Divan şiiri altı asır boyunca her tabaka ve sınıftan insanın ilgi ve dikkatini çekmiştir. Doğrudan veya dolaylı olarak toplumun bütün katmanlarını etkisi altına alan bu edebiyat kültürünün en önemli unsurlarından biri de şüphesiz şairlerin şiirlerinde kullandıkları mahlaslardır. Divan edebiyatında Şeyhî ile başlayan (İsen, 1997:195) mahlas kullanma geleneğinin, ilk olarak Arap edebiyatında görüldüğü, oradan İran edebiyatına ve nihayetinde Türk edebiyatına geçtiği düşüncesi kabul görmüştür.

Divan şairlerinin şiirlerinde kullandıkları mahlasların, o devir şiir ve şair çevresi için basit bir mesele olmadığı (Tolasa, 1983:244), şairin kendi varlığını algılayış biçimini yansıtan, bedensel ve ruhsal hüviyetini tanıtan bir kaynak olduğu muhakkaktır.

Ali Yıldırım'ın dediği gibi "Divan edebiyatı kültürünün bir cüzünü teşkil eden mahlasla, Divan şairinin felsefesini ve anlayışını bir noktadan da olsa ortaya koyma açısından önemlidir. Aslında ad, lakab, mahlas, takma ad hepsi başlı başına bir kültürdür." (Yıldırım, 2006:19). Öyle ki divan şiirindeki birçok şairin asıl adları unutulmuş, mahlasları ile şöhret kazanmışlardır. Örneğin Nâbî'nin asıl adı Yusuf, Fuzûlî'nin Mehmet, Nef'î'nin Ömer,Nâ'îli'ninki Mustafa, Neşâtî'nin Ahmed, Bosnalı Sâbit'in gerçek adı Alaaddin Ali'dir. Bu gelenek o kadar tutulmuştur ki, toplumun hiçbir tabakası tarafından tanınmaması mümkün olmayan şair padişah ve devlet adamları bile şiirlerinde mahlas kullanmayı ihmal etmemişlerdir. Devlet idaresindeki

felsefelerini, estetik anlayışlarını, sanatkarlık yönlerini, dini karakterlerini, hayatı algılayış biçimlerini bu mahlaslardan anlamak mümkündür.

Fâtih Sultan Mehmed'in kullandığı Avnî mahlası, Kanûnî Sultan Süleyman'ın kullandığı Muhibbî mahlası, II. Bayezid'in kullandığı Adlî mahlası, IV. Mehmed'in kullandığı Vefâî mahlası ve bunun gibi birçok padişah ve devlet adamın kullandıkları mahlaslar bize bunu açıkça göstermektedir.

Divan şiirinde bir mahlas kullananlar oluğu gibi birden çok mahlas kullanan şairler de vardır. Bu şairler içinde hayatının belli dönemlerinde farklı iki mahlas kullananlar, iki mahlası zaman zaman kullananlar, Türkçe ve Farsça şiirlerinde farklı mahlaslar kullananlar, nazım ve nesirde farklı mahlaslar kullananlar, farklı şiirlerde farklı mahlaslar kullanan şairler, aynı mahlasa nispet y'si ekleyerek kullananlar vardır (Yıldırım, 2006:67).

1.2.1. Divan Şairlerinin Mahlas Seçerken Dikkat Ettikleri Hususlar

Şairin kendine en uygun olan mahlası seçmesi, divan edebiyatı geleneğinde çok önemsenmiş bir meseledir. Bunu hem mahlas beyitlerindeki güçlü söyleyişten, hem de divan şairlerinin ve tezkirecilerin mahlas hakkındaki önemli değerlendirmelerinden anlamak mümkündür.

Şairler mahlaslarını seçerken kendi hayat tarzı, mesleği, babalarının mesleği, ses güzelliği, hattatlık, ressamlık gibi sanat ve maharetleri, güzellik, vücut özellik ve arızaları, psikolojik hâl ve vasıfları, dinî-tasavvufî faaliyet ve bağlılıkları, başlarındangeçen herhangi bir ilginç olay gibi pek çok sebebi dikkate almışlardır (Tolasa, 1983:240).

Ömer Faruk Akün, İslam Ansiplopedisi Divan Edebiyatı maddesinde mahlasların alınış sebeplerini şu başlıklar altında toplamıştır (Akün, 1994:395-396):

1. Psikolojik bir durum ve tutumu aksettirenler: Fevrî, Huzûrî, Gamî, Neşâtî, Zârî, Sükûnî...

2. Kazanılmış bir meziyeti, alışkanlık haline gelmiş bir davranışı bildirenler: Bezmî, Mahremî, Hemdemî, Ülfetî, Duayî, Şükrî, Kabûlî, Gayretî, Ümîdî...

3. Üstünlük iddiası olanlar: Ulvî, İzzetî, Bülendî, Kebîrî, Hâkânî, Ferîdî...

4. Kendilerini cennete yaraşır ilâhî makama yakın bulanlar: Adnî, Firdevsî, Riyâzî, İlâhî, Ledünnî, Kurbî, Yakînî...

5. Tabiatan alınanlar: Bahrî, Âbî, Fezâyî, Şemsî, Mihrî, Ahterî, Ra'dî, Andelîbî, Kebûterî...

6. Mahviyet, kendini hor görme, bir düşkünlük hali, bir hayat arızası veya talihsizlik bildirenler: Gubârî, Hâkî, Za'îfî, Sâilî, Fakîrî, Garîbî, Cüdâyî, Aczî, Mahvî, Helâkî, Cefâyî, Günâhî, Özrî...

7. Bir kavram etrafında toplananlar: Bedîî, Beyânî, Fehmî, Fikrî, Lisânî, Nutkî, İlmî, Fünûnî...

8. İntisap edilen bir şahsiyetten veya babanın meslek ve payesinden gelenler: Askerî, Ca'ferî, Destârî, Gülşenî, Mekkî, Mîrî, Mu'îdî...

9. Doğrudan doğruya meslekleriyle hüner sahibi oldukları iş ve sanatlardan alınanlar: Kâtîbî, Nakşî, Şehdî, Huffî...

10. Sadece isim yapısında olanlar: Nedîm, Selîm, Sâlim, Âsım...

11. Yer adlarından alınanlar: Rûmî, Gülşehrî, Niksârî... (Kalpaklı, 2001:255).

Kudretli şair Fuzûlî ise, Farsça divanının giriş tarafında Fuzûlî mahlasını niçin seçtiğini şöyle anlatır: "Bir mahlas seçmek gerekiyordu. Şiire yeni başlarken bir mahlas almak yolunda düşündüm. Bir müddet sonra bir şerik çıktığı için bir başka mahlas alıyordum. Nihayet benden evvel gelen şairlerin mahlasları manalarından evvel kaptıklarını anladım. Düşündüm ki: Eğer nazma intisapta müşterek mahlas kabul eder de mağlup olursam bana yazık olur. Galip gelirim ad şerikime zulüm olur. Binaenaleyh iltibas ortadan kaldırmak için Fuzûlî mahlasını seçtim. Bu adı kimsenin sevmeyeceğini ve bu sebeple almayacağını tahmin ettiğim için adaşlık endişesinden kurtulmuş oldum. İşte böyle ortaklıktan hasıl olacak incinme kapılarını kendime kapadım; bu suretle intikal ve ihtilal dağdağasından kurtuldum.

(Kötü adlılık beni başkalarına karışmaktan uzak bulundurdu. hüner kazanmağa uzletim sebep oldu. Tanrıya şükür ki fena sandığım iyi çıktı; dikenim gül, toprağım altın ve taşım inci oldu.)

Gerçekten birkaç bakımdan mahlasım arzuma uydu: İlkin zamanımın bir tanesi olmak isterdim ve bu da mahlasla tahakkuk etti. Ve ferdiyetim iştirak fitnessinden kurtuldu. Sonra ben Tanrı'nın inayetiyle bütün ilim ve fenleri nefsinde toplamış insan geçiniyordum; mahlasım bu amacımı tazammun eder. Çünkü lügatte ulûm ve fünûn vezninde fazlın cemiidir. Ve Fuzûlî'nin öteki manası da halk dilinde arsız, hilâf-ı edeb demektir. Bundan daha muhalif-i edeb bir şey ne olabilir ki? Ben yüksek alimlerle muaşeretinde bulunmadığım, merhametli padişahların himayeleri

altında yetişmediğim ve muhtelif memleketlere seyahatten nefret ettiğim halde, akli muhasebelerde alimlerin hükümlerine itiraz eder, nakli meselelerde fakihlerin arasında muhtelefü'n-fih olan meselelerin asıllarını ayırt etmek davasında bulunur ve edebi ilimlerde her şubenin en büyük üstadları ile hüsn-i ibare hakkında mübahese ve üslup güzelliği hususunda münakaşaya da girişirim. Her ne kadar bu hareket nâşinaslığın kemalini gösterirse de Fuzûlî'nin kemaline de bir nişanedir." (Karahan, 1996:156).

Dikkat edecek olursak Fuzûlî, mahlasını seçme meselesini basite almamış, bir sürecin sonunda kendince en isabetli mahlası tercih etmiştir. Fuzûlî'nin mahlas seçerken dikkat ettiği hususların hem önemli, hem de çoğu divan şairine teşmil edilebilir olduğunu düşünüyoruz. Bunları topluca sıralayacak olursak; bir mahlas seçmenin gerekli görüldüğü, güzel ve uygun mahlas seçiminin önemsendiği, mahlas ile benliğini ve farklılığını gösterme çabası içinde bulunduğu, mahlas seçerken maddi ve manevi benlik ve kimliğine en uygun mahlası arama ve bulma gayretinde olduğunu söyleyebiliriz.

Latîfi'nin, tezkiresinde mahlası hakkında yaptığı şu açıklama ise Latîfi mahlasını seçmesindeki sevkedici unsurun, bu ismin esma-i hüsnadan olması ve kendi şiir kabiliyetinin vehbîliğine vurgu yapması dolayısıyladır: "Adım Abdullatîf olduğu için Latîfi mahlasını kullandım. Adımdaki nispet yâ'sı Cenab-ı Allah'a yöneliktir. Çünkü Latîf adı Allah'ın isimlerinden, onun zâtî adlarındandır. 'İsimler gökten iner' sözü gereği, söz güzelliği bu fakir yazara Allah vergisidir. Ne bir ustanın öğretmesi ve ne de taklid iledir." (İsen, 1990:283)

Yine Latîfi'nin tezkiresinde Ahmed Paşa ile ilgili verdiği verdiği şu anekdot, Divan şairlerinin mahlasların benzerliğini bir sorun olarak değerlendirdiklerini, basit ve değersiz sözlerin kendine izafesini tehlikeli bulduklarını gösterir: "İrfan sultanlarından biri, o şiir ve nesir ülkesi valisine yani merhum Ahmed Paşa'ya mahlas olarak siz de Ahmed'i kullanıyorsunuz ve şiirlerinizde adınızı tahallus ediyorsunuz. Bu durumda Gelibolulu Ahmed ile iştirak ve karışıklık meydana gelmez, bu benzerlik ve karışıklıktan halk yanılığa düşmez mi? Muhtemeldir ki sizin güzel sözlerinizi ve değerli nefeslerinizi ona isnad ederler, demiş. Bunun üzerine Ahmed Paşa, benim güzel sözlerimi onaisnad etmeleri gam değil, yeter ki onun boş sözlerini bana isnad etmesinler diye, cevap vermiş." (İsen, 1990:93).

Bununla beraber Latîfi, tezkiresinin girişinde yaptığı değerlendirmelerle şiirden anlamayanların şiir söylemeye teşebbüslerini ve kendilerine uygun olmayan

gelişi güzel mahlas seçimini şöyle eleştirir: "Şaşılacak olan şudur ki, şiiri bilmeyenler, şiir sanatlarına vakıf olmayıp kendi şanlarına uygun bir mahlas bulamayan kişiler söz canbazlığına kalkışıp vezinli söz söylemekle kendilerini zamanın Hassân'ı ve çağın Süleymân'ı sanırlar." (İsen, 1990:25).

18. yüzyılın önde gelen divan şairi Nedim ise şu beyit ile mahlas kullanmasa bile şiirinin ehil insanlar tarafından hemen tanınacağını gururla söyler. Hem de mahlası aynı veya benzer seviyedeki şairleri ayırt ettirici bir unsur olarak gördüğünü belirtir:

Ma'lûmdur benim sühanım mahlas istemez
Farkeyler ânı şehrimizin nükte-dânları G/155-5

Nâbî aşağıdaki beyitinde kendine der-be-derî mahlasını verir. Her ne kadar bunu kalıcı bir mahlas olarak düşünmese de, şair yaşadığı olumsuzluklardan dolayı bulunduğu halet-i ruhiyeye uygun olarak, perişan ve dağınık haline karşılık gelen der-be-derî mahlasını kullanmaktadır.

Mahlasum der-be-derî oldı adum merdûdî
Dahî bilmem ki beni gerdiş-i devrân neyler K/9-31

Bâkî ise aşağıdaki beyitinde mahlası şairin kimliği olarak görür:

Bâkî kifâyet eyler işâret efendüne
Mahlas yerine yazdurasın ahlâsü'l-'ibâd G/124-6

Şeyhülislâm Yahyâ aşağıdaki beyitte mahlası şöhret kazanmak gibi suni bir şeye alet etmekten çekinir.

Hemân bu dünyada bî-nâm u nişân ol
Budur dünyâda Yahyâ sana mahlas G/165-5

Sebk-i Hindî şairi Nâ'ilî ise şairlik yaratılışının mahlastan üstün olduğu görüşündedir.

Suhen ey Nâ'ilî 'ârî gerek temyîz-i mahlasdan

Bu dânişgehde zâta gâlib olmak nâm müşkildürG/68-5

1.3. YENİ TÜRK EDEBİYATINDA MAHLAS

Tanzimatla başlayan yenileşme ve değişme çabaları edebiyatın her sahasına yayılmıştır. Divan edebiyatından sonra 19. yüzyıl itibariyle içerisine modern unsurları ve batı kültürünü yoğun bir şekilde katarak oluşan Yeni Türk Edebiyatı dönemi başlamıştır.

Yeni dönemde Tanzimattan günümüze kadar şiirde de değişim ve başkalaşım kendini ciddi anlamda göstermiştir. Şiirde üslup, biçim, içerik aşama aşama değişse de şairler mahlas kullanma adetinden vazgeçmiş değillerdir. Divan edebiyatı ve Halk edebiyatı'nda geleneğe bağlı olarak şairlik maharetini göstermek, kendini tanıtmak, farklılığını vurgulamak gibi müspet sebeplerle kullanılan mahlas, bu dönemde daha çok kendini gizlemek için kullanılır. Takma ad ya da mahlas kullanan kişinin muhakkak bir özrü bulunduğu düşüncesi ise oldukça yaygındır (Gözler, 1986). Bu durumun başlıca nedenleri ise; Tanzimat itibariyle siyasi çalkantılar, yeni türlerde kusurları gizleme çabası gibi sebepler iken, günümüze yaklaştıkça çok çeşitli sebepler için içine katılabilir. Dolayısıyla bu dönemde mahlasa müstear ad ya da en doğru şekliyle takma ad demek daha doğru olacaktır.

Mesela Cumhuriyet döneminde, roman ve hikayeleriyle meşhur olan Memduh Şevket Esenal, asıl ismi yerine, resmî görevinden ayrılana kadar M Şe., M. Ş. E., Mustafa Yalıtkan, M. Oğulcuk takma adlarını kullanmıştır. Süleyman Nazif de yine resmî görevleri sebebiyle şiirlerini dedesinin adı İbrahim Cehdî ile yazmıştır (Gözler, 1986).

Yeni Türk Edebiyatı döneminde yeni edebi türlerin revaç bulmaya başladığını söylemiştik. İşte bu dönemde mahlas kullanımının önemli sebeplerinden biri de yazarların farklı türlerde kaleme aldıkları yazılara farklı mahlaslar kullanmayı tercih etmeleridir. Mesela çeşitli türlerde yazılar yazan Filibeli Ahmed Hilmi, tasavvufa dair yazılarında Şeyh Mıhriddin Arûsî, kendi mizah dergisindeki mizah yazıları için Coşkun Kalender ve Kalender Gedâ; kahramanlık ve hamaset tarzı yazılarında Özdemir takma adlarını kullanmıştır. Aynı şekilde türk tarihçisi İsmail Hâmî Danişmend rubâîlerinde Râbia Hatun, gazellerinde Muhtî Çelebi, hiciv ve mizah yazılarında Hayâlî Çelebi takma adlarını kullanmıştır (Tevetoğlu, 1988).

Tanzimatın önemli şairlerinden Muallim Naci'inin, kullandığı mahlasın sebebi ise çok farklıdır. Asıl adı Ömer olan şair, Muhayyelât-ı Azîz Efendi adlı eserinde bulunan Kıssa-i Nâcî'den esinlenerek, Naci ismi hoşuna gitmiş ve bu ismi kendine mahlas yapmıştır.

Yine Tanzimat döneminin çok önemli bir edebiyat ustası Namık Kemal'in Namık mahlasını kullanışı bir mahlasnâme ile olmuştur. Asıl adı Muhammed Namık olan şaire Namık mahlasını, Bursalı Müşir Eşref Paşa şu mahlasname ile vermiştir:

Hafid-i ekremi Abdullatîf Paşa'nın
Kemâl Bey ki mücessem kemâldir tahkîk

Kabul kıldı tevâzu'la nutk-i nâcîzim
Edince zâtına Nâmık tehallüsün teşvîk (Gözler, 1986)

Peyami Safa edebî nitelik taşıyan eserlerinde gerçek adını kullanırken, diğer yazılarında Server Bedi takma adını kullanmıştır. Peyami Safa'nın mahlas kullanmadaki bu usulünün, edebi değer açısından değeri düşük yazılarının doğrudan kendisine nispet edilmemesini arzu ettiği görülmektedir.

Diğer önemli bazı şair ve yazarların kullandığı takma adlar ise şöyledir: Mehmed Ziya: Ziya Gökalp, Bîmâr, Tahir Olgun: Tahirü'l-Mevlevi, Halit Özdemir Arun: Özdemir Asaf, Sabahattin teoman: Teo, Ali Ekrem Bolayır: Ayın Nâdir, Yahyâ Kemal: Âgâh Kemal, Reşat Nuri Güntekin: Ağustos Böceği, Fuad Köprülü: Âşık Coşkun, Necip Fazıl: Adideğmez, Yusuf Ziya Ortaç: Çimdik, FarukNafiz Çamlıbel: Çam-deviren, Orhan Seyfi Orhon: Fiske, Ömer Seyfeddin: Perviz, Bekir Sıtkı Erdoğan: Hancı, Hüseyin Suat Yalçın: Dahhak-ı Zalim, Adalet Cimcoz: Fitne-fücur, Nurullah Ataç: Kavafoğlu, Muharrem Ergin: Kemaloğlu, Ahmed Rasim: Leyla Feride vs (Binark ve Arslanbek, 1971:3).

1.4. TÜRK HALK EDEBİYATINDA MAHLAS

Türk Halk Edebiyatı, halk kültürü etrafında şekillenen bir edebiyattır. Halkın duygu ve düşüncelerini, milli ve dini ülkülerini, temel ahlaki değerlerini, gelenek ve göreneklerini, milli birlik ve beraberlik kültürünü, insan sevgisini, sevinç ve hüznlerini, mizah anlayışını, hayal dünyasını ortaya koyan Türk edebiyatının

önemli bir alanıdır. Her ne kadar hakkında yapılan çalışmalar, incelemeler ve araştırmalar geç dönemde başlasa da, başlangıcı olarak Türk edebiyatının köklü bir sahasıdır ve kendi içinde bir sistem ve geleneğe sahiptir.

Halk edebiyatı şairlerinde mahlas kullanımı tıpkı divan şairlerinde olduğu gibi, gelişi güzel değil belli bir gelenek ve kültür çerçevesinde şekillenmiştir. Divan şiiri ile birlikte sona eren mahlas geleneği, Aşık edebiyatı sahasında halen devam etmektedir (Yıldırım, 2006:17).

Halk şairlerinin mahlas alımlarının birçok şekli vardır. Bunlardan biri; yeni başlayan aşığın ustasının üç mahlas yazıp başlığının içine koyması ve aşık adayının kura gibi birini çekmesiyledir.

Mahlas edinmenin diğer bir yolu ise, rüyada bade içme ile aşığa pir tarafından verilmesidir. Bu usül Divan şairleri ile Halk şairlerinin mahlas alma şekilleri arasındaki önemli bir farktır. Bu yolla, maddi veya manevi bir sıkıntı sonrasında, kutsal bir mekanda, uyku ile uyanıklık arasında kutsal bir şahsiyet tarafından sunulan badeyi içen kişi, artık aşık sıfatını kazanır ve kendisine şiirlerinde kullanacağı mahlası söylenir.

Bu konuda Bayburtlu Hicrânî (1908-1970) kendi mahlas alışını şöyle anlatmaktadır: "Yirmi üç yaşlarındaydım. O zaman bizim köylülerimiz Trabzon'a tütün işçisi olarak giderlerdi. O yıl ben de köylülerimle birlikte Trabzon'a gittim. Trabzon'un Akçaabat ilçesinin Zevana köyünde çalışmaya başladım. Bir gün gerek memleket hasreti gerekse yorgunluk içinde yatmağa gitmişim. Bir yandan da borçlarımızı ödeyecek parayı kazanamadığım için bedbindim. Bu üzüntü içinde uykuya dalmışım.

Rüyamda üç tane pîr, ermiş kişi yanıma geldi. Bana "Bu gafil halde fazla yatma" dediler. Beni alıp bir makama götürdüler. Bana "Divan; aşıklar, arifler divanıdır. Bundan sonra bu divana katılacaksın. Maneviyatta baban Celâlî'dir. Onun aşkı sana verilecek, onun yolunu takip edeceksin. Bu andan itibaren adın Hicrânî'dir. Bunun anlamı dert dolu silah demektir. Bir gün patlayıp seni mahvedecektir." dediler. Bir titreme içinde uyandım. İçim içime sığmıyordu. Kendimde bir başkalık hissediyordum. Yatakhane arkadaşlarım da uyanmışlardı. Böylece ne diyeceğimi bilemeyen bir şaşkınlık içindeyken, birden bire şu koşmayı ilk şiirim olarak söylemeye başladım":

Ben gönlümün gülşenini

Bir yara kıldım müptelâ
Gör beni bu aşk neyledi
Başıma çıktı bin belâ

Yanıma geldi bir hoş er
Tabîb-i aşkımla meğer
Elinde ateşten neşter
Vurdu sinemdeki gala (gaflet, şaire göre)

Aldı sinemdeki galı
Basiretten açtı hali
Baş gösterdi hikmet gülü
Bezendirdi sağa sola

Anda gördüm birçok eri
yeşil emirli herbiri
Zat-ı melek hüsnü huri
Kalkıp durdum istikbala

Merhaba dediler bize
Şerefli aşk olsun size
Set çektiler önümüze
Çar etrafım gamdan kala

Mahlasımız Hicrânî'dir
Bu da pîrimin şanıdır
Cümle derdim dermanıdır
Aldanmam her kalmakala (dövüş, cenk)
(Gözler, 1986)

Tekke edebiyatı mensubu sayılan, Sırrî mahlaslı Hacı Muharrem Hilmi Efendi'nin mahlas alış hikayesi de yine bu meyanda güzel bir örnektir. Kendisi şöyle anlatır: "Birgün köyden çıktım. Kalbim üzüntülü idi. Mezire'ye geldim. Büyük meydandaki yüksek kule önünde bir saraç dükkanının duvarına ellerimi arkama

tutarak yaslanmış, Bağdad'a gitme düşüncesine dalmıştım. Hayret içinde iken bir zat, alikurna kağıdı üzerine gayet güzel yazılmış, zarfsız bir yazı verdi elime. Bir manzume idi bu. Hayret aleminde olduğumdan verenin kim olduğunu sormadım, o da bir şey demedi, uzaklaştı. Manzume şöyle başlıyordu: 'Muharrem sırr-ı Hudâdır...'. Kağıt Bağdad'dan geliyordu. Veren de Bağdadlı idi. Onu Pir-i Geylanî'nin ruhaniyeti vermişti bana. O andan itibaren 'Sırrî' mahlasını kullandım."(Ateş, 1976:IX).

Halk şairleri mahlaslarını son dördlükte kullanırlar. Âşıklar dilinde bunun adıtapşırma. Tapşırma; “kendini tanıma, bildirme, arz etme” anlamına gelir. Âşıkkarşılaşmalarında, hangi âşık ayak açıysa veya önden gittiyse, karşılaşmayatapşırma suretiyle son vermek de onun hakkıdır. İkinci âşık daha öncetapşıramaz, aksi takdirde mat olmuş sayılır (Kaya,1988:92).

Divan şiirinde olduğu gibi Halk şiirinde de mahlas kullanımının bir yan etkisi olarak halk şairlerinin gerçek adları unutulmuş, mahlaslarıyla anılır olmuşlardır.Örneğin; Pir Sultan Abdal'ın gerçek adı Haydar, Dertli'nin İbrahim, Eşrefoğlu Rûmî'ninki Abdullah, Dadaloğlu'nun Veli, Seyrânî'nin asıl adı Mehmet, Ruhsâtî'ninki ise Mustafa'dır.

1.5. 17. YÜZYIL DİVAN ŞİİRİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ

Osmanlı Devleti'nin bir önceki asırda en yüksek seviyeye ulaşan siyasi, ekonomik ve sosyal durumu, 17. yüzyılda olumsuz eksene doğru kaymaktadır. Ancak bu olumsuzlukların ve bir anlamda çöküşün yansımalarını edebi sahada görmüyoruz. Her ne kadar birçok alanda çözüme ve dağınıklar baş gösterse de, edebiyat tekamülünü sürdürmüş, yenilenme hatta gelişme hız kesmemiştir.

Devlet sıkıntıları ve olumsuzluklarla baş edemedi, Bahtî mahlasıyla şiirler yazan Sultan I.Ahmed, Fârisî mahlasıyla şiirler yazan II. Osman dikkat çeken önemli şair padişahlardır. Ayrıca toplumsal değer ve yargılarda çöküntü belirtileri görülürken bile Şeyhülislâm Yahyâ ve Şeyhülislâm Bahâyî gibi diyanet ricali şiirin itibarını yükseltmekten geri durmamışlardır.

Klasik dönem olarak adlandırılan 17. yüzyıl divan şiirinin, 16. yüzyılda var olan yükseliş devam etmiştir. 17. yüzyıl tezkirecisi Âsım'ın eseri Zeyl-i Züpdetî'l-Eş'ar'da 1620-1675 arası 123 şair, 18. yüzyıl tezkirecisi Safâyî'nin eseri Nuhbeti'l-

Âsâr'da 1640-1720 arası 476 şair, 17. yüzyıl tezkirecisi Rızâ'nın Tezkire-i Şuarâ'sında 1591-1641 arası 266 şair zikredilmektedir (Kılıç, 1998:31).

Bu dönemde bir kısım divan şairi klasik üslubu devam ettirirken, bir kısım şair sebk-i hindî üslubu benimsemiş, bir kısım şair hikemî tarzın temellerini atarken, bazı şairler de mahallî tarzı tercih etmişlerdir. Şeyhülislâm Yahyâ, Vecdî, Şeyhülislâm Bahâyî, Ganizâde Nâdirî, gibi şairler klasik üslubu devam ettirirken, başta Fehim-i Kadîm ve Nâ'ilî olmak üzere Nef'î, Şehrî, İsmetî, Neşâtî, Nedim-i Kadîm gibi şairler de bedîî sebk-i hindî'nin yolunu açmışlardır. Nev'îzâde Atâyî ve Sâbit gibi şairler ise gerek üslupta gerekse içerikte yerli malzemeleri kullanmışlardır.

Hikemî tarzın öncüsü Nâbî ise düşünme ve düşündürmeye önem vermiş, şiire eğitcilik öğreticilik görevi yüklemiştir. Bir anlamda toplumu uyarı ve irşad maksadıyla şiirler yazmıştır. Nâbî'nin açtığı yolu Bosnalı Sâbit, Koca Ragıp Paşa, Seyyit Vehbî, Sünbülzâde Vehbî gibi şairler takip etmiştir.

17. yüzyılın önemli kaside şairleri; Nef'î ve Sabrî'dir. Gazel alanında öne çıkan şairler ise Şeyhülislâm Yahyâ, Neşâtî, Nâ'ilî-i Kadîm, Fehim-i Kadîm, Vecdî, Şeyhülislâm Bahâyî, Nâbî, Sâbit, İsmetî, Şehrî, Nedim-i Kadîm'dir. Önemli mesnevî şairleri ise Nev'îzâde'Atâyî, Ganizâde Nâdirî ve Nâbî, Fâizî, Haletî, Neşâtî, Feyzî'dir.

Nazım şekli olarak bir önceki asrın devamı olmasına karşın, Nef'î ile beraber kasidedeki fahriye ve medhiye bölümleri kısalmış, bazen de nesib bölümü yazılmadan kasideye doğrudan medhiye ile başlanmıştır (Şentürk ve Kartal, 2014:247; Erkal, 2009:95). Nef'î'nin kaside nazım şeklinde yaptığı farklı bir yenilik ise Divan şiirine "şairin şahsiyetini ifade etmesi" olarak vasıflandıracağımız özellik katmasıdır. Divan şiiri geleneğinde şairin genelleşmiş duygu ve düşünceleri ifade etmesinin aksine, bu yeni çılgır ile şairin şahsî hayatı önemsenmiş ve şiirdeki değerlendirmeler öznelleşme ve şahsîleşme kazanmıştır (Bilkan, 2004:365).

Bu asırda yenilikten nasibini alan ve gelişen diğer bir nazım şekli ise mesnevîdir. Daha kısa yazılmaya başlanan mesnevîlerde aşk konuları yerine ahlakî ve didaktik konular tercih edilmeye başlanmıştır.

Gazel nazım şekli ise Bâkî ekolünün devamı niteliğindedir ancak; deyim, halk ifadeleri, atasözleri ile konuşma diline yakınlaşmaya başlamıştır. Gazelde bir yenilik olarak beyit sayısı azalmış ve genelde beş beyit ile gazeller yazılmıştır. Bâkî'nin hayal unsurlarını barındıran rindâne üslubunu Şeyhülislâm Yahyâ, Şeyhülislâm Bahâyî, Ganizâde Nâdirî, Haletî devam ettirmişlerdir. Nâbî, Sâbit,

'Atâyî gibi şairler de gazelde muhtevaya zenginlik katmış, felsefî anlayışları, sosyal olayları gazele dahil etmişlerdir.

Şimdi bu giriş ve ön bilgilerden sonra 17. yüzyılın mahlas beyitlerini inceleyeceğiz. Sistematik konu başlıklarına göre sekiz şairin gazelerini tahlil edeceğiz. Daha geniş araştırma ve inceleme için esas aldığımız divanların bibliyografik bilgileri ise şöyledir:

Metin Akkuş tarafından hazırlanan, 1993yılı baskısı,Akçağ Yayınevi Ankara basımı Nef'î Dîvânı;Ali Fuad Bilkan tarafından hazırlanan 1997 yılı baskısıMEB Yayınları İstanbul basımı Nâbî Divanı I-II; Haluk İpektentarafından hazırlanan 1990 yılı baskısıAkçağ Yayınları Ankara basımı Nâ'ilî Divânı; Mahmut Kaplantarafından hazırlanan 1981 yılı baskısı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Ankara basımıNeşâtî Dîvânı; Saadet Karaköse tarafından hazırlanan1994 yılı baskısıKültür Ve Turizm Bakanlığı Ankara basımı Nev'î-zâde Atâyî Dîvânı; Hasan Kavruk tarafından hazırlananKültür Ve Turizm Bakanlığı Ankara basımı Şeyhülislam Yahyâ Dîvânı, Turgut Karacan tarafından hazırlanan 1991 yılı baskısıCumhuriyet Üniversitesi Yayınları Sivas basımı Bosnalı Alaeddin Sâbit Divanı ve Ahmet Mermer 'in hazırladığı 2002 yılı baskısıMEB Yayınları Ankara basımıXVII. yüzyıldıvan şairi Vecdî ve Divançesi.

İKİNCİ BÖLÜM

ŞAİRLERİN İÇ DÜNYALARINDAKİ YAŞAYIŞLARINI MERKEZE ALARAK KENDİLERİNİ TANITTIKLARI MAHLAS BEYİTLER

Bu bölümde şairlerin kendi şahıslarını, iç dünyaları çerçevesinde, dış dünyanın etkisi minimize olmuş bir tarzda, kendi duygu ve düşüncelerini merkeze almış bir şekilde anlattıkları mahlas beyitlerini inceleyeceğiz. Birinci dereceden merkeze kendilerini alıp, dış sebeplerden bağımsız olarak, enfüsi dairede neler yaşayıp hissettiklerini anlamaya çalışacağız. Sevgili üzerinden, çevre üzerinden ve diğer etkenlerden değil, kendi duygu ve düşünceleri temelinde, şahsiyetlerini tanıttıkları noktaları yakalamaya çalışacağız. Kendi benliklerinin özgün hususiyetlerini sıraladıkları ifadelere yoğunlaşacağız. Edebî, sosyal, ahlaki, dini ve diğer yönlerden kendilerini diğer insardan farklı hissettikleri, bir anlamda üstün veya alçak gördükleri noktalara dikkat çekeceğiz. His, duygu, fikir, eylem düzleminde benliklerini tahlil etmeye çalışacağız.

2.1. KENDİNE ÖĞÜT, UYARI, ÖZELEŞTİRİ VE KENDİNİ YERME

Divan şiirinde her ne kadar övünme ve kendini üstün görme yaygın olsa da şairlerin kendilerine öğütte bulunduğu, kendilerini sert bir şekilde eleştirdikleri şiirler de göz ardı edilmemesi gereken bir yekün teşkil eder. Divan şairleri kendileriyle övündükleri, bazen tasavvur olarak kendilerine yüksek bir makam biçtikleri gibi, kendi varlıklarını, şahsiyetlerini, düşünce ve davranışlarını realist bir bakış açısıyla değerlendirmekten, olumsuzlamaktan ve yermekten de geri durmamışlardır. Şairler bunu yapmakla istenmeyen hal, fikir ve davranışlara karşı kendilerini uyanık ve şuurlu tutmaya çalışmaktadırlar. Ayrıca bu gerçekçi bakış açısı, onların kendilerini aşırılıklardan, yanlış hal ve hareketlerden kurtarıp, itidal ve istikamete çekme çabası

olarak da görülebilir.

Bu konuda Şeyhülislâm Yahyâ'nın beyitlerinde genel olarak dikkatimizi çeken nokta, konuyla ilgili beyitlerin itidali bulmaya, orta yolu tuturmaya, ölçülü olmaya yönelik öğütlerden oluşmasıdır. Şairin kendine bu nasihatlerigenelde aşk etrafındavedini yaşayış bakımından olmaktadır. Mesela aşağıdaki beyit, aşkın verdiği coşkunluk ve kendini kaybetme haline karşı, Yahyâ'nın teskin olma ve sakinleşerek orta yolu bulma hususunda kendine uyarısı tarzındadır.

Yahyâ hazer it pâyı kilîmünden uzatma
Mestâne misün sen de nedendür bu harâret G/22-5

(Ey Yahyâ sakın ayağını abadan çıkarma, sendeki bu ateş nedendir, yoksa aşk ile sarhoş musun?)

Şeyhülislâm Yahyâ'nın konuyla ilgili diğer beyitleri ise şu şekildedir:

Dime Yahyâ neden pîr-i mugâna ser-fürû itmek
Bilelden kendümüz şermende-i ihsânıyuz cânâ G/12-5

Hân-ı ni'âm-ı vuslat çok nâz u niyâz ister
Hûn-ı dile râzî ol Yahyâ hele bî-minnet G/25-5

Maksûdun irişmekse fenâ içre fenâyâ
Yahyâ ola gör sâkin-i vîrân-ı harâbât G/27-5

Ber-murâd olmaksâ Yahyâ kasdun istiğnâyı ko
Nâzenîn mahbûba benzer çok niyâz ister murâd G/42-5

Gül ü mül bezmine meyl itme sözüm tut Yahyâ
Ne cefâ-dîde-i hâr ol ne gam-âlûd-ı humâr G/52-6

Kıl du'â Yahyâ ki itsün ömrini mevlâ mezîd
Server-i Osmâniyân Sultân Osmân Hândur G/53-5

Yahyâ derûnun hânesin eyle dil ü cândan tehî
Sînende ol rûh-ı revân yetmez mi kim cân kendidür G/64-5

Gözin açar dem-i teslîmde bîmâr olan Yahyâ
Makâm-ı kurb-ı Hak'da kendüye bî-çâre yer gözler G/121-7

Az zamânda nice bin derd kazan ey Yahyâ
Nakd-i eşkûn ruh-ı zerdün sana ser-mâye yeter G/123-5

Tarîk-i aşkdan itme tecâvüz ey Yahyâ
Ki sana râh-ı Hudâ bil bu bâb ile açılır G/125-5

Cihânun izzet ü ikbâlîni efsâne bil Yahyâ
Yolundan kalma kim âkil o yalan ile eglenmez G/148-5

Hazer it seng-i cefâsından o şühun dirdün
Akibet geldi benüm başuma Yahyâ didüğün G/194-5

İşiginde itme Yahyâ gibi bî-pervâ figân
Âsitân-ı Hazret-i sultâna geldün ey gönül G/217-5

Yahyâ nice bî-sabr ü karâr olmayayın ben
Dil-berse güzel dilse nihâyetde hevâyî G/432-5

Nâbî'nin mahlas beyitlerindeki durum ise daha çok didaktik çerçevededir. Hikemî tarzın verdiği bakış açısıyla Nâbî'nin mahlas beyitlerinde dini ahlak, kişisel kusurlar, dış âlemlle ilişki hususunda kendine yaptığı tavsiye ve öğütler göze çarpar. Bu beyitlerdeki uyarı ve öğütlerden, şairin hangi insanî ve İslamî yönünü geliştirmek, tamamlamak, düzeltmek istediğini görmek mümkündür.

Mesela Nâbî'nin dini yönünü geliştirme isteği ve kendine bu doğrultudaki uyarısını yansıtan aşağıdaki beyit, konumuza güzel bir örnek teşkil eder. Burada şair dünyadaki varoluş sebebini anlama konusunda kendini bilinçli ve gayretli olmaya

davet eder. Dünyaya sebepsiz gelmediğini kendine hatırlatarak, kendi varlığına anlam ve hikmet katmaya çalışır. Beyitin ikinci mısrasında ise bu anlam ve hikmete matuf bir şekilde rota çizer. Yapması gereken şeyin, Allah'ın huzuruna çıkarak dereceler kazanmak olduğunu söyler. İbadet ve dini yaşayış ile manevi makamlar elde etmek gerektiğini kendine hatırlatır.

Nâbî neye geldün ne turursun bu makama
Var bârgeh-i Hâlik'a kesb-i derecât it G/27-5

(Nâbî bu makama niçin geldin, neden durursun? Allah'ın huzuruna var,
dereceler kazan.)

Yine başka bir beyitte Nâbî kendine başka bir konuda uyarı ve öğütte bulunur. Zahiri ve maddi güzelliklere yönelmemesi gerektiğini söyleyen şair, asıl işinin mana olduğunu belirtir. Aldatıcı, maddi ve suri güzelliklerin ve lezzetlerin insana gerçek bir mutluluk ve kemalat katmadığının farkında olan Nâbî, yapması gerekeni kendine hatırlatır. Maddeye değil manaya, surete değil sirete yönelme konusunda kendini uyarır.

‘Aceb mi mültefit-i sûret olmasak Nâbî
Bizüm kalem-rev-i ma‘nâyadur nezâretümüz G/253-5

(Nâbî bizim nazarımız mana ile yürüyen kalemdir, surete iltifat
etmeyelim.)

Nâbî'nin konuyla ilgili diğer beyitleri ise şunlardır:

Nâbî birine bin getirür tohm-ı ümîdün
Teslîm-i tevekkülkede-i cîb-i türâb it G/29-7

Sakın dârû-yı teslîm u rızâdan geçme ey Nâbî
Geçersen bâde-i gavga be-dûş-ı iddi‘âdan geç G/38-6

Meges-i ye'sden ey Nâbî keder-yâb olma
Dest-i cûd-ı hak iken mirvâha cünbân-ı ümîd G/53-9

Matlabun mahmiye-i rahat ise ey Nâbî
Dâde-i Hak'la kanâ'at anun asan yolıdur G/108-7

Yem-i tevekküle sal şast himmetün Nâbî
Kim anda mâhî-i ümmîd çok şikâr olunur G/111-9

Nazm-ı Abdî'yepey-rev ol Nâbî
Kişiye kendi cânı lâzımdur G/218-5

Abdî gibi âşüfte-i hubân-ı cihân ol
Nâbî sana tâ ehl-i riyâdur dimesünler G/229-5

Rızkun teveccühi bize bizden füzûn iken
Bîhûde Nâbîyâ biz anun bî-şekîbiyüz G/252-7

Ma'mûrluk ümidini terk eyle Nâbîyâ
Olmaz cihan 'aşk u mahabbet harâbsuz G/299-7

Nâbî feleğe eylemek izhâr-ı şikâyet
Olmak gibidür 'âlem-i bâlâya muârız G/364-7

Ümmîdüni pâ-beste-i ye's eyleme Nâbî
İhsân-ı Hudâ bir gün ider def'-i mevâni' G/371-5

Nâbî fezâ-yı tûl-ı emelden kenara çık
Rân-ı ümîde girmiş iken tevsen-i ferağ G/377-7

Nîk ü bed-i cihânı bilür vâzı'-ı hakîm
Nâbî senün kelâm-ı fuzûlî ne hâcetün G/400-9

Nâbîyâ görmeyelüm gün gibi dünyâda zeval
Yüzümüz ehl-i kemâlün yolına hâk idelüm G/511-5

Terk-i hevâ ile bize pend itme Nâbîyâ
Pâyendedür hevâ ile bünyâdumuz bizüm G/514-5

Riştesi dest-i müsebbibde iken esbâbun
Nâbîyâ ‘âlem-i esbaba heveskâr olamam G/523-7

Dahl eyleme hîç kimsenün ahvâline Nâbî
Hallâkun esrâr-ı kazâsın ne bilürsin G/566-8

Cihânun Nâbîyâ müstağnî ol bûd u ne-bûdından
Girizân olma ahlâk-ı İlâhîyle tahallukdan G/572-6

Elbette olursin yine bir âfete meftûn
Hâlün budur ey Nâbî-i nâ-şâd olamazsın G/624-5

Nâbî tecâvüz itme lisân-ı vükû‘dan
Düşmez dehân-ı sıdka zebân-ı mübâlağa G/692-5

Nâbî bu macerada o mâhun günâhı yok
Sen eyledün heves bu uzun boylu mihnete G/708-6

Nâ`ilî'nin mahlas beyitlerinde dikkatimizi çeken husus, uyarı ve öğütlerin kendinde gördüğü kusur ve yanlışlardan ziyade, genellikle şahsında var olan erdem ve güzelliklerine sahip çıkma, kendi değerinin farkında olmaya yönelik olmasıdır. Bu doğrultuda şairin, kendine yaptığı uyarı ve özeleştirilerinde kusurlarının alçakgönüllüğü ile beraber, erdemlerinin gururunu görmek mümkündür. Aşağıdaki beyit bu doğrultuda güzel bir örnek teşkil etmektedir. Nâ`ilî burada kendisine gerçekçi ve objektif bir nazarla bakmaktadır. Kendi varlığını yok hükmünde kabul eden şair, aldığı tarikat terbiyesi ile feyiz ve tecelliye açık bir yapısı olduğunda altını çizer.

Az görme Nâ'ilî ne kadar bî-vücûd isek
Cân gibi feyze kâbil olan halvetîleriz G/164-8

(Nâ'ilî kendini yetersiz görme, her ne kadar değerli biri değilsen de can gibi feyze ayna olmuş halvetîyiz.)

Bir diğer beyitte ise Nâ'ilî şiiirlerini yayma konusunda kendisine tavsiye ve uyarıda bulunur. Şiiirlerinin değerinin anlaşılması konusunda kaderin kendisini hala muvaffak etmediğini düşünen şair, ümitsizlik yerine kararlılık halindedir. Çünkü şiiirlerinin inci gibi değerli olduğundan şüphesi yoktur. Bu konuda kendine, kabuğuna çekilmek yerine, şiiirlerini özgüvenle duyurmayı öğütler.

Sen Nâ'ilîyâ neşr et âfâka dür-i nazmın
Bilmezse felek kadrin bahtım gibi kur olsun G/265-7

(Ey Nâ'ilî şiiir incilerini bütün gökyüzüne duyur, değerini bilinmezse bahtım gibi kader de kör olsun.)

Konuyla ilgili Nâ'ilî'nin diğer beyitleri ise şu şekildedir:

Madam Nâ'ilî-veş terdâmen-i hevâyız
Ey akl ey dil ey cân hep pây der-giliz biz G/150-5

Ey nev-niyâz olma sakın Nâ'ilî gibi
Âlûde-i tasavvur-ı öZR-i günâh-ı nâZ G/156-5

Mahbûb u meyle eğlenegör Nâ'ilî gibi
Gam âleminde gussa diyârındasın gönül G/234-6

Nazm-ı pâkin Nâ'ilî germ-âşînâ-yı ehldir
Sûz-ı dilden bîhaber efsürde tab'ân görmesin G/252-5

Sebâtı olmayıcak Nâ'ilî bu merhalede

Dü rûze devlet-i pâ-der-rikâbı n'eylersin G/261-5

Ver Nâ'ilîyâ ye's ile âyînene pür-tâb
Şad merhale ümmîd ferâmûş görünsün G/269-5

Yok hüsn ile bir yerde karârın yine dâ'im
Ârâm-ı dil-i Nâ'ilî-i bî-ser ü pâsın G/279-5

Cûyâ-yı himmetiz turalım biz de Nâ'ilî
İrşâd ümîdi ile tarîk-ı reşâde rû G/297-5

Olsa eş'ârın acerb mi dilpesend ey Nâ'ilî
Tab'-ı pâkin peyrev-i pâkîze-gûyân olmada G/347-5

Geçmede ömr-i nâzenîn şâm u seherde Nâ'ilî
Mestî-i câm-ı gaflet ü keşmekeş-i humâr ile G/351-5

Aşk âteşi etmez mi seni Nâ'ilîyâ pak
Âlûde isen gam yeme çirkâb-ı günehle G/358-5

Bî-zâd-ı reh bulun taraf-ı Hakda Nâ'ilî
Versin hevâya bâd-ı fena hırmenin dahî G/365-7

Kendini övgü hususunda bu çalışmamıza Nef'î'nin yaklaşık 50 civarında mahlas beyiti konu olmuşken, kendine uyarı, öğüt, özeleştirici hususunda 2 beyit dikkatimizi çekmektedir. Aşağıdaki ilk beyit, söz söyleme konusunda şairin kendine yaptığı bir özeleştirici ve uyarıyı yansıtmaktadır. Sözlerini uzun etmeme konusunda kendine yapıcı bir eleştirici yapan Nef'î, "saçın uzun telleri gibi sözü uzatma" diyerek uyarısını kuvvetli hale getirir. İkinci beyitte ise rindlik konusunda bir öğüt bulunmaktadır. Dünyayı nasıl algılaması gerektiği ve rindane bakış ve yaşayıştan vazgeçmemesi konusunda kendini uyarmaktadır.

Sen de Nef'î dilini kurtar eğer kâdir isen
Sözü yâ silsile-i zülfü gibi etme dırâz G/57-7

Rind isen Nef'î humâr-ı bâdeden açma gözün
 Âlemin hâli hayâl-i hâb gelsin çeşmine G/113-5

Nev'îzâde Atâyî'de ise aşk ve şiir konusunda uyarı ve öğütler bulunmaktadır. Örneğin aşağıdaki beyit, şiir ve divan oluşturma konusunda kendine yaptığı sert bir uyarıyı yansıtmaktadır. Şiirinin bütün âleme yayılacağı, şöhret bulacağı hususundaki öngörüsünün gerçekleşmediğini gören şair, asıl işinin divan oluşturmak olduğunu ve bunu hala yapamadığını açık yüreklilikle söylemektedir. Bu hususta bir an evvel divan tertibi konusunda gayrete geçmesi gerektiğini kendine hatırlatmaktadır.

Nazmum âfâkı tutar dirdün sözün çıkmaz mı gör
 Ey 'Atâyî sen hele tertîb idüp dîvân çıkar G/71-5

(Ey 'Atâyî nazmım ufukları tutar diyordun, acaba sözün gerçekleşecek mi?
 Sen ilk önce dîvânını oluştur.)

Derd ü gam ile sohbet-i hâs eyle 'Atâyî
 Bî-gâne koma hâneye mihmâne cefâdur G/51-5

Zahm-ı pür-hûn-ı dili açma 'Atâyî gonca-vâr
 Sanma bu eyyâmı şerh-i inkisâr eyyâmıdır G/85-7

Yârün ışığı taşını levh-i mezâr idün
 Tâ kim 'Atâyî söylene nâm u nişânumuz G/99-5

Vasf eyle ey 'Atâyî hat-ı rûy-ı dil-beri
 Ehl-i safâ gazellerüni tâ ki yazana G/212-5

El çek 'Atâyî dehr-i televvün-şi'ârdan
 Bir dahi anma bana hazân u bahârını G/224-5

Neşâtî'de ise yine aşk, aşkın verdiği dert ve sıkıntı hali, şiir gibi konularla ilgili kendine öğüt ve uyarı söz konusudur. Aşağıdaki beyit onun aşkın dışa vurulmaması, sırların gizlenmesi hususunda kendine uyarıda bulunduğu bir mahlas beyittir. Neşâtî'nin sahip olduğu tasavvuf terbiyesi bağlamında aşkta önem arzeden sır, ifşa kelimesinin zıddıdır. Zira tasavvufta derdini gizlemek ve içinde saklamak çok önemli bir husustur.

Diğer yandan bu beyitin arka planında Hz. Peygamber'in miraç mucizesinde Allah'tan aldığı ve bir kısmını sır olarak sakladığı bilgiler, Hz. Ali'nin bu sırlardan bir kısmını öğrenmesi ve manevi ağırlığını taşıyamayıp kuyuya haykırması gibi olay ve hikayeler düşünülebilir. Bu sebeple İslami kültürde bilhassa tasavvufi gelenekte elde edilen sırlar iç dairede kalmalı, insanın iç alemini aydınlatmalıdır. İşte aşağıdaki beyit şairinkendine arka plandaki bu nasihatinden oluşmaktadır.

İfşâ-yı râzdan hazer eyle Neşâtîyâ
Derd ehlinün figân ile âhı nihân olur G/28-5

(Ey Neşâtî sırrı yaymaktan uzak dur, derd ehlinin figân ile derdi gizlenir.)

Bir diğer beyitte ise Neşâtî mecazı bırakıp hakikatle meşgul olma konusunda kendini ikaz eder. Nefsinin zevki bütün unsurlarıyla yaşama heyecanı onu endişelendirmiş görünmektedir. Bu sebeple akıl ve ruhuyla, gelip geçici olmayan, sürekli ve kalıcı hakikatler peşinde koşmanın daha doğru olacağını kendine öğütlemetedir.

Hakikat illerin anmaz mısın Neşâtî hiç
Nedür bu zevk-i 'azimet rdı-i mecazadahî G/136-5

Neşâtî'nin konuya ışık tutan diğer beyitleri ise aşağıdaki şekildedir:

Vasf-1 hatında tarh it bir nev gazelNeşâtî
Yârâna nakş-1 sihri ber-rûy-ı âb göster G/18-7

Ne bu feryâd Neşâtî ney-i hâmende yine

Sîneden hasret ile yohsa şikayet mi kopar G/20-5

Yek-rengi-i mahabbeti gör kim Neşâtîyâ
Âşık ki sitemle pür gam iken yine şâd olur G/31-5

Çek mive-i visâlden el kim Neşâtîyâ
Ol taze nahl-ı naz dahı nev-resîdedür G/38-5

Hayret-i ‘ışkum görüp dâ’im Neşâtî ta’nı ko
Sen de insâf eyle gel ol çeşm-i pür-efsûna bak G/68-5

Söz de kalur mı Neşâtîya meger Nef’îden
Çeşm-i insâf ile gel kilik-i sihir-sazına bak G/70-5

Bîhûde gezme hem çü Neşâtî cünûnı
Neylersen eyle kûy-ı dil-ârâda ol gönül G/79-5

Hâk-i pây-ı ehl-i ‘ışk ol kim Neşâtî anların
Hem gedâ hem tahtgâh-ı dilde şehdür her biri G/130-5

Sâbit'te ise daha çok aşk hususundaki özeleştiriler ve kendine öğütler mevcuttur. Bununla beraber itiraf ve pişmanlık kaynaklı özeleştiriler ve kendine uyarı Sâbit'te dikkatimizi çeken diğer bir noktadır. Mesela aşağıdaki beyitte nazlı güzel sevgiliye karşı yetersiz gördüğü bir niyazın mahzun ve pişman bir ruh haliyle itirafı mevcuttur. Sevgiliye karşı layıkıyla iltica ve niyazın edilememesi ile şair kendini bu konuda gayret ve şevke getirmek istemektedir.

Bu bâbda hele Sâbit kusurumuz çokdur
O nâz-perver-i hüsne niyâzı az iderüz G/150-5

(Güzellik ve naz sahibine niyazı az ederiz, bu konuda kusurumuz çoktur.)

Aşağıdaki beyitte ise şair kendine bir gerçeği hatırlatmaktadır. Aşk kabiliyeti noktasında kendini tartan şair, bu konuda artı ve eksilerinin olduğunu ikaz

eder. Tarafsız bir nazarla kendine bakan Sâbit bir anlamda iyi yönlerini geliştirme, kötü yönlerini ıslah etme düşüncesindedir. Aşk yolunda maharetlerin olduğu kadar ayıpların da olmasını doğal görerek, hem kendine bu gerçeği kabullendirmek istemekte hem de gurur ve ümitsizlik arası bir dengeyi sağlamak istemektedir.

Sâbit hem ‘ayb ü hem hünerin söylerüm sana
Bak gör yararsa böylecedür işte hûy-ı ‘ışk G/200-5

(Sâbit hem ayıplarını hem hünerlerini söylerim sana, çünkü aşk ahlakı böyle faydalıdır.)

Konuyla ilgili Sâbit'in diğer beyitleri ise şu şekildedir:

Sâbitâ subha seni dâm-ı riyâyâ düşürür
Silk-i nazmunla hemân mey-kedeye eyle şitâb G/28-8

Benden nasîhat ister isen kalk Sâbitâ
Kâlâ-yı ma‘rifet bilinür bir diyâra düş G/161-5

Nakl olman Sâbitâ menkabe-i ‘aşkdur
Mahfil-i ‘uşşâkda mastaba nakli degül G/229-5

Yeter saldı ferdâyâ Sâbit seni
Bu gün sen de bir ‘arz-ı hâl eyle sal G/230-5

Sâbitâ arduna at bâr-ı gam-ı dünyâyı
‘Âmil-i ‘âdet-i müstâhsene-i fitrâk ol G/232-8

Nazire müşkil imiş Sâbitâ bu vadide
Gurûr-ı tab‘ ile fikr-i cevâba düşme sakın G/259-6

Sâbit hasene yazdura gör deftere yoğsa
Dîvân-ı haşrde ne gazel var ne kasîde G/306-7

Güya ki âteş almağa gelmişdi Sâbitâ

Aldı şerâre-i dili gitdi hevâsına G/307-5

Vecdî ise başına gelen sıkıntılı haller, şiir ve aşk konularında kendine nasihatte bulunur. Mesela aşağıdaki beyitte kaderin yüklediği sıkıntı ve cefa karşısında kendine sabır göstermeyi tavsiye eder. Çünkü insan, aşk yolunda başa gelen bela ve sıkıntılara sabrederek olgunlaşır. Aşkın her bir cefasına gösterilen sabır, aşkın farklı bir olgunluğuna ve lezzetine erişmeyi sağlar. Her bir mertebesinde daha büyük dertlere giriftar eden aşk, sabırla aşığa daha büyük sırlar açar. Diğer bir tabirle aşk yolunda dertler çoğalıp büyürken, kazanılan kemalat ve açılan sırlar da büyür ve genişler. Daha büyük kemalat mertebeleri, daha külli sırlar açılır. İşte Vecdî kaderin, bu kadar derdi sırtına yüklemesine sitem ederken, aynı zamanda yukarıda ifade ettiğimiz aşkın hususiyetine olan farkındalığı ile kendini sabra davet eder.

Vecdî tahammül eyle sipihrûn cefâsına

Bir gün olur ki eyledüğinden hicâb ider G/10-5

(Vecdî sen kaderin cefasına sabret, belki bir gün yaptıklarından utanır.)

Bu konuda Vecdî'den aldığımız diğer mahlas beyitler ise şunlardır:

Ey dil-i dîvâne var Mecnûn ile germ-ülfet ol

Hem-nişîn olmaz senünle Vecdî-i ferzâne dost G/5-8

Var mı cevâb söyler bu nev-zemîne Vecdî

Şi'ründe ehl-i nazma tâze hitâb göster G/16-9

Vecdî mihek-i arza ur ibrîz-i kelâmun

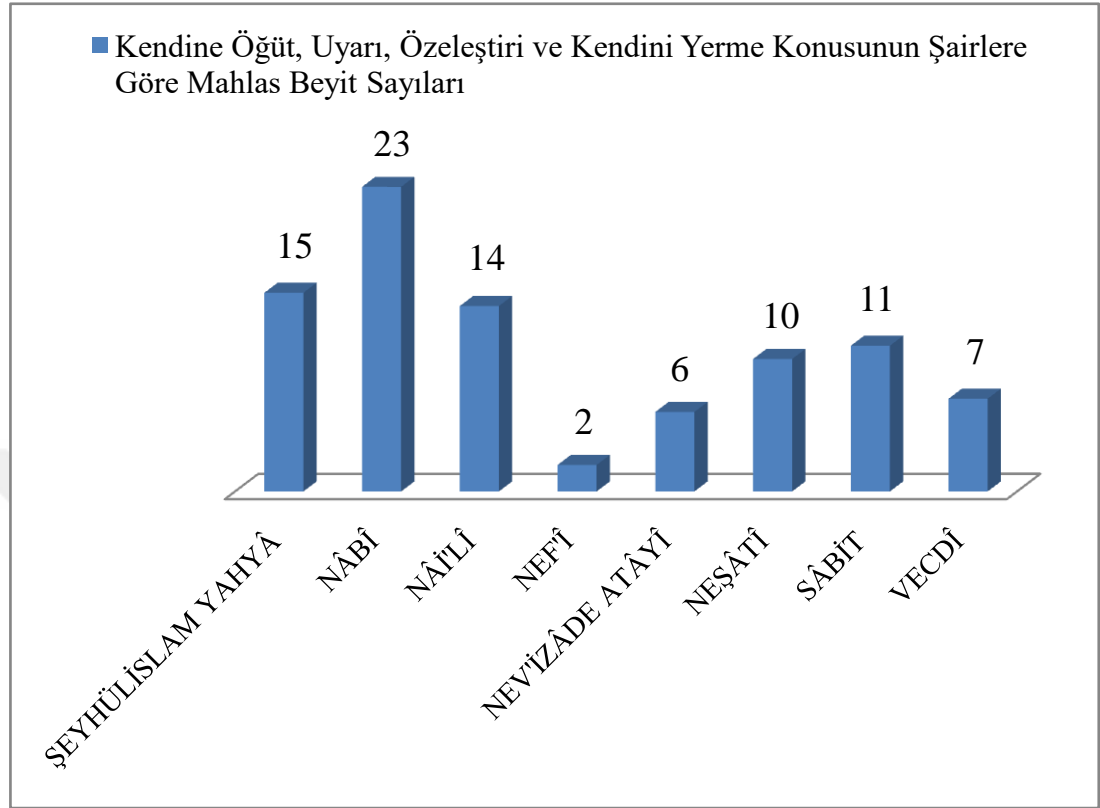
Hâlis zer ile nekre-i magşûş görünsün G/48-5

Vecdî dil-i nâ-kâmı sakın tâb-ı nigehten

Sûzân şereri gülşen-i İslâma düşürme G/55-5

Söyleş ey Vecdî ehâdis-i gamı hâme ile

Hem-zebân yok sana dünyâda kalemden gayrı G/66-5

Grafik 1. Kendine Öğüt, Uyarı, Özeleştirme ve Kendini Yeme Konusunun Şairlere Göre Mahlas Beyit Sayıları

2.2. SÖZ SÖYLEME İSTİDATI İLE ÖVÜNME VE ŞAIRLİK ÖZELLİKLERİ

Şairlerin kendileri hakkında en çok beyanda buldukları hususlardan biri şairlikleridir. Onları meşhur ve kalıcı yapan önemli bir nokta; kalp ve zihin dünyalarındaki derin duygu ve düşünceler olduğu kadar, bunları ahenkli bir biçimde ifade edebilme kabiliyetleri ve şiire olan düşkünlükleridir.

İşte bu başlıkta onların kimliklerinin önemli bir yapı taşı olan şairlikleri ve kendi şairlikleri hakkında ne düşündükleri üzerinde duracağız. Şunu söylemek gerekir ki, şairler kendi şiirlerini ve şairliklerini överken, aynı zamanda kendi şiir karakterlerini, söz söylemede dikkat ettikleri hususları, şairlik benliklerini de anlatmaktadırlar. Bu istikamette düşünüldüğünde mahlas beyitleri önem arz etmektedir.

Kendini övmeyi ağırlıklı olarak gördüğümüz Şeyhülislâm Yahyâ'nın

mahlasbeyitlerinde yapmacılıktan uzaklık, sözlerindeki etki gücü, şiirlerinin feyiz ve ilham kaynağı olması, sıradışılık ve farklılığın belirtilmesi gibi hususlar vurgulanır. Mesela aşağıdaki beyitte Şeyhülislâm Yahyâ şiirlerini rengîn ve şîrîn olarak niteler. Bu iki tabirle şair, şiirlerinin insanın duygularında, ruhunda nasıl hoş bir etki uyandırdığını vurgular. Rengîn ile sözlerindeki canlılık, renklilik, parlaklık gibi hususlara dikkat çeken şair, şîrîn ile insanda uyandırdığı tatlı etkiyi dile getirir.

Şi'rün o yâr-i nâzenîn almazdı Yahyâ ağzına
La'l-i revân-bahşî gibi rengîn ü şîrîn olmasa G/318-5

(Eğer şiirin sevgilinin canlandırıcı dudağı gibi şirin ve renkli olmasaydı,
sevgili şiirlerini ağzına almazdı.)

Bir diğer beyitte Yahyâ diğer şairlerden farklılığı üzerinde durur. Bu farklılığa, "sözlerinde ruh var" tabiriyle açıklık getirir. Şair bu ifade ile şiirlerindeki canlılık, dinamiklik, yüksek etki gücü, gönül alıcılık gibi özelliklere dikkat çeker. Ayrıca gaybın sırlarının kendisine ilham olunduğunu söyleyerek şairliğine bambaşka bir boyut kazandırır. Dolayısıyla diğer şairlerden farklı gördüğü şairliğini insanüstü bir kimliğe büründürür.

Benzemez eş'âr-ı gayre sözlerinde rûh var
Sırr-ı gaybî tab'una Yahyâ senün mülhem gibi G/407-5

(Sen diğer şairlere benzemezsin, çünkü senin tabiatına gaybî sır ilham
olunmuş gibi sözlerinde ruh var.)

Şeyhülislâm Yahyâ'nın konuyla ilgili diğer beyitleri de şunlardır:

Suhan kim âteş-i dilden kopa lâ-büd olur pür-sûz
Anunçün her sözi Yahyâ'nun âteş-pâredür gûyâ G/5-5

Üstâddur ki kimse nazîrin işitmemiş
Yahyâ bu fende kim ola üstâd-ı 'andelîb G/17-5

Herkese nutk-ı revân-bahş virilmez Yahyâ
Himmet-i Hızır gerek kim buluna âb-ı hayât G/26-5

Şi'r-i Yahyâ nev-arûs-ı medhüne ziynet virür
Meyl idersen nazm-ı lü'lü intizâma yaşarur G/131-5

Pâdişâhum nazm-ı Yahyâ saf bir âyinedür
Tûtî-i tab'-ı suhan-dâna suhan-âmûz olur G/133-5

Gûşvâr itmezse dürr-i nazmunı Yahyâ o şâh
Kadr u kıymet bulmaya 'âlemde mânend-i hazef G/172-5

Sen tuyurdun hüsnini dünyâya Yahyâ dil-berün
Bülbül-i şûrîdenün 'aşkıyla meşhûr oldı gül G/221-5

Şi'r-i Yahyâveş olup reng-i tekellüfden berî
Bikr-i ma'nâyı güzel gösterse mir'ât-i suhan G/261-5

Her gûşede nazmun okınur var ise Yahyâ
Söyletdi o kâkül sana eş'âr-ı perîşân G/273-5

Okı şîrîn-lebi vâsfındaki eş'ârun ey Yahyâ
Biraz meclisde tûtî-i şeker-güftâr dinlensün G/276-7

Matla'-ı şems-i hünerdür nazmum ey Yahyâ benüm
Dâ'imâ şi'rümde Ahmed Şâhum anam nola ben G/298-5

Sözleri Yahyâ'nun olmazdı bu resme sûznâk
Nâr-ı hicrân ile yanmış dilde dâğı olmasa G/320-5

Biz o Cem'üz şi'rimüz şi'râya feyz-i nûr ider
Reşk ider Yahyâ felekde encüm-i rahşân bize G/326-5

Nâbî ise şairliği ile ilgili özellikleri anlatmakla birlikte, şair kimliğindeki olağanüstülük ve Allah vergisi hale, şiirlerinin dertlere derman oluşuna, şiirlerinin şiire yeni ve üstün bir soluk getirişine, sözlerindeki hikmete dikkat çeker. Aşağıdaki beyit Nâbî'nin kendini şiirde otorite olarak görüşünü yansıtan önemli bir beyittir. Bu konuda kendini üstün bir makama konumlandırmasına üç noktayı sebep olarak sayar. Bunlar; tabirlerindeki hoşluk, nükteli sözlerindeki hayal gücü, sözlerindeki güzelliştir.

Şâ'ir olursa ola senün gibi Nâbîyâ
Ta'bîri hoş nikâti muhayyel beyânı şûh G/46-5

(Ey Nâbî şair senin gibi tabiri hoş, nikâti muhayyel, beyanı güzel olmalı.)

Yine aşağıdaki beyitte ise Nâbî şiirlerinin taze, yeni ve canlı oluşuna dikkat çeker. Ayrıca şair kendini "kıskançların ümitsizlik ateşi" olarak nitelendirir. Şiirlerindeki üstün özellikler ile insanların kendisini kıskandığını ve kendisine yetişmek noktasında ümitsiz olduklarını dile getirir. Nâbî burada her söyleyişinin, her şiirinin diğer şairlerin ümitsizlik ateşini artırdığını ifade ederek kendini şiir konusunda müstesna bir yere oturtur.

Nâbîyâ meclis-i ahabbda şî'r-i ter ile
Âteş-i hırmen-i hussâd ki dîrler o bizüz G/298-5

Nâbî'nin aşağıda aldığımız mahlas beyileri de onun şairliğinin farklı yönlerini yansıtmaktadır.

Leb midür Nâbî k'ola ney gibi leb-rîz-i hevâ
Hâmeveş gevher-feşân ola olursa leb bana G/3-7

Gören bu nazm-ı teri şübhe itmez ey Nâbî
Ki âb-ı Hızır bizüm çeşmesârumuzdandır G/79-5

Nâbî senün eş'âruna leb-teşneliginden
 Dil-hâh-1 varak bûs-1 leb-i şakk-1 kalemdür G/96-5
 Müşahhas olmaduğı harf-i matlabum Nâbî
 Benüm cerîde-i baht-1 müşevveşümdendür G/154-7

Hayâl-i şî're 'aceb rûh virdün ey Nâbî
 Me'âl nutka gelür harfler teccessüm ider G/170-5

Nâbîyâ tâze meta' ile pür itdün 'âlemi
 Çârsûy-1 'âlem-i endîşede zînet mi var G/216-6

Meblağ-1 hâmeyle hikmet-hâne-i eş'ârdan
 Nâbîyâ çok hasteye dârû-yı sıhhat virmişüz G/294-9

Yâr söyletdi bana bu gazeli ey Nâbî
 Söyleye söyleye ey tâze-zebânüm diyerek G/445-5

Olma ol gûne ki hakkunda lisân-1 şu'arâ
 Kopara hâme-i Nâbî gibi bir tâze zemîn G/608-13

Nâbî tecâvüz itme lisân-1 vükû'dan
 Düşmez dehân-1 sıdka zebân-1 mübalağa G/692-5

Şî'rünle şî'r-i digeri Nâbî ne anlasun
 Sâde su içmeyen şekeri şerbet üstine G/713-9

Zarîfâne gazeller söyleyüp yâre okutmaktan
 Lebin bûs eylemekdür kasdi Nâbî'nün zarâfetle G/769-5

Nâ'ilîmahlas beyitlerinde kendinin dakik ve maharetli oluşuna değinir. Kendisini nazım mühendisi olarak vasıflandıran şair, sözlerine mucizelik, kendisine sahir gibi olağanüstü nitelikler giydirir. Ayrıca Nâ'ilî kendini meşhur şahsiyetlerle mukayese ederek şiir konusundaki üstünlüğünü daha somut argümanlarla ifade eder. Nâ'ilî'den aldığımız aşağıdaki iki beyit onun kendi şairliğini nasıl gördüğünü

anlamamız bakımından önem arz etmektedir.

Söz dakîk olmasa rağbet mi bulur Nâ'îliyâ
Nazm-1 pâkin budur insaf ki dikkat yeridir G/60-5

(Ey Nâ'îlî sözlerin ince olmasa rağbet bulmaz, bu temiz nazmın insaf sahiplerinin dikkatine değerdir.)

Sözün ey Nâ'îlî olmazsa da şâyeste-i tahsîn
Yine bir tarz-1 hâs-1 şûhdur bir özge vadidir G/94-5

(Ey Nâ'îlî sözün için övgü uygun olmasa da kendine has güzel bir tarza sahiptir.)

İlk beyitte şair, şöhret bulmasını şiirlerinin temiz, sözlerinin dakik olmasına bağlamaktadır. İnsaf sahibi her insanın şiirlerindeki bu hususu fark edeceğini belirtir. Dakiklik ile ince ve hassas manalı oluşuna vurgu yapan şair; dinlenen, takip edilen, kendisini çekici yapan unsur olarak bunu görür.

Diğer beyitte ise şair özgünlüğüne dikkat çeker. Layıkıyla iltifat görmemesine sitemde bulunan, bir anlamda bu duruma aldırış etmeyerek, kendisine has tarzın ve özgün şiir ekolünün mutluluğunu yaşar.

Nâ'îlî'nin konuyla ilgili diğer beyitleri ise şu şekildedir:

Eylemem mazmununa Cibrîli mahrem Nâ'îlî
Gamzeler kim fitneden ifşâ-yı râz eyler bana G/3-5

Nâ'îlî i'câz-1 nutkumdur ki eyler ter-zebân
Hâme kim şem'-i şebistân-1 tahayyüldür bana G/6-6

Biz Nâ'îliyâ ka'be-i 'irfân-1 Hudâyız
Ervâh-1 suhan secde-ber-i menzilizdir G/58-5

BenNâ'îlî mühendis-i nazmım çeh-i devât
Ristö-yı tab'ıma rasad-ı intibâhdır G/69-6

Nazmın mahal mahal getirip Nâ'îlî delîl
Şehnâme-i belâgate düstûr yazdılar G/78-5

Sehl idiğın işitmemiş mihnet-i kurbdan firak
Bizden o şuha Nâ'îlî fikr-i kenâre bir midir G/103-5

Ey Nâ'îlî sözünde bu dilkeş hayâllerin
İ'cazdır ki nev'-i beşerden zuhur eder G/114-5

Biz Nâ'îlîyâ sözde füsûnkâr-ı hayâlîz
Elfâzda peyda dil-i ma'nâda nihânız G/134-5

Nâ'îlî ka'r-ı bahr-ı ma'nâda
Sade-i dürr-i nâb der-begaliz G/139-7

Garâbet olmasa ma'nâda Nâ'îlî nazmın
Garîbdir bu ki elfâzı âşinâ düşmez G/149-6

Ma'ânî gevherin etmekte tab'ın Nâ'îlî îsâr
Tılsımın feth edip gencîne-i irfana el sunmuş G/179-7

Çok fâris-i mülk-i suhanı Nâ'îlîyâ biz
Rehvâr-ı girân-cünbiş-i ma'nâ ile geçdik G/201-5

Eyledin Nâ'îlîyi şîve-i güftârın ile
Hayret-âlûd-ı gamın şifte-i etvârın G/203-5

Benim o şâ'ir-i sâhir ki Nâ'îlî şî'rim
Olursa mu'ciz eğer i'tinâ nedir bilmem G/239-7

Nazm-ı pâkin Nâ'îlî germ-âşînâ-yı ehldir
Sûz-ı dilden bihaber efsürde tab'ân görmesin G/252-5

Hâsidi eylemezdi lal olmasa kilik-i Nâ'îlî
Mükhale-i devâtda çeşm-i hayâle mildân G/254-5

Sen Nâ'îlîyâ neşr et âfâka dür-i nazmın
Bilmezse felek kadrin bahtım gibi kur olsun G/265-7

Nîş-i zehr-âlûd-ı peykân-ı kazadır müdde'î
Nâ'îlinin zahm-ı şemşîr-i zebanından sakın G/284-5

Yayıldı Nâ'îlî bûy-ı hat-ı müşkîn-i eş'arım
Sevâd-ı Rûm bendergâh-ı Lâhûr oldu gitdikçe G/320-5

Nağme-i kilime âheng olamaz Nâ'îlîyâ
Bezm-i erbâb-ı dilin mutrıbı Nâhîd olsa G/331-5

Olsa eş'arın aceb mi dilpesend ey Nâ'îlî
Tab'-ı pâkin peyrev-i pâkîze-gûyân olmada G/347-5

Âb u tâb-ı tal'at-ı ekbâr-ı nazmın Nâ'îlî
Ta'n eder âyîne-i hûrşîde mehrûlar gibi G/369-5

Nazm-ı pâkin âb-ı âteş-pâredir ey Nâ'îlî
Belki tebhâl-i leb-i endîşedir her katresi G/378-5

Tûtî-i nâtıka-ı Nâ'îlîye kand olmaz
Güftgûy-ı leb-i şeker-şikeninden gayrı G/384-5

Nef'î'nin beyitlerinde ise dikkatimizi çeken önemli bir husus, şairlik yönünün çok kuvvetli bir övünme ile söylenmiş olmasıdır. İncelediğimiz çoğu şair, kendi şiir tarz ve üslubunu övse de Nef'î'nin kendini yüceltişi kadar görünmemektedir. Öyle ki şair, kendine şairlik hususunda ilahi isim ve sıfatları

yakıştırmaktan da geri durmamıştır. Aşağıdaki mahlas beyit bunun güzel bir örneği olarak kabul edilebilir. Kendisine "manaların yaratıcısı" gibi nitelemede bulunan şair; çokça, her zaman yaratan manasındaki esma-yı hüsnayı kendine yakıştırmak cesaretini de göstermiş bulunmaktadır. Böylelikle kendisini söz söyleme hususunda erişilmez bir makamda görmektedir.

Olsam n'ola Nef'î gibi Hallâk-ı Ma'ânî
İhyâ eden endîşeyi feyz-i nefesimdir G/39-5

(Keşke Nef'î gibi manaların yaratıcısı olsaydım, endişeleri hayatlandıran nefesindeki feyizdir.)

Nef'î'den aldığımız bir diğer beyitte ise kendi şiirinin dış dünyaya olan etkisinden bahsedilir. Şair burada şiirinin aleme müspet manada bir enerji kattığını ifade eder. Bu şiir aynı zamanda dünyaya neşe katıcı, heyecana getirici, canlılık ve hareket verecek bir potansiyeldedir. Bir anlamda alemleri ısıtmış, bir dinamizm kazandırmıştır. Bu pencereden bakıldığında Nef'î, kendi şiiri olmadan dünyanın neşesiz, cansız, donuk ve heyecansız bir vaziyette olduğunu dolaylı olarak anlatmaktadır.

Verdi Nef'î'ine bu nazm ile dünyâya neşât
Sanki bir câm ile germ eyledi bin encümeni G/127-5

(Nef'î yine şiiri ile dünyaya neşe verdi, sanki bir kadeh ile meclisi ısıttı.)

Nef'î'yi bu konuda daha iyi anlamamıza yardım edecek şu mahlas beyitler de mevcuttur:

Bana sor Nef'îhemân kadr-i dür-i güftârını
Nükte-sencân-ı İlâhî cümle hemdemdir bana G/1-7

Yâr u bigâne müsellemler tutsa ey Nef'în'ola
Şi'rimin hep âşinâdır lafzı ma'nâsı garîb G/11-5

Nice zâhirdir ey Nef'î sözünden dildeki süzün
 Yazınca nüsha-i şi'rin kalemler yâne yazmışlar G/29-5
 Bu tarz-ı hâsa ey Nef'îyine suret veren sensin
 Nazire söyleyenler ekserî efsâne yazmışlar G/30-5

Kimse taklîd edemez sözde sana ey Nef'î
 Böyle pâkîze-gazel tab'-ı Hudâ-dâd ister G/35-5

Acep mi bûriyâ-bâfân-ı nazma kılmasak rağbet
 Bizim Nef'î gibi bir şâ'ir-i zer-dûzumuz vardır G/36-5

Gelsin benimle var ise meydâna Nef'îyâ
 Bir böyle tarz-ı tâze vü nâdir edâ bilir G/41-5

Nef'î sözünü vird-i zebân eyledi âlem
 Şimdengeri yâ defter ü dîvân ne belâdır G/(43-1)-9

Gazelde kuvvet-i tab'ın bilindi el hak ey Nef'î
 Ne bu vâdîde söz mümkün ne bir böyle gazel derler G/(43-2)-5

Nazmımızla n'ola kılsak gamı şevka tebdîl
 Zehri ey Nef'î biz efsûn ile tiryâk ederiz G/48-5

Nef'î gibi mâ'il değiliz şîve-i nazma
 Meftûn-ı edâ-yı gazel-i sâde-i aşkız G/51-7

Sâhir değil şâ'iriz amma söze gelsek
 Nef'î gibi mu'ciz-dem ü pâkîze-edâyız G/55-7

Var mı Nef'î gibi üstâd-ı suhan insâf et
 İhtirâ'-ı kalem-i nâdire-perdâzına bak G/64-6

Kadrin anlar katı as olsa n'ola ey Nef'î
Çok hünerdir gazeli böylece pâkize demek G/65-5

Ne mazmûnlar ne vâdiler bulur seyr eylesen Nef'î
Yine bir tarz-ı hâs u tâze îcâd etdiğin görsek G/66-5

Her dilden olur âb-ı musaffâ gibi cârî
Ey Nef'î nedir sende bu pâkize-suhanlık G/70-5

Kimse tahkîk edemez sâhir midir şâ'ir midir
Bir bilir yok Nef'î-yi mu'ciz-beyânı bilmiş ol G/75-5

Eş'ârın okudukça mest etmede yaram
Nef'îdil-i pür-feyzin meyhâne midir bilmem G/77-5

Söylemez söylemez amma söze gelse Nef'î
Ne cevâhir dökülür kilik-i dür-efşânından G/92-5

Mânendi mi var Nef'î-i pâkîze-kelemin
Bir kimsede gördün mü dahi tarz-ı edasın G/93-5

Her şi'ri gerçi tâ ezel düşdükçe söyler bî-bedel
Nef'înin amma bu gazel zeyn etdi divânın yine G/103-5

Feyz-i Rühü'l-Kudüsü eyledi icra Nef'î
Meryem-âsâ kalemi nâdire-zây oldu yine G/107-7

Nef'îbu nezâketlebenim şîve-i nazmım
Râcihgörünürse n'ola tarz-ı hasen üzre G/111-7

Nice üstâd-ı suhan var bâ-hüner amma biri
Eylesin Nef'î gibi tarz-ı gazel nevrûzda G/121-7

Nev'îzâde'Atâyî'nin mahlas beyitlerinde ise yine ağırlıklı olarak şairlik

yönüyle övünme söz konusudur. Bununla beraber şiirini hangi noktadan tanımladığını görmek sadedinden iki beyiti irdelemek istiyoruz:

Bunlardan birisi aşağıdaki beyitte olduğu üzere, Nev'îzâde'Atâyî'nin kendi şiirini sevgiliye kavuşmakta bir meta ve araç olarak görmesidir. Yani 'Atâyî, şiirleri kalite ve zarafet bakımından kendisini sevgiliye yaklaştırmasını ummaktadır. Her şiiri ile bu bu kavuşma ümidini ve talebini yinelemekte olduğunu söyleyen şair, şiirlerini bir amaç değil araç olarak görmektedir. Zira "nakd-i nazm" ifadesi onun, şiirini bu uğurda kullandığı bir sermaye olarak algıladığını anlatmaktadır.

Metâ'-ı vasl-ı yâre tâlib olup nakd-i nazm ile

'Atâyî saydum ol Yûsuf-cemâle ben anı beş beş G/110-5

(Şiir sermayemi beş beş sayarak Yusuf gibi güzel sevgiliye kavuşmaya talip oldum.)

Diğer bir mahlas beyitte ise şair gazellerinin üzerinde durur. Gazel söyleyişindeki nazikane uslubun övücünü dile getirir. Özellikle gazellerindeki söyleyiş ustalığını sıradan bir hüner olarak görmeyen şair, bu başarı ve ustalığına bir anlamda dikkat çekmek istemektedir.

Bir hünerdür 'Atâyî kim dinmez

Gazeli böyle nâzükâne dimek G/130-5

('Atâyî! Gazeli böyle nazikane söylemek bir hünerdir.)

Nev'îzâde'Atâyî'nin konuyla ilgili diğer mahlas beyitleri ise şunlardır:

Ezber eyler var ise bülbül 'Atâyî şi'rini

Subha dek gülşende turmaz dersini tekrâr ider G/92-5

Eyler 'Atâyî nazm ile mâ'il perî-peykerleri

Şâ'ir degül efsûn ile ol kârı sâhir eylemez G/93-5

Tâbiş-i ‘aşk ile seyr eyle ‘Atâyî gazelin
Böyle olsa kişün sözleri pür-sûz olıcak G/121-5

Virür karâr dil-i bî-sükûna gâyetde
‘Atâyî şî‘ri gibi bir karâr-dâde gazel G/141-5

Cevâhir-i suhanun kimse kıymetin bilmez
‘Atâyî hâce-i sâhib-‘ayâre ‘azm idelüm G/147-7

Atâyî dürr-i nazmunla pür it atbâk-ı evrâkı
‘Arûs itdünse bîkr-i fikrünü göster nişân gelsün G/185-5

Yârâne ‘Atâyî nice turfa gazelüm var
Şimdi bunu buldum hele evrâk arasında G/215-5

Atâyî gibi üstâde nazîre dimek olurdu
Biraz nâzûk edâlar olsa üstâdâne olmazsa G/218-5

‘Atâyî san‘at-ı eş‘âr-ı hâfızânımdur
Kabâ-yı nazm-ı belâgat-tırâze Şîrâzî G/261-5

Neşâtî'nin beyitlerinde, kendini övme, şiirini ilham ve feyiz kaynağı görme, gaybi sırlar ile şiirini ilişkilendirme, şiirlerini meleklerin bile kıskanması, harikulada söz söylemede ilham yanında kendinin üstün bir gayret içerisinde olması, şiirlerinin gönle şevk ve heyecan katması gibi hususlar vurgulanır. Mesela aşağıdaki beyitte Neşâtî, kendi şiirine sihir etkisi yükler. İncelediğimiz diğer şairlerde de sıklıkla rastladığımız şiire sihir özelliğini yükleme, bir anlamda sözlerinin ne derece üstün olduğunu vurgulamak maksadıyladır. Ayrıca sözlerini yüceltme, olağanüstülük vasfı kazandırma çabası olarak da yorumlanabilir.

Bu beyitte diğer yandan kendi kalemine i‘caz özelliği yüklendiğini ve Neşâtî'nin kendini, manaya suret veren bir şair olarak tanımladığını görmekteyiz. İ‘caz; muhatabı acizde bırakma, yaptığı hamle ile hareket edemez ve karşılık veremez hale getirme gibi anlamlar taşır. Şair burada kelamına böylesine mucizevi bir özellik yüklemiş bulunmaktadır. Kendisinden mucizeler meydana gelen bu kalem,

aynı zamanda üstün manaları somutlaştıran, ete kemiğe büründüren bir yüceliktir. Dolayısıyla şair kendini bir heykeltıraş gibi görerek; kalemini, zihnindeki eşsiz ve derin manaları somutlaştıran, manaya suret veren özellikte görmektedir.

Sihir-i endişe Neşâtî sana mahsûs ancak
Kilk-i i'caz ile suretger-i ma'nâsın sen G/88-5

(Sihir sana mahsustur, mucize kaleminle sen manaya suret verirsin.)

Aşağıdaki mahlas beyitler de Neşâtî'nin kendisini bu konuda anlattığı diğer beyitlerdir:

Olsa Neşâtî nola sırr-ı hikem her sözüm
Levh-i dil âyine-i gayb-nümâdur bana G/1-5

Vasf-ı hatında tarh it bir nev gazelNeşâtî
Yarana nakş-ı sihri ber-rûy-ı ab göster G/18-7

Divançe-i derûnda Neşâtî safa-y-ile
Vasf-ı lebünde bir gazel-i âb-dâr arar G/19-5

Demdür iy kilk-i Neşâtî şevk ile gavvâs olup
Zib-bahş ol bahr-i ma'nâdan yine lu'luçıklar G/22-5

Söz Neşâtî böyle hoş-tab'âne bi-pervâ gerek
Şâ'irün i'câz ile sihr-i beyânın kim bilür G/24-5

Şîve-i i'câza kim endişe âgâz eylese
Tab-ı pür-zûr-ı Neşâtî böyle sihr-âsâr olur G/29-6

Reşk itmemek olur mı melâ'ik Neşâtîyâ
Gâhî elümde hame ki ma'ni-tıraz olur G/32-5

Aceb mi şi'r-i Neşâtî olursa ger pür-sûz

Semûm-1 firkat ile tab-nâk-i hasretdür G/44-5

Ruh-1 'örfî kim Neşâtî dag dag-1 reşkdür
Dil-harâb-1 hâme-i ma'nî-tirâzundur senün G/74-5

Şâhid-i nazmumı görüp câme-i sünme-reng ile
Olsa Neşâtîyâ n'ola lal Kemâl-1 Isfahân G/91-5

Her sözün olmuş Neşâtî lezzet-i ma'nâyile
Mâye-bahş-1 şevk-i dil hâlet-fezâ-yı zevk-i cân G/94-5

Bülbül-i tab'-1 Neşâtî n'ola olsa pür-şevk
İrdi hengâm-1 safâ fasl-1 bahâr oldu yine G/105-5

Bâde-i nazm-1 Neşâtî kim şarâb-1 feyzdür
Âb-1 rûy-i şâhid-i endîşedür her katresi G/127-5

Tut zemzeme-i nâye Neşâtî gibi gûşun
Gör hâlet-i keyfiyyet-i esrâr-1 elesti G/128-5

Neşâtîyâ yine elmas-pâre-her beytün
Dil-i hasûda yiter tâze zahm-1 pinhânı G/133-5

Sâbit'in mahlas beyitlerinde ise şairin farklı açılardan kendisi hakkındaki değerlendirmelerini görmek mümkündür. Kendisine şiir konusundaki tavsiyeleri, şairliğinin hak vergisi oluşu, öncü ve taklit edilir bir şair oluşu gibi birçokhususla değerlendirmeleri mevcuttur. Mesela aşağıdaki beyitte Sâbit kendisinin şiir dünyasına yeni ve farklı bir soluk getirdiğini düşünmektedir. Şiirleriyle nazma canlılık kattığını söyleyen Sâbit, şiir bahçesini farklı bir havaya soktuğunu belirtmektedir. Şiir alemine sanat, anlam ve değerkattığını ifade eden şair, ifadelerinden süzülen damlaların şiiri yüksek bir kalite ve kıvama taşıdığını belirtmektedir.

Bâğ-1 nazma Sâbitâ reşh-i beyânüm su virüp

Hem muvaşşeh hem müreşşah hem musanna‘ gösterür G/115-5

(Ey Sâbit, şiir bağına ifadelerindeki damlacıklar su vererek onu sanatlı, süslü ve parlak gösterir.)

Sâbit'in konuyla ilgili diğer mahlas beyitleri ise şunlardır:

Tekellüf eyleme Sâbit safta virilmişdür
Bu hüsn-i sebk ile şîrînî-i kelâm sana G/3-5

Tarîkti nâdire-sencîde Sâbitâ besdür
Bu tâze vâdî-i pâkîze imtiyaz bana G/4-5

Ne esrâr-ı nihân var Sâbitâ ma‘cûn-ı nazmunda
Leb-i dilber midür güldürdi heb yararı ser-tâ-pâ G/13-7

Sâbitâ hâme-i nazmunla biraz dilleşdüm
Ana mahsûs gibi tâze zebân-ı ma‘nâ G/14-5

Hasûdı kâdı-ı dîvân-ı nazmuma çekdüm
Ânun da bir sözi var ise Sâbit işte kitâb G/16-5

Nev-rûzda çıkarsa n'ola tâze besteler
Sâbit ‘Acemde hâcedür üstâd-ı ‘andelîb G/17-7

Nedür bu sende olan tab‘-ı âteşin Sâbit
Sihir ma‘kûlesi sözler bulur ‘acîb ü garîb G/25-5

Sâbitâ subha seni dâm-ı riyâyâ düşürür
Silk-i nazmunla hemân mey-kedeye eyle şitâb G/28-8

Sâbit zebân-ı ehl-i dile âşinâ degül
Bir başka ıstılah gibi bu lisân-ı baht G/29-7

İlzâm ider hasûdı bu lehçeyle eylese
 Fenn-i suhende Sâbit-i ma'nî-tırâz bahs G/39-5
 Letâfet-i suhen-i Sâbite ehîbbânun
 Bu hüsn-i zann ü bî-hûb i'tikâdudur bâ'is G/41-5

Sâbit yine yârâna ferah virdi sözünde
 Bu tarz-ı hoş-âyende bu tertîb-i müferrih G/50-5

Benüm her şi'rümi bir nüsha-ı garrâ idüp Sâbit
 Suhen erbâbına san'at satar sahhaftur kâğız G/67-5

Hutebâ gibi çıkup minber-i nazma Sâbit
 Tîg-âsâ kalem-i pâk-edâya tayanur G/76-7

Tahsîn suhen-i Sâbit-i i'câz-tırâza
 Kim lehçesi bir şâ'ir-i ferzânede yokdur G/92-7

Zemîn-i tâzetic bir ıcr gazel tarh eyledün Sâbit
 Nazîre söyleyince hayli yârân-ı safa terler G/101-5

Seyr it suhen-tırâzî-i ter kilik-i Sâbiti
 İ'câz-ı nazmı bu gazel-i terde gösterür G/104-5

Mey-i ra'nâ ile pür zarf-ı suhen Sâbit
 N'eylerüz boş sözi mânend-i sebû-yı tasvîr G/106-7

Sâbitâ n'eylerüz ol lafzı ki ma'nâsından
 Nefha-ı ma'rifet ü bûy-ı hakikat gelmez G/132-9

Sâbitâ şimdi bir iy tâze gazel tarh itdün
 Dest-i yârân-ı salâdan bize fırsat düşmez G/145-7

Dâd-ı hakdur sana tahkîk bu vâdî Sâbit
Biz dahî şimdi senün semtüne taklîd iderüz G/148-8

Şu penç beyt-i perend-i belâğatün Sâbit
Müzâyidi var ise gelsün işte benden beş G/160-5

Sihirden bir şu'be gösterdün suhen erbâbına
Böyle olsa şi'rde Sâbit belâğet gösteriş G/162-5

Cevân-ı tab'uma Sâbit suhen begendüremem
Efendi gene bege hıdmet eylemek güç imiş G/164-5

Sâbitâ mahfaza-i ehl-i dile lâyıkdur
Saklanup olsa n'ola bu gazel-i ter mahfûz G/183-5

El sunmazuz o sofraya Sâbit ki gül gibi
Mahsûl-ı mâlikâne-ı güftârımız degül G/233-9

Nazîremden duyarlar imtiyâz-ı tab'umı Sâbit
Tasalluf eyleyüp ben da'vî-i fazl ü kemâl itmem G/246-6

Nazîre müşkil imiş Sâbitâ bu vâdîde
Gurûr-ı tab' ile fikr-i cevâba düşme sakın G/259-6

Sâlim-i sihr-âferîn-i nazma peyrevlik muhâl
Virme zahmet Sâbitâ ben zâra Allah 'aşkına G/292-7

Sâbitâ nâdire bulmakda muvaffaksın sen
Mâye-i feyz olamaz şâ'ire tevfik gibi G/337-9

Vecdî şairliğinden övünerek bahsederken çoğu şair gibi kendine söz söyleme konusunda olağanüstülük yüklemekten geri durmaz. Etkili bir söyleyiş, manevi ve yüce bir hüviyete bürünme, şiiriyle etrafa heyecan ve feyiz katma, şiirde kendini otorite kabul etme mahlas beyitlerinde göze çarpan özelliklerden bazılarıdır.

Örneğin aşağıdaki mahlas beyit kendini şiirde zirve olarak gördüğü önemli bir beyittir. Şiirde kendisinin üstüne daha kimsenin ortaya çıkamayacağı düşüncesi Vecdî'de baskın bir şekilde hissedilmektedir. Ayrıca sözlerine mucizelik özelliği de yükleyen şair iddiasını ilahi bir boyuta taşıyarak kuvvetlendirmektedir. Dolayısıyla kendisine de manevi ve yüce bir kimlik giydirmektedir. Bu noktada Hz. İsa'nın nefesiyle hastalara şifa verme, ölüleri diriltme mucizelerine atıfta bulunan şair, kendisinde de bundan bir numune görmektedir. Hatta kendinin söze hayat katan nefesini, Hz.İsa'nın ölüleri diriltten nefesinden de üstün görmektedir.

Komadun söz yiri i'câz-ı sühanda Vecdî
Böyle mu'ciz-nefese İsí-i Meryem ne disün G/49-5

(Sözü mucizevi söylemekte üstüne yoktur. Böyle mucize nefese Hz. İsa ne desin?)

Vecdî'nin konuyla ilgili diğer beyitleri ise şu şekildedir:

Bu tâze şir-i Vecdîye nazîre söyleyen evvel
Dil-i pür-feyz ü tab-ı pür-ma'ânî eylesün peydâ G/1-6

Bu gazel zîver-i mecmû'a-i yârân olalı
Düşdi ey Vecdî nice defter ü dîvâna hased G/6-7

Bu feyz ile sözün sihr eylemek müşkil degil Vecdî
Husûsa tab-ı çâlâkûn ide imdâd kâbildür G/8-7

Vecdî tabîatum eser-i feyz-i aşk ile
Bir şûhdur ki şire vü mazmûna nâz ider G/9-5

Nola fikr-i rahîle nazm-ı Vecdî tâbdâr olsa
Meh-i endîşesi hurşidden kesb-i kemâl eyler G/13-5

Âferinler tab-ı Vecdî-i sühan-perdâza kim

Âb- rûy-ı ehl-i dil nazm-ı terinden bellüdür G/15-7

Var mı cevâb söyler bu nev-zemîne Vecdî
Şi'ründe ehl-i nazma tâze hitâb göster G/16-9

Eş'âr-ı pâkûn ile hep böyle âlem-ârâ
Münsıf-dilân nazîme Vecdî hasûd göster G/17-7

Taksîm idicek zühre bu şi'ri didi İsâ
Bu nazm eser-i Vecdî-i mu'ciz-deme benzer G/20-7

Vecdî cevâhir-i sühanı böyle nazm ider
Gencîne-i ma'ârifini gâh gâh açar G/22-7

Yoklasak mülket-i mamûre-i şir ü sihri
Taht-ı i'câzda Vecdî-i Süleymân buluruz G/27-7

Tekâpû-yı zemîn-i nev sana mahsûsdur ey Vecdî
Bu vâdîyi ne bulmuş var ne bir üstâd ayak basmış G/31-7

Nazîrin bulmamış 'İsî bu şi'r-i pâkûn ey Vecdî
Takayyüd eylemiş çok defter ü dîvâna el sunmuş G/32-7

Ey hüsn-i edâ ehl-i sühan hep sana müştâk
Sen Vecdî-i hoş-tab u hoş-âsârda kaldun G/34-7

Dem-i Mesîh o lebün hastası mıdur Vecdî
Senün sözündeki hüsn-i edâ mıdur bilmem G/38-5

Gülşen-i ma'nâdan ey Vecdî bu tâze şi'r-i ter
Hâk-i pây-ı ehl-i nazma armagânumdur benüm G/39-5

İtlâf-ı güher eylemedüm nazm ile Vecdî

Bir kândan alup gevheri bir kâna getürdüm G/40-6

Teslîm ider erbâb-ı sühan şi‘rûme Vecdî
Meydân-ı ma‘ânîyi bu gün bî-cedel aldum G/42-7

Sükût itmezdi olsa kudret-i güftâr Vecdîde
Olur mı bülbül-i bâg-ı mahabbet hiç nevâ düşmen G/44-5

Zîb-i gûş-ı cândur ey Vecdî sözüm erbâb-ı dil
Gevherüm hem-seng-i nazm-ı hod-fürûşân görmesün G/45-6

Dil-i Vecdîye mey sun sâkîyâ tâ nükte-senc olsun
Nedür ser-beste sırr-ı mübhem ü ilhâm göstereün G/46-5

Vecdî mihek-i arza ur ibrîz-i kelâmun
Hâlis zer ile nekre-i mağşûş görünsün G/48-5

Nola Bâkî vü Nef‘îgirdüğün yâd itmese yârân
Zarûret mi çekerler tâze şi‘re Vecdî sağ olsun G/52-5

Revâdur itse yârân tab‘uma pey-revlik ey Vecdî
Ki vâdî-i sühandâ reh-ber-i ferhunde-peydür bu G/53-5

Olanlar tâlib-i âb-ı hayât eş‘âruma baksun
Bulurlar Vecdîyâ bin çeşme her satr-ı siyâhumda G/58-5

Kadrümi yârân bilür ben hod-senâlık eylemem
Şi‘rûmi Cibrîl-i Vecdî zeyl-i evrâd itse de G/59-7

Bu şi‘r-i tâze berâber değilse Bâkîye
Budur tefâvüti Vecdî o köhne bu tâze G/60-5

‘Âlemde leb-i la‘lünü vasf itmede mâhir

Vecdî gibi bir nâdire-perdâz mı kaldı G/67-7

Şeh-i nazmun yine feyz-i nazarından Vecdî

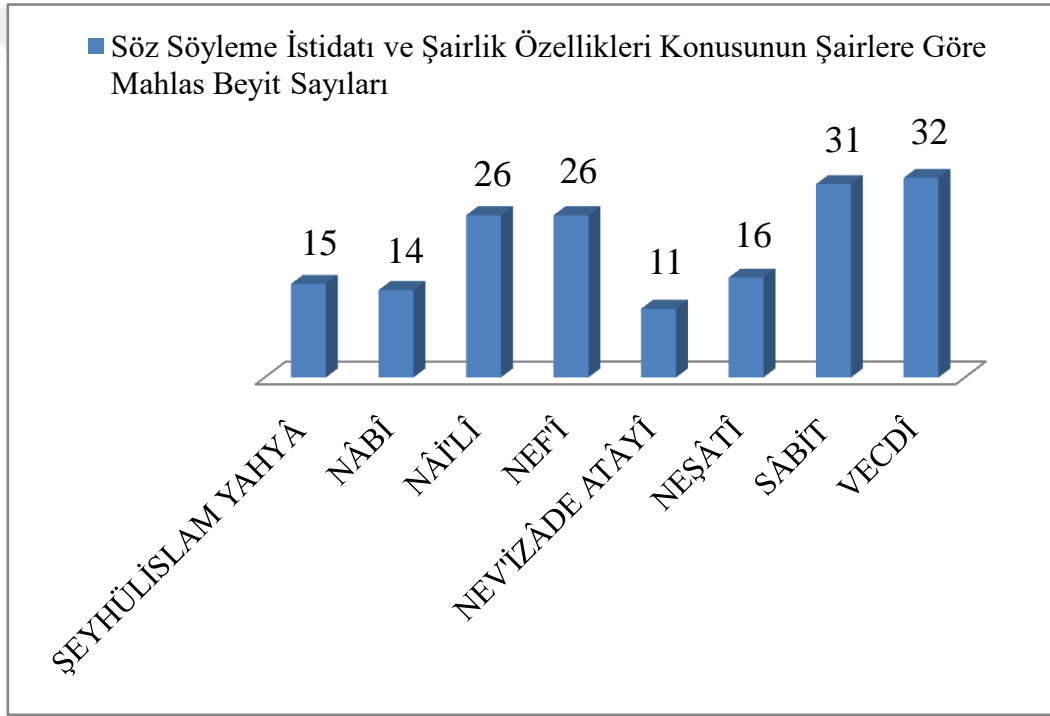
Bahr-i endîşeme bî-hadd dür ü gevher düşdi G/68-6

Bu mahsûd-ı tabâyı sözleri kande bulursun sen

Küdûret virmesen Vecdî aceb yârâna olmaz mı G/69-7

Cûş itdi hevâ-yı hat ile bahr-i tabîat

Vecdî yine bir dürr-i semînüm yüze çıkdı G/70-5

Grafik 2. Söz Söyleme İstidatı ve Şairlik Özellikleri Konusunun Şairlere Göre Mahlas Beyit Sayıları

2.3. PİŞMANLIK

İnsan tabiatının bir parçası olan pişmanlık duygusu, hüznü besleyen bir özelliğe sahiptir. İncelediğimiz beyitlerde pişmanlık; genelde hayatın kıymetini bilememe veya geç farketme, sevgiliye layık olamama, kişisel ayıp ve kusurlar, geçmiş yaşantılarla ilgili bilinç altında bastırılmak istenen zamanlar ve olaylar, kullukla ilgili kusurlar gibi sebepler temelinde karşımıza çıkmaktadır.

Geniş boyutlarıyla Sâbit'in mahlas beyitlerinde gördüğümüz bu duygu, Nef'î, Şeyhülislâm Yahyâ ve Vecdî'de o kadar yoğun değildir. Nâbî'deki pişmanlık ise günahlardan ve nefsin isyanından gelen bir pişmanlıktır. Aşağıdaki beyitte bu en güzel şekliyle vurgulanmaktadır. Bu beyitte pişmanlık dünya ve madde eksenli olmayıp manevi boyutu ile kendini gösterir.

Ol rû-siyâh ma' siyetüz Nâbîyâ k'ider
Âb-1 hayât âyîneyi rûy-1 zîştümüz G/290-5

(Ey Nâbî yüzü kara günahkarız, umulur ki çirkin yüzümüz hayat suyu ile temizlenir.)

Nâbî'nin burada dile getirdiği pişmanlık aslında islami öğretilerin bir sonucudur. Çünkü islami anlayışta kul kendini kusurlu bilmeli, kusurunu itiraf etmeli, bu itirafla da pişmanlık göstermelidir. Bu pişmanlık herhangi bir günah ve hatanın hemen sonrasında duyulan bir pişmanlık da olmayabilir. Hayatın tamamını kapsayan daha geniş düzlemde, bir kulluk şuuru olarak da algılanabilir. İşte şairin beyitte vurguladığı gibi masiyet yani isyan, insanın kara yüzüdür, utanç vesilesidir.

Hengâm-1 nâtüvânî-i pîrîdeNâbîyâ
Güstâhlık olursa da ma'zûrlardanuz G/260-11

(Ey Nâbî ihtiyarlığın zayıf hallerindeki küstahlıklarımızdan dolayı mazuruz.)

Yukarıdaki beyit ise pişmanlığın farklı bir boyutudur. Normalde pişmanlık hatanın sonucu iken, bu beyitte sonra olabilecek muhtemel hatalar için düşünülmüştür. Nâbî ihtiyarlık zamanında kendinden sudûr edebilecek, kendi tabiriyle küstahlıklar için önceden mazeret bildirmektedir. Çünkü yaşlılık insanın düşünce ve davranışlardaki olgunluk ve isabetinin gerilediği bir dönemdir. Dolayısıyla beyitte, nahîf bir tazda bu yaşlılık halinin bir af sebebi olarak görülmesini arzu etmektedir. Dolayısıyla gelecekteki muhtemel kusurlara önceden gösterilen bir pişmanlık söz konusudur.

Pişmanlık duygusu Nâ'ilî'de ise hayatı iyi değerlendirememeye açısından

karşımıza çıkar. Nâ'îl'ye göre ömür kıymetli ve naziktir. Onu gaflet ve dünya lezzetleri ile geçirmenin sonu pişmanlıktır. Şair bu pişmanlığı hem bir itiraf hem de özeleştirici havasında şu şekilde ifade etmiştir:

Geçmede ömr-i nâzenîn şâm u seherde Nâ'îlî
Mestî-i câm-ı gaflet ü keşmekeş-i humâr ile G/351-5

(Nazenin ömür sabah akşam içkinin sarhoşluğu ve gaflet kadehinin mest edişi ile geçmektedir.)

Nev'îzâde 'Atâyî'de pişmanlık duygusu ise kendi gönül cevherini zayi etme, boşu boşuna harcama sebebiyledir. 'Atâyî kendi gönlünü değerli görmekte fakat o değeri kullanamamanın ve kaybetmenin pişmanlığını samimi olarak dile getirmektedir.

Hûblar birbirine düşdi 'Atâyî biz de
Zâyi' itdük ara yerde dil-i mestânemüzi G/251-5

(Güzeller birbirine düştü, biz de mest olmuş gönlümüzü ara yerde zayi ettik.)

Atâyî'nin konuyla ilgili diğer bir beyiti ise doğrudan bir arzu, istek duygusunu ifade ediyor olsa da, dolaylı olarak bir pişmanlık duygusunu da barındırmaktadır. 'Atâyî sultân-ı 'aşk olmayı arzu etmekle beraber, geçmiş hayatında bu sıfatı taşıyamamış olmanın üzüntüsünü ve bu sıfata layık bir çaba gösterememenin pişmanlığını anlatmaktadır.

'Atâyî-veş yürürdi şehir-i gamda sikke-i eşküm
Muhabbet kişverinde ben de bir sultân-ı 'aşk olsam G/157-5

('Atâyî gibi gam şehrinde gözyaşının mühürleri yürürdü, keşke ben de muhabbet ikliminde aşk sultanı olsam.)

Neşâtî'nin konuyla ilgili beyti ise ömrün gamla geçmesinden gelen

pişmanlık şeklindedir. O, pişmanlık duygusunu ömrünün serencamı içinde ayrılık korkusuyla yaşayıp, kavuşmanın zevkini alamamak türünden yansıtır. Ömrünün böyle muhayyer bir gelgit ve endişe içinde geçmesi onu bu duyguya sevk eden önemli bir etkendir. "Hayfa" kelimesi ile şair bu duygusunu açık bir şekilde dile getirdiğini görüyoruz.

Dil zevk-i vaslı tuymadı bîm-i firâkdan
Hayfâ ki geçdi gamla Neşâtî dem-i neşât G/65-5

(Gönül ayrılık korkusundan kavuşmanın zevkini alamadı, ne yazık ki neşe zamanı da gamla geçti.)

Pişmanlık duygusunu yoğun bir biçimde ve farklı boyutlarıyla gördüğümüz önemli bir şair de Sâbit'tir. Sâbit'in yaşadığı pişmanlık; kulluk hataları, yaşadığı ortamdaki memnuniyetsizlik, şairlik ve aşk yolunda yapılan yanlışlar cihetleriyle.

Pişmanlık konusunda Sâbit'de dikkat çekici bir beyit, kusur ve kusurlara karşın af dileme ve niyazın azlığı etrafındadır. Sevgiliye karşı alçakgönüllülük göstergesi olan bu durum, onda derin bir pişmanlık hissine sebep olmaktadır.

Bu bâbda hele Sâbit kusûrumuz çokdur
O nâz-perver-i hüsne niyâzı az iderüz G/150-5

(Güzellik ve naz sahibine niyazı az ederiz, bu konuda kusurumuz çoktur.)

Aşağıdaki beyit ise Sâbit'in şehir hayatında bulunmanın bir pişmanlığını yansıtır. Şair gelecek hayatını bu pişmanlıkla geçirmek yerine ruhi ve bedeni ferahlık için bir arayışa yönelir. "Şehrün 'ufuneti bizi öldürdü" ifadesiyle şair şehir hayatının kendini perişan ettiğini ifade ederek derûnî bir sıkıntıyı dışa vurur.

Şehrün 'ufûneti bizi öldürdi Sâbitâ
Tefrîh-i zât için idelüm ilticâ-yı bağ G/191-5

(Ey Sâbit şehrin pis havası bizi öldürdü, kendimizi ferahlandırmak için

bağlara sığınaım.)

Sâbit'te görülen pişmanlığın farklı bir boyutu ise şairlik ve söz söyleme cihetiyledir. Şair sanki nazire söyleme sevdasıyla fevri bir harekette bulunduğunu itiraf edip, bu aceleci tavrını pişmanlıkla sonuçlandırmıştır. Arkasından kendine bir daha böyle bir hataya düşmeme noktasında uyarıda bulunmayı da ihmal etmemiştir. Sonuçta şair nazire söylemenin gurur hissiyle ve cevap yetiştirme gayesiyle olmaması gerektiği fikrine ulaşmıştır.

Nazîre müşkil imiş Sâbitâ bu vâdîde

Gurûr-ı tab‘ ile fikr-i cevâba düşme sakın G/259-6

(Şiir konusunda nazire zormuş, ey Sâbit sakın gururlu bir şekilde cevap fikrine düşme.)

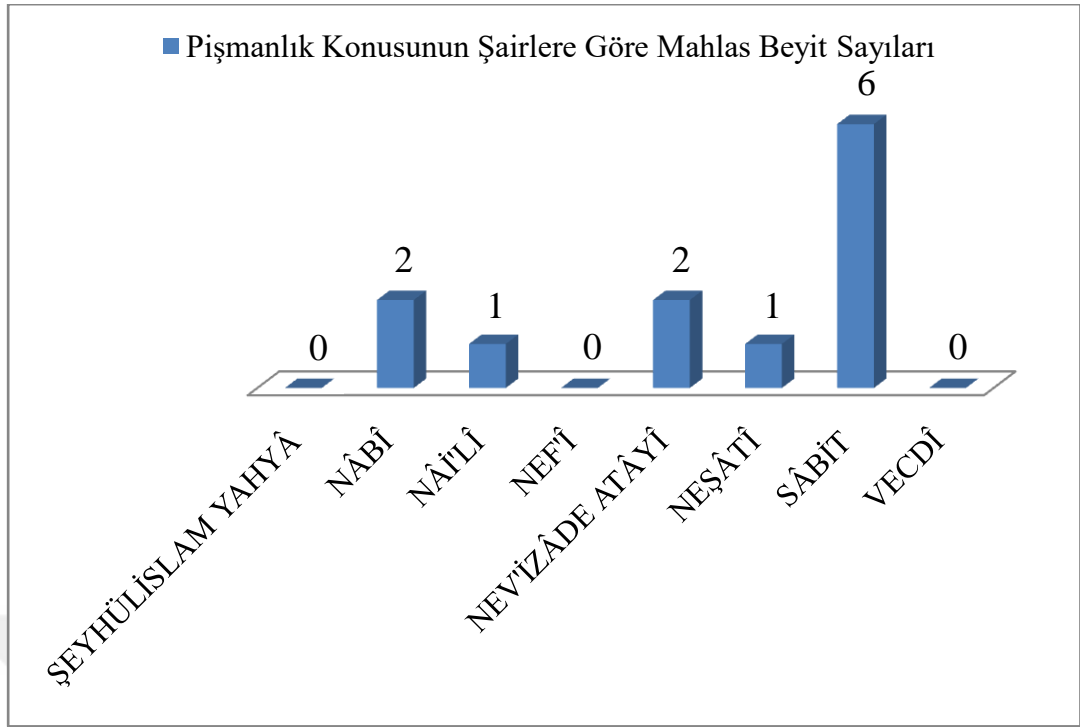
Sâbit'in yaşadığı başka bir pişmanlık ise kulluk görevini aksatma sebebiyledir. Kendisi amel defterine daha fazla sevap yazdıramamanın pişmanlığını hissetmektedir. Aşağıdaki beyitte şairin bu pişmanlığı, kendine istikamet çizecek bir öğüte dönüştürerek, gelecek hayatına projeksiyon tutmak niyetinde olduğunu da anlıyoruz.

Dikkat çeken diğer bir nokta ise şairin, şiirle uğraşmayı geçmiş hayatta daha fazla iyilik yapmaya ve sevap işlemeye engel olarak görmesidir. Mahşer günü asıl bakılacak olanın yazdığı şiirler değil, ilahi rızaya uygun yaşayıp yaşamama olduğu bu pişmanlığın önemli bir unsurudur.

Sâbit hasene yazdura gör deftere yoğsa

Dîvân-ı haşrde ne gazel var ne kasîde G/306-7

(Sâbit amel defterine iyilik yazdır, yoksa mahşerde ne gazel ne kaside fayda verir.)

Grafik 3. Pişmanlık Konusunun Şairlere Göre Mahlas Beyit Sayıları

2.4. YALNIZLIK DUYGUSU

Üzerinde çalıştığımız şairlerde bu konu, gariplik, kimsesizlik, sevgiliden mahrumiyet, insanlara yabancılık hissi, ayrılık ve hasret çerçevesinde karşımıza çıkar. Şeyhülislâm Yahyâ'da geniş boyutta gördüğümüz yalnızlık duygusu, Nâbî, Nâ'îlî, Nev'izâde 'Atâyî, Neşâtî ve Sâbit'in mahlas beyitlerinde de karşımıza çıkar.

Mesela Şeyhülislâm Yahyâ'nın aşağıdaki beyitinde dert ve keder söz konusudur. Şair derdine derman aramakla beraber, kendi yalnız başına sıkıntılarıyla baş edememenin sıkıntısı içerisindedir. Buna karşın gönül ve can tabibi, aşığı dertleriyle baş başa bırakmış, ondan el çekmiştir. Halbuki sevgili tabiptir ve derdinin dermanı ondadır. İşte bu sebeple şairde bir yalnız bırakılmışlık hissi vardır. İlgi beklerken sevgili onunla ilgilenmemektedir.

Ol tabîb-i cân u dil el çekdi ben bîmârdan

Yok midür Yahyâ devâsı derdümün çekmek midür G/118-5

(O gönül ve can tabibi ben hastayı yalnız bıraktı, kaderim çekmek midir derdimin devası yok mudur?)

Şeyhülislâm Yahyâ'nın aşağıdaki beyiti ise yine bu meyanda yalnızlık duygusunun güzel bir ifadesidir. Kamet, divan şiirinde aşığa ait olunca çaresizliği ve iki büklüm olmayı ifade eder. Hilal ve hamîde sözcükleri bu anlam doğrultusunda bir hüviyet arz eder. Hamîde eğrilmiş, bükülmüş demektir. Hilal de şekliyle bu manayı simgeler. Kaderin aşığı düçar ettiği bu derde karşılık aşık, bir medet ve el uzatma bekler. Fakat sonuçta yine bir yalnız bırakılma söz konusudur. Dolayısıyla bu duygularla yalnızlıkla sonuçlanan yardım ümidi, hayal kırıklığı ile sonuçlanmıştır. Yahyâ bu duygularını aşağıdaki beyitte içtenlikle ifade etmektedir.

Hamîde kâmetüme bir bakar yok ey Yahyâ

Felek beni şu hilâl itdi kim seher görünür G/126-5

(Ey Yahyâ felek beni hilal gibi yaptı, eğrilmiş vücuduma artık bakan yok.)

Yine Yahyâ'nın aşağıdaki beyitinde yalnızlık duygusu, sevgiliye kavuşma isteği olarak karşımıza çıkar. Sevgiliden mahrumiyet çerçevesindeki bu yalnızlık, aşığın ruhunda yaralar açtığı için aşık da bütün ruh ve canıyla yalnızlıktan kurtulmayı ve vuslatı arzu etmektedir. Şairin burada yaşadığı yalnızlık hissi bu bağlamda bir kavuşma arzusu ve yalnızlık karamsarlığı içinde bir ruh halini yansıtır. Şair, ayrılığın ve yalnızlığın devam edeceği endişesi ile sevgiliye kavuşma ümidinin oluşturduğu bir ikilem ve zıtlık karşısında, ruhunda bir denge oluşturma çabasındadır.

Müşterî Yahyâ metâ'-ı vasla nakd-i cân ile

Yâ İlâhî hâ'ib ü hâsir koma bâzâr vir G/127-5

(Yâ ilâhî beni üzüntü ve kederde bırakma, Yahyâ can sermayesi ile kavuşma malına taliptir.)

Yahyâ'nın aşağıdaki beyitinde ise ondaki yalnızlık hissini farklı bir özelliği dikkatimizi çeker. Şair Şâh'tan yani sevgiliden lütuf bekler. Burada önemli olan nokta, sevgili dışındaki varlıklardan uzaklık hissidir. Aşık, sevgili dışındaki

herkesi yabancı görmekte ve onların lütfunu istememektedir. Sevgiliye ünsiyet kurma söz konusu iken, sevgilinin gayrı olan herkesten ve herşeyden uzaklaşmaktadır. Onlardan kendini soyutlamaktadır. Sevgili ile kendini bütünleştirirken, sevgilinin dışındaki her şeyekarşı yabancılık ve yalnızlık hissetmektedir.

Şehâ lutf Yahyâ'ya senden gerek
Gönül gayriden iltifât istemez G/146-5

(Ey Şâh! Yahyâ iyiliği ancak senden bekler, gönül başka kimseden iltifat beklemez.)

Şeyhülislâm Yahyâ'nın bir başka mahlas beyitinde ise yalnızlığa karşı sevgili ile beraber olma arzusu söz konusudur. Beyitten anladığımızı göre, sevgili olmadığı zaman aşık bitkin ve yıpranmıştır. Aşığın varlığı sevgili ile anlam kazanır. İşte şair yalnızlığın bütün olumsuzluklarına ve yıpratıcı etkilerine karşı tüm varlığıyla sevgilinin yanında olmak arzu etmektedir. Sevgilinin yokluğunda mukadder olan bütün olumsuz durumlardan sıyrılmak, şairin önemli bir arzudur.

Kalmasun Yahyâ ten-i fersûdede yoldaşdan
Kûy-ı yâre gitmege cân ü dil itmiş ittifâk G/173-5

(Yârin köyüne can ve gönül ittifakla gitmek ister, yıpranmış ten yoldaştan mahrum kalmasın.)

Doğrudan yalnızlık hissinden ziyade bir ayrılık duygusunu gösterse de, aşağıdaki mahlas beyitin de bu başlık altında değerlendirilmesinin uygun olacağını düşünüyoruz. Zira bu beyitte ayrılığın Yahyâ'ya verdiği olumsuz etki söz konusudur. Bir önceki beyitte olduğu gibi sevgiliden ayrılığın verdiği sarhoşluk ve kendinden geçme, yalnızlığı da içinde barındırmaktadır. Çünkü aşığa göre gerçek birliktelik sevgili ile olan birlikteliktir. Aşık da sevgiliden ayrılığın sarhoş edici içkisini değil, kavuşma sabahındaki kadehi istemektedir.

Ser-girân eyledi Yahyâ'yı humâr-ı firkat
Sâkiyâ subh gelüp sâgarı sun iç degül G/233-5

(Ayrılık içkisi Yahyâ'yı inletti, ey sâkî kadeh yerine kavuşmanın sabahını isterim.)

Şeyhülislâm Yahyâ'nın bir başka beyitinde ise yalnızlık bir sevgi ve muhabbet arayışı formundadır. Muhabbeti önemli ve değerli gören şair, gönlün çoktan beri bu duyguya olan özlemine dile getirir. Şairin ilgisini çeken aşk, inci gibi olan hakiki ve değerli aşktır. "Dürr-i girân-bahâ-yı mahabbet" ifadesinden de anlaşıldığı üzere sûrî ve geçici aşklar, şairin aradığı, peşinde olduğu kıymetli ve ulviaşk değildir. İşte bu manayı barındırmayan muhabbetin versiyonları yalnızlık demektir.

Dürr-i girân-bahâ-yı mahabbet bulunmamış
Çokdan görünmez ol dil-i Yahyâ'ya konmasun G/259-6

(Muhabbetin değerli incileri bulunmuyor, Yahyâ'nın gönlü çoktan beri bunu görmüyor.)

Yine konuyla ilgili Yahyâ'nın bir başka beyitinde ise sevgiliden ayrılık sonrasında yaşanan iki yönlü bir olumsuzluk söz konusudur. Sevgilinin uzaklaşması ve aşığı yalnız bırakması aşıkta hem bir ayrılık ve yalnızlık acısı oluşturmuş, hem de onu bir korkuya sevk etmiştir. Bu korku ise hem yalnızlığın süreceği endişesi şeklinde, hem de yalnızlığın olumsuz etkilerine karşı olan korku şeklinde düşünülebilir.

Hem âh iderin kaçduğına benden o mâhun
Hem havf iderin kim ânı Yahyâ tuta ol âh G/306-5

(Hem feryat ederim o ayın benden kaçtığına, hem de onu kaçırmaktan korkarım.)

Nâbî'nin mahlas beyitlerinde ise yalnızlık; suskunluk, uzlete aşinalık, insanlara güvensizlik gibi açılardan karşımıza çıkar. Nâbî yalnızlığı bazen insanları kendine denk bulmama, bazen de insanlardan uzaklaşma çabası içinde sunar. Bununla beraber Nâbî'de yalnızlık, manevi anlamda kurtulmak istenilen bir zaman ve mekan unsuru olarak görmek mümkündür. Mesela aşağıdaki beyitte uzleti olumlu olarak karşılar. Yalnızlığı kendi kendi kendine yetme memnuniyeti, kendi içine yönelme sebebi olarak gözdüğümüz bu beyitte, uzletle beraber rahat ve surûr, ağırlıklardan ve yüklerden fazlalaşır.

Dıraht-ı köhne sâl-i bûstân-ı 'uzletüm Nâbî

Benüm sâyemle berg-i râhatum bârımdan efzûndur G/97-7

(Nâbî eski bir ağaç gibi yalnızlık bostanı zamanındayım, bu sayede rahatlık yaprağım sıkıntı yüklerimden çoktur.)

Aşağıdaki beyitte Nâbî'nin kendini yalnız hissetmesi, kendini yüksek görmesinden ve insanları kendine denk görmemesindedir. Nâbî, suskunluğunun sebebi olarak söze kudretinin olmadığı değil, kendi gibi ender ve eşsiz insanların yokluğu düşüncesini açık açık ifade eder. Bu çerçevede Nâbî'nin bu beyitteki yalnızlık hissine iç dünyasındaki olumlu ve olumsuz yönden anlam yüklenebilir. Kendini bulunmaz görme bakımından olumlu iken, dengini bulmanın bir burukluğu ile de olumsuz bir hava sezilmektedir.

Zebân-ı bülbül ü tûtî bilür nâ-yâbdur Nâbî

Sükûtum sanma 'aczümden zebân-dânsuzluğumdandur G/71-5

(Nâbî benzeri olmaz biridir ki bunu tûtî ve bülbülün dili bilir, suskunluğumu aczimden sanma konuşma, suskunluğum dengimi bulamamaktadır.)

Nâbî'nin bir diğer beyitinde ise yalnızlık daha farklı bir boyutta karşımıza çıkar. Şair insanlardan sadakat beklentisinin boşa çıktığını bir hayal kırıklığı içinde ifade eder. Bu konuda ümitsizlik içine düşen şair, bir anlamda güvensizlik

yaşamaktadır. Mahlas beyitin ait olduğu gazelin bağlamı da zaten insanları bu anlamda kötü görme eksenindedir. Hikmet şairi Nâbî, bir anlamda toplumsal bir olumsuzluğu dikkat çekerek, mevcut yozlaşmaya da vurgu yapar.

Dahî kimden ümîd-i sıdk idersin Nâbîyâ bilmem
Sabâhun bir nefesde nısfî kâzib nısfî sâdıkdur G/166-7

(Sabahın bile yarısı yalancı yarısı doğru iken ey Nâbî sen kimden
doğruluk ümid edersin?)

Aşağıdaki beyitte ise yalnızlıktan çıkma veya yalnızlığa düşmeme niyazı şeklinde gördüğümüz durum, arkasından Nâbî'nin bağlanma isteğini getirir. Bağlanmanın hem sevgiliye intisap, hem tarikattaki intisap, hem de Allah'a intisap şeklindeki formlarının hepsi de kendi başına yalnız kalmama arzusundan doğmaktadır. Şair bu bağlanmaya muhtaç olduğunu tam bir alçakgönüllülük içinde dile getirir.

Segân-ı kûyına hem-sohbet olmağa Nâbî
Gubâr-ı dergehine intisâba muhtâcuz G/320-5

(Köyünde sohbet edipdergahının tozuna bağlanmaya muhtacız.)

Nâ'îlî'de yalnızlık ise aşağıdaki mahlas beyitte görüldüğü üzere mekansal bir uzaklıktan ziyade, maşuktan mukabele görememe şeklindedir. Aşık maşukunun kapısında beklediği halde kendini garip hissetmektedir. Şair bu hali kendini alçaltarak ifade etmekle beraber, bu yalnızlığı giderecek bir nazarın da yolunu gözler. Kapısında bekleyerek maddeten ve bedenlen sevgiliye bir yakınlık söz konusu iken, kalben hala bir aşinalığın oluşması beklenmektedir. Yalnızlığı giderecek olan ise sevgilinin nazar ve yönelmesidir.

Bir âşinâ nigâhına değmez mi dostum
Kûyunda Nâ'îlî nice demdir garîbdır G/39-5

(Kapıda Nâ'îlî çok zamandır yalnızdır, acaba ünsiyetli bakışın nasip olmaz

mı?)

Nâ'îlî'nin konuyla ilgili bir başka beyiti ise yalnızlığın sevgiliye hasret odaklı olduğu bir beyittir. Aşağıdaki bu beyit doğrudan bir hasret vurgusu yapsa da, sevgiliye hasretin içinde barındırdığı yalnızlık bakımından da önemli olduğunu düşünüyoruz. Özlem ve kavuşmanın büyüklüğünü bir kıyasla anlatan beyit, yalnızlığa karşı kavuşmaya olan iştiyakı ifade etmektedir.

Nâ'îlî dağım bu hasretten ki âhım gösterir
Reng-i hâkisterde pâ-ber-câ bu gerdûnu bana G/5-5

(Nâ'îlî bu hasretten çok yaralıyım ki ahım bu dünyayı bana ayağı yerde duran bülbül gibi gösterir.)

Nev'îzâde 'Atâyî'de yalnızlık yine sevgiliden ayrı olma şeklindedir. Mesela şair aşağıdaki beyitte bu hicrana karşı bir taraftan kendini teselli ederken, bir yandan da bu hicran ve yalnızlığın biteceği anlamını kendi iç dünyasına kabullendirmeye çalışır.

Dönersin görmedüğe bâde-i bezm-i gamı bir gün
'Atâyî sen de âhir gûşe-i hicrânda kalmazsın G/178-5

('Atâyî gam meclisinin badesini içtiğin hicran köşelerinde sürekli kalmazsın, bir gün sonunda senin de yalnızlığın biter.)

Nev'îzâde 'Atâyî başka bir mahlas beyitte ise yalnızlık durumunu kafese hapsedilmiş inleyen bülbülün haline benzettir. Bu durumda şair sevgiliden uzak, kendi dünyasına hapsedilmiş bir vaziyet arz eder. Aslında bu hal bir bakıma aşığın dıştan görülen portresi gibidir. Ayrılık ve yalnızlığın soktuğu bu sıkıntılı hali şair, dışardan görüldüğü şekliyle ifade ederek mevcut halini delillendirme gayreti içindedir.

Firâk-ı gül- 'izârumda beni seyr eyeyen dirler

Kafes gerdünedür gûyâ ‘Atâyî bülbül-i zârı G/247-5

(Gül yanaklı ayrılığımın dolaylı halimi görenler bana kafeste inleyen bülbül derler.)

Neşâtî'deki yalnızlık ise hem aşk çerçevesinde, hem de kendini üstün hissetme bağlamındadır. Örneğin aşağıdaki beyitte şair, kendi gibi olan gönül ehli insanlara artık kimsenin teveccüh etmediğinden dem vurur. Bu manada kendi irfan davasının boşa gittiğine inanır. İşte insanlardan gerçek ilgi ve değeri görememe onda, topluma veya çevresine karşı bir uzaklık hissini oluşmasına sebep olmuştur.

Rağbet mi var erbâb-ı dile şimdi Neşâtî
Bihûde heman da‘vî-i ‘irfân iderin ben G/89-5

(Ben boşu boşuna irfan davasında bulunuyorum, insanlar artık gönül ehli olanlara rağbet etmiyorlar.)

Aşağıdaki mahlas beyitte ise gönlün şevk ve ilham verecek bir ses arayışına karşın bir hayal kırıklığı şeklindeki yalnızlık, sadece içalemde değil, dış dünyada da etkisini göstermektedir. Bahsettiğimiz bu ilham unsurundan sadece şairin kendisi değil, gökyüzü dahi mahrumdur. Şairin gönlü; şevke sebep olacak, ruh verecek bu sesi arzu etmekte ve bundan mahruyeti resmetmektedir.

İşitmez oldı Neşâtî gönül terâne-i şevk
Sadâ-yı zezmeden şimdi nüh kıbâb tehî G/132-5

(Hoş sadâlardan şimdi dokuz kubbe boş, gönül şevk veren sesleri artık işitmiyor.)

Sâbit'in mahlas beyitlerinde gördüğümüz yalnızlık şekli; gönlün aşk cihetiyle yalnızlığı, ayrılık bağlamındaki yalnızlık, zamanın ve insanların kötü hallerine karşı kendini uzak tutma, kendini dünyada yalnız hissetme şeklindedir. Bu doğrultuda aşağıdaki mahlas beyit kendi gönlünün yalnızlığını ifade etme

bakımından güzel bir örnektir. Divan şiirinde sehâb yani bulut, şefkat, lütuf, cömertlik gibi manalara gelirken, gubâr sevgilinin yolunun, ayağının tozu doğrultusunda anlam kazanır. İşte gönlün garipliği, beklenti ve hali hazırdaki vaziyet arasındaki uçurumdan kaynaklanır. Şaire göre idealite, gönle sevgiliden daha fazla iltifat ve feyz iken realite umulandan azdır. Bu ise gariplik ve yalnızlık hissine meydan vermektedir.

Garîbdür bu gönül hâli Sâbitâ çok olur
Sehâb-ı feyz yağarken dile gubâr düşer G/94-7

(Ey Sâbit feyiz bulutu yağarken gönle tozun düştüğü gariplik hali çok olur.)

Sâbit'in bir diğer mahlas beyiti de yine ayrılık hasreti sebebiyle duyulan bir yalnızlıktır. Aşk öyle bir perişanlık yaşatmıştır ki kavuşma konusunda aşığı tam bir ümitsizliğe düşürmüştür. Aşığın gönlünde kavuşmaya dair hiçbir ışık bırakmamakta, ayrılığın süregelen hüsrânı ile şairi başbaşa bırakmaktadır.

Sâbit kühenhasîr-ı firâk üzre kaldı dil
Sildi süpürdi hâne-i ümmîdi sel-i 'ışk G/201-5

(Gönül ayrılığın yıpratıcılığı üzere kaldı, aşk seli bütün ümidi bitirdi.)

Yalnızlık konusunda Sâbit'te daha farklı bir durum aşağıdaki beyitte görülür. Burada yalnızlığa sebep olan şey, toplumsal bir problemdir. İnsanlardaki bozulmuşluk ve yozlaşma hali, şairin kendi kabuğuna çekilmesine sebep olmuştur. Toplumun nifak üzere oluşu şairin insanlara aşına olmasına, onlarla ünsiyet kurmasına engel teşkil etmektedir. Bu minvalde şairin yaşadığı yalnızlık hem şartların sevkettiği bir gelişme, hem de şairin isteyerek aldığı bir karar olarak dikkatimizi çekmektedir.

Gördüm zemâne halkı nifâk üzre Sâbitâ
Nâçâr cümleden çekilüp 'uzlet eyledüm G/248-6

(Zamane halkının nifak üzere olduğunu gördüğümünden çaresiz bir şekilde yalnızlığı tercih ettim.)

Aşağıdaki beyit ise şairin hayat tarzı ve dini anlamda tabi olduğu yolu sorgulama tarzındadır. Şair genel olarak insanların istikamet ve sonlarına güzel bir zan ve fikirle yaklaşırken; kendi gittiği yola, tabi olduğu dini tarza bir endişe ve şüphe ile bakmaktadır. Bu noktada kurtuluşa ermiş olan genelden bir kopmuşluk hissetmektedir. Kendini helak olmuş olarak görmese de, gittiği yolun sonunu kestirememekte ve sonucun hayırlı olup olmayacağı konusunda tereddüt yaşamaktadır. Bu hal ise şairde kendi başına kalmışlık hssi oluşmasına sebep olmuştur.

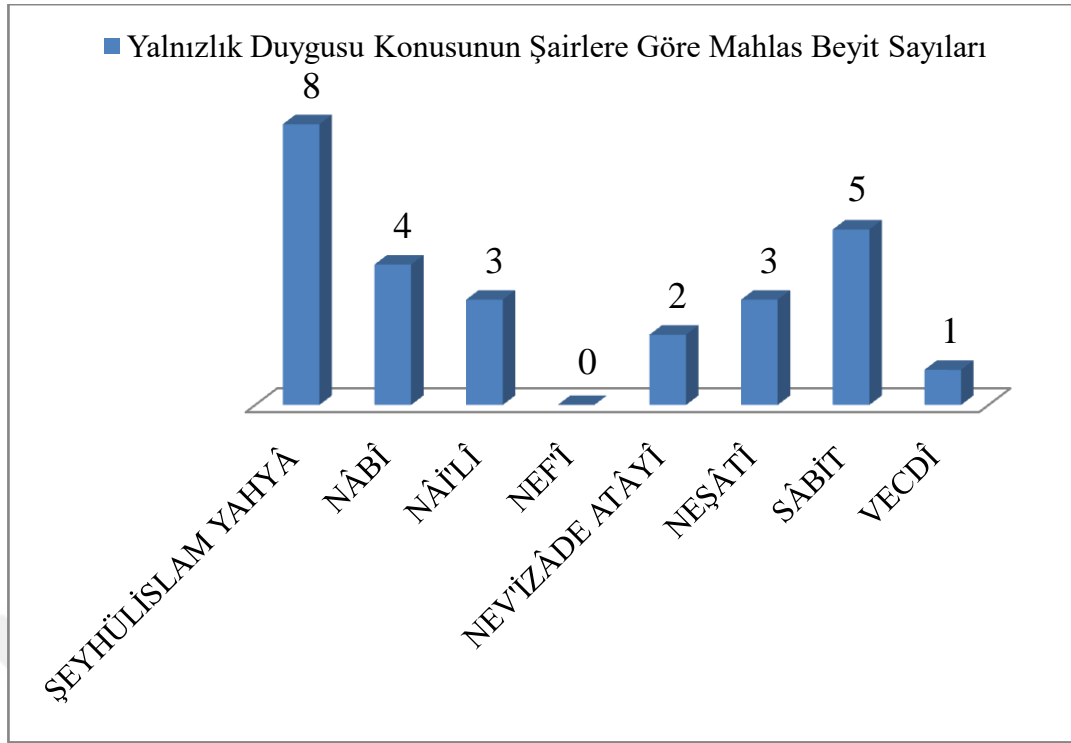
Herkes birer tarîka girüp gitdi cennete
Sâbit ‘aceb ne semte gider bu tarîkden G/264-6

(Herkes bir yola girip cennete gitti, Sâbit acaba senin gittiğin yol seni nereye götürür?)

Sâbit bir başka mahlas beyitte ise Hak'tan beklediği ilhamın gelmemesi sebebiyle bir gariplik hissetmektedir. Arzu ve isteğine kavuşamama durumu ise onda bir terk edilmişlik duygusu oluşturmuştur. Önemli olan bir nokta da şairin bu mahrumiyetle, yaşadığı zaman ve mekana bakışıdır. Hak'tan bir tecelli ve feyzin gelmemesi, bulunduğu zaman ve mekana karşı yabancılik hissetmesine sebep olmuştur. Aşağıdaki beyit bu manayı ifade etmektedir.

Dâd-ı Hak olmayıcak çarh-ı felekden Sâbitâ
Böyle yâd illerde kâm almak da müşkildür garîb G/20-5

(Ey Sâbit yabancı ellerde yalnız bir şekilde Allah vergisi olmadan lezzet almak, muradına kavuşmak da zordur.)

Grafik 4. Yalnızlık Duygusu Konusunun Şairlere Göre Mahlas Beyit Sayıları

2.5. KENDİNİ HAKİR GÖRME VE ALÇAKGÖNÜLLÜK

Mahlas beyitlerinde gördüğümüz hususlardan biri de kendini değersiz kabul ederek ve hakir görerek mütevazî bir edanın ve ruh halinin yansıtılmasıdır. Bu durum kimi zaman bedbin ve karamsar bir tarzda karşımıza çıkarken, kimi zaman da bir gerçeklik etrafında gönlün halini göstermektedir.

Bununla birlikte kendi varlığını değersiz görme, aşk derdi ile kendini garip ve küçük addetme, sevgili karşısında yaşanan bir eziklik, günah ve isyanlar sebebiyle pişmanlık ve kendini alçaltma, Allah'ın büyüklüğü karşısında acizliğin ve zayıflığın farkındalığı, benliği terk ve sevgilide eriyip kaybolma, kendini yüceltmeden gerçekçi bir bakış açısıyla özdeğerlendirme gibi farklı açılardan şairler kendilerine bakmaktadırlar. Dolayısıyla mahlas beyitlerinde bu farklı yargıları, kendileri hakkındaki gerçekçi değerlendirmeleri okumak mümkündür.

Mesela Şeyhülislâm Yahyâ aşağıdaki mahlas beyitinde aşkın kendisini içine soktuğu çaresizlik hali ile yaşadığı tükenmişlik ve zayıflığı dile getirmektedir. Bu bitkinlik aşığı öyle perişan etmiştir ki derdini dile getirecek, aşkını anlatacak, sevgiliden yardım isteyecek gücü kalmamıştır. Bu nedenle şair acizlik ve tükenmişlik

içinde bu perişan halini sevgiliye arzedecek bir aracı aramaktadır. Mütevazi bir eda ile kendine tercümanlık yapacak bir kimse arzusundadır.

Çıkmaz oldu nâlemüz de za‘f ile Yahyâ aceb
Ol şeh-i hûbâna kim arz eyleye ahvâlimüz G/149-5

(Zayıflıktan iniltirlerimiz çıkmaz oldu, o güzeller şâhına hallerimizi kim arz eyley?)

Yahyâ'nın konuyla ilgili diğer mahlas beyitleri ise şu şekildedir:

Yahyâ derûnun hânesin eyle dil ü cândan tehî
SİNENDE OL RÛH-ı REVÂN YETMEZ MI KİM CÂN KENDİDÜR G/64-5

Egerçi devlet-i pâ-bûsına irmedük Yahyâ
Misâl-i na‘l-i resûl-i Hudâ'ya yüz sürerüz G/136-5

Yahyâ tolaşur cism-i nizârıyla cihânı
Bir köhne hasîre dil-i dîvâne sarılmış G/162-5

İltifât it dil-berâ dünyâya virme hâtırun
Kıymetin bil çünkü Yahyâ gibi var bir çâkerün G/196-5

Devâm-ı devlet-i Sultân Murâdı isterüz Yahyâ
İNÂYET HAZRET-i ALLÂH'dan bizden du‘â itmek G/202-5

Ol şâh-ı hüsnün iremedün pâ-y-bûsına
Yahyâ gibi ki hâk-nihâd olmadun gönül G/216-5

Nâr-ı mihnet yaksa da kalmaz hazîz-i hâkda
Bâd-ı himmetle çıkar eflâke Yahyâ'nun küli G/419-5

Gerek öldür gerek döğ zerrece Yahyâ nizâ‘ itmez

Degüldür ‘âşık-ı bî-çâreler ceng ü cidâl ehli G/445-5

Nâbî’de ise daha çok dini çerçevede ve kulluk bağlamında kendini küçük görme ve acizlik hissi mevcuttur. Mesela aşağıdaki beyitte şair, ihtiyarlığın zayıf hali ile gösterilen küstahlıklardan dolayı bir özür dilemektedir. İhtiyarlığın durağan ve mütevazi halini yansıtan Nâbî, bu dönemdeki kusurlarından, istemedensergilediği nahoş hallerinden pişmanlık göstermektedir. Ayrıca ihtiyarlık döneminin verdiği karamsar, zayıf, güçsüz, dışarıya muhtaç hali ile alçakgönüllülüğü yansıtmaktadır. İçinde yaşadığı bu acizlik ve bitkinlik haline rağmen ortaya çıkabilecek kendini bilmezce hareketlerine karşı mütevaziyane bir tavır takınmak suretiyle mazur görülmesini dilemektedir.

Hengâm-ı nâtüvânî-i pîrîde Nâbîyâ
Güstâhlık olursa da ma‘zûrlardanuz G/260-11

(Ey Nâbî ihtiyarlığın zayıf hallerindeki küstahlıklarımızdan dolayı mazuruz.)

Nâbî’yi bu konuda daha iyi anlamamıza yardım edecek diğer mahlas beyitleri ise şunlardır:

Ümmîd odur ki koymayalar pâ-y-mâl-i ye’s
Nâbî-i zârı feyz-i meded-kâr-ı evliyâ G/2-9

Bî-dest-gîr eyleyemez hâmeveş kıyâm
Nâbî-i nâ-tüvâna ‘inâyet zamâmıdır G/107-10

Ol rû-siyâh ma‘siyetüz Nâbîyâ k’ider
Âb-ı hayât âyîneyi rûy-ı zîştümüz G/290-5

Ne bizümdür ne degüldür görinen cünbişler
Nâbîyâ sûret-i muhtarda mecburuz biz G/316-5

Segân-ı kûyına hem-sohbet olmağa Nâbî
Gubâr-ı dergehine intisâba muhtâcuz G/320-5

Nâbî feleğe eylemek izhâr-ı şikâyet
Olmak gibidür 'âlem-i bâlâya mu'âriz G/364-7

Nefy-i vücûd eylemeden gayri Nâbîyâ
Yek zerre yok mehâsin-i a'mâlümüz bizüm G/502-7

Terk-i hevâ ile bize pend itme Nâbîyâ
Pâyendedür hevâ ile bünyâdumuz bizüm G/514-5

Nâbî huzûr-ı hâk-i reh olmakdadur yine
Olmış bülend neyleyelüm pâyemüz bizüm G/534-5

Kendini küçük görmenin açık bir şekilde görüldüğü şair ise Nâ'îlî'dir. Nâ'îlî, hatalarının çokluğundan, aşk derdi ile yaşanan çaresizlikten, nefis ve hevaya tabi olmuş tavırlardan, kendini değersiz ve zayıf görmekten dolayı kibirden uzak bir davranış sergiler. Mesela aşağıdaki beyitte, içinde bulunduğu zafiyetin etkisiyle pasifize olmuş ve küçülmüş bir benlik algısını dışa vurur. Ayrıca kendi cismini sönmüş, ölüme ve zevale yaklaşmış bir farkındalık halindedir. Kendini zillet yolunda ayaklar altına alınmış hasret çöpü olarak tarif ettiği ikinci mısra ile Nâ'îlî, maddi ve manevi varlığını iyice değerden düşürmektedir.

Biz Nâ'îlî bu za'f ile bu cism-i zerd ile
Pâmâl-i râh-ı zillet olan kâh-ı hasretiz G/159-5

(Nâ'îlî biz bu zayıflık ve soluk cismimizle zillet yolunda çiğnenmiş hasret sarayınız.)

Nâ'îlî'nin konuya ışık tutan diğer beyitleri ise şu şekildedir:

Tavk-ı zencîr-i rızâ-ber-gerdenim ey Nâ'îlî

Bu kuhen dârü'-ş-şifâ madam meskendir bana G/7-5

Biziz ey Nâ'îlî ol rû-siyâh-ı şerm ü haclet kim
Sevâdnâme-i a'mâlimiz sehv ü hatâdır hep G/18-5

Gûy-ı ser-gerdânıyız biz şâh-ı hüsnün Nâ'îlî
İşvesinden tutsa zülfün der ki çevgânım mıdır G/81-6

Madam Nâ'îlî-veş terdâmen-i hevâyız
Ey akl ey dil ey can hep pây der-giliz biz G/150-5

Nâ'îlî bir kâhdan da bî-vücûd olsak yine
Bâr-ı cürm-i 'aşk ile mîzân-harâb-ı mahşeriz G/161-5

Ver Nâ'îlîyâ ye's ile âyînene pür-tâb
Şad merhale ümmîd ferâmûş görünsün G/269-5

Biz Nâ'îlî garîb-i derdiz ki bir serer
Gam yâr-ı pür-terahhum-ı dîrînedir bize G/326-5

Nef'înin konuyla ilgili en kayda değer beyiti aşağıda aldığımız şekildedir. Burada Nef'îşlenen günahların mahcubiyet ve çaresizliğini yaşar. Onun çoğu beyitte gördüğümüz mağrurane söyleyişle dile getirdiği iddialı varlık algısı, burada erimiş ve Allah'a sığınmakla bütün benliğine yayılmış bir acizlik hissine dönüşmüştür. Bu konuda tam bir alçakgönüllülük örneği sergileyen şair, kendini her daim Allah'a yalvarış ile bağışlanma dilemeye çağırmaktadır.

Nef'îgibi elden koma dâmân-ı Hudâyı
Var ise bağışlar sana az çok güneğinde G/109-5

(Nef'î'yi Allah'ın eteğinden uzak tutma, varsa günahlarını bağışla.)

Nev'îzâde'Atâyî'de olan durum, kendini küçük görüşün sevgiliye karşı hissedilmiş olmasıdır. Bunun güzel bir örneği aşağıdaki beyitte mevcuttur. Bu beyitte

‘Atâyî, sevgiliye olan sadakat ve bağlılığını ifade ederken, sevgili karşısındaki aciz ve çaresiz halini de dile getirir. Sevgilinin ihsanı karşısında mahcubiyet hisseden şair, başka bir maşuka tevessül etmek gibi bir saygısızlığa cüret etmeden, tam bir alçakgönüllülük ve bağlılık sergiler. Kendisini sevgiliden gelen bunca iyiliğe karşı köle olarak kabul eder.

Cüdâ olmaz ‘Atâyî hizmetünden eski bendendür
Tutupdur dâmen-i ihsânun ol bî-çâre ayrılmaz G/103-5

(‘Atâyî eski kölendir hizmetinden ayrılmaz, o biçareyi ihsanının eteğinden ayırma.)

Nev‘îzâde Atâyî'nin konuyla ilgili diğer beyitleri ise şunlardır:

Felek sâkîsi hoş geldün diyü câm-ı belâ sundı
‘Atâyî bezm-i dünyâyâ gelince bu dil-i rüsvâ G/6-5

Tîr-i bî-rişteye döndürdi ‘Atâyî gerçi
Düşerin pâyine yâbâna da atsa beni yâr G/37-5

La‘lün emüp ‘Atâyî visâl ârzû ider
Küstâh olursa da hele ma‘zûr mest olur G/88-5

Kayd eyle kulun defterüne tâ ki disünler
Ben zâre ‘Atâyî-i suhandânı ‘Ali'nün G/127-5

Neşâtî ise bu duygularını daha çok sevgiliye yansıtır. Aşağıdaki beyitte sevgiliye halini ifade etme konusunda ikilem yaşayan şair, başbaşa iken derdini açmayı yerinde olup olmayacağı arasında kalır. Bu meyanda sevgili karşısında utangaç ve alçakgönüllü bir tavır takınan şair, sevgiliyi yüksek bir makama konumlandırarak küçük derdini ona açmayı hadsizlik olarak algılar.

Bulup تنها seni bir gün Neşâtî reh-güzârunda
Biraz ahvâlini ‘arz itse küstâhâne olmaz mı G/135-5

(Neşâtî bir gün seni baş başa yol üstünde yakalayıp halini arz etse küstahlık olur mu?)

Yine aşağıdaki diğer beyitler de konuyla ilgili diğer beyitlerdir:

Biz bir güruh-ı bü'l- 'acebüz kim Neşâtîya
Şir-i felekle pençeleşür en zebunumuz G/54-5

Söz de kalur mı Neşâtîya meger Nef'iden
Çeşm-i insâf ile gel kilik-i sihir-sazına bak G/70-5

Sâbit'in konuyla ilgili beyitlerinde ise hem kendi kusurlarını itiraf, hem kendine gerçekçi bir bakış, hem de sevgili karşısında alçakgönüllü bir tavır söz konusudur. Bu meyanda aşağıda aldığımız beyit onun sevgiliye karşı olan utanma duygusunu ve mahcubiyeti yansıtan önemli bir beyittir.

Burada Sâbit bir hususta sevgiliye karşı kendini kusurlu ve görevini yerine getirememiş kabul etmektedir. Bu husus ise sevgilinin nazına karşılık kendisinin niyazı az edişidir. Divan şiirinde genelde var olan naz ve niyaz,aşkın önemli denge unsurlarıdır. Sevgilinin aşığa gösterdiği naza karşılık, aşığın göstereceği niyaz tamamlayıcı bir unsurdur. Nitekim aşkıta naz, sevgilinin vakur duruşunu, aşığa olan ilgisini, derece derece açığa vurulan sevgiyi ifade ettiği gibi, niyaz da aşkıta sadakatı, kararlılığı, samimiyeti ve yana yakıla isteyişi anlatır. İşte Sâbit naza karşılık kendi üzerine düşen niyaz görevini aksattığını, hakkıyla yerine getiremediğini, sevgiliye layıkıyla mukabele edemediğini düşünmektedir. Bu duygu ve düşünce ile sevgiliye karşı mahcubiyet hissetmekte, bir anlamda affını dilemektedir.

Bu bâbda hele Sâbit kusurumuz çokdur
O nâz-perver-i hüsne niyâzı az iderüz G/150-5

(Güzellik ve naz sahibine niyazı az ederiz, bu konuda kusurumuz çoktur.)

Sâbit'in konuyla ilgili diğer beyitleri ise şu şekildedir:

Ey mâh-pâre derd-i derûn tâ cigeredür
Sâbit fakîr hayli zemândur verem çeker G/89-7

Sâbit hem ‘ayb ü hem hünerin söylerüm sana
Bak gör yararsa böylecedür işte hûy-ı ‘ışk G/200-5

Mânend-i Sâbit-i suhen-ârâ-yı bezlesenc
Ben bir kemine bende-i fermânunam senün G/226-5

Naziremden duyarlar imtiyâz-ı tab‘umı Sâbit
Tasalluf eyleyüp ben da‘vî-i fazl ü kemâl itmem G/246-6

Nazîre müşkil imiş Sâbitâ bu vâdîde
Gurûr-ı tab‘ ile fikr-i cevâba düşme sakın G/259-6

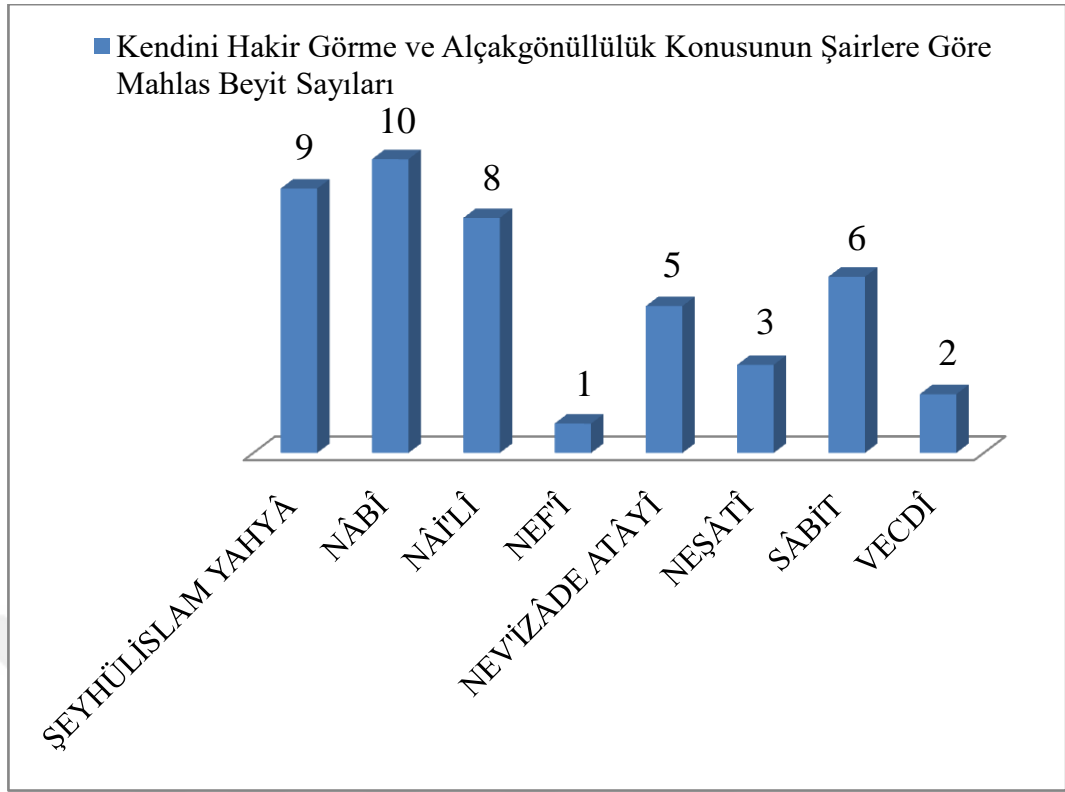
Vecdî'nin mütevazî tavrını yansıtan aşağıdaki ilk beyit, kendi şahsına objektif bir bakış açısını yansıtır. Bu beyitte şair, kendini yüceltme, nam şöhret yayma isteğini eski kusurlarını hatırlayarak bastırır. Eski ayıplarını hatırlayarak, nefsinin kendine haddinden fazla bir makam verme hevesini durdurma çabasındadır.

Diğer beyitte ise hem kendini beğenir bir tavırdan uzak durur. Hem de şiir kabiliyetini dolaylı olarak övme meylindedir. Kendini övmeyi yakışsız bir hareket olarak görürken, şahsının üstünlüğüne dair şiiri ile vahiy meleği Cebrail'i irtibatlandırır.

Eski rüsvâlıklar ey Vecdî gelüp yâda yine
Nâm u neng-i ismeti itmek tebâh ister gönül G/35-7

(Ey Vecdî eski ayıp haller yine hatıra geldi, gönül suçsuzluk nam ve şöhretini yıkmak ister.)

Kadrümi yârân bilür ben hod-senâlık eylemem
Şi‘rümü Cibrîl-i Vecdî zeyl-i evrâd itse de G/59-7

Grafik 5. Kendini Hakir Görme ve Alçakgönüllülük Konusunun Şairlere Göre Mahlas Beyit Sayıları

2.6. KENDİ VARLIĞINA BAKIŞ

Şairleri tanımak ve tahlil etmek için önemli hususlardan biri de kendi varlıklarını nasıl değerlendirdikleri, nasıl tanımladıkları ve konumlandıklarıdır. Şair, aşık, söz ustası gibi sıfatlara sahip olmaları yanında; bedeni ve ruhi anlamda, dünyevi ve uhrevi açıdan varlıklarını nasıl gördükleri, dünyadaki mevcudiyetlerine hangi anlamları yükledikleri meselesi de önem arz etmektedir.

İşte burada biz, şairlerin kendi varlıklarını nasıl değerlendirdiklerini incelemeye çalışacağız. Bu manada baktığımızda kendi varlıklarını değersiz görmek, yüceltmek, sevgilinin ve Allah'ın varlığında kendi varlığını eritmek, dünya dağdağlarından yorulmuş, yıpranmış edilgen bir özellik arz etmek gibi farklı hususiyetler sergilemektedirler.

Mesela Şeyhülislâm Yahyâ aşağıdaki beyitte cismini zayıf ve cılız olarak görmektedir. Elbette ki buradaki cisim, sadece et ve kemikten ibaret olan maddi bir varlık değildir. Bunun yanında maddi ve manevi bir bütün olarak varlığının zayıflamış ve yorulmuş olmasıdır. Şair kendisini hasret derdi ile dünyada şaşkın bir arayış içinde görmektedir. Eskimiş bir hasrete sahip olan Yahyâ'nın varlığı aradığını

bulamamışlığın karamsarlığını ve acizliğini yaşamaktadır. İşte Şeyhülislâm Yahyâ bu olumsuzluklar altında zayıflamış, tükenmiş bir varlık hususiyeti sergilemektedir.

Yahyâ tolaşur cism-i nizârıyla cihânı
Bir köhne hasîre dil-i dîvâne sarılmış G/162-5

(Yahyâ! Eski hasıra sarılmış dîvâne gönül zayıf cismiyle cihânı dolaşır.)

Aşağıdaki beyitte ise Yahyâ kendisini övmekte, aşağı seviyelerde kalmayacağını, yükseleceğini ifade etmektedir. Yani bir önceki beyitin aksine varlığını yüceltme söz konusudur. Yahyâ kendinde tecelli edecek himmet rüzgarıyla, ilahi yardımın etkisiyle yükselme görmektedir.

Nâr-ı mihnet yaksa da kalmaz hazîz-i hâkda
Bâd-ı himmetle çıkar eflâke Yahyâ'nun küli G/419-5

(Zahmet ateşi yaksa da Yahyâ'nın küli himmet rüzgarıyla hakkın nasibiyle göklere çıkar.)

Şeyhülislâm Yahyâ'nın konuyla ilgili diğer beyitleri ise şu şekildedir:

Dime Yahyâ neden pîr-i mugâna ser-fürû itmek
Bilelden kendümüz şermende-i ihsânıyuz cânâ G/12-5

Hân-ı ni'âm-ı vuslat çok nâz u niyâz ister
Hûn-ı dile râzı ol Yahyâ hele bî-minnet G/25-5

Maksûdun irişmekse fenâ içre fenâya
Yahyâ ola gör sâkin-i vîrân-ı harâbât G/27-5

Ber-murâd olmaksâ Yahyâ kasdun istiğnâyı ko
Nâzenîn mahbûba benzer çok niyâz ister murâd G/42-5

Gül ü mül bezmine meyl itme sözüm tut Yahyâ
Ne cefâ-dîde-i hâr ol ne gam-âlûd-ı humâr G/52-6

Yahyâ derûnun hânesin eyle dil ü cândan tehî
Sînende ol rûh-ı revân yetmez mi kim cân kendidür G/64-5

Yahyâ'yı ağladursa eger yâr gam degül
Müşkil budur ki düşmen-i nâdânı güldürür G/95-5

Peyrevi olup nola Yahyâ tetebbu' eylesem
Bu zemîn bir kâmil-i 'âlî-himem vâdîsidür G/112-5

Gözin açar dem-i teslîmde bîmâr olan Yahyâ
Makâm-ı kurb-ı Hak'da kendüye bî-çâre yer gözler G/121-7

Az zamânda nice bin derd kazan ey Yahyâ
Nakd-i eşkün ruh-ı zerdün sana sermâye yeter G/123-5

Hamîde kâmetüme bir bakar yok ey Yahyâ
Felek beni şu hilâl itdi kim seher görünür G/126-5

Yahyâ senünle 'ülfeti elden komaz müdâm
Her dil-rübâ ki sohbet-i ehl-i kemâl arar G/132-4

Bir sencîleyin kim bula Yahyâ gibi bir kul
Bir bencileyin dâ'î-i mümtâz ele girmez G/152-5

Kalmasun Yahyâ ten-i fersûdede yoldaşdan
Kûy-ı yâre gitmege cân ü dil itmiş ittifâk G/173-5

İdüp Yahyâ gibi kayd-ı cihândan kendisin âzâd
Olup âlemde bî-nâm u nişân bir ad ider âşık G/185-5

Mest-i ‘aşk oldunsa Yahyâveş açılma kimseye
Şahne-i devrân sakın bûy-ı dehânun tuymasun G/257-5

Hicâb-ı vuslat-ı yâr anladum vücûdumı Yahyâ
Ne hâlet ideceğüm bilmem ol hicâba düşelden G/283-5

Halâs olmak ne mümkün ‘aşk elinden neylesün Yahyâ
Gönül vardukça meyyâl oldu dil-ber dil-firîb oldu G/393-5

Benzemez eş‘âr-ı gayre sözlerinde rûh var
Sırr-ı gaybî tab‘una Yahyâ senün mülhem gibi G/407-5

Nâbî ise kendi varlığını daha çok din ve kulluk açısından değerlendirir. Kendi varlığı ile Allah arasında sıkı bir ilişki kuran şair, mevcudiyetini kendinden değil Allah'tan bilir. Acizlik ve fakirliğin farkındalığı ile vücudunu her zaman Allah'a muhtaç olarak görür. Mesela aşağıdaki beyitte kendi varlığını önemsiz gören şair, bu bağlamda kendi şahsında hiçbir hayır ve iyilik bulmaz. Nitekim bu beyitten Nâbî'nin "Sana isabet eden her iyilik Allah'tandır; sana isabet eden her kötülük ise nefsendendir." (Kur'ân-ı Kerîm, 4:79) ayetine uygun bir kulluk ve varlık bilincine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda gerçek var olmayı ve iyi işlere sahip olmayı, varlığını Allah'a feda etmekte ve fena bulmakta görür. Böylelikle Nâbî, fenafillah makamına erişmeden gerçek iyiliğe erişemeyeceği şuuru ile varlığını ulvi bir anlam boyutuna taşır.

Nefy-i vücûd eylemeden gayri Nâbîyâ
Yek zerre yok mehâsin-i a‘mâlümüz bizüm G/502-7

(Ey Nâbî kendi varlığını terk etmeden zerre miktar iyi amellere sahip olamazsın.)

Bu konuda Nâbî'nin diğer beyitleri ise şunlardır:

Oldun ey hâme-i Nâbî çokdan hâmûş

Bilmem ey zemzeme-pîrây-ı tarâb n'oldı sana G/5-5

Nâbî dünyâ devletinden herkes aldı hissesin
Devr-i gerdûnun ser-â-ser kaldı devrânı bana G/11-5

Nâbî neye geldün ne turursun bu makama
Var bârgeh-i Hâlık'a kesb-i derecât it G/27-5

Sakın dârû-yı teslim u rızâdan geçme ey Nâbî
Geçersen bâde-i ğavġâ be-dûş-ı iddi'âdan geç G/38-6

Bî-dest-gîr eyleyemez hâmeveş kıyâm
Nâbî-i nâ-tüvâna 'inâyet zamânıdır G/107-10

Takdîrden ziyâdesi olmaz yine nasîb
Nâbî egerçi hâtıra çok arzu gelür G/134-5

Felekden almışuz envâ'-ı kâmi ey Nâbî
Hemân bir almaduġum intikâm kalmışdur G/142-6

Nâbî cemî'-i hâlde bahtum siyâh iken
Gör tâli'-i ki kürke gelince sefid olur G/215-6

Nâbîyâ tâze meta' ile pür itdün 'âlemi
Çârsûy-ı 'âlem-i endîşede zînet mi var G/216-6

'İllet-i ġâl'iyyeyüz ma'nen takaddüm bizdedür
Âdemüz 'âlemden ey Nâbî muahhar gelmişüz G/296-8

Nâbî iderüz sâni' ü masnû'ı temâşâ
Hâme gibi sâhib-nazar-ı pîş ü pesüz biz G/300-5

Hîle-i nefisini idrâk idene ey Nâbî

Kayddur ğurfe-i himmetde zebân-gîr olmak G/383-5

‘Aceb ki ‘anber ider hamlık ben ey Nâbî
Gül-âbdân gibi giryân ü şermnâk olurum G/522-5

Ben esrâr-ı kaderle aşinalık itmişüm Nâbî
Sebük-magzân gibi takdîrle ceng ü cidâl itmem G/525-7

Nâbî huzûr-ı hâk-i reh olmakdadur yine
Olmış bülend neyleyelüm pâyemüz bizüm G/534-5

Cihânun Nâbîyâ müstağnî ol bûd u ne-bûdından
Girîzân olma ahlâk-ı İlâhîyle tahallukdan G/572-6

Nâbîyâ hoşter gelür bî-berg-i ‘ayş olmak bana
Rûzgârun çekmeden bâr-ı girân-ı minnetin G/610-5

Nâ’îlî’den aldığımız aşağıdaki iki beyit ise onun iki farklı varlık algısını yansıtmaktadır. İlk beyit şairin kendi hakkındaki karamsar nazarını ifade etmektedir. Kendi varlığını oldukça küçümseyen şair, solmuş ve zafiyet içinde bulunan varlığa sahip olduğunu belirtmektedir. Kendini zillet ve ayaklar altına alınmış bir vaziyette gören şair, hasret ile düştüğü halleri tasvir etmektedir. Ruh dünyasında hasretin olumsuz ve yıpratıcı etkilerini hissederken, varlığını da bu manada durağan, kıymetsiz ve etkisiz görmektedir. Fakat ikinci beyitte tersi istikamette müspet bir tarzda varlık algısı mevcuttur. Nâ’îlî yine burada kibirden uzak bir kulluk anlayışıyla kendi varlığını değersiz görse de, sahip olduğu heyecan ve feyzi de hiçe saymamaktadır. Aldığı tarikat terbiyesi ile hem kendini küçültmekte, hem de kendinde tecelli eden manevi feyzin sevinç ve coşkunu yaşamaktadır.

Biz Nâ’îlî bu za‘f ile bu cism-i zerd ile
Pâmâl-i râh-ı zillet olan kâh-ı hasretiz G/159-5

(Nâ’îlî biz bu zayıflık ve soluk cismimizle zillet yolunda çiğnenmiş hasret sarayıyız.)

Az görme Nâ'îlî ne kadar bî-vücûd isek
Cân gibi feyze kâbil olan halvetîleriz G/164-8

(Nâ'îlî kendini yetersiz görme, her ne kadar değerli biri değilsek de can gibi feyze ayna olmuş halvetîyiz.)

Nâ'îlî'nin bu konudaki diğer beyitleri şu şekildedir:

Tavk-ı zencîr-i rızâ-ber-gerdenim ey Nâ'îlî
Bu kuhen dârü'-ş-şifâ madâm meskendir bana G/7-5

Cefâ-yı dehre olan Nâ'îlî gibi mu'tâd
Olur telâfî-i baht-ı siyândan nevmîd G/33-5

Nazar vifâk-ı ahîbbâda Nâ'îlî yoksa
Nifâk-ı bed-güherân-ı cesuru n'eylerler G/51-8

Ne rind-i bâde-keşiz Nâ'îlî ne zâhid-i hüşk
Bize ne meykede ne hânkâh lâzımdır G/63-5

Leb-teşnegân-ı dâğ-ı gamın Nâ'îlî gibi
Elmâs-rîz-i zâyika-i merhem oldular G/79-5

Nâ'îlî gördüğümüzü nüsha değil çarh bizim
Bagal-ı tengimize cild-i mutallâ sığmaz G/133-11

Ne sifâl isteriz ne sâgar-ı Cem
Nâ'îlî biz ki neşvedâr-ı gamız G/140-8

Nâ'îlî bir gün olup râh-ı ademde pâmâl
Aşka âyîne iken tîre-derûn hâk oluruz G/142-5

Şatranc-bâz-ı nat'-ı kemâlîz ki Nâ'îlî

Etmez kabûl-i tarh-ı tekellûf zeminimiz G/152-5

Bu âh ile biz Nâ'îlîyâ kişver-i dilde
Bîbâng ceres-i merhale peymâ-ı gezendiz G/158-5

Nâ'îlî bir kâhdan da bî-vücûd olsak yine
Bâr-ı cürm-i aşk ile mîzân-harâb-ı mahşeriz G/161-5

Tûrumuz mahv-ı tecellîdir bizim ey Nâ'îlî
Len-terânî neşve bir câm-ı hitâbın mestiyiz G/169-5

Sâgar-ı pür-hûnum evvel ben sunardım Nâ'îlî
Zevkin idrâk eylese sûfî şarâb-ı vahdetin G/219-9

Düşdükçe gubâr-ı hatına Nâ'îlî-i zâr
Bin neşve-i hayret bulur efkâr-ı lebinde G/332-5

Hâtır-i Nâ'îlî-i zârı da gâhî ele al
Ehl-i dildir ne kadar hâk ile yeksân ise de G/346-6

Geçmede ömr-i nâzenîn şâm u seherde Nâ'îlî
Mestî-i câm-ı gaflet ü keşmekeş-i humâr ile G/351-5

Bî-zâd-ı reh bulun taraf-ı Hakda Nâ'îlî
Versin hevâya bâd-ı fenâ hırmenin dahî G/365-7

Bihîşt-ârâ-yı tab'-ı Nâ'îlîdir
Geline cilve-i nâza nihâli G/381-7

Nef'îkendi varlığını daha çok aşk bağlamında gözden geçirir. Aşkın ve rindliğin hususiyetleri çerçevesinde kendi varlığını konumlandırır. Aşağıdaki beyit onun kendi varlığını kritize etme ve rindliğe göre tanımlama gayreti olarak görülebilir. Bu beyitte şair, aşk ehlinin fani dünyaya itibar etmeyeceğini belirtir. Çünkü dünya, nazarların kesrette boğulduğu ve insanın kendi varlığının manasını

unuttuğu yerdir. Bozulan, yokluğa giden, insanın ruhunu tatmin etmeyen, suretlerin ve gölgelerin bulunduğu bu çokluk alemi varlığı var olmaktan çıkarır ve yokluğa mahkum eder. İnsanın varlığının gerçek mana ve kıymeti vahdete erişmekle mümkün olabilir. İşte Nef'î'nin bu beyiti, onun kendi varlığını kesretten sıyırıp, vahdette Sâbit kılma gayretinin bir ifadesidir. Kesret aleminin perdesi arkasındaki vahdet köşesi, şairin kendi varlığını görmek istediği hayat alanıdır.

Ehl-i 'aşk olan çeker bu bezm-i fâniden ayağ
Nef 'îyâ ger rind isen ol kûşe-i vahdet-nişest G/14-5

(Ey Nef 'î eğer rind isen vahdet köşesinde otur, aşk ehli olan bu fani
alemden ayağını çeker.)

Nef'î'nin konuyla ilgili diğer beyitleri şu şekildedir:

Acep mi Nef'îyâ bârân-ı eşkim dinmese bir dem
Ne yerdeyim ne gökde bâd-ı 'aşk ile sehâb âsâ G/(7-1)-5

Nef'îyim kimse benim gibi şetâret edemez
Hiç bir kimse dahî derd-i nihânım çekemez G/(58-1)-7

Levh-i mahfûz-ı suhandir dil-i pâk-i Nef'î
Tab'-ı yârân gibi dükkânçe-i sahhâf değil G/71-5

Çektiğim derde tahammül eylemez insân hele
Tut ki Nef'îgibi ne insân ne merdüm-zâdeyim G/85-5

Rind isen Nef'î humâr-ı bâdeden açma gözün
'Âlemin hâli hayâl-i hâb gelsin çeşmine G/113-5

Nev'îzâde Atâyî'de kendini zayıf ve önemsiz görme, aşk derdi karşısında yıpranmış bir varlığa sahip olma gibi hususlar söz konusudur. Yani Atâyî olumsuzluklar içinde bulunan bir varlık özelliği sergiler. Aşağıdaki beyit buna güzel bir örnek olarak görülebilir. Burada şair kendi vücudunun hazan yaprağına

döndüğünü ifade etmektedir. Şairin varlığı canlı, kinetik, parlak, hayatdar bir mahiyete sahip iken; taşıdığı yükten dolayı yıpranmış, canlılığını yitirmiş bir hazan yaprağı şekline dönüşmüştür. Buradaki yük genel anlamda çileli bir hayat yükünü, aşkın ağırlığını ifade edebileceği gibi, "Muhakkak ki biz emaneti göklere, yere ve dağlara arz ettik de onu yüklenmekten çekindiler ve ondan korktular; insan ise onu yükleniverdi. Doğrusu o çok zalim, çok cahildir." (Kur'ân-ı Kerîm, 33:72) ayetinde ifade edildiği gibi Allah tarafından teklif edilen, çoğu varlığın yüklenmekten çekindiği ve insanın sahiplenmekten geri durmadığı ilahi emanet olarak da yorumlanabilir.

Nahl-ı hazâne döndi ‘Atâyî vücûdumuz

Nâ-kâm u nâ-ümîd-i tehî berg ü bârdan G/184-5

(‘Atâyî! Mal ve dünya meyvelerinden mahrum olan vücûdumuz ümitsiz ve nasipsiz bir şekilde hazan ağacına döndü.)

Nev‘îzâde ‘Atâyî’nin konuyla ilgili diğer beyitleri ise şu şekildedir:

Ne arardın kapumda diyü cevri itme ‘Atâyîye

Muhabbet ehlinün cüyende-i dermânıyuz cânâ G/4-5

Felek sâkîsi hoş geldün diyü câm-ı belâ sundı

‘Atâyî bezm-i dünyâyâ gelince bu dil-i rüsvâ G/6-5

Tâ kim mürîd-i pîr-i mugânuz ‘Atâyî biz

Rüsvâ-yı şehri ü şöhre-i küy-ı melâmetüz G/98-5

Bir gün ‘Atâyî bendeni gamzen helâk ider

Âhir şerîk olur güzelüm kâne gözlerün G/131-5

Kalb-i vîrân-ı ‘Atâyî-veş gubâr eksük degül

Pür-keder bir kasr-ı bî-bünyâda geldün ey gönül G/137-5

Mülk-i nazm içre bu gün sikkeyi mermerde kazup
Koyalum safha-ı âlemde ‘Atâyî eyü nâm G/144-5

Yüz sürüp def^e-i gubâr itdün ‘Atâyî yârdan
Sîne sâf olup hele geçdi helâkünden benüm G/162-5

Hûblar birbirine düşdi ‘Atâyî biz de
Zâyi‘ itdük ara yirde dil-i mestânemüzi G/251-5

Neşâtî'nin beyitlerinde çevreye etki, zayıflıkla beraber mücadele arzusu, belalar ve kader karşısındaki durum, vahdet ve kesret içerisindeki şahsi konum, neşe ve heyecanın çevreye aksetmesi gibi durumlar söz konusudur. Örneğin aşağıdaki beyitte dikey ve yatay boyutta varlıksal anlamda bir kendini yok etme söz konusudur. Neşâtî'ye göre kendinde belirgin bir gizlenmemevcuttur. Neşâtî Allah'ın tecelligahı olarak mahlukat içerisinde kendini görünmez saymakta varlığını eritmektedir. Allah'a isnadla kendi varlığını değersiz gören şair vahdet-i şuhûdun temel mantığını yansıtmaktadır.

İtdük o kadar ref^e-i ta‘ayyün ki Neşâtî
Âyine-îpür-tab-ı mücellâda nihânuz G/50-7

(Neşâtî görünürlüğü o kadar reddettik ki pırl pırl cilalı aynada aksimiz
görünmemektedir.)

Neşâtî'nin konuya ilişkin diğer beyitleri şunlardır:

Olsak ‘aceb mi hem-çü Neşâtî helâk-ı gam
Bezm-i belâda zehr-i keder-nûş-ı hasretüz G/47-6

Bir cur‘amuza teşne nice Hızr Neşâtî
Gam-hâne-i vahdetde ki mey-hâre-i ‘ışkuz G/48-5

Biz bir gürûh-ı bü'l-‘acebüz kim Neşâtîyâ

Şir-i felekle pençeleşür en zebûnumuz G/54-5

Meclise tab‘-ı Neşâtî gibi virmezdi safâ
Şevk-yâb olmasa dâ'im dil-i bî-kîne-i câm G/85-5

Safâ-yı dehri gördük seyr-i bag itdük Neşâtîveş
Dil-i pür-dag-ı laleyle gülün çîn-i cebîninden G/90-5

Safâ-bahş oldı her kûşe yine tab‘-ı Neşâtîveş
Zihî ser-sebzî-i ‘alem hoşâ eyyâm-ı pîrûzî G/126-5

Tut zemzeme-i nâye Neşâtî gibi gûşun
Gör hâlet-i keyfiyyet-i esrâr-ı elesti G/128-5

Sâbit'te kendi varlığını kulluk bakımından sorgulama, dünyada tuttuğu yol üzerine düşünme, şairlik ekseninde varlığının çevreye yaptığı etki işlenir. Özellikle aşağıdaki beyitte Sâbit, varlığının maddi ve manevi bütünlüğü üzerine söz söyler. Burada şair, gönül ve cisim birlikteliğinde benliğinin lokomotifini gönül olarak görür. Et ve kemikten oluşan maddi beden, hakikatin tecelligahı olan gönül olmadan eksiktir. Şaire göre gönlün, kalbin ve ruhun olmadığı bir beden baştan ayağı azaptır. Maddeye ruh ve hayat veren etkenin mana olması hasebiyle Sâbit de kendi cismini gönül olmadan değersiz görmektedir.

Aceb mi Sâbit-î bî-dil bürehne cism olsa
Yakar libâsı ser-â-pâ vücûdî âteşdür G/81-5

(Sâbit kalp ve gönül olmadan cisim yalnız başına çıplak olur, varlığı baştan aşağı yakan bir elbise gibi olur.)

Sâbit'in konuyla ilgili diğer beyitleri ise şu şekildedir:

Nedür bu sende olan tab‘-ı âteşin Sâbit
Sihir ma‘kûlesi sözler bulur 'acîb ü garîb G/25-5

Herkes birer tarîka girüp gitdi cennete
Sâbit ‘aceb ne semte gider bu tarîkden G/264-6

Sâbit hasene yazdura gör deftere yoğsa
Dîvân-ı haşrde ne gazel var ne kasîde G/306-7

Bir mâsıra su getürdi kalem cûy-ı feyzden
Sâbit bu bağı bir suyu çok gülşen eyledi G/344-5

Vecdî’de ise kendini eşsiz görme, yaşadığı sıkıntılar açısından varlığını değerlendirme, sevgili karşısında eriyen ve kaybolan bir varlık arz etmektedir. Mesela aşağıdaki beyit şairin varlığının sevgili karşısında yanıp kül olduğunu ifade eden bir beyittir. Burada Vecdî sevgilinin yanağının özlemiyle değil, maruz olduğu ateş yağmuru karşısında yandığını ifade etmektedir. Aslında Vecdî’nin varlığından geçmesini sağlayan, vücudunu yakıp eriten sebep sevgilinin yanağına olan özlemidir fakat, şair bunu ateşe bağlayarak sevgiliye rıza ve memnuniyet ile karşılık veriyor. Başka bir deyişle yanmasına sebep olarak sevgilinin yanağını görmüyor. Sevgilinin yanağına benzettiği ateşten dert yanıyor. Her halukarda özlemle yanan bir varlık ve sevgili karşısında aşkın içinde erimiş bir varlık hüviyeti arz ediyor.

Gam-ı rûhı beni hâkister itse gam çekmem
Yakan vücûdumu ey Vecdî bârı âteşdür G/14-5

(Ruhun gamı kül etse de üzüntü duymam, benim
vucûdumu yakan o ateş yüküdür.)

Konuya ışık tutan diğer beyitler şu şekildedir:

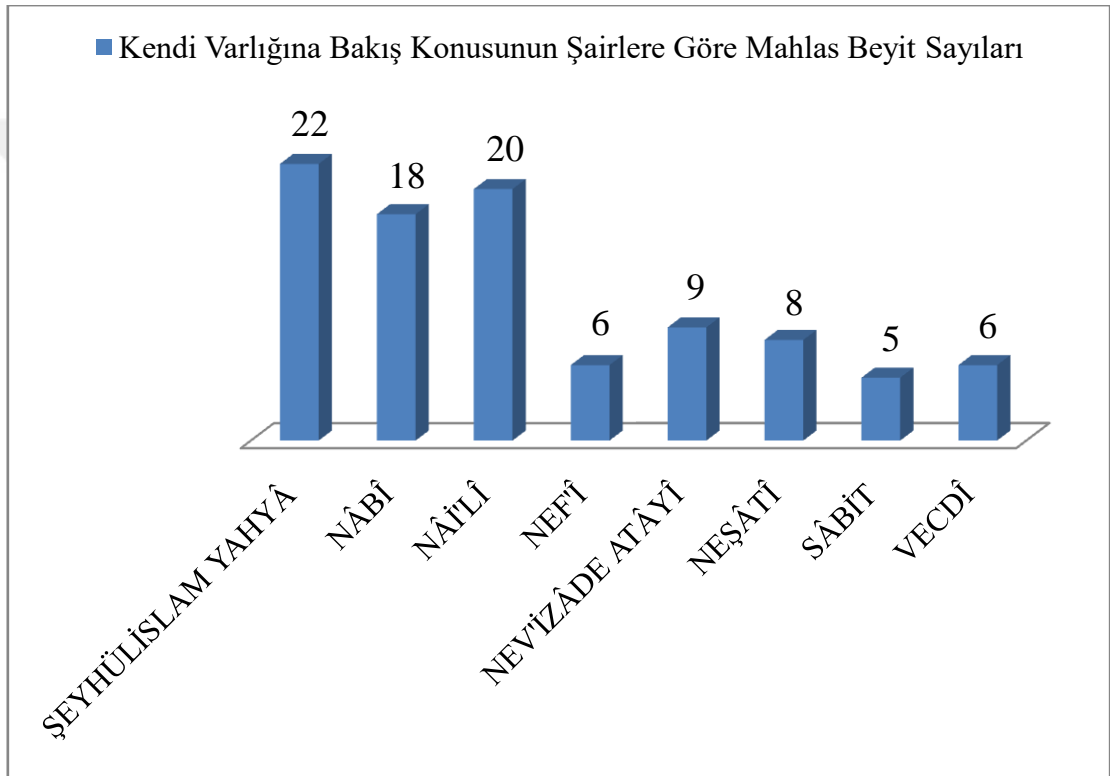
Tekâpû-yı zemîn-i nev sana mahsûsdur ey Vecdî
Bu vâdîyi ne bulmuş var ne bir üstâd ayak basmış G/31-7

Pür itdi nâlelerüm tâk-ı çerhi ey Vecdî
Aceb mi zühre eger olsa sâzdan fârig G/33-5

Gülşen-i ma'nâdan ey Vecdî bu tâze şî'r-i ter
Hâk-i pâ-yı ehl-i nazma armagânundur benüm G/39-5

Bezm-i gayrı dahî pür-nûr ide insâf insâf
Şeb-i Vecdîye ola şu'le-i mehtâb harâm G/41-5

Söyleş ey Vecdî ehâdîs-i gamı hâme ile
Hem-zebân yok sana dünyâda kalemden gayrı G/66-5

Grafik 6. Kendi Varlığına Bakış Konusunun Şairlere Göre Mahlas Beyit Sayıları

2.7. GÖNLÜN HALİNİ AÇIKLAMA

Farsça'da dil ve Arapça'da kalp olarak geçen gönül, divan şiirinde âşık-maşuk arasındaki her türlü etkileşimin merkezi konumundadır. Aşığın aşkı ile ilgili her türlü gelişmenin, değişimin, olgunlaşmanın yaşandığı yerdir (Kurnaz, 1996:150-152). Divan şiirinde pek çok niteleme ve benzetmelerle kullanılan gönül, birçok yönden aşığın halini anlatmada kullanılan temel argümanlardır. Gönül, şairin kendi gam ve ıstırabını, ayrılık ve vuslatını, sevincini, aşkının şiddet ve

ulviyetini ifade ederken kullandığı manevi cihazdır.

Tasavvufi anlamda da gönül oldukça önemli bir yere sahiptir. "Ben yere göğe sığmadım, kulumun gönlüne sığıdım." anlamındaki hadîs-i kutsî gibi referanslar ışığında önemsenen gönül,divanlarda Ka'be yani Allah'ın evi olarak algılanır. Bu manada gönül Allah'ın nazar ettiği bir yerdir (Gölpınarlı, 1977:137; Çelebioğlu, 1998:586; Uludağ, 1996:297).

Bütün bunlar düşünüldüğünde mahlas beyitlerinde şairler, gönül dünyalarını anlatarak kendileri hakkında bize doğrudan bilgi vermiş olmaktadırlar. Şimdi bu mahlas beyitlerini inceleyerek şairlerin gönül dünyaları ve tabiatında kendi ruh halleri hakkında neler söylediklerini anlamaya çalışacağız.

Bu konuda ilk olarak Şeyhülislâm Yahyâ'ya bakacak olursak, gamın gönlü düşürdüğü hal, sabrın tükenmesi ve çaresiz bırakılma, sevgilinin hayalinin gönülde bıraktığı izlenim, gönüldeki hararetli aşk, sevgilin cemali karşısında gönlün çaresiz hali, gönlün aşka meyli gibi durumlar anlatılmaktadır. Yahyâ'nın konumuzla ilgili olarak, kendi gönlünü tasvir ettiği, aşk duygusu ile gönlünün nasıl bir hale büründüğünü anlattığı aşağıdaki beyit dikkate değerdir. Burada şair gönlünün sevgiliye tutkunluk, bağlılık ve esaretini dile getirmektedir. Maşukun etkileyciliği karşısında gönül çaresiz olarak ona yaklaşmaktadır. Dil-ber, dil-firîb ve gönül kelimeleri arasındaki tenasüp de bu etkileşimin farklı bir göstergesidir. Nitekim sevgilinin gönül alan, cazibeli, çekici her hali aşğın gönlünün ona yaklaşmasını ve tutkunluğunu artıran bir unsurdur. Bu manada Şeyhülislâm Yahyâ, gönlünün sevgiliye yaklaştıkça daha da kontrol edilemez bir tutkunluğa büründüğünü anlatmaktadır.

Halâs olmak ne mümkün 'aşk elinden neylesün Yahyâ

Gönül vardukça meyyâl oldu dil-ber dil-firîb oldu G/393-5

(Gönül vardıkça gönül çelen, cazibeli sevgiliye meyletti, kurtulmak mümkün değil ki aşk elinden Yahyâ ne yapsın?)

Şairin bu konudaki diğer beyitleri aşağıdaki şekildedir:

Ebr-i cûda muntazır ancak dil-i Yahyâ degül

Pür harâret deşt-i hasret içre deryâ teşne-leb G/20-5

Hân-ı ni‘âm-ı vuslat çok nâz u niyâz ister
Hûn-ı dile râzî ol Yahyâ hele bî-minnet G/25-5

İşigünde gözi yaşlu âşıkun bin var iken
Nev-cevânum bin yaşa Yahyâ'yı itdün ihtiyâr G/48-5

Korkarım derd-i derûnum ide bir yerden zuhûr
Tîg-i gamla sîne Yahyâ çâk çâk olmaktadır G/58-5

Bir ‘aceb vâdîye saldı ‘aşk-ı bî-pervâ beni
Ana ankâ-yı hayâl uğrarsa Yahyâ per döker G/91-5

Sabrunı gâret idüp aldılar eşk-i çeşmün
Sende Yahyâ ne tecemmül ne tahammül kodılar G/98-5

Cân çekişmekte kapunda her gelen Yahyâ gibi
Fitne vü âşûbı artırma şehâ gavgâ gelür G/101-5

Destüme sâgar alup itdüm riyâyı ber-tarâf
Pîr-i aşkun bana Yahyâ şimdi irşâdı budur G/111-5

Hezârân kân-ı gevherden idüpdür kadrini ‘âlî
Hayâl-i la‘l-i nâbun kim dil-i Yahyâ'ya düşmüşdür G/124-5

Artırmada Yahyâ dil-i bî-çâre niyâzı
Ana göre olursa eger nâz kem olmaz G/139-5

Kalmasun Yahyâ ten-i fersûdede yoldaşdan
Kûy-ı yâre gitmeğe cân ü dil itmiş ittifâk G/173-5

Cefâ taşıyla yıkmışdun dil-i Yahyâ'yı sultânum

Dahî âbâd olunmaz mı ‘aceb vîrâne-i ‘aşkun G/207-5

Hânkâh-ı şehri ma‘mûr eyledün Yahyâ gibi

Bu harâbât içre kim mey-hâre oldun ey gönül G/215-5

Dil-i Yahyâ gibi gîsûna nesîm âşüfte

Sünbül-i kâkül-i hoş-bûy perişân-ı nesîm G/236-5

Sözleri Yahyâ'nun olmazdı bu resme sûznâk

Nâr-ı hicrân ile yanmış dilde dâğı olmasa G/320-5

Heybet-i ‘aşk urdı Yahyâ agzına mühr-i sükût

Yâr bildi hâlini takrîre hâcet kalmadı G/398-5

Girihler oldı peydâ rişte-i cânında Yahyâ'nun

Görince tâb-ı tebden muztarîb ol necm-i rahşânı G/428-5

Nâbî'de gönlün dertli hali, gönlün fani olan şeylere karşı hissettiği soğukluk durumları işlenir. Keder ve hüznün şairin gönlündeki ön plana çıkan duygulardandır. Nâbî'nin aşağıdaki beyiti, onun gönlünü tasvir eden önemli bir mahlas beyittir. Gazelin tamamının merkezinde yer alan ve Allah'ın esma-yı hüsnâ'sından olan Es-Selâm, bu mahlas beyitte de şairin gönlünün sığındığı bir isimdir. Tercüme-i kamus'ta Allah'ın bu ismi "Nakz ve ayb ve fenâ ve zevâl şâibesinden sâlim ve münezzeh olan dâim ve bâkî Hak celle ve alâ hazretlerinin esmâ-i hüsnâsındandır." (Mütercim Âsım Efendi, 2014:5042) şeklinde izah edilmektedir. Bu doğrultuda, selametın kaynağı olan ve kullarına esenlik veren anlamındaki Selâm ismi şair tarafından hasta olan gönlünü selamete çıkaracak, ona esenlik verecek bir kaynak olarak görülmektedir. Gönlünün yaralı olduğunu söyleyen Nâbî bu doğrultuda Allâh'ın Selâm ismine sığınmaktadır.

İşte geldi Nâbî-i dil-haste hâk-i pâyuna

Eyle zahm-ı cürmine lutfunla merhem e's-selâm G/537-7

(Kulunu selamete çıkararak Selâm olan Allah, hasta gönüllü Nâbî senin

ayağının toprağına geldi. Onun günah yaralarına lütfunla merhem sür.)

Şairin konuyla ilgili diğer beyitleri ise şu şekildedir:

Ne su'âl ü ne cevâb ü ne delîl ister gönül
Hiç degül Nâbî tarîk-i merdüm-i dîvâna bahş G/33-7

Zebân-ı bülbül ü tûtî bilür nâ-yâbdur Nâbî
Sükûtum sanma 'aczümden zebân-dânsuzluğumdandur G/71-5

Nâbî sarây-ı sînede mihmân-ı derd ü gam
Dâğumla birbirine teklîf-i nân ider G/227-5

Nâbîyâ sâkî-i cerh eyledi kâm-ı dili telh
Bir zaman gerçi ki leb-ber-leb-i peymâne idük G/447-5

Ey gam yine mi hâtır-ı Nâbî'de bulundun
Kâfir yine sen kişver-i islâma mı düşdün G/451-5

Beni ebnâ-yı dehrün sohbetinden itdi müstağnî
Dil-i gam-hâr dirler Nâbîyâ bir hem-nişîn buldum G/506-5

Zevk-i fenâdan el yuyamam yohsa Nâbîyâ
Âb-ı hayât teşnesidür nûşumun benüm G/521-5

Riştesi dest-i müsebbibde iken esbâbun
Nâbîyâ 'âlem-i esbâba heveskâr olamam G/523-7

Sinemde şerhalar yetişür bana Nâbîyâ
Tahrîre mâcerâ-yı dili mıstar istesem G/529-6

Dil-i Nâbîye sığışmazdı nevâl-i ma'nâ
Bezî-i deryûzegerân itmese hırmen hırmen G/643-5

Nâ'îl'nin beyitlerinde sevgilinin güzelliği karşısında gönlün perişanlığı, vuslat isteği karşısında gönlün hastalığı, gönlün ayrılık acısının sürekliliği, gönlünün çaresizlik ve şaşkınlıkla aşk şarabını istemesi, gönlün dünyalık ve ahiretlik bir beklentisinin olmaması, gönül ve ruhun zindelik ve heyecana sahip olması gibi durumlar anlatılır. Aşağıdaki beyit, Nâ'îl'nin gönlünün tok olduğunu, beklenti, emel ve ihtiraslardan uzak olduğunu vurgular. Genel olarak karşılaştığımız, gönlün aşk ve vuslat uğrunda bütün emel ve tutkularına karşılık bu beyit, dünya ve ahirete yönelik herhangi bir gaye ve isteğe sahip olmamayı üstün bir meziyet saymaktadır. Şairin gönlü bu hisden hazzetmektedir.

Nâ'îlî müstağnî-i kâm-ı dü-âlemdir gönül

Hazz eder nâkâmlıktan belki gümnâm olmadan G/289-5

(Nâ'îl'nin gönlü iki dünyayı arzu etmekten de uzaktır, iki dünyaya istememekten ve unutulmaktan Nâ'îlî hazduyar.)

Nâ'îl'nin konuyla ilgili diğer beyitleri şunlardır:

Harâbıyız o meyın Nâ'îlî ki cur'asıdır

Sabâh-ı haşre-dek ârâm-ı hâtır-ı Cemşîd G/30-7

Teferrüc etmeğe dil bîhûdâne Nâ'îlîyâ

Verâ-yı âlem-i hayretde bir diyâr ister G/48-5

Piyâle tutmağa yok elde Nâ'îlî kudret

Elimde ra'şe derûnumda ıztırâbım var G/104-5

Nâ'îlî-veş olup ihrâm-be-dûş-ı zülfün

Arafât-ı rûhuna oldu şitâbân diller G/109-5

Ne sifâl isteriz ne sâgar-ı Cem

Nâ'îlî biz ki neşvedâr-ı gamız G/140-8

Ne söylesin görün ol şuhu Nâ'ilî uşşak
Değer mi âhdan el ruhsat-ı niyaz olıcak G/193-5

Olmazsa eğer Nâ'ilî-i haste-dil efsûs
Pîrâye-dih-i vuslat u gam-pîşe-i 'âşık G/196-5

Nâ'ilî-veş n'ola ahvâli periân olsa
Nakş-ı hüsnün görüp âşufte-nihâd oldu gönül G/232-5

Haşre-dek hâl-i dil-i Nâ'ilî-i haste-derûn
Hasret-i Yûsuf-ı hüsnünle perîşân olsun G/276-5

Yok hüsn ile bir yerde karârın yine dâ'im
Ârâm-ı dil-i Nâ'ilî-i bî-ser ü pasın G/279-5

Nâ'ilî leb-teşnedir bir cama dil kim haşre dek
Kendiyi akl-ı höd-ârâ gibi mebhût eylesin G/283-5

Tarâvet-i rûhun artırdı Nâ'ilî hat-ı nev
Cihâna velvele saldı o rûy u mü tâze G/353-5

Hem dil-i Cibrîlden dâmân-ı istiğnâsı pâk
Nâ'ilî-veş hem yine âlûde-meşreb gamzesi G/387-5

Nef'î kendi gönlünün dünyaya şevk ve heyecan kattığını, gönlünün şen ve hareketli bir özelliğe sahip olduğunu, gönlünün hayata iştihak duyduğunu anlatır. Sevgiliyi şiirleriyle mest eden gönlünü meyhaneye benzetir. Gönlündeki muhabbet ateşinin dünyayı yakacak kadar büyük olduğunu ifade eder. Aşağıdaki beyitinde ise Nef'î, gönlünün temizliğini vurgular. Bunu yaparken sözlerini levh-i mahfuzdan aldığını belirterek, kendine ve sözlerine üstünlük ve ulviyet kazandırır. Bir anlamda gönlünün Allah katındaki kader levhasına ayna olduğunu, ilhamını oradan aldığını söyler. Kendi gönül ve istidatını yüceltirken sevgiliyi ise alçaltır. Sevgiliyi karmaşık bir tabiat olarak tavsif ederken kendini pak ve duru bir özellikte görür.

Levh-i mahfûz-ı suhandir dil-i pâk-i Nef'î
Tab'-ı yârân gibi dükkânçe-i sahhâf değil G/71-5

(Nef'î'nin temiz gönlü kader levhasındaki sözlerdir, sevgilinin huyu gibi küçük sahaf dükkanı değildir.)

Nef'î'nin konuyla ilgili diğer beyitleri aşağıdaki şekildedir:

Şu'â-i mihri dil âyînesine ey Nef'î
Dilselden oldu muhassal bu ıztırâb sana G/(7-2)-5

N'ola pür-şevk etse dünyâyı dil-i Nef'îgibi
Rûzigâra yâdigâr-ı meclis-i Cemdir kadeh G/27-5

Müzeyyen reng ü bûy ile dil-i Nef'îgibi gülsen
Meğer ol cân-ı âlem gâhî geşt-i gülsitân eyler G/33-6

Hızra minnet çekme var sonra dil-i Nef'îgibi
Lûle-i Âb-ı hayât-ı feyz ile leb-ber-leb ol G/73-6

Eş'ârın okudukça mest etmede yaram
Nef'îdil-i pür-feyzin meyhâne midir bilmem G/77-5

Mest-i câm-ı mey-i' aşkla dil-i Nef'îgibi ben
Akla mikdânım bildinnde taksir edemem G/83-7

Korkum oldur bir gün ey Nef'îyakar dünyâyı hep
Böyle kalırsa eğer sûz-ı mahabbet sînede G/101-5

Nev'îzâde'Atâyî ise gönlü sebebiyle türlü acılar çektiğini, aşk derdi ile gönlün hasta olduğunu, gönlünün sıkıntılı halini göstermeme isteğini, kavuşma ile gönlün canlanmasını, gönlün hep kederli oluşunu, sevgilinin peşinde gitmekle gönlün perişan olduğunu, gönlün sevgilinin resminin nakşedildiği bir yer oluşunu, gönlün şen halini, gönlün muhabbetle dolmasını isteme durumlarını anlatır. Aşağıda

aldığımız beyit ise özlü bir şekilde ‘Atâyî’nin gönlünü tarif etmektedir. Şair beyitte aşk ateşi ile yandığını hissettirmektedir. Bunun en açık göstergesi olan ahları ile gönlü bir ocak haline gelmiştir. Gönül aşk ateşinin alevlendiği yerdir. İşte aşığın ahları gönlü bir ocak haline getirmiştir.

Şu‘le-i âh ile ‘Atâyî hemân
Bir tutuşmuş ocağdur gönlüm G/164-5

(‘Atâyî! Gönlüm ah ateşi ile tutuşmuş bir ocaktır.)

‘Atâyî’nin gönül halini anlattığı diğer beyitler ise şu şekildedir:

Beslemişken nice bin hûn-ı ciger ile ânı
Gör neler itdi ‘Atâyî dil-i meyyâl bana G/5-5

Derd-i ‘aşk ile ‘Atâyî şöyle oldun hasta-dil
Hep tagıtduk kendümüz zülf-i perîşânun görüp G/13-5

Zahm-ı pür-hûn-ı dili açma ‘Atâyî gonca-vâr
Sanma bu eyyâmı şerh-i inkisâr eyyâmıdır G/85-7

Peyâm-ı vasl ile dem-beste iken açılır gönlüm
‘Atâyî eylemez mi gonca bâd-ı subh-demden haz G/117-5

Şûrîdekül itdün gice kûyında ‘Atâyî
Medtâne düşüp yohsa dil-i zâra mi uydun G/134-5

Kalb-i vîrân-ı ‘Atâyî-veş gubâr eksük degül
Pür-keder bir kasr-ı bî-bünyâda geldün ey gönül G/137-5

Ger zebânum mest idüp gam sarmaşdurmasa
Ey ‘Atâyî öğredürdüm bülbül-i nâlâna dil G/142-5

Bu yolda ‘Atâyî gibi kendin yâd kıldı
Üftâde-i hâk-i der-i dil-dâr idi gönlüm G/149-5

Nigârın taşa kazmış Kûh-ken ben dilde nakş itdüm
‘Atâyîyem beni bu resme ta‘lîm itdi üstâdum G/156-5

Kandan tuyardı dâğ-ı derûnı ‘Atâyî yâr
Açılmasaydı sîne-i sad-çâkümüz bizüm G/160-5

Sadr-ı mey-hânedede ‘Atâyî bugün
Şâh-ı ‘âlî-cenâbdur gönlüm G/165-5

Pür eyle genc-i muhabbetle kalb-i vîrânı
‘Atâyî gibi dilâ tâ ki gönül ola ganî G/239-5

Neşâtî kendi gönlünü gaybın bir aynası olarak görür. Bülbülün ötüşü ile gönlünün inlemelerini eş anlamlı kabul eder. Neşâtî, sevgilinin hayali ile karmaşık bir hale bürünmüş gönüle sahiptir. Gönlündeki aşktan emin olan şair, gamzelerin gönle etkisini, gönlünün sevgiliye hayranlığını dile getirir. Yine aşk ile yanan gönlün çaresizliği Neşâtî’de ustaca ifade edilir. Şairin kendi gönlüne yüklediği anlam ve işlev, aşağıdaki beyitte herkesin görmediği ve bilmediği hakikatları açan bir fonksiyondadır. Beyitte geçen gayb, gizli olan şey demektir. Bu bilinmezlik hem geçmiş hem gelecekle ilgilidir. İşte Neşâtî, gönlüne ve iç dünyasından süzülen sözlerine bu minvalde bir yücelik atfetmektedir. Ayrıca gaybî olan şeylerin ilâhî bir kaynaktan beslenmesi ve gaybın her ayrıntısıyla Allah’ın ilmi içerisinde yer alması dolayısıyla Neşâtî, kendi gönül levhasındaki her sözü hikmetli ve üstün kabul etmektedir.

Olsa Neşâtî nola sırr-ı hikem her sözüm
Levh-i dil ayine-i gayb-nümâdur bana G/1-5

(Neşâtî! Gönül levham gayba aynadır, böylece her sözüm hikmet sırrı olsun.)

Neşâtî'nin konumuza ışık tutan diğer beyitleri aşağıdaki şekildedir:

Dil-sûz nalelerle Neşâtî gibi yine
Bülbül cihana salmada her subhgah tab G/10-5

Hayal-ı ebruvân u kadd-i dilberle Neşâtîveş
Olur hal-i dil-i enduh-perver rast gahı kec G/15-5

Bu genc-i 'ışk ki vardur Neşâtîyâ dilde
Ne denlü olsa harâb ol kadar olur ma'mûr G/34-6

Ne lazım gamzeler çekmek Neşâtî tig-ı ser-tîzin
Gönül hod nakd-i cân isarına turmaz şitâb eyler G/41-5

Gamzesinden hazer itmez dolaşur turrasına
Dil-i âvâre Neşâtî gibi dîvâne midür G/46-5

Berzende sebük-ruh-ı cihânuz çü Neşâtî
Ser-mest-i sâfibâde-keş-i câm-ı niyâzuz G/56-5

Ney-i hâmende Neşâtî ne bu dil-sûz nevâ
Semt-i 'uşşâkda bir nağme-i şeh-nâz ancak G/69-5

Yok tiregi-i gussa Neşâtî dilümüzde
Şam-ı kederi meş'al-i sahbâyile geçdük G/77-5

Meclise tab'-ı Neşâtî gibi virmezdi safâ
Şevk-yâb olmasa dâ'im dil-i bî-kine-i câm G/85-5

Sûz-ı sinem artuk olur gözlerüm dökdükçe yaş
İy Neşâtî söyünür gerçi dökilse nâre su G/101-9

Dil-i mirrihi Neşâtî gibi eyler lerzân
İtse gâhî gazâb-âlûde nîgeh mestâne G/106-5

Kime açsun dil-i bî-çâre Neşâtî derdin
Gamze mahmûr-ı mey-i nâz u nîgeh mestâne G/108-5

Dil-harâb-ı ‘ışkdur amma Neşâtîves yine
Gencden hâlî degül her kûşe-i vîrânesi G/129-5

Sâbit mahlas beyitlerinde hasta gönlüne sevgilinin ilaç olacağını, gönlünün dünyadan soğuduğunu, kalbine yardım ve tecelli gelmesiyle yaşadığı sevincini, gönlünün aşka ve ayrılığa giriftarlığını, dünyadaki sadece gönlüne mamur etme isteğini, gönlünün hararet ve heyecanını anlatır. Sâbitaşağıdaki beyitinde ise, gönlünün garipliğini, nasipsizliğini ve ihmal edilmişliğini dile getirir. Gördüğümüz üzere burada şairin gönlüne hüznü veren asıl durum, genelin feyiz ve tecelliye mazhar olmasına karşın, kendisinin bunlardan mahrum kalmasıdır. Bu mahrumiyet şairde hayal kırıklığı ve psikolojik çöküş olarak sonuçlanmış görünmektedir.

Garîbdür bu gönül hâlî Sâbitâ çok olur
Sehâb-ı feyz yağarken dile gubâr düşer G/94-7

(Ey Sâbit feyiz bulutu yağarken gönle tozun düştüğü gariplik hali çok olur.)

Konuyla ilgili diğer beyitler de şunlardır:

Tatlı merhemle gelur Sâbite la‘l-i cânân
Yüri sen kendüne ey haste-gönül ara ilaç G/45-5

Sâbit gönülde kalmadı bir şeye rağbetüm
Za‘f-ı heremle cümleden insan fânyor G/91-7

Müjde Sâbit sâkî-i tevfik toldurdu yine
Meclis-i tevhîdde câm-ı dile cüllâb-ı feyz G/178-5

Sâbit kühenhasîr-ı firâk üzre kaldı dil
Sildi süpürdi hâne-i ümmîdi sel-i ‘ışk G/201-5

Bu harâbâtda Sâbit olamam sultânım
Dil-i vîrânımı yapsak da yıkılsam gitsem G/242-5

Gûya ki âteş almağa gelmişdi Sâbitâ
Aldı şerâre-i dili gitdi hevâsına G/307-5

Vecdî’de en çok dikkatimizi çeken beyit aşağıda aldığımız, gönlünün sevinç ve heyecanını anlattığı beyittir. İncelediğimiz şairlerin çoğu beyitinde gördüğümüz gönlün hüznün ve acısını anlatan vurgusuna karşılık bu beyit, gönüldeki sevinci dile getirmektedir. Vecdî’nin gönlünde aşkın olumlu bir dokunuş ve işleyiş yaptığını, şairin gönlünü sevinç ve zevk duygularıyla şekillendirdiğini görmekteyiz. Hatta şair, gönülde kaynayan bu sevincin suyu şaraba dönüştürecek bir etkiye sahip olduğunu ifade etmektedir.

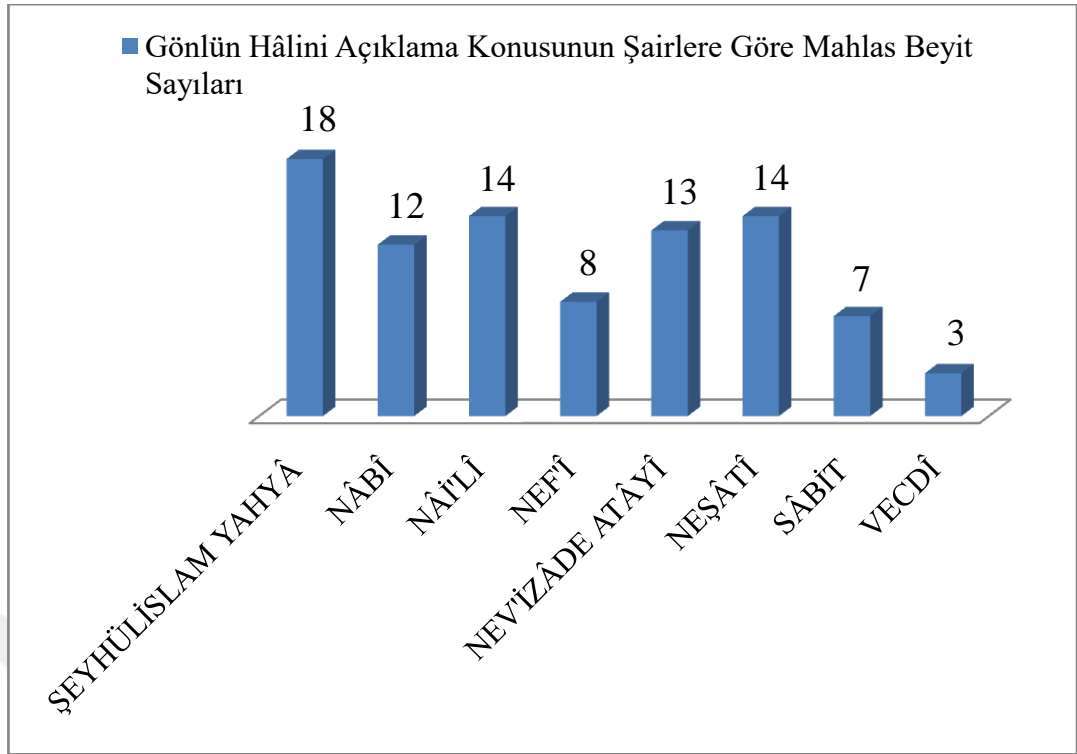
‘Aşk ile virdi Vecdîye zevk u sürûr giryesi
Dilde bu neşve var iken âb dahî şarâb olur G/19-5

(Gözyaşı Vecdî’ye aşkla zevk ve sürûr verdi, gönülde bu sevinç varken su dahi şarâb olur.)

Vecdî’nin gönül halini anlattığı önemli diğer iki beyit ise şunlardır:

Hâlünü eyle zebân-ı hâl ile dildâra arz
Güft u gûy-ı ‘aşka ey Vecdî dehen bîgânedür G/11-5

Gûşuna almaz dil-i Vecdî’nün efgânın yine
Pendüni gûş eylemez Râmî senün ol gonce-fem G/43-5

Grafik 7. Gönlün Hâlini Açıklama Konusunun Şairlere Göre Mahlas Beyit Sayıları

2.8. KARAMSARLIK, ÜMİTSİZLİK, KORKU VE ENDİŞE

Divan şiirinde aşk yolunda çekilen sıkıntı ve cefalar aşğın dünyasında önemli izler bırakır. Bu yansımalar ve izlerin önemli bir kısmı ise aşığı yaralayıcı,duygu ve düşünce dünyasını olumsuz etkileyici tarzdadır. Bu bağlamda sevgiliye kavuşmanın, amacına ulaşamamanın etkisiyle aşğın zihin ve duygu dünyasında hayal kırıklığı, karamsarlık, ümitsizlik, korku, endişe gibi sonuçlar oluşur.

İncelediğimiz beyitlerde bu sonuçları doğuran sebepler genelde, sevgiliye kavuşamama, ilahi tecelli ve yardımdan mahrumiyet gibi faktörlerdir. Bununla birlikte gerek aşk çerçevesinde, gerekse aşk dışında yaşanan herhangi bir durum dolayısıyla da şair, hissettiği olası bir olumsuzluğa karşı korku ve endişesini ifade ettiği durumlar vardır.

Şeyhülislâm Yahyâ'da var olan durum, genelde aşk yolunda çekilen sıkıntılar sebebiyle yaşanan karamsarlık, ümitsizlik, korku ve endişe hisleridir. Mesela aşağıdaki beyitte Yahyâ ümitsizlik duygusu ile endişesini ifade etmektedir. Gönül ve can tabibinin aşğın derdi ile ilgilenmekten vazgeçmesi, aşığı endişeye

sevketmiştir. İşte Şeyhülislâm Yahyâ hem sevgiliden tekrar yardımın geleceği konusundaki endişelibekleyişini ifade etmekte, hem de derdinin devasını bulamayacağıının karamsarlığını ile ümitsizliğini yaşamaktadır.

Ol tabîb-i cân u dil el çekdi ben bîmârdan
Yok mıdur Yahyâ devâsı derdümün çekmek midür G/118-5

(O gönül ve can tabibi ben hastayı yalnız bıraktı, kaderim çekmek midir,
derdimin devası yok mudur?)

Şeyhülislâm Yahyâ'nın konuyla ilgili diğer beyitleri ise şunlardır:

Yahyâ'yı ağladursa eger yâr gam değül
Müşkil budur ki düşmen-i nâ-dânı güldürür G/95-5

Egerçi devlet-i pâ-bûsına irmedük Yahyâ
Misâl-i na'l-i resûl-i Hudâ'ya yüz sürerüz G/136-5

Çıkmaz oldı nâlemüz de za'f ile Yahyâ aceb
Ol şeh-i hûbâna kim arz eyleye ahvâlimüz G/149-5

Gıdâ-yı rûhdur cânân ile cân sohbetin itmek
İreydüm ben de Yahyâ ni'met-i vasla ne gam yirdüm G/234-5

Dil-dâr elemi hicr gamı tâne-i ağyâr
Yahyâ bu kadar derde ne dermân iderin ben G/256-5

Gözine girsen adûnun nola ey Yahyâ bugün
Sen de râh-ı 'aşkda pâ-mâl olan bir gerdsin G/290-5

Yahyâ'yı helâk iderdi ol şâh
Mecz itmese lutf ile 'itâbı G/388-5

İrüp fasl-ı bahâr oldı yine her gülsitân hurrem
Benüm Yahyâ neşâtum gülşeni niçün hazân oldı G/443-5

Nâbî'de aşk teması çerçevesinde ifade edilen bir karamsarlık ve endişe ifade edilir. Ayrıca kimi zaman Allah'a dua ederken yaşanan endişe dile getirilir. Kimi zaman da hayatın farklı bir alanıyla ilgili ümitsizlik ve karamsarlık yansıtılır. Aşağıdaki beyit Nâbî'nin bir husustaki ruh halini yansıtan güzel bir örnek teşkil eder. Beyit bazı sosyal problemlerden, insanlardaki yozlaşmadan dolayı Nâbî'nin insanlara güvensizliğini ifade etmektedir. Zaten mahlas beyitin ait olduğu gazel de bu olumsuzlukları işlemektedir. İşte insanlara tam itimat edememenin hayal kırıklığını yaşayan şair, bu noktada olabilecek ıslah ve iyileşmeler hususunda da oldukça ümitsiz görünmektedir. İnsanların doğru ve yalan hallerini, sabah güneşin doğması öncesinde yaşanan, kısa bir aydınlanmaya sebep olan ve fecr-i kazip yani yalancı sabah adı verilen hal ile arkasından gelen, gerçek gündüzün başladığı ve fecr-i sadık yani doğru sabah denilen hale benzetmektedir. Fecr-i kazibe nasıl güvenilmezse insanlara güvenin de tam olarak olamayacağını ifade eder.

Dahî kimden ümîd-i sıdk idersin Nâbîyâ bilmem
Sabâhun bir nefesde nısfî kâzib nısfî sâdıkdur G/166-7

(Sabahın bile yarısı yalancı yarısı doğru iken ey Nâbî sen kimden doğruluk
ümid edersin?)

Nâbî'nin bu konudaki diğer beyitleri de şunlardır:

Nâbî'ye çün itdün dil-i pâkîzeter ihsân
Ser-pençe-i mihnetde zebûn eyleme yâ Rab G/14-7

Hakîkat üzre ağlar inler ey Nâbî 'aceb nâ-yâb
Sirişk-i 'aşk şimdi gevher-i idrâke dönmişdür G/66-6

Müşahhas olmadığı harf-i matlabum Nâbî
Benüm cerîde-i baht-ı müşevveşümdendür G/154-7

Abdi gibi âşüfte-i hubân-ı cihân ol
Nâbî sana tâ ehl-i riyâdur dimesünler G/229-5

Yâ Resûlallâh kulun Nâbî garîk-i nâr olur
Ana keştîbân-ı lütfün eylemezse medd-i bâ' G/370-9

Nâbî toyamam lezzetine hân-ı hayâtun
Olmasa sonı telh-dimâğ-ı 'adem olmak G/384-7

Nâbiyâ sâkî-i cerh eyledi kâm-ı dili telh
Bir zaman gerçi ki leb-ber-leb-i peymâne idük G/447-5

'Aceb ki 'anber ider hamlık ben ey Nâbî
Gül-âbdân gibi giryân ü şermnâk olurum G/522-5

Eyledün Nâbî-i bî-çâreye çok cevri ü sitem
Yok ümîdüm ki mükâfâtdan âzâd olasın G/622-7

Dil-i Nâbîye sığışmazdı nevâl-i ma'nâ
Bezli-i deryûzeğerân itmese hırmen hırmen G/643-5

Bir vasl-ı nâ-tamâm ki yok farkı hicrden
Bilsek değer mi Nâbî-i zârün telâşına G/684-5

Meğer ki gayre imiş çeşm-i lutfi ey Nâbî
Safâ-yı vuslata ümmîdvâr idüm ben de G/690-5

Niyâzmendlerün mezra'-ı ümidine Nâbî
Sehâb-ı reşha-i ifzâl idük zaman ile biz de G/719-7

Pür olsa hokkası ecza ile gerdûn ey Nâbî
Hezârân zahm-ı nâsur ile merhem kanda ben kanda G/794-5

Nâ'îlî'nin beyitlerinde sürekli cefa ve ayrılık ile yaşanan bir karamsarlık söz konusudur. Mesela aşağıdaki beyitte şair, sürekli bir halde sevgiliden gelen gama el açar vaziyette olduğunu ifade etmektedir. Bunu şairin hem bir şeref hem de safa ve rahatlıktan mahrumiyete karşı bir tepki olarak kabul edebiliriz. Nâ'îlî dertlerin biteceği, rahatlığın olacağı hususunda karamsar ruh hali sergilemektedir. Şimdiye kadar rahatlık ve safa görmemesi, bundan sonra da bundan mahrum olacağı hissini onda kuvvetlendirmiş görünmektedir.

Biz Nâ'îlîyâ dest-güşâ-yı gam-ı yârız
Yok nakd-ı safâ dest-i sâhilimizde G/324-5

(Ey Nâ'îlî bizim sahilimizde safa sermayesi bulunmaz, biz sevgilinin gamına avuç açanlarız.)

Nâ'îlî'nin konuyla ilgili diğer beyitleri şu şekildedir:

Cefâ-yı dehre olan Nâ'îlîgibi mu'tâd
Olur telâfî-i baht-ı siyândan nevmîd G/33-5

Nâ'îlî bir gün olup râh-ı ademde pâmâl
Aşka âyîne iken tîre-derûn hâk oluruz G/142-5

Hep bildiğin unuttu gönül tıflı Nâ'îlî
Düşmüş mu'allim-i galat-âmûza neylesin G/273-5

Haşre-dek hâl-i dil-i Nâ'îlî-i haste-derûn
Hasret-i Yûsuf-ı hüsnünle perîşân olsun G/276-5

Sâkî erişip iyd aceb Nâ'îlî-i zar
Rindân ile hûbânı kadeh-nûş görür mü G/390-6

Nef'î'den aldığımız konuyla ilgili iki mahlas beyitten birincisinde, aşkın düşürdüğü çaresizlik dolayısıyla dalgalı bir ruh hali dikkatimizi çekmektedir. Şair

akıttığı göz yaşlarının verdiği derde giriftarlık, şaşkınlık ve ne olacağı hususunda endişe yaşamaktadır. Diğer beyitte ise kuvvetli bir endişe ve korku göze çarpmaktadır. Nef'ikendisine yardım edilmediği takdirde kötü bir hale sürükleneceğini ifade etmekte, acizlik ve çaresizlik içinde yardım beklemektedir.

Acep mi Nef'îyâ bârân-ı eşkim dinmese bir dem
Ne yerdeyim ne gökde bâd-ı 'aşk ile sehâb âsâ G/(7-1)-5

(Ey Nef'î bulut gibi aşkın rüzgarı ile ne yerdeyim ne de gökteyim,
gözyaşlarım bir an bile dinmesin.)

Hâl pek müşkil eğer etmezise ey Nef'î
Himmet-i Âsaf-ı sâhib-dil-i âgâh meded G/28-6

Nev'îzâde Atâyî'nin beyitlerindebu konuya aşk çerçevesinde örnekler bulmak söz konusudur. Aşağıdaki beyit 'Atâyî'nin yaşadığı bir korkuyu yansıtmaktadır. Burada gönlündeki gam ateşinin alevlerine hakim olamadığını söyleyen şair, bu kontrol dışı durum dolayısıyla gönlünün derinliklerindeki sırların ifşa olmasından korkmaktadır.

Divan şiirinde aşkın önemli hususiyetlerinden biri sırlarının açığa çıkarılmaması gerektiğidir. Aşkın merkezi olan kalp bu sırları saklayan, bu sırlar ile kemalat kazanan, temizlenen, güzelleşen ve süslenen ilahi bir tecelli yeridir. İşte şair bu ve buna benzer fayda ve güzelliklerin, kaybolmasından korkmaktadır. Zira bu fayda ve güzelliklere sahip olmak, o sırların gizli tutulması ilemdir. Bu iksir bozulduğu ve sırlar ifşa olduğu zaman aşk, bahsi geçen fonksiyonunu yitirebilir, manevi ve ilahi hususiyetlerini kaybedebilir.

Ey 'Atâyî nice fâş olmaya esrâr-ı derûn
Dildeki şu'le-i nâr-ı gama hâ'il degülüz G/101-5

(Ey 'Atâyî! Gönüldeki gam ateşinin kıvılcımlarına perde değiliz, gönlümün derinliklerindeki sırlar açığa çıkmazın.)

'Atâyî'nin konuyla ilgili diğer beyitleri ise şunlardır:

Ey ‘Atâyî yine derd-i serümüz olmuşdur
Niçe kez çekdün egerçi mey-i nâb ile humâr G/50-5

Cefâdur gerçi senden umduğı dâ’im ‘Atâyî’nün
Eger kim va‘de-i vasl eylesen cânâ mürüvvedür G/62-5

Kalb-i vîrân-ı ‘Atâyî-veş gubâr eksük değül
Pür-keder bir kasr-ı bî-bünyâda geldün ey gönül G/137-5

Nahl-ı hazâne döndi ‘Atâyî vücûdumuz
Nâ-kâm u nâ-ümîd-i tehî berg ü bârdan G/184-5

Bezm-i ‘âlemde ‘Atâyî gibi hergiz çâre yok
Mest-i câm-ı ‘aşk olan yıllarla handân olmağa G/200-5

Pür eyle genc-i muhabbetle kalb-i vîrânı
‘Atâyî gibi dilâ tâ ki gönül ola ganî G/239-5

Hûblar birbirine düşdi ‘Atâyî biz de
Zâyî‘ itdük ara yirde dil-i mestânemüzi G/251-5

Konuyla ilgili Neşâtî'nin en dikkat çeken beyiti aşağıdaki şekildedir. Şair burada sevgilinin fitne dolu bakışları ile karşılaştığı zaman, düşeceği perişanlık hakkındaki korku ve endişesini yansıtmaktadır. Sevgilinin bakışından çıkan gamze, aşığı yaralayan bir özelliكتedir. Bu noktada gamze en çok oka ve kılıca benzetilir. Gamze ok olduğu zaman yaralamak, kalbini delmek, avlamak, öldürmek gibi eylemlere yöneliktir. Kılıç olduğunda da yine benzer işlevleri üstlenir (Pala, 2004:162). İşte Neşâtî bu beyitte benzer sıkıntılı durumları yaşayacağı endişesini taşımaktadır.

Bilmem nice olur hâl-i Neşâtî bir olursa
Ol gamze-i pür-fitne ile ol nigh-i mest G/13-5

(Sevgilinin çok fitneli gamzesi ile mest edici bakışı bir olursa Neşâtî'nin hali nice olur bilmem.)

Neşâtî'nin konuyla ilgili diğer beyitleri ise şu şekildedir:

Ne bu feryad Neşâtî ney-i hamende yine
Sîneden hasret ile yohsa şikayet mi kopar G/20-5

Ol murg-ı belâ-perver-i 'ışkuz Neşâtî
Her kûşe-i gülşen bize bir dam-ı kafesdür G/33-5

Ne lazım gamzeler çekmek Neşâtî tiğ-ı ser-tîzin
Gönül hod nakd-i cân isârına turmaz şitâb eyler G/41-5

Suda'-ı nâliş-i dil tâ-be-key Neşâtîveş
Şikâyet eyleyerek kûy-ı yâre dek giderüz G/51-6

Dil zevk-i vaslı tuymadı bim-i firâkdan
Hayfa ki geçdi gamla Neşâtî dem-i neşât G/65-5

Neşâtîyâ keder-i keşf-i râzdan gayrı
Akan bu dîde-i terden demün nesin gördük G/76-5

Rağbet mi var erbâb-ı dile şimdi Neşâtî
Bihûde heman da'vî-i 'irfân iderin ben G/89-5

Sâbit'in beyitleri ise yalnızlıktan doğan bir endişeyi, aşkın etkisiyle zarar verme korkusunu, kurtuluşa erişemeyeceği düşüncesini barındırmakla beraber aşağıdaki beyit, şairin doğrudan kendi hakkındaki bir endişesini yansıtmaktadır. Burada şairi çepeçevre saran hüsrarla karşılaşma korkusu vardır. Şair diğer insanların takip ettikleri yolla ilgili hüsn-ü zan sahibi iken kendi hayatıyla ilgili tedirgin ve endişelidir. Bu tedirgiler ve endişe hem şiirlerinin ve şairliğinin, hem de hayatının genel bir değerlendirmesi çerçevesinde düşünülebilir.

Herkes birer tarîka girüp gitdi cennete
Sâbit ‘aceb ne semte gider bu tarîkden G/264-6

(Herkes bir yola girip cennete gitti, Sâbit acaba senin gittiğin yol seni
nereye götürür?)

Sâbit'in konuyla ilgili diğer beyitleri şunlardır:

Dâd-ı Hak olmayacak çarh-ı felekden Sâbitâ
Böyle yâd illerde kâm almak da müşkildür garîb G/20-5

Temam bildi ki me'yûslukdadur râhet
İder mi Sâbit-i nâ-kâm ârzû-yı ümîd G/61-5

Bize takılmasun ol zülf-i pür-fiten Sâbit
Varur vilâyet-i dil gibi târ ü mâr iderüz G/151-5

Sâbit kühenhasîr-ı firâk üzre kaldı dil
Sildi süpürdi hâne-i ümmîdi sel-i ‘ışk G/201-5

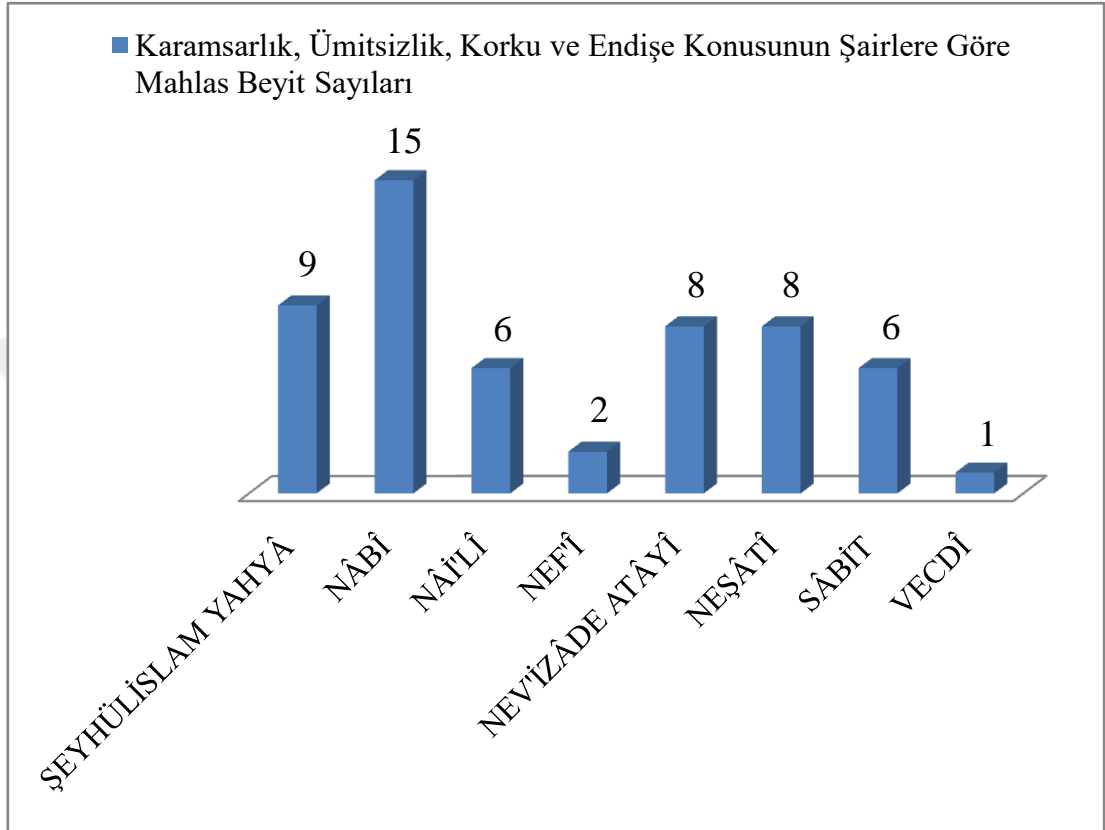
Sâbit varınca heşt-behişte halâs yok
Bu çâr-bâğ-ı gamda bize ıztırâbdan G/262-5

Vecdî'nin konumuz istikametindeki beyiti İstanbul'a kavuşma hususunda sahip olduğu karamsarlık ve ümitsizliği dile getiren aşağıdaki mahlas beyitidir. Şair İstanbul'da bulunma konusunda içinde yoğun bir heyecan ve iştihak hissetmesine rağmen, bunun o anki şartlar itibarıyla mümkün olmadığını düşünmektedir. Sanat, maneviyat, duygu ve düşünce dünyası bakımından her zaman zengin bir hayat sunan İstanbul, tarih boyunca ilim ve sanat adamlarının kendilerine ilham buldukları bir şehir olmuştur. İşte Vecdî birçok divan şairinin şiirlerine konu ettikleri, farklı yönleriyle anlattıkları bu ender şehre, halihazırda kavuşmanın hüznünü ve kavuşamayacağının ümitsizliğini bu beyitte ifade etmektedir.

Sitanbula o denlü ârzû var dilde ey Vecdî

Uçardım bulsam ammâ neyleyem bâl ü perüm yokdur G/18-7

(Ev Vecdî gönülde İstanbul'a o kadar arzu var ki, mümkün olsa uçardım ama ne yazık ki kol ve kanadım yoktur.)

Grafik 8. Karamsarlık, Ümitsizlik, Korku ve Endişe Konusunun Şairlere Göre Mahlas Beyit Sayıları

2.9. KENDİ AŞK ÖZELLİKLERİ

Bu başlık altında 17. yy şairlerinin mahlas beyitlerinde bulunan aşk özelliklerini ve aşka bakışlarını ele alacağız. Bunu yaparken divan şiirinin geleneksel aşk unsurları yanında, o şaire özgü hususiyetleri de irdelemeye çalışacağız. Aşk hakkındaki duygu ve düşüncelerini, aşk hususunda o şairi farklı kılan özellikleri ve şairin mahlas beyitlerine bunu nasıl yansıttığını anlamaya çalışacağız.

Bu doğrultuda ilk olarak Şeyhülislâm Yahyâ'ya bakacak olursak, aşkla ilgili onun mahlasbeyitlerinde; aşkın şairi yaşlandırması, aşkın tesiri ile coşkunluk ve çaresizlik, aşkta meşhur şahsiyetlerle kendini mukayese, aşkın dünyevi şöhret cihetine heves etmeme, aşk için çekilen sıkıntılar, aşk pirinden alınan dersle gösterişi

terk, aşktaki tecrübe ve kabiliyet ile övünme, aşkı sevgiliye yoğunlaştırma, aşkı gizleme çabası, aşkın ağırlığını taşıyamama gibi özellikleri gördüğümüzü söyleyebiliriz. Mesela aşağıda aldığımız beyit, Şeyhülislâm Yahyâ'nın aşkla ilgili önemli bir düsturunu ifade etmektedir. Aşkın çileli ve sıkıntılı bir yolculuk olduğunu düşünen şair, bu yolculukta safa ve zevkin nasıl elde edileceğini paylaşmaktadır. Yahyâ bu konuda terk-i ser olarak şifrelediği ilkesi ile, kendini feda etmeyi, bencillikten sıyrılmayı, aşta ve maşukta kendi benliğini eritmeyi ve onda kaybolmayı ifade etmektedir. Bununla beraber bu beyitte, terk kelimesinin tasavvufî yönünü düşünüp, terk-i dünya, terk-i ukbâ, terk-i hestî, terk-i terk ölçüleri de değerlendirmeye dahil edilebilir. Dünyayı, ahireti, varlığı ve terki terk ile benliğini aşta eritmek tasavvufta da önemli bir meziyettir.

Aşkî yolunda terk-i ser itmekdedür safâ
Yahyâ bu zevki yine başından geçen bilür G/120-5

(Yahyâ! Aşk yolunda safâ kendi başını terk etmekle olur, bu zevki başından geçen bilir.)

Şeyhülislâm Yahyâ'nın konumuzla ilgili diğer beyitleri aşağıdaki şekildedir:

Hevâ-yı 'aşk u nâr-ı şevk u âb-ı çeşmün olmasa
Kim âdemdir senün gibi ayak toprağına Yahyâ G/6-5

Dime Yahyâ neden pîr-i mugâna ser-fürû itmek
Bilelden kendümüz şermende-i ihsânıyuz cânâ G/12-5

'Aşk ile hoş-hâl olan şeydâya anman vuslatı
Bâde-i sâfi virün Yahyâ'ya katman âna âb G/19-5

Baglandı dilüm kalmadı şekvâya mecâlüm
Gör neyledi Yahyâ beni efsûn-ı mahabbet G/32-5

Ezel bezmindeki câm-ı mahabbet mestisin Yahyâ

Belâ-keş Kays'a Mecnûn olmağa Leylâ mıdur bâ'is G/33-5

Işigünde gözi yaşlu âşıkun bin var iken
Nev-cevânum bin yaşa Yahyâ'yı itdün ihtiyâr G/48-5

Dönmez ölünce râh-ı hatarnâk-ı 'aşkdan
Yahyâ gibi şu kimse ki bî-vehm ü bâk olur G/63-5

Bî-bekâdur devlet ü ikbâl Yahyâ'dan işit
Başuna alma belâ-yı 'aşkı gavgâdur gider G/79-5

Bir 'aceb vâdîye saldı 'aşk-ı bî-pervâ beni
Âna ankâ-yı hayâl uğrarsa Yahyâ per döker G/91-5

Destüme sâgar alup itdüm riyâyı ber-tarâf
Pîr-i aşkun bana Yahyâ şimdi irşâdı budur G/111-5

Hezârân kân-ı gevherden idüpdür kadrini 'âlî
Hayâl-i la'l-i nâbun kim dil-i Yahyâ'ya düşmişdür G/124-5

Tarîk-i 'aşkdan itme tecâvüz ey Yahyâ
Ki sana râh-ı Hudâ bil bu bâb ile açılır G/125-5

Şehâ lutfYahyâ'ya senden gerek
Gönül gayriden iltifât istemez G/146-5

Bir gün esrâr-ı mahabbet ide Yahyâ te'sîr
Gözüne âlemi göstermez ola hayret-i 'aşk G/176-5

Şerh iderse ders-i aşkı yine Yahyâ şerh ider
Bir mahall kalmış mıdur zîrâ bu fende görmedük G/201-5

Dil-i Yahyâ gibi gîsûna nesîm âşüfte

Sünbül-i kâkül-i hoş-bûy perîşân-ı nesîm G/236-5

Mest-i ‘aşk oldunsa Yahyâveş açılma kimseye
Şahne-i devrân sakın bûy-ı dehânun tuymasun G/257-5

Duhter-i rez diyü tavsîf itdiler Yahyâ meyi
Ben diyeydüm şâhid-i maksûd dirdüm bâdeye G/343-5

Yahyâ'da reh-i aşkun bârına tahammül yok
Ser-menzile irişdür ey kudreti çok Bârî G/413-5

Bu konuyla ilgili Nâbî'de ayrılığı abartılı bir şekilde anlatış, güzellere karşı vakur duruş ve kendini ağırdan alma, aşk ocağında terbiye gördüğü, aşk konusundaki karamsarlık, suretten ziyade manaya tutkunluk, güzelden başka bir şeyi kıskanmadığı, şiir söylemede aşktan alınan ilham gibi konular söz konusudur. Örneğin aşağıda aldığımız beyit Nâbî'nin sevgi ve muhabbet konusundaki bir ilkesini ifade etmektedir. Divan şiiri geleneği içindeki sevgili tasvirleri yanında Nâbî, kendini manaya aşık olarak tanımlamaktadır. Hikemî tarzın önemli bir esası olan hakikatli ve manalı söz söyleme, Nâbî'nin de gönül dünyasında önemli bir yer etmiş görünmektedir. Nitekim surete aşık olmayı, maddi güzelliklere yönelmeyi hoş görmeyen şair, bu beyitte de ifade edildiği üzere manaya ve söze yönelmektedir.

‘Aceb mi mültefit-i sûret olmasak Nâbî
Bizüm kalem-rev-i ma‘nâyadur nezâretümüz G/253-5

(Nâbî bizim nazarımız mana ile yürüyen kalemdir, surete iltifat
etmeyelim.)

Konuyla ilgili Nâbî'nin diğer beyitleri şu şekildedir:

Tâbe-gerden garka-i eşk oldı tâb-ı hicr ile
Nâbî'yi hem-hâlet-i rûz-ı hisâb itdün bu şeb G/15-7

Dahî kimden ümîd-i sıdk idersin Nâbîyâ bilmem
Sabâhun bir nefesde nısfî kâzib nısfî sâdıkdur G/166-7

Perveriş-yâb olduğıçün dûdmân-ı ‘aşkda
Âh-ı Nâbî yirde kalmaz zînet-i eflâk olur G/228-5

Rahne ârâyîş-i tâc-ı serümüzdür Nâbî
Kulle-i memleket-i ‘aşkda bârûyuz biz G/301-6

Bi-hakk-ı hüsn-i murâdât dehr-i fânîde
Güzelden özgeye Nâbî hased nedür bilmez G/326-5

Kâse-i deryûzeğe tebdil olur câm-ı murâd
Biz bu bezmün Nâbîyâ çok bâde-hârın görmüşüz G/319-7

Bî-câm ü sürahi içerüz bâdeyi Nâbî
La‘l-i leb-i dil-dâr için vâlih ü mestüz G/333-5

Yâr söyletdi bana bu gazeli ey Nâbî
Söyleye söyleye ey tâze-zebânım diyerek G/445-5

Şem‘veş âteş-zebânım Nâbîyâ ammâ beni
Mahrem-i râz eylemezdi kimse hâmûş olmasam G/536-5

Elbette olursin yine bir âfete meftûn
Hâlün budur ey Nâbî-i nâ-şâd olamazsın G/624-5

Zarîfâne gazeller söyleyüp yâre okutmaktan
Lebin bûs eylemekdür kasdi Nâbî'nün zarâfetle G/769-5

Nâ‘ilî mahlas beyitlerinde dengeli ve ölçülü bir aşk anlayışına sahip olduğu, cesur bir rind oluşu, kendini aşk denizi olarak görme, sevgiliye bağlılık, insanların dünyaya yönelmesine karşılık kendinin aşka teveccüh etmesi, aşk yolundaki zahmetleri olumlu karşılama, sevgiliye hayranlık ve ondan ilham alma gibi konulara

değindir. Konuyla ilgili Nâ'îlî'den aldığımız aşağıdaki beyit, onun dengeli bir aşk anlayışına sahip olduğunu göstermektedir.

Öncelikle şunu söylemek gerekir ki rind ve zâhid, divan şiirinde iki önemli karakterdir. Dînî, sosyal, kişilik olarak birbirine zıt iki insan karakterini temsil eder. Rind, dünya işlerini hoş gören kimsedir. İyi kötü, acı tatlı onun nazarında hoştur. Divan şairi kendini rind olarak görür. Zâhid ise Allah'ın buyruklarını yerine getirmekle birlikte, şüpheli şeylerden de kaçınan kişidir. Zâhid divan şiirinde eleştirilen ve kabul görmeyen vasıflara sahip olan karakterdir. Dar bir dünya görüşüne sahiptir.

“Divan şairinin rindin ağzından çıktığı, kafa tuttuğu kimi zaman vaiz,molla, sufi dediği zâhid, eski edebiyatımızda katı şeriat kurallarının, değişmezsayılan inançların ve her türlü toplumsal baskının savunucusu ve uygulayıcısı olarak tanıtılır. Çevresindekilere hep çatik kaşla bakan, insanların bütüncü davranışlarını haram olduğu gerekçesiyle kınayan zâhid, rindin tersine dünyasınıve ahiretini kazanma kaygısı içindedir. Hırslıdır, açgözlüdür, başkalarınıyüksekten bakar, özü ile sözü bir değildir, ikiyüzlüdür, biçimcidir, insanın içinedeğil, dış görünüşüne, kalıbına değer verir... Divan şairi rindin ağzından bazenalaycı, bazen ağırbaşlı, bazen de isyan eden ya da öğüt veren bir dille yüzyıllarboyu zâhide çatmış, zâhid insan tipini kınamıştır.” (Mengi, 2000:216-217)

İşte bu noktada Nâ'îlî aşağıdaki beyitte kendi aşk anlayışını, ne rind gibi badeye tutkun ne de zühdvare bir hayat anlayışı olarak tarif eder. Kendini aşırı uçlarda gezinen değil; ölçülü, tutarlı ve istikametli bir yol takipçisi olarak görür. Nitekim bu mahlas beyitin aid olduğu gazelin genelinde şair, aşk yolunda kendine lazım olan şeyleri yine aynı dengeli ve ölçülü bakış açısıyla sıralamaktadır.

Ne rind-i bâde-keşizNâ'îlî ne zâhid-i hüşk

Bize ne meykede ne hânkâh lâzımdır G/63-5

(Nâ'îlî biz ne zahidiz ne de bade tutkunu rindiz, bize ne derviş evi ne de meyhane lazımdır.)

Şairin bu konuda bize fikir verecek diğer beyitleri ise şunlardır:

Eylemem mazmûnuna cibrîli mahrem Nâ'îlî
Gamzeler kim fitneden ifşâ-yı râz eyler bana G/3-5

Kızarıp bâdeden ol çeşm-i siyeh Nâ'îlîyâ
Görünür câme-i surh ile gazab-nâk bana G/4-6

Rif'at el verse yine Nâ'îlî-i zâr gibi
Yüz sürüp pâyine olsak ser-i zülfün gibi pest G/24-5

Mahşerde Nâ'îlî-veş pür-bâr-ı cürm-i aşk ol
Dâdâr-ı hasra kendin mizân-harâb göster G/65-10

Nâ'îlî-veş bizi de ağıladan ey meh şeb ü rûz
Hasret-i gerden ü efsûs-ı girîbânındır G/89-7

Nâ'îlî hâtıra-i bîm-i kaza yok bizde
Rind-i âgâh bu ma'nâda teemmül mü eder G/120-6

Kulzüm-i aşkız ki olur Nâ'îlî
Arş-fiken-i evc-i nuhustînimiz G/138-5

Az görme Nâ'îlî ne kadar bî-vücûd isek
Cân gibi feyze kâbil olan halvetîlerimiz G/164-8

Nâ'îlî âlem-i teslîm ü rızâyız ki bizim
Kaçar âhû-bereden şîrleri pîşemizin G/210-5

Hâkdan ref eyleyip şâhım demişsin Nâ'îlî
Kuşte-i şemşîr-i bîdâd-ı nigâhımdır benim G/236-5

Mihrinden alıp Nâ'îlîyâ dîdelerim feyz
Yakuta döner her biri hûn-ı ciğerimden G/248-5

Ne nakş-i bü'l-aceb giryânıyız ey Nâ'ilî bilse
Olur garkâb-ı haclet dîde-i Ya'kûb şerminden G/277-5

Sen mest-i nâz u serkeş 'aşkınla Nâ'ilî-veş
Dünyâ esîr-i gabgab âlem harâb-ı ebrû G/296-7

Vermem bihişte Nâ'ilîyâ ben o bezmi kim
Sâkîleri cevân ola pîri bulunmaya G/317-5

Düşdükçe gubâr-ı hatına Nâ'ilî-i zâr
Bin neşve-i hayret bulur efkâr-ı lebinde G/332-5

Nâ'ilî haste-i bîtâb-ı gam-ı cânânız
Aşkdır mâye-i rahat dil-i pür-derdimize G/354-5

Aşk âteşi etmez mi seni Nâ'ilîyâ pak
Âlûde isen gam yeme çirkâb-ı günehle G/358-5

Lerzende görüp Nâ'ilî-i zarı demiş aşk
Bîçâreyi yârin teb-i hicrânı mı tutdu G/383-5

Nef'î'de dikkatimizi çeken noktalar; aşkta ısrarlı ve gururlu oluşu, aşk ile sahip olunan dalgalı bir ruh hali, vahdet ekseninde dünya heveslerinden uzak biraşk anlayışına sahip olma, kendini sûfî değil rind olarak tanımlama, gönüldeki aşk ateşinin büyüklüğünü dile getirme gibi özelliklerdir. Bilhassa aşağıdaki iki beyit Nef'î'nin nasıl bir aşk çizgisine sahip olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Bu iki beyitte de rindliğe vurgu yapan şair, kendini de bir rind olarak tanımlamaktadır. Sûfî olmadığını açık bir şekilde ifade ederek, bu kimliğe soğuk bakışını göstermektedir. Bu manada Nef'î, divan şairlerinin geleneksel zahid ve sûfî algısına paralel anlayışını da yansıtmış bulunmaktadır.

Ehl-i 'aşk olan çeker bu bezm-i fâniden ayağ
Nef'îyâ ger rind isen ol kûşe-i vahdet-nişest G/14-5

(Ey Nef 'î eğer rind isen vahdet köşesinde otur, aşk ehli olan bu fani
alemden ayağını çeker.)

Sûfî değilim rind-i harâbâtî-i aşkım
Nef'î gibi olsam ne acep hâk-i reh-i mest G/23-5

(Ben sûfî değil harabat ehli rind bir aşığı, keşke ben de Nef'î gibi o yolun
toprağı ile mest olsam.)

Nef'î'nin konu çerçevesindeki diğer beyitleri ise şunlardır:

Acep mi Nef'îyâ bârân-ı eşkim dinmese bir dem
Ne yerdeyim ne gökde bâd-ı 'aşk ile sehâb âsâ G/(7-1)-5

Nef'î gibi küstâh ol eğer 'âşık olursan
Zîrâ eremez vuslata mahcûb-ı mahabbet G/16-7

Nef'î gibi mest anlama bîhûş görürsen
Almışdır olan aklımız dârû-yı mahabbet G/19-5

Nef'î gibi tâ'ib değiliz dilber ü meyden
Biz anlar ile leb-be-leb ü dûş-be-dûşuz G/49-5

Rind-i 'aşkız hâsıl Nefî-i bî-pervâ gibi
Âşînâya âşînâ bîgâneye bîgâneyiz G/56-5

Korkum oldur bir gün ey Nef'îyakar dünyâyı hep
Böyle kalırsa eğer sûz-ı mahabbet sinede G/101-5

Nef'î bize ne gamze gerek ne nigâh-ı dost
Biz mâ'iliz güzellerin en bîvefâsına G/114-5

Bend-i zülfüne giriftâr olalı ol şuhun

Oldu Nef'î gibi sırr-ı dile mahrem şâne G/116-7

Nev'îzâde 'Atâyî'nin beyitlerine bakınca; gece gündüz sevgili ile hemhâl olma, harabât ehli olma ve şaraba tutkunluk, sevgiliye köle olmaya güzel bakış, aşk sebebiyle sözlerinin yakıcılığı, sevgilinin gamzesi ile helak olma, aşkta gamı ve safayı birlikte yaşama, aşkta kendini üstün görme gibi durumlar işlenir. Bununla beraber aşağıda aldığımız beyit, Nev'îzâde 'Atâyî'nin aşk meselesine dini bir bakış açısıyla yaklaşımını göstermektedir. Şair bu beyitle aşkta, mecazdan hakikate yükseliş yerine, haktan halka iniş formülüne yoğunlaşmaktadır.

Diğer bir ifade ile islami literatürde Kelam ilmi perspektifinde Allah'ı tanımanın ve bilmenin iki yolu gereği; biri eserden müessire gitmek, yani yaratılanlara bakıp yaratana görmektir. Buna burhân-ı innî denir. Diğer ise müessirden esere gelmektir. Yani yaratana tanıyıp bildikten sonra eserlerini temâşa etmektir. Buna da burhân-ı limmî denir (İzmirli, 1329:13-14). Birincisi halktan hakka yükseliş, ikincisi haktan halka geliş olarak da değerlendirilebilir. İşte Nev'îzâde 'Atâyî'nin bu beyitinde muhabbet ve aşk önce Allah'a, sonra mâsivâ tabir edilen Allah'ın dışındaki sevgililere sarf edilmektedir. Ayrıca beyitte geçen ve Esmâ-yı Hüsna'dan olan Hû ismi, O demektir. Onu yani Allah'ı ilk gaye edinmektir. Onun önüne hiçbir şeyi geçirmemektir. Beyitteki aşkı ağılayış biçimi, bu anlamla da bir paralellik arz etmektedir.

Ey 'Atâyî buradan biz didük âhir yâ Hû

Hâsılı 'aşk iderüz sonra gelen yârâne G/196-5

(Ey 'Atâyî biz son söz olarak Yâ Hû dedik, sonraki sevgililere daha sonra aşk ederiz.)

Şairin konuyla ilgili diğer beyitleri ise şu şekildedir:

Ârzû-yı mihr-i rûyunla 'Atâyî her gice

Subh olunca matla'ü'l-envâra bakup eğlenür G/29-5

Atâyî künc-i harâbâtı ‘âleme virmez
Şarâb bulmayıcak ‘âlemi harâba virür G/39-5

Olsak nola gedâ-yı der-i pîr-i mey-furûş
Bir himmeti ‘Atâyî bizi pâdişâh ider G/44-5

Pendi ko nâsih ana sen geçmez ‘Atâyî bâdeden
‘Aşka gelince şeyh-i fen semt-i riyâda râcilüz G/97-5

Tâbiş-i ‘aşk ile seyr eyle ‘Atâyî gazelin
Böyle olsa kişinün sözleri pür-sûz olıcak G/121-5

Bir gün ‘Atâyî bendeni gamzen helâk ider
Âhir şerîk olur güzelüm kâne gözlerün G/131-5

Ey ‘Atâyî muttasıl gelmekde câna derd ü gam
Hânemüzden hiç yârân-ı safâ eksük degül G/136-5

Neşâtî'nin aşkı ile ilgili beyitlerinde; muhabbetteki sırrı yakalama konusunda kendine öğüt,aşıkların aşkını gizlese de kendi gibi emarelerle belli edeceği, dünyaya karşı soğukluk, aşktan başka hiçbir şeyle uğraşmama, kendini cevher ve hazine olarak görme, aşk ehline karşı muhabbet ve yakınlık, aşkın çektirdiği sıkıntıların etkisiyle sevgiliye istemsiz olumsuz tavırlar, kederlere karşı aşkın onarıcı etkisi gibi özellikleri görmek mümkündür. Bununla beraber Neşâtî'nin aşağıdaki beyiti, onun aşk felsefesini anlamamıza önemli katkı sağlayacaktır. Aşk sahasında muradına ermenin, arzularına kavuşmanın reçetesini şair bu beyitte özgüvenle açıklamaktadır. Bunu yaparken, beyitte başarmışlık hissi ve kendini tecübeli görme algısı da hissedilmektedir. Neşâtî'nin sunduğu reçete ve formül ise aşk devletine sahip olmak için dünya arzusuna sahip olmamaktır.

Kâm-ı dünyâyı Neşâtî gibi nâ-çîz gören
Devlet-i ‘ışkda her vech ile kâm-âver olur G/27-5

(Dünya değerlerini Neşâtî gibi değersiz gören, aşk devletinde her yönüyle taleplerine ulaşır.)

Neşâtî'nin aşk özelliklerini anlamamıza yardım edecek diğer mahlas beyitler ise şu şekildedir:

Yek-rengi-i mahabbeti gör kim Neşâtîyâ
‘Âşık ki sitemle pür gam iken yine şâd olur G/31-5

Ketm-i ‘ışk eylerse de ‘âşık Neşâtîveş yine
Zerdi-i ruhsâr ile çeşm-i terinden bellidür G/36-5

Müstağnî-i ‘alemüz ki Neşâtî
El kıssa temâm merd-i ‘ışkuz G/52-5

Safâ-yı ‘ışk ile düşmüş Neşâtî bir ‘aceb zevke
Ki kayd-ı îñ ü ândan fikr-i her-sevdâdan el çekmiş G/62-5

Bu cevâhir ki Neşâtî dökülür hamenden
Mahzen-i tab‘una dirsem n'ola gencîne-i ‘ışk G/66-5

Biz râh-ı rev-i ka‘be-i cânuz çü Neşâtî
Besdür bize nâle ceres-i kâfile-i ‘ışk G/67-6

Hayret-i ışkum görüp dâ'im Neşâtî ta'nı ko
Sen de insâf eyle gel ol çeşm-i pür-efsûna bak G/68-5

Yok tiregi-i gussa Neşâtî dilümüzde
Şam-ı kederi meş‘al-i sahbâyile geçdük G/77-5

Sâbit'te ise dünyada muhabbeti önemli görme, dostluk anlayışı, aşkkabiliyetini geliştirmekte olumlu olumsuz taraflarına gerçekçi bakış, sevgilinin gönüldeki yerini belirtme, aşkın yakıcı ve yıkıcı etkisini yaşama gibi özellikler gördüğümüzü söyleyebiliriz. Aşağıdaki beyit ise Sâbit'in yaşadığı aşkın

gönüldünyasına bıraktığı olumsuz etkilerden söz etmektedir. Şairin yaşadığı aşk, ümidi artıran ve vuslatı yaklaştıran değil, karamsarlık yükleyen eskidenberi devam eden ayrılığı pekiştiren bir hüviyettir. Bu çerçevede Sâbit kendini, aşkın yıkıcı etkisi altında hisetmektedir.

Sâbit kühenhasîr-ı firâk üzre kaldı dil
Sildi süpürdi hâne-i ümmîdi sel-i ‘ışk G/201-5

(Gönül ayrılığın yıpratıcılığı üzere kaldı, aşk seli bütün ümidi bitirdi.)

Konuyla ilgili şairin diğer beyitleri ise şunlardır:

Ölçdüm dökdüm harâbât-ı cihânda Sâbitâ
Dost-kânî-i mahabbet cümleden eydür bana G/5-5

Aybım görmez benüm nev-zâde-i tab‘um seven
Dostun ‘aynında olmaz Sâbitâ ma‘yûb dost G/37-7

Müdâm teşne-i sahbâ-yı hâhişüz Sâbit
Bizi harârâte uğratdı bu cüzâm-ı tama‘ G/188-7

Sâbit hem ‘ayb ü hem hünerin söylerüm sana
Bak gör yararsa böylecedür işte hûy-ı ‘ışk G/200-5

Sâbit derûn-ı sînedde sad pâredür yiri
Elmâs-gûn o nâvek-i zehr-âb-dâdenün G/222-5

Nakl olman Sâbitâ menkabe-i ‘ışkdur
Mahfil-i ‘uşşâkda mastaba nakli degül G/229-5

Bu harâbâtta Sâbit olamam sultânım
Dil-i vîrânımı yapsak da yıkılsam gitsem G/242-5

Vecdî aşkı ile yapılan dedidodulara ilgisiz bir tavır sergiler. Ayrıca şair

yaşadığı aşk derdinin anlaşılmadığını düşünür ve bu konu hakkında kendisine acımasızca söz söyleyenlere beddua eder. Suskunluğunu sözü söyleyecek takatı bulmasına bağlar. Aşkın bitkin ve yorgun kılıcı etkisi gibi durumları dile getirir. Bununla beraber aşağıda aldığımız beyit, Vecdî'nin aşk konusundaki iddasını yansıtmaktadır. Şair aşk hususunda, kimseyi kendine denk görmemektedir. Aşkta kimseyi kendine rakip görmeyen Vecdî, bu sahanın herkesin üstesinden gelebileceği bir alan olmadığı düşüncesindedir.

Kimse pey-rev olamaz Vecdîye râh-ı 'aşkda
Vâdî-i mihr ü mahabbet başka vâdîdür gönül G/37-7

(Gönül! Vecdî'ye kimse aşk yolunda denk olamaz, muhabbet ve aşk vadisi başka vadidir.)

Vecdî'nin konuyla ilgili diğer mahlas beyitleri aşağıdaki şekildedir:

Ey dil-i dîvâne var Mecnûn ile germ-ülfet ol
Hem-nişîn olmaz senünle Vecdî-i ferzâne dost G/5-8

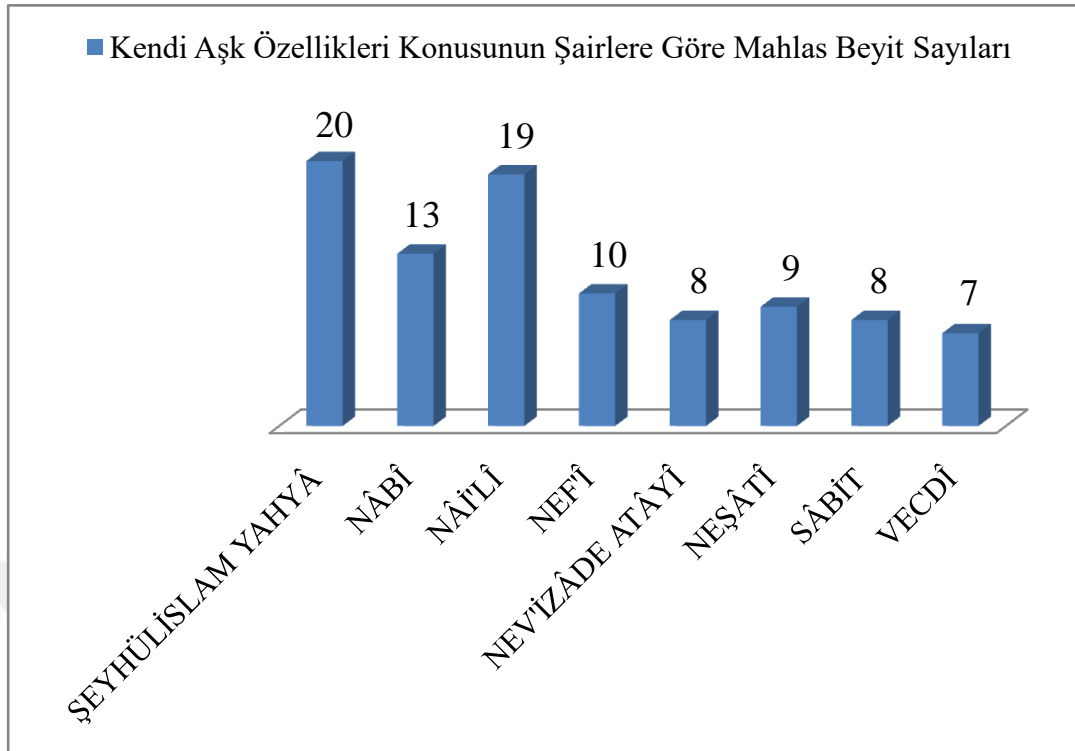
Vecdî tabîatum eser-i feyz-i aşk ile
Bir şûhdur ki şire vü mazmûna nâz ider G/9-5

Hâlünü eyle zebân-ı hâl ile dildâra arz
Güft u gûy-ı aşka ey Vecdî dehen bîgânedür G/11-5

Nola bülbül gibi zâr itse ol gonca seni Vecdî
Günâhun fasl-ı gülde nûş-ı sahbâdan firâgundur G/23-5

Sükût itmezdi olsa kudret-i güftâr Vecdîde
Olur mı bülbül-i bâg-ı mahabbet hiç nevâ düşmen G/44-5

Bana tan itdüğü bir bir gelür hep başına Vecdî
Benüm gibi hele Râmî de derd-i 'aşka dûş olsun G/51-5

Grafik 9. Kendi Aşk Özellikleri Konusunun Şairlere Göre Mahlas Beyit Sayıları

2.10. AMAÇLAR, ARZU VE İSTEKLER

Mahlas beyitlerinde şairlerin kendileri ile ilgili değindikleri önemli hususlardan biri de amaçlar, hedefler, arzu ve isteklerdir. Fikir ve duygu zemininde hayatta elde etmek istedikleri, kalben çok arzu ettikleri, kendilerine bir hedef olarak kabul ettikleri an, mekanveyaşayışları mahlas beyitlerinde sıklıkla görmek mümkündür.

Bu anlamda şairlere genel olarak baktığımızda aşk ve sevgili bağlamında bir amaç arzu ve istekten söz etmek mümkündür. Bunun yanında sosyal bir meselede, dini yaşayış ve ahiret hayatı hususunda, kendi şahsi kemalatı veya enfüsi sıkıntılarıyla ilgili konular gibi başlıklarda bir arzu, istek ve hedefleri görmek de mümkündür.

Bu konuda Şeyhülislâm Yahyâ'ya baktığımızda; Allah'a bağlı kalma isteği, sevgiliye kavuşma ve ayrılığı sonlandırma arzusu, kendine bir yoldaş bulma gayesi gibi noktalar dikkatimizi çeker. Mesela aşağıda aldığımız beyit, Yahyâ'nın sevgiliye kavuşma ve cananı ile sohbet etme arzusunu dile getirmektedir. Acizanebir eda ile

ifade edilen bu amaç, beyitte şairin dünyasındaki bütün gamı ortadan kaldıracak bir faktör olarak görülmektedir. Divan şiirinde şairlerin en önde gelen isteklerinden biri olan vuslat, bu beyitte Yahyâ'nın hayati bir amacı olarak dikkat çekmektedir.

Gıdâ-yı rûhdur cânân ile cân sohbetin itmek
İreydüm ben de Yahyâ ni' met-i vasla ne gam yirdüm G/234-5

(Cânân ile cân sohbeti yapmak ruha gıdadır, Ey Yahyâ ben de kavuşma nimetini elde etseydim artık gam duymazdım.)

Şairin konuyla ilgili diğer beyitleri ise şunlardır:

Müttekâ-yı zer-keş ü zer-beft Yahyâ'ya yeter
Künc-i gamda rûy-ı zerdin koduğı bir iki laht G/29-5

Ber-murâd olmaksâ Yahyâ kasdun istiğnâyı ko
Nâzenîn mahbûba benzer çok niyâz ister murâd G/42-5

Gül ü mül bezmine meyl itme sözüm tut Yahyâ
Ne cefâ-dîde-i hâr ol ne gam-âlûd-ı humâr G/52-6

Serv-kaddinden bizi Hak itmeye Yahyâ cüdâ
Üstümüzden sâye-i lutf-ı Hudâ olmaya dür G/54-5

Peyrevi olup nola Yahyâ tetebbu' eylesem
Bu zemîn bir kâmil-i 'âlî-himem vâdîsidür G/112-5

Müşterî Yahyâ metâ'-ı vasla nakd-i cân ile
Yâ İlâhî hâ'ib ü hâsir koma bâzâr vir G/127-5

Meclis olmaz kim o şâh için yanup yakılmaya
İltifât idüp nola Yahyâ'yı eyleser çerâğ G/170-5

Kalmasun Yahyâ ten-i fersûdede yoldaşdan
Kûy-ı yâre gitmeğe cân ü dil itmiş ittifâk G/173-5

Yahyâ'dan özge kimseye tek eyleme vefâ
Kâ'ildür ol ne denlü olursa cefâlarun G/204-5

Umaram şâh-ı cihânun da diye Yahyâ'ya
Gülşen-i medhüme bir bülbül-i gûyâsın sen G/295-5

Efendi zâhir u bâtın diler kulun ola Yahyâ
Kapuna yüz sürer âteş dilinde âb gözinde G/347-7

Yahyâ'da reh-i 'aşkun bârına tahammül yok
Ser-menzile irişdür ey kudreti çok Bârî G/413-5

Gülşen-i kûyumda Yahyâ'nun ne kârı var dime
Gül-rûhun şevkine bülbül gibi nâlân it beni G/449-5

Hikmet şairi Nâbî'nin mahlas beyitlerine yansıttığı arzu, istek ve amaçları genel olarak dünya hayatını yaşayış, fani ve geçici hayattan sıyrılma, nitelikli ve manevi bir hayatı elde etme konusunda Allah'a dua, kullukla ilgili ideal ve gayretler içeriklidir. Örneğin aşağıda aldığımız beyitte Nâbî, hayatın kendini sınırlayan fani, geçici, sıkıntılı özelliklerinden kurtulma isteğini ifade eder. Herhangi bir kayıt ve sınırlama yerine özgürlük ve ebed isteyen ruh, bir anlamda bedene tabiiyyetten ve bedeninin maruz kaldığı kayıtlardan uzaklaşma isteği ile doludur. Bu anlamda Allah'ın Vehhâb ve Kerîm isimlerine sarılan şair gerçek özgürlüğü Allah'a köle olmaktan görmektedir. Diyebiliriz ki onun tutku ile istediği şey dünyaya esaretten kurtulup Allah'a köle olmaktır. Diğer bir ifade ile bedeni ve hayvani özelliklerden sıyrılıp rahmani ve meleki hususiyet kazanmaktır.

Nâbîyâ olsak n'ola vâreste-i kayd-ı hayât
Çünkü Vehhâb-ı kerîmün bende-i medyûnuyuz G/259-5

(Ey Nâbî hayatın sınırlayıcı şartlarından bir kurtulsaydık, biz Vehhâb ve

Kerîm olan Allah'a borçlu köleleriz.)

Nâbî'nin konuyla ilgili diğer beyitleri şunlardır:

Ümmîd odur ki koymayalar pây-mâl-i ye's
Nâbî-i zârı feyz-i meded-kâr-ı evliyâ G/2-9

Leb midür Nâbî k'ola ney gibi leb-rîz-i hevâ
Hâmeveş gevher-feşân ola olursa leb bana G/3-7

Nâbî seminle eyleyelüm hisse dil-beri
Zevk-i visâl bana figân u enîn sana G/4-5

Gencîne-î lütfün var iken Nâbî-i zârı
Muhtâc-ı catâ-yı digerân eyleme yâ Rab G/13-7

Nâbî'ye çün itdün dil-i pâkîzeter ihsân
Ser-pençe-i mihnetde zebûn eyleme yâ Rab G/14-7

Ne su'âl ü ne cevâb ü ne delîl ister gönül
Hiç degül Nâbî tarîk-i merdüm-i dîvâna bahş G/33-7

Ol rû-siyâh ma'siyetüz Nâbîyâ k'ider
Âb-ı hayât âyîneyi rûy-ı zîştümüz G/290-5

Nâbî toyamam lezzetine hân-ı hayâtun
Olmasa sonı telh-dimâğ-ı 'adem olmak G/384-7

Nâbî 'amelden itmezüz ümmîd-i mağfiret
Ahvâlümüz 'inâyete vâbestedür bizüm G/501-5

Nâbîyâ görmeyelüm gün gibi dünyâda zevâl
Yüzümüz ehl-i kemâlün yolına hâk idelüm G/511-5

‘Âkibet sürme nazar buldı benüm de Nâbî
Rahmete belki ola vâsıta rûy-ı siyehüm G/518-7

Nâbîyâ ben de gülistâna iderdüm rağbet
Bülbülün tâkatum olsaydı eğer şîvenine G/706-7

Zarîfâne gazeller söyleyüp yâre okutmaktan
Lebin bûs eylemekdür kasdi Nâbî'nün zarâfetle G/769-5

Nâ'îl'nin istek ve amaçları daha çok gönlü, iç dünyası, aşkı, ayrılık acısı ve sevgili ile ilgilidir. Gönlünde yaşadığı sıkıntılar sebebiyle bir ferahlık isteği şairin öne çıkan isteklerindedir. Aşağıda aldığımız beyit buna güzel bir örnek olarak kabul edilebilir. Nâ'îl bu beyitte bir mekan arayışı içindedir. Fakat bu mekan asıl amaç değildir. Nâ'îl'ye göre alem ve halk içinde aradığı bu mekan kendinden geçmiş, daralmış gönlüne ferahlık ve genişlik verecek bir mahiyette olmalıdır. Yani aslında istediği şey bir mekan değil iç huzurdur.

Teferrüc etmeğe dil bîhûdâne Nâ'îlyâ
Verâ-yı ‘âlem-i hayretde bir diyâr ister G/48-5

(Ey Nâ'îl baygın gönül ferahlamak için bu hayret aleminin ötesinde bir diyâr ister.)

Nâ'îl'ninkonuyla ilgili diğer beyitleri ise şu şekildedir:

Rif'at el verse yine Nâ'îl-i zâr gibi
Yüz sürüp pâyine olsak ser-i zülfün gibi pest G/24-5

Garîb şuh iledir Nâ'îli mu'âmelemiz
Nigâh-ı hasrete pâdâş-ı iştîyâk ister G/91-5

Ne sifâl isteriz ne sâgar-ı Cem
Nâ'îlî biz ki neşvedâr-ı gamız G/140-8

Ey Nâ'ilî mülâyemet eylerse rüzgâr
Emvâc-ı selsebil ola tûfân-ı bahtımız G/144-7

Vuslatda iken Nâ'ilîyâ fikr ederiz kim
Bir lahza firâka nice ârâm ederiz biz G/163-5

Bulun imdadına ey dîde sen de Nâ'ilînin kim
Cerâhat dâmen-i zahm-ı dil ü cânım devşirmiş G/184-7

Olmazsa eğer Nâ'ilî-i haste-dil efsûs
Pîrâye-dih-i vuslat u gam-pîşe-i 'âşık G/196-5

Nâ'ilî-veş olmasan âb-ı hayât-ı gussa nûş
Zinde-i câvid olurdun mürde olmazdın gönül G/233-5

Nâ'ilî leb-teşnedir bir câma dil kim haşre dek
Kendiyi akl-ı höd-ârâ gibi mebhût eylesin G/283-5

Cûyâ-yı himmetiz turalım biz de Nâ'ilî
İrşâd ümîdi ile tarîk-ı reşâde rû G/297-5

Nâ'ilî baht-ı siyeh-kâra müdârâ güçdür
Sazkâr ola meğer âh-ı sehergâh bize G/303-6

Fırkat-ı sad-sâleye olur telâfi Nâ'ilî
Çeşmi gâhî bir nigâh-ı dilnevâz eyler bize G/335-5

Hâtır-i Nâ'ilî-i zarı da gâhî ele al
Ehl-i dildir ne kadar hâk ile yeksan ise de G/346-6

Nef'î'nin konuyla ilgili iki beyitinden ilkinde felekle ilgili sitemli bir arzu vardır. Söz konusu mahlas beyitin bulunduğu gazeldeki herbir beyitte Nef'î, sevgili

ve kendisi ile ilgili arzularını sıralar. İşte bu beyitte de son olarak dünya gözüyle görmeyiarzu ettiği şeylerin vuku bulmaması durumunda sorumlu olarak feleği görür. Bu durumda son isteğini kader ve felek hakkında yapar. Bütün şiirde temenni ettiği durumları kendisine yaşatmaması halinde feleğin yok olmasını ister.

Yine ikinci beyitte şair Nef'î, istediği sevgili profilini tarif eder. Mahlas beyitin ait olduğu şiirde farklı açılardan ideal sevgili özelliklerini sıralarken, son olarak bu beyitte sevgilinin iltifat ve karşılıklarını beklemediğini ifade eder. Bu vesileyle gerek bu mahlas beyitte gerekse şiirin tamamında maşuktan acizane ve zelilane beklentiler içerisine girmez. Bilakis mağrur ve vakur bir tavırla gönlündeki sevgiliyi tarif eder.

Muhassal böyle bir gün görmeden ölürsem ey Nef'î
Felek ben ölmeden hâk ile yeksân olduğun görsem G/80-7

(Nef'î! Sonuçta bir gün böyle bir gün görmeden gidersem, bari ölmeden feleğin yok olduğunu görsem.)

Nef'îbize ne gamze gerek ne nigâh-ı dost
Biz mâ'iliz güzellerin en bîvefâsına G/114-5

(Nef'î! Bize gamze ve dostun bakışı gerekmez, biz güzellerin en vefâsızına tutkunuz.)

Nev'îzâde'Atâyî ise mahlas beyitlerinde dünyada iyi bir nam bırakmayı, zamanının sıkıntılarına karşı koyabilmeyi, değerli gördüğü fikirlerini şiirleriyle ifade etmeyi, yıkık kalbinin mamur olmasını, aşk sırlarının ifşa olmamasını ister. Özellikle aşk konusunda sevgiliye bağlılığının bilinmesi onun için önemli bir arzu ve hedeftir. Nev'îzâde'Atâyî'nin en samimi ve tutkulu amaçlarından biri de aşk yolunda yüksek mertebeler elde etmektir. Aşağıda aldığımız beyit şairin muhabbet memleketinde ve aşıklar arasında mümtaz bir yer edinme isteğini yansıtır. Bu konuda hedef olarak gözünü yükseslere diken 'Atâyî, aşk sultanı olmayı arzular. Bu hem bir iddia hem de bir hedef olarak kendini gösterir. Aşk sultanı olup, aşk konusunda rüştünü göstermek isterken, buna delil olarak da bu uğurda çektiği sıkıntıları, akıttığı gözyaşlarını argüman olarak sunar. Bir anlamda aşkın zirvesine ulaşma sürecinde kendini

pişirecek, olgunlaştıracak merhaleleri geçtiğini vurgular.

‘Atâyî-veş yürürdi şehri-i gamda sikke-i eşküm
Muhabbet kişverinde ben de bir sultân-ı ‘aşk olsam G/157-5

(Gam şehrinde gözyaşımın damgaları yürürdü, keşke ben de ‘Atâyî gibi muhabbet ülkesinde bir aşk sultanı olsam.)

Şairin konuyla ilgili diğer beyitleri ise şu şekildedir:

Atâyî künc-i harâbâtı ‘âleme virmez
Şarâb bulmayıcak ‘âlemi harâba virür G/39-5

Cefâdur gerçi senden umduğı dâ’im ‘Atâyî’nün
Eger kim va’de-i vasl eylesen cânâ mürüvvetdür G/62-5

La’lün emüp ‘Atâyî visâl ârzû ider
Küstâh olursa da hele ma’zûr mest olur G/88-5

Yârün işigi taşını levh-i mezâr idün
Tâ kim ‘Atâyî söylene nâm u nişânumuz G/99-5

Ey ‘Atâyî nice fâş olmaya esrâr-ı derûn
Dildeki şu’le-i nâr-ı gama hâ’il degülüz G/101-5

Kayd eyle kulun defterüne tâ ki disünler
Ben zâre ‘Atâyî-i suhandânı ‘Ali’nün G/127-5

Mülk-i nazm içre bu gün sikkeyi mermerde kazup
Koyalum safha-ı âlemde ‘Atâyî eyü nâm G/144-5

Atâyî dürr-i nazmunla pür it atbâk-ı evrâkı
‘Arûs itdünse bîkr-i fikrünü göster nişân gelsün G/185-5

Cevr-i devre karşı turmakdur ‘Atâyî himmetüm
Ya gönül uslana ya gerdûn-ı gerdân yorıla G/191-6

Pür eyle genc-i muhabbetle kalb-i vîrânı
‘Atâyî gibi dilâ tâ ki gönül ola ganî G/239-5

Neşâtî'nin arzu, istek ve amaçlarını mahlas beyitlerine işleyişi aşk ve sevgili çerçevesindedir. Bunun yanında şairliğive kendisi ile ilgili hususlar da söz konusudur. Neşâtî'nin aşk konusunda bir arzusunu yansıtan aşağıda aldığımız beyit güzel bir örnek olarak zikredilebilir. Bu beyitten anladığımız şekliyle şair, sevgili ile karşılaşma ve ona açılma arzusuyla doludur. Sevgiliye aşk yolundaki halini, sıkıntılarını ve iç aleminde yaşadığı halleri arz etmeyi ve bunu sevgiliye hissettirmeyi düşünmektedir. Sevgiliye halini arz ile hem derdine deva bulmayı hem de halini arz bahanesiyle onunla birlikteliği amaçladığı düşünülebilir.

Bulup tenhâ seni bir gün Neşâtî reh-güzârunda
Biraz ahvâlini ‘arz itse küstâhâne olmaz mı G/135-5

(Neşâtî bir gün seni baş başa yol üstünde yakalayıp halini arz etse küstahlık olur mu?)

Neşâtî'nin konuyla ilgili diğer beyitleri aşağıdaki şekildedir:

Dîvânçe-i derûnda Neşâtî safâ-y-ile
Vasf-ı lebünde bir gazel-i âb-dâr arar G/19-5
Demdür iy kilik-i Neşâtî şevk ile gavvâs olup
Zib-bahş ol bahr-ı ma‘nâdan yine lu’luçıkar G/22-5

Aceb mi çıkmasa âhı Neşâtî-i zârın
Tamam firkat ile bî-dimag-ı hasretdür G/43-5

Olsak ‘aceb mi hem-çü Neşâtî helâk-ı gam
Bezm-i belâda zehr-i keder-nûş-ı hasretüz G/47-6

Aceb mi olsa her vâdîde hâmem katre-zen dâ'im
Neşâtî gibi reh-dân-ı hüner pür-kerde peydür bu G/100-5

Bülbül-i tab‘-ı Neşâtî n'ola olsa pür-şevk
İrdi hengâm-ı safâ fasl-ı bahar oldu yine G/105-5

Gam-ı humâr ile olduk Neşâtîya bî-tâb
Miyân-ı meclise gelmez mi câm-ı bâde dahî G/125-5

İşitmez oldu Neşâtî gönül terâne-i şevk
Sadâ-yı zezmeden şimdi nüh kıbâb tehî G/132-5

Yâd-ı çeşmünle Neşâtî gibi olmazdı harâb
Kudsiyân görmese ger şive-i mestânesini G/137-5

Sâbit'te arzu ve amaçlar doğrudan kendisi ile ilgilidir. Kendini iyileştirme ve olumsuz etkilerden kurtarma hedefi olduğu da söylenebilir. Bununla beraber aşağıda aldığımız beyit onun kendini layık görmediği ortamdan uzaklaştırma amacını yansıtır.

Divan şiirinde genelde meyhane anlamında kullanılan harâbât, sırların açıldığı, aşığın mest olduğu bir yerdir. Burada hayatın zorlukları ve kederler unutulur. Bu anlamıyla bir sığınaktır. Tasavvufî manada ise harâbât, tekke olarak karşılık bulur(Pala, 2004:192). İşte bu arka plan ışığında şair, harabatta kalıcı olarak bulunamayacağını düşünmektedir. Viran olmuş gönlünü harabatın onarıcılığı ile tamir ve ıslah ettikten sonra orada uzun süre bulunmaya kendini layık görmemektedir. Bu manada arzusu oradan uzaklaşmaktır.

Bu harâbâtta Sâbit olamam sultânım
Dil-i vîrânımı yapsak da yıkılsam gitsem G/242-5

(Sultanım, bu harabatta devamlı olarak kalamam, yıkılmış gönlümü yapsak

da yıkılsam gitsem.)

Konuyla ilgili diğer beyitler de şu şekildedir:

Sâbitâ mahfaza-i ehl-i dile lâyıkdur
Saklanup olsa n'ola bu gazel-i ter mahfûz G/183-5

Şehrün 'ufûneti bizi öldürdi Sâbitâ
Tefrîh-i zât için idelüm ilticâ-yı bağ G/191-5

Yeter saldı ferdâya Sâbit seni
Bu gün sen de bir 'arz-ı hâl eyle sal G/230-5

Vecdî'nin beyitlerinde çeşitli hususlarda arzu ve amaçlar dile getirilir. Mesela aşağıdaki beyit, onun İstanbul'a ulaşma konusundaki tutkulu isteğini yansıtır. Bu isteğinin gerçekleşmesi konusunda ise oldukça karamsar görünmektedir. Ayrıca elinde imkan olsa hemen gitme arzusunun da ifade eder.

Sitanbula o denlü ârzû var dilde ey Vecdî
Uçardum bulsam ammâ neyleyem bâl ü perüm yokdur G/18-7

(Ev Vecdî gönülde İstanbul'a o kadar arzu var ki, mümkün olsa uçardım ama ne yazık ki kol ve kanadım yoktur.)

Vecdî'nin konu ile ilgili diğer beyitleri ise şu şekildedir:

Nola fikr-i rahîle nazm-ı Vecdî tâbdâr olsa
Meh-i endîşesi hurşîdden kesb-i kemâl eyler G/13-5

Var mı cevâb söyler bu nev-zemîne Vecdî
Şi'ründe ehl-i nazma tâze hitâb göster G/16-9

Eski rüsvâlıklar ey Vecdî gelüp yâda yine

Nâm u neng-i ‘ismeti itmek tebâh ister gönül G/35-7

Tutsa ey Vecdî cihânı âh u efgânum nola
Gülşen-i ‘aşkem nevâ-keş andelîbümdür gönül G/36-5

Bezm-i gayrı dahî pür-nûr ide insâf insâf
Şeb-i Vecdîye ola şu‘le-i mehtâb harâm G/41-5

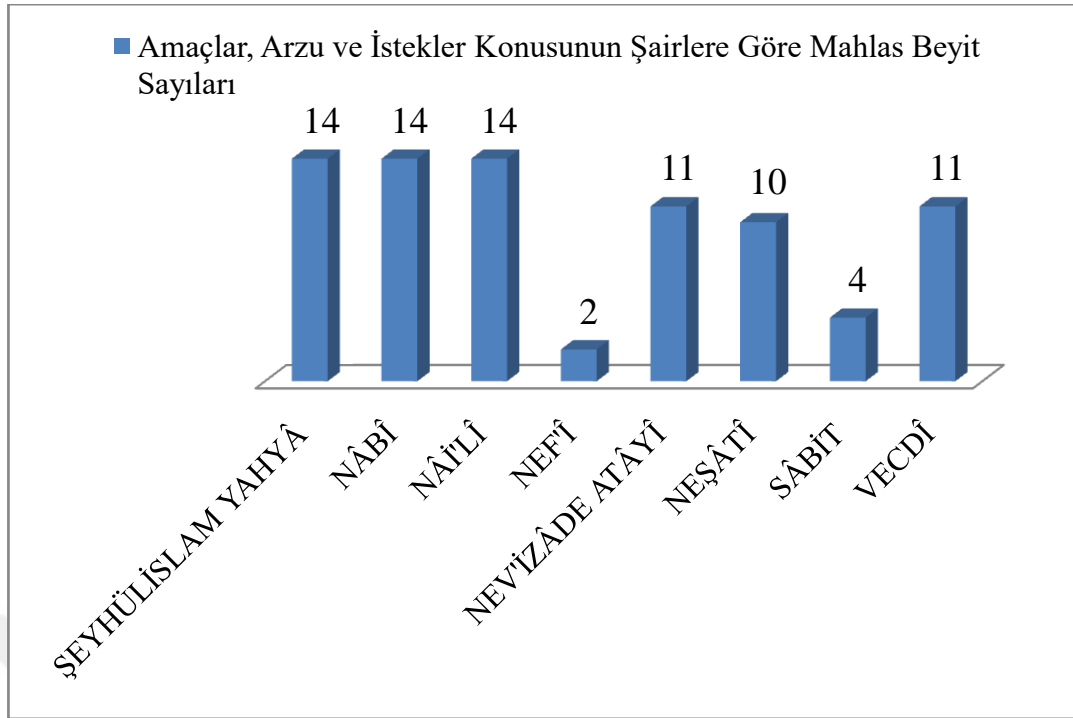
Zîb-i gûş-ı cândur ey Vecdî sözüm erbâb-ı dil
Gevherüm hem-seng-i nazm-ı hod-fürûşân görmesün G/45-6

Dil-i Vecdîye mey sun sâkîyâ tâ nükte-senc olsun
Nedür ser-beste sırr-ı mübhem ü ilhâm göstereün G/46-5

Bana ta‘n itdügi bir bir gelür hep başına Vecdî
Benüm gibi hele Râmî de derd-i ‘aşka dûş olsun G/51-5

Revâdur itse yârân tab‘uma pey-revlik ey Vecdî
Ki vâdî-i sühandâ reh-ber-i ferhunde-peydür bu G/53-5

Olsa nola bülbül dil-i Vecdî ile hem-dem
Tabum gibi berg-i gül-i gülzâr tagıldı G/65-5

Grafik 10. Amaçlar, Arzu ve İstekler Konusunun Şairlere Göre Mahlas Beyit Sayıları

2.11. COŞKUNLUK, CEZBE, KENDİNDEN GEÇME, SEKR VE VECD HÂLİ

Divan şiirinde aşkın sevgili ile ilişkisi çerçevesinde yaşadığı ruh hallerinden biri de, kendinden geçme, aşkın verdiği hal ile bir coşkunluk yaşama ve adeta kendini kaybetme halidir. Bu durum gerek divan şiirindeki aşk çerçevesinde, gerekse tasavvufî anlamda bir karşılık ifade eder. Mahlas beyitlerinde ise cezbe, sekr, vecd gibi kavramları sıklıkla göremesek de eylem ve halet-i ruhiye olarak şairlerde karşılığını bulmak mümkündür. Mahlas beyitlerindeki incelemelerimize göre aşık bu halleri aşk, muhabbet, mey, kadeh, ıstırab, gam, sevgilinin güzelliği, sevgili ile karşılaşma gibi etkenler etrafında yaşamaktadır.

Cezbe, “Allah’ın sevdiği kulunun kalbinden perdeyi kaldırıp çalışma ve gayreti olmadan onu yakîn nûru ile birden bire manevî makâmlara yükseltmesi” demektir (Gölpınarlı, 1977: 71; Pakalın, 1993:I/286; Yılmaz,1993:504; Kâşânî, 2004:185).

Güzelliğin, aşkın ve muhabbetin şevkinin cezbesi, âşığa büyük bir heyecan vermekte ve onu âdeta kanatsız uçurmaktadır (Tolasa, 2001:70).

Vecd ise; vecde filinden türeyen ve bulmak anlamına gelen bir kelimedir.Tasavvuf ıstılahında ise "Kasıt ve zorlama olmadan Allah'ın ihsanı

şeklinde salike gelen ve onu kendinden geçiren manevi çarpıntı" (Kuşeyrî, 1999:155) demektir.

Biz bu başlık adı altında yukarıda tariflerini verdiğimiz kavramların doğrudan geçtiği beyitleri irdelemek yerine; bu kavramlar ışığında şairlerin ruhen, fikren, kalben yaşadıkları coşkunluk ve heyecana misal teşkil eden mahlas beyitlerini nazarlara arz edeceğiz.

Bu noktada Şeyhülislâm Yahyâ'nın beyitlerine baktığımızda aşk ve muhabbet kaynaklı yaşanan bir coşkunluk dikkat çekmektedir. Aşağıdaki mahlas beyit muhabbetin Yahyâ üzerinde iksirli tesirini ifade etmektedir. Şair, yaşadığı halet ile ilgili bir şeyler söylemek istediği halde, muhabbet onu çaresiz bir hale sokmaktadır. Bu durum akli melekelerin kısmen durağanlaştığı ama kalbi melekelerin daha hareketli ve coşkun olduğu bir haldir. İşte bu beyitle Yahyâ, aşkın farklı ve üstün bir mertebesine karşılık gelen, kendisine oldukça hararetili ve coşkulu bir sürece sokan ve bu süreç sonunda onu bitkin, yorgun ve mecalsiz bırakan bir tecrübeyi ifade etmektedir.

Bağlandı dilüm kalmadı şekvâya mecâlüm
Gör neyledi Yahyâ beni efsûn-ı mahabbet G/32-5

(Yahyâ! Muhabbetin büyüsünün beni ne hale getirdiğini gör, dilim bağlandı, şikayetimi ifade etmeye gücüm kalmadı.)

Şeyhülislâm Yahyâ'nın konuyla ilgili diğer beyitleri ise şu şekildedir:

Hânkah-ı şehri ma'mûr eyledün Yahyâ gibi
Bu harâbât içre kim mey-hâre oldun ey gönül G/215-5

Dil-i Yahyâ gibi gîsûna nesîm âşüfte
Sünbül-i kâkül-i hoş-bûy perîşân-ı nesîm G/236-5

Her gûşede nazmun okınur var ise Yahyâ
Söyletdi o kâkül sana eş'âr-ı perîşân G/273-5

Heybet-i aşk urdı Yahyâ ağzına mühr-i sükût
Yâr bildi hâlini takrîre hâcet kalmadı G/398-5

Lâleyi bâğda gördük de açılduk Yahyâ
Bir kadeh meyle unutduk bu kadar âlâmı G/427-5

Nâbî'nin yaşadığı coşkunkluk hali ise divan şiirindeki aşkın öğeleri, sevgilinin güzellik unsurları çerçevesinde ifade edilmektedir. Aşağıda aldığımız beyitte şair, vuslat sevinci ile mest oluşunu ve kendinden geçişini ifade etmektedir. Öyle ki bu durum Nâbî'nin istemediği halde bir durumun kendisinden sadır olmasına sebep olmuştur. Yani şair kavuşmanın verdiği kendini kaybettirecek derecedeki sevinç ile sevgiliyi incitmiştir. Bu incitme istemsiz ve kasıtsız bir şekilde olan, aşkın verdiği manevi sarhoşluğun etkisiyledir. Nâbî de bu durumun mazur görülmesini dilemektedir.

Nâbîyâ itmişüz ol âfeti dil-gîr-i niyâz
Bilmedük mestî-i vuslatla ne hâl olduğumuz G/317-5

(Ey Nâbî! Kavuşmadan dolayı kendimizden geçip bilmeden niyazımızla sevgiliyi incitmişiz.)

Nâbî'nin bu konudaki diğer beyitleri ise aşağıdaki şekildedir:

Yokdur ey Nâbî beyân eylemeğe bende şu'ûr
İztrâb-ı dil-i zârum şeb-i hicrândan sor G/144-7

Şehd-i lebin nûş ideli Nâbîyâ
Zehr nedür bal nedür bilmezüz G/287-6

Bî-câm ü sürahi içerüz bâdeyi Nâbî
La'l-i leb-i dil-dâr için vâlih ü mestüz G/333-5

Beni ebnâ-yı dehrün sohbetinden itdi müstağni

Dil-i gam-hâr dirler Nâbîyâ bir hem-nişîn buldum G/506-5

Bende yok kudret edâya harf-i şevki Nâbîyâ

Hâme-i rengîn-sarîr-i bî-karârüm söylesün G/596-5

Nâ'îlî'nin beyitlerinde de yine aşk etrafında yaşanan bir coşkunluk hali söz konusudur. Bu coşku yer yer yüksek bir heyecan kazanmakta ve aşığı kendinden geçirmektir. Bununla beraber tûr-u sînâ hadisesine telmih yapıldığı aşağıdaki beyitte, tasavvufi bağlamda bir coşkunluk ve kendinden geçme söz konusudur. Hz. Musa'nın Sînâ Dağı'nda karşılaştığı ilahi tecelli ile kendi aşk heyecanı arasında ilişki kurulmaktadır.

Hz. Musa, Kur'ân-ı Kerîm'de A'raf Suresi'nde de belirtildiği üzere Rabbini görmek ister. Bunun üzerine Allah, Hz. Musa'nın bu dünyada rabbini göremeyeceğini, dağa tecelli edeceğini dağın bu tecelli ile yerinde durabilirse Allah'ı görebileceğini buyurur. Allah dağa tecelli edince dağ paramparça olur. Hz. Musa bayılarak yere düşer, Allah'ı tenzih ederek tevbe eder.

İşte bu hadise gibi Nâ'îlî de kendisini aynı durumda görür. Len-terânî yani beni göremezsin hitabı şaire coşku ve sevinç katan bir sesleniştir. Bu hitap aynı zamanda muhatap kabul edilmiş sevincini de netice vermektedir. Bu hitabı aşk kadehinin şarabı gibi gören şair, ilahi tecelliye mazhar oluşun cezbesiyle mest olmuş vaziyettedir.

Tûrumuz mahv-ı tecellîdir bizim ey Nâ'îlî

Len-terânî neşve bir câm-ı hitâbın mestiyiz G/169-5

(Ey Nâ'îlî! Biz Allah'ın "Beni göremezsiniz" hitabının neşesiyle mest olmuşuz, bizim Tûr dağımız tecellîde yok olmaktadır.)

Nâ'îlî'nin konuyla ilgili diğer beyitleri şu şekildedir:

Harabıyız o meyın Nâ'îlî ki cur'asıdır

Sabâh-ı haşre-dek ârâm-ı hâtır-ı Cemşîd G/30-7

Gûy-1 ser-gerdânıyız biz şâh-1 hüsnün Nâ'îlî
İşvesinden tutsa zülfün der ki çevgânım mıdır G/81-6

YokNâ'îlîyâ şübhemiz encâm-1 verâdan
Bu gerdiş-i eflâki de hayrân biliriz biz G/134-5

Sen mest-i nâz u serkeş aşkınla Nâ'îlî-veş
Dünyâ esîr-i gabgab âlem harâb-1 ebrû G/296-7

Tarâvet-i ruhun artırdı Nâ'îlî hat-1 nev
Cihâna velvele saldı o rûy u mü tâze G/353-5

Meftun olur etdikçe nazar Nâ'îlî-i zâr
Her mertebede dâniş ü temyizine Suhfi G/382-7

Nef'î'nin konuyla ilgili önde gelen iki mahlas beyiti ise aşağıdaki şekildedir. Bu iki beyitte de muhabbetin şairi deli divane edişi anlatılır. İlk beyitte muhabbeti bir ilaç olarak gören şair, muhabbete aklı baştan alan bir iksir de yüklemektedir. Bu manada kendi halini muhabbet ile sersem olmuş, aklî melekeleri sekteye uğramış ve kalbî heyecan ile kendinden geçmiş bir aşık olarak ifade eder. Yine ikinci beyitte aynı minval üzere muhabbet ile şaşkın ve sersem olmuş, buna rağmen muhabbetin etki ve esaretinden kurtulamama ve kurtulmayı da kalben istememe söz konusudur.

Nef'î gibi mest anlama bîhûş görürsen
Almışdır olan aklımız dârû-yı mahabbet G/19-5

(Nef'î gibileri mest görürsen akılsız, sersem zannetme, var olan aklımızı muhabbet ilacı almıştır.)

Nef'îgibi esîr-i cünûn-ı muhabbetiz
Uslanmasa n'ola dil-i dîvânemiz bizim G/79-7

Nev'îzâde'Atâyî'nin beyitlerinde karşımıza çıkan kendinden geçme, kendini

kaybetme gibi haller, ağırlıklı olarak sevgiliyle karşılaşma, sevgiliyi temaşa ile ilişkilidir. Maşukun herhangi bir güzellik unsuru ‘Atâyî’yi coşku ve heyecana getiren önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Mesela aşağıdaki beyitte Nev‘îzâde ‘Atâyî, aşk vesilesiyle coşku ve heyecanı yüksek seviyelere ulaşmış gönlünü tasvir eder. Özellikle "hasta-dil" ve "hep tagıtduk kendümüz" ifadeleri şairin coşku, cezbe, kendini kaybetme halini nasıl bir yoğunluk ile yaşadığını göstermektedir.

Öte yandan aşğa, bu denli kendini dağıttırarak derecede duygu yoğunluğu yaşatan etken ise beyitte de geçtiği üzere sevgilinin saçını görmesidir. Nitekim divan şiirinde saç, sevgilinin en temel ve en çok kullanılan güzellik unsurudur (Pala 2004; s. 384). Zülf yani saç, bütün format ve şekilleriyle aşığı etkiler. Mesela saçın düzensiz, dağınık durması ise aşığın aklını başından alan bir etkiye sahiptir. Saçın gerek rengi, gerekse kokusu ve şekli sevgilinin aşık üzerindeki etkisini artıran faktörler olarak söylenebilir. Ayrıca saçın bu etkileyciliği ve güzelliği, mecaz-ı mürsel ile sevgilinin bütünsel bir güzellik ve etkileyciliğine de yorulabilir. Parça-bütün ilişkisi bağlamında özelden sevgilinin saçını, genelde ise bir bütün halinde sevgiliyi seyir ve temaşanın aşığı kendinden geçirdiğini söyleyebiliriz.

Derd-i ‘aşk ile ‘Atâyî şöyle oldun hasta-dil

Hep tagıtduk kendümüz zülf-i perîşânun görüp G/13-5

(‘Atâyî! Aşk derdi ile gönlün hasta oldu, perişan saçını görüp hep kendimizi dağıttık.)

Nev‘îzâde Atâyî’nin konuyla ilgili diğer beyitleri şu şekildedir:

Dil-berün taht-ı revânda devrini seyr eyleyen

Olur elbette ‘Atâyî gibi ser-gerdân u zâr G/28-7

Ey ‘Atâyî yine derd-i serümüz olmuşdur

Niçe kez çekdün egerçi mey-i nâb ile humâr G/50-5

Seyr iderken yine bir hûba düşürdi gönülin

Kûçe-i gamda ‘Atâyî tolaşup ânı arar G/84-5

Şûrîdekül itdün gice kûyında ‘Atâyî
Medtâne düşüp yohsa dil-i zâra mi uydun G/134-5

Ger zebânüm mest idüp gam sarmaşdurmasa
Ey ‘Atâyî öğredürdüm bülbül-i nâlâna dil G/142-5

Yüz sürüp def‘-i gubâr itdün ‘Atâyî yârdan
Sîne saf olup hele geçdi helâkümnden benüm G/162-5

Bezm-i ‘âlemde ‘Atâyî gibi hergiz çâre yok
Mest-i câm-ı ‘aşk olan yıllarla handân olmaga G/200-5

Neşâtî'nin beyitlerinde ayrılık, gam, mey, sevgiliye kavuşma ve sevgiliyle karşılaşma gibi temaların bulunduğu mahlasbeyitler şairin coşkunsuluk ve heyecanını yansıtmaktadır. Bu minvalde aşağıda aldığımız beyit Neşâtî'nin, sevgilinin cemali karşısında takat gösteremeyişinin bir ıstırapı gibidir. O güzellik karşısında ruhen bir eriyiş hisseden şair, hem o cemalin etkileyiciliği ile kendinden geçmekte, hem de bu güzellikten ayrılığa tahammül edemeyeceğini tahmin etmektedir. Bu ikilem arasında giden gelen Neşâtî cemale meftunluğunu beyitte hissettirmektedir.

Gerçi yok tâkat Neşâtî seyr-i dîdâr itmege
Kûşe-gir-i hasret-i dîdâr-ı yâr olmak da güç G/16-5

(Neşâtî sevgilinin yüzünü seyretmeye takat yok, sevgilinin yüzünün hasret köşesini tutmak da çok zor.)

Bu konuda aşağıdaki beyitler de Neşâtî'yi daha iyi anlamaya katkı sağlayacaktır:

Aceb mi olsa Neşâtî gamunla ser-gerdân
Miyân-ı lüccede keştî-i pâre pâre döner G/39-5

Pâyine yarün düşer da'im Neşâtî şevk ile
Mest-i 'ışkun vasfı lâbüd böyle dervişânedür G/45-5

Bir cur'amuza teşne nice Hızır Neşâtî
Gam-hâne-i vahdetde ki mey-hâre-i 'ışkuz G/48-5

Berzende sebük-ruh-ı cihânuz çü Neşâtî
Ser-mest-i sâfâ bâde-keş-i câm-ı niyâzuz G/56-5

Düşüp Neşâtî harâbâta şevk-i la'lünle
Hevâ-yı 'ışk be-ser mey-perest olup kalmış G/61-5

Hayret-i 'ışkum görüp âa'im Neşâtî ta'nı ko
Sen de insâf eyle gel ol çeşm-i pür-efsûna bak G/68-5

Neşve-i şi'r-i Neşâtîden alur mı behre
Olmayan hem-kadeh-i bade-perestân-ı gamun G/73-5

Neşâtî ka'küli sevdâsı ile oldı âvâre
Varup çâh-ı zekân nâm ânı bir zindâna tapşurdum G/86-5

Kime açsun dil-i bî-çâre Neşâtî derdin
Gamze mahmûr-ı mey-i nâz u nigeht mestâne G/108-5

Gam-ı humâr ile olduk Neşâtîyâ bî-tâb
Miyân-ı meclise gelmez mi câm-ı bâde dahî G/125-5

Mestüz ol meyden Neşâtî kim olup gülgüne-saz
Zib-i ruhsâr-ı şeb-i azinedür her cur'ası G/131-5

Sâbit'te konumuza ışık tutacak mahiyette bulunanaşağıda aldığımız beyit, sözleri üzerinden onun mizacındaki coşku ve ateşi belirtmeye yöneliktir. Bu beyitte

sözlerinin etkileyiciliği, özgün ve sıradışı oluşu,şairin fitraten kendisinde bulunan, enfüsi olan ve kendi iç aleminden kaynayıp afaki aleme tesir eden bir ateşe ve heyecana bağlanmaktadır.

Nedür bu sende olan tab‘-ı âteşin Sâbit
Sahir ma‘kûlesi sözler bulur ‘acîb ü garîb G/25-5

(Sâbit sendeki bu harareтли tabiat nedir? Sözlerin acaip ve garip sihir özelliğindedir.)

Bu konuda şairin diğer beyitleri aşağıdaki şekildedir:

Müdâm teşne-i sahbâ-yı hâhişüz Sâbit
Bizi harârâte uğratdı bu cüzâm-ı tama‘ G/188-7

Sâbitâ tüylerüm ürperdi temimde yîr yîr
Gice seyrümde o meh-pâre komış tâze sakal G/228-5

Vecdî'nin konuyla ilgili beyiti ise ondaki neşvenin değiştirici, dönüştürücü etkisini belirtmeye yöneliktir. Neşve sözlükte neşe, keyif, hafif sarhoşluk manalarına gelmektedir. Şairin sahip olduğu bu hal, beyitte ifade edildiğine göre üzüntüyü sürura, suyu şaraba dönüştürebilecek güçtedir. Neşve kelimesinin hafif sarhoşluk anlamı ile şarâb kelimesinin divan şiirinde ruh coşkunluğu için bir araç olarak görülmesi bir bütün olarak düşünöldüğünde Vecdî, bir anlamda kendindeki potansiyeli ifade etmektedir. İşte bu beyitiyle Vecdî'nin, aşk temelinde oluşan bu potansiyel coşku ve enerjisinin etki gücünü belirttiğı söylenebilir.

Aşk ile virdi Vecdîye zevk u sürûr giryesi
Dilde bu neşve var iken âb dahi şarâb olur G/19-5

(Gözyaşı Vecdî'ye aşkla zevk ve sürûr verdi, gönölde bu sevinç varken su dahi şarâb olur.)

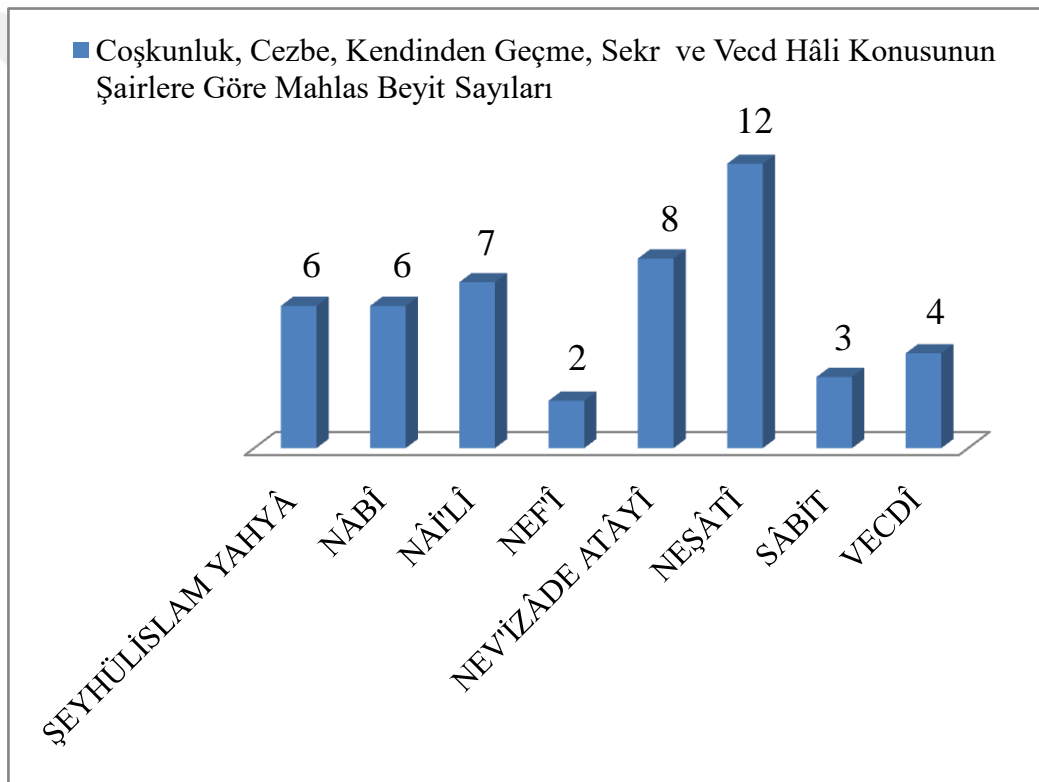
Vecdî'den aldığımız aşağıdaki beyitler de bu konuya ışık tutar mahiyette

olduğu söylenebilir:

Bu feyz ile sözün sihr eylemek müşkil değil Vecdî
Husûsa tab-1 çâlâkûn ide imdâd kâbildür G/8-7

Dil-i Vecdîye mey sun sâkîyâ tâ nükte-senc olsun
Nedür ser-beste sırr-ı mübhem ü ilhâm göstereşün G/46-5

Cüş itdi hevâ-yı hat ile bahr-i tabî'at
Vecdî yine bir dürr-i semînüm yüze çıkdı G/70-5

Grafik 11. Coşkunluk, Cezbe, Kendinden Geçme, Sekr ve Vecd Hâli Konusunun Şairlere Göre Mahlas Beyit Sayıları

2.12. SEVİNÇ VE MUTLULUK

Mahlas beyitlerinde şairlerin ustalıklı ve heyecanlı ifade ettikleri duygularının önemli bir kısmı da sevinç ve mutlulukla ilgili olan beyitlerdir. Bu duygunun temelinde ise sevgiliye kavuşma coşkunluğu, sevgiliden gelen iltifat, elemeleri küçük güzelliklerle bastırma çabası, Allah'ın nimetlerine ve tecellilerine

karşı şükür, sıkıntılarla mutlu olabilme gayreti, yaratılış olarak şen bir fitrata sahip olma, dostlarla birlikte olma, söz ve şiirlerinin dış dünyaya müspet manada etkisi gibi sebepler sayılabilir.

Bu noktada Şeyhülislâm Yahyâ'nın beyitlerinde dikkatimizi çeken husus, bu duygunun sevgiliden gelen iltifat, kavuşmanın şairin iç dünyasındaki yapıcı etkisi, büyük elemeleri unutma çabası çerçevesinde işlenmiş olmasıdır. Mesela aşağıdaki beyit, kavuşmanın şairi ne denli bir sevince sevk ettiğini anlatan güzel bir örnektir. Burada Yahyâ bize, sevgiliye kavuşmadan önceki ve sevgiliye kavuştuktan sonraki halini anlatır. Sevgili ile birliktelik öncesi halini hicran akşamları şeklinde tasvir eden şair, kavuşma ile yaşadığı müspet değişimin onu yüksek bir sevince ulaştırdığından bahseder. Öyle ki bu mutluluk süreklilik arz etmekte ve şairin her gününü şenlendirmektedir. Nitekim Yahyâ yaşadığı bu yüksek sevinci, divan şiirinde bayram ve sevinç ile özdeşleşmiş nevrüz gününe benzeterek ne denli bir mutluluk hissettiğini ifade etmektedir.

Yahyâ'yı şeb-i hicr ile bir rûz-ı visâlün
Bir hâlete irmiş ki ânun her günü nev-rûz G/142-5

(Yahyâ öyle bir hale girdi ki, onun için ayrılık gecesi ve kavuşma gündüzü birdir, onun her günü nevrüzdür.)

Yahyâ'nın bu duygusunu yansıttığı diğer beyitler ise şu şekildedir:

Yâr Yahyâ'ya dimiş vakt-i gül ü bülbüldür
Subh-dem 'azm idelüm gülşene bir sen bir ben G/265-5

Lâleyi bâğda gördük de açılduk Yahyâ
Bir kadeh meyle unutduk bu kadar âlâmı G/427-5

Nâbî'nin sevinç ve mutluluk hislerini en bariz şekilde gördüğümüz beyit ise aşağıdaki beyittir. Nâbî burada sevinç, şükür, memnuniyet, yalvarış ve endişe duygularını birarada bizlere sergiler. Temiz bir gönle sahip olduğu için derin bir mutluluk içinde olan şair, bu temiz gönül dünyasını bahsettiği için Allah'a karşı şükür ve memnuniyet duyguları içerisindedir. Bununla birlikte Allah'ın ihsanı olarak

gördüğü, gönlünün sıkıntılar içinde yorulmaması, yıpranmaması ve safiyetini yitirmemesi hususunda niyazda bulunarak, nimet ve ihsanın devam ve muhafazasını talep eder. Böylelikle iç huzurunun devamı konusunda tukulu isteğini de yansıtmış olur.

Nâbî'ye çün itdün dil-i pâkîzeter ihsân
Ser-pençe-i mihnetde zebûn eyleme yâ Rab G/14-7

(Yâ Rabbi sen Nâbî'ye temiz bir gönül ihsan ettin, sıkıntılara karşı zayıf eyleme, güçlü kıl.)

Nâ'îl'nin beyitlerinde bu konu, sevgili ile mutluluk, şen bir yapıya sahip olma, sıkıntılarla beraber mutlu yaşama biçiminde işlenmiştir. Sevinç ve mutluluk hususunda Nâ'îl'nin aşağıdaki beyitine dikkat çekmek istiyoruz. Burada şair mutlulukla ilgili hayat felsefesini ifade etmektedir. Beyitten anladığımıza göre Nâ'îl, mutluluğu maddi ve dünyevi şeylerde aramamaktadır. Dünyada maddesel unsurlarla mutluluğun elde edilemeyeceğinin farkındalığı içerisinde olan şair, hayatın gerçekleri ve sıkıntıları ile mutlu olma çabasıdadır. Bu noktada mutlu bir hayat için; idealist ve popülist bir nazardan çok, realist bir hareket tarzını benimsemiş görünmektedir.

Ne sifâl isteriz ne sâgar-ı Cem
Nâ'îl biz ki neşvedâr-ı gamız G/140-8

(Ne çanak çömlek isteriz ne de neşe meclisinin kadehini isteriz, Nâ'îl biz gam ile mutlu oluruz.)

Nâ'îl'nin konuya ışık tutan diğer beyitleri ise aşağıdaki şekildedir:

Kızarıp bâdeden ol çeşm-i siyeh Nâ'îlyâ
Görünür câme-i surh ile gazab-nâk bana G/4-6

Garîb şuh iledir Nâ'îl mu'âmelemiz
Nigâh-ı hasrete pâdâş-ı iştiyâk ister G/91-5

Geceden gündüzü fark eylemeziz Nâ'ilyâ
Mâhrûlarla safâ-yı şeb-i mehtâbdaysız G/141-5

Ne nakş-i bü'l-aceb giryânıyız ey Nâ'ilî bilse
Olur garkâb-ı haclet dâde-i Ya'kûb şerminden G/277-5

Firkat-ı sad-sâleye olur telâfi Nâ'ilî
Çeşmi gâhî bir nigâh-ı dilnevâz eyler bize G/335-5

Nef'î'de sevinç ve mutluluk, bu hislerle övünme tarzındadır. Şair, içinde hissettiği neşe ve mutluluğu aynı zamanda bir ilham kaynağı olarak görmektedir. Gönlünün derinliklerinde hissettiği sevinç ve heyecanın, hem şiirlere hem de hayatın kendisine etkili bir dokunuş yaptığını düşünmektedir. Bu anlamda aşağıdaki beyit Nef'î'nin bu halini anlatan güzel bir mahlas beyittir. Ona göre bütün unsurlarıyla gönlündeki etkili neşe ve mutluluk aleme ve varlığa bir dinamizm katacak kudrettedir.

Müzeyyen reng ü bûy ile dil-i Nef'î gibi gülsen
Meğer ol cân-ı âlem gâhî geşt-i gülsitân eyler G/33-6

(Koku ve renk ile süslü Nef'î'nin gönlü gibi gülsen, meğer o alem canı
bazen gülistandan geçer.)

Nef'î'nin bu duygusunu yansıttığı diğer mahlas beyitler ise şu şekildedir:

Nef'îm kimse benim gibi şetaret edemez
Hiç bir kimse dahi derd-i nihânım çekemez G/(58-1)-7

Verdi Nef'îyine bu nazm ile dünyâyâ neşât
Sanki bir câm ile germ eyledi bin encümeni G/127-5

Nev'îzâde 'Atâyî'de sevinç ve mutluluk daha çok sevgili ve aşk bağlamında yaşanır. Sevgilinin ay yüzü şairin mutluluk kaynağı olduğu gibi, vuslat ve birliktelik 'Atâyî'deki sevincin ana sebeplerindedir. Bununla birlikte aşağıdaki beyit şairin

ruhunda hissettiği sevincin farklı bir ifadesidir. Beyitte de vurgulandığı üzere Nev'îzâde'Atâyî'deki sevincin temel sebebi meyhanede bulunmasıdır. Mekansal söyleyişin arka planında meyhane bir çok mana boyutunu da ifade etmektedir. Harabeler, viraneler anlamındaki harabat kelimesiyle de eş anlamlı olarak kullanılan meyhane sözcüğü, sevgilinin kırmızı şarabı andıran dudaklarını sembolize eder. Meyhane aynı zamanda divan şairini mest edici bir özellik taşır. Şairi dert ve sıkıntılarından kurtaran rahatlatıcı bir sığınma yeri gibidir. İşte aşağıdaki beyitte 'Atâyî, gönlünün nitelikli vemüspet bir hal alışını meyhane mazmunu ile anlatmaktadır. Ruhen yaşadığı terakkiyi ve kalben hissettiği sevinci bu doğrultuda ifade etmiş bulunmaktadır.

Sadr-ı mey-hânede 'Atâyî bugün
Şâh-ı 'âlî-cenâbdur gönlüm G/165-5

('Atâyî gönlüm bugün meyhanenin bağrında yüce bir padişaktır.)

Şairin sevinç ve mutluluk duygularını yansıttığı diğer mahlas beyitleri ise şu şekildedir:

Ârzû-yı mihr-i rûyunla 'Atâyî her gice
Subh olunca matla'ü'l-envâra bakup eğlenür G/29-5

Peyâm-ı vasl ile dem-beste iken açılır gönlüm
'Atâyî eylemez mi gonca bâd-ı subh-demden haz G/117-5

Ey 'Atâyî muttasıl gelmekde câna derd ü gam
Hânemüzden hiç yârân-ı safâ eksük değül G/136-5

Neşâtî'nin mahlas beyitlerinde gördüğümüz sevinç ve mutluluk aleme sirayet eden bir özelliktedir. Sözlerini bu doğrultuda donanımlı görerek övme, diğer dikkat çeken bir husustur. Üzerinde biraz durmak istediğimiz mahlas beyit ise muhabbet konusunda kendisine ders verdiği aşağıdaki beyittir. Bu beyitte Neşâtî mesrur olmanın yolunun muhabbetteki sırları yakalamaktan geçtiğini vurgulamaktadır. Aşk ve muhabbetin gönle kazandırdığı muntazam cemal ve kemal

ivmesi, mutluluğun kaynağıdır. Ancak bu usülle gamlar ve sıkıntılar dağılır. Kalp ve ruh ferahlar. İşte şair bu beyitte bir anlamda mutluluğu elde etme yolunu kendine ders vermektedir.

Yek-rengî-i mahabbeti gör kim Neşâtîyâ
Aşık ki sitemle pür gam iken yine şâd olur G/31-5

(Ey Neşâtî muhabbetteki tek rengi gör ki, aşık sitemle çok gamlı iken yine mutlu olur.)

Neşâtî'nin konuyla ilgili diğer beyitleri ise şunlardır:

Her sözün olmuş Neşâtî lezzet-i ma'nâyile
Maye-bahş-ı şevk-i dil halet-fezâ-yı zevk-i cân G/94-5

Bülbül-i tab'-ı Neşâtî n'ola olsa pür-şevk
İrdi hengam-ı safâ fasl-ı bahâr oldu yine G/105-5

Safâ-bahş oldu her kûşe yine tab'-ı Neşâtîveş
Zihî ser-sebzî-i 'âlem hoşâ eyyam-ı pirûzî G/126-5

Sâbit'in konuyla ilgili dikkatimizi çeken önemli bir beyiti ise aşağıdaki şekildedir. Burada şair gönlüne yardım ve feyiz gelmesi sebebiyle bir mutluluk yaşamaktadır. Tasavvufî öğeler barındıran bu beyitte şairi sevindiren nokta, feyiz ve yardımın kendi üzerinde tecellilerini hissetmesidir. Dolayısıyla Sâbit, bu hissiyatla kendine müjde vererek sevinç yaşamaktadır. Sâbit mazhar olduğu bu feyiz ve yardımı, tevhid akidesinin şuuru içerisinde değerlendirmektedir. Ayrıca sevince ulvi bir boyut kazandıran özellik ise şairin mazhar olduğu tecellilerin dini ve tasavvufi bir kaynağa sahip olmasıdır.

Müjde Sâbit sâkî-i tevfiik toldurdu yine
Meclis-i tevhîdde câm-ı dile cüllâb-ı feyz G/178-5

(Sâbit müjde olsun ki tevhit meclisinde gönül kadehine feyiz gülsuyunu

sâkî yardımıyla yine doldurdu.)

Sâbit'in konuyla ilgili diğer beyitleri ise şunlardır:

Sâbit ne çâre kısmet-i rûz-ı ezel budur
Gülşenbana vü gûşe-i beytü'l-hazen sana G/7-5

Sâbitâ nâdire bulmakda muvaffaksın sen
Mâye-i feyz olamaz şâ'ire tevfik gibi G/337-9

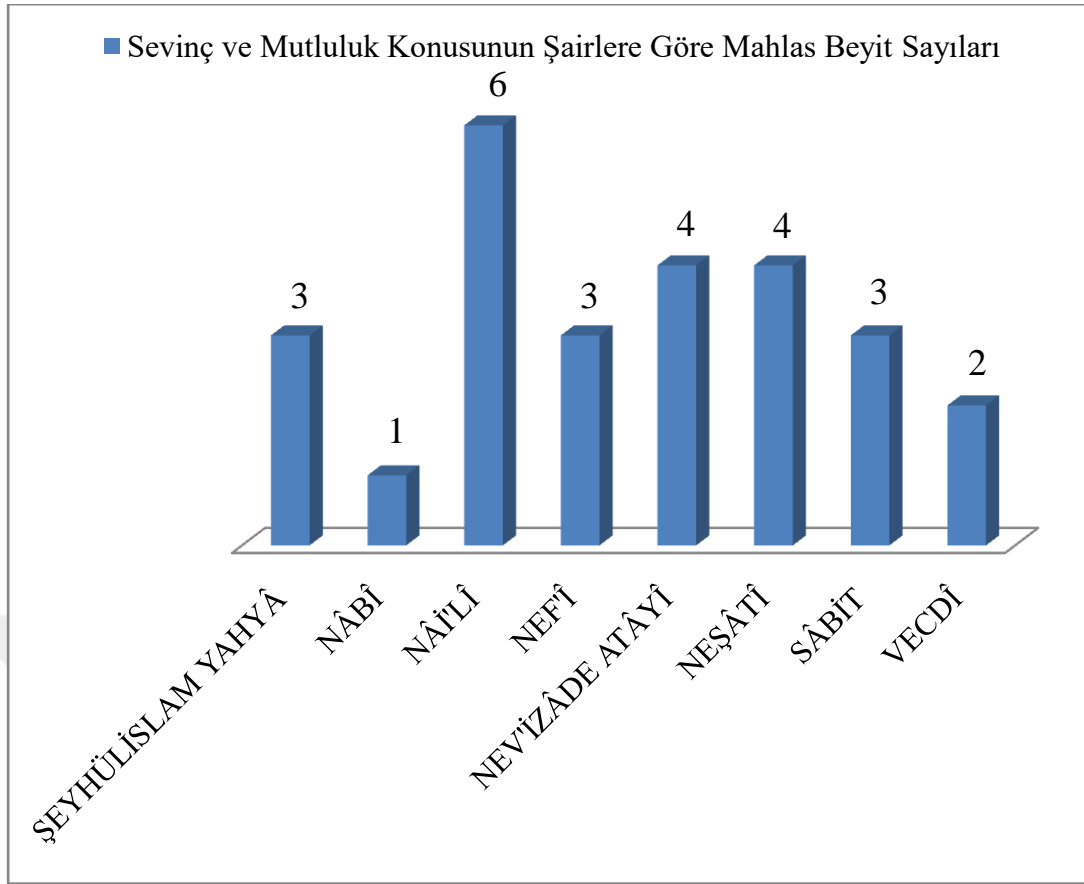
Vecdî'den aldığımız iki mahlas beyitte ise tam manasıyla gönlün neşe ve heyecan duyguları yansıtılır. Özellikle aşağıdaki ilk beyitte, aşkın şairi nasıl bir sürur ve heyecana ulaştırdığı anlatılır. Öyle ki beyitin her tarafına, Vecdî'nin ruhunda hissettiği keyif ve sevinç yayılmış gibidir. Ayrıca şairin içinde kaynayan bu sevinç maddedeki manayı değiştirecek, dönüşüm yaptıracak bir etki gücüne de sahiptir. "Dilde bu neşe var iken âb dahi şarâb olur" mısrası ile Vecdî, bunu belîğ bir tarzda ifade etmiştir.

Yine aşağıdaki ikinci mahlasbeyitte, gam ve sıkıntıları sonlandırma isteği göze çarpmaktadır. Tenasüple kullanılan gülşen, nev-bahar, şarâb kelimeleri şairin tam olarak bir mutluluk arayışını yansıtır. Bununla birlikte elem ve sıkıntının biteceği tasavvuru ise Vecdî'nin ruhunda olumlu bir etki oluşturmuş görünmektedir. Zira elem bitmesi de bir mutluluk kaynağıdır.

‘Aşk ile virdi Vecdîye zevk u sürûr giryesi
Dilde bu neşe ve var iken âb dahi şarâb olur G/19-5

(Gözyaşı Vecdî'ye aşkla zevk ve sürûr verdi, gönülde bu sevinç varken su dahi şarâb olur.)

Yeter mukîmî-i gam nev-bahârdur min-bâd
Kenâr-ı gülşen ü Vecdî vü cüst u cû-yı şarâb G/3-5

Grafik 12. Sevinç ve Mutluluk Konusunun Şairlere Göre Mahlas Beyit Sayıları

2.13. GAM, DERT, KEDER, HASTALIK VE ÇARESİZLİK HÂLİ

Divan şiirinde aşığın en çok yaşadığı duygulardan biri de gamdır. Gerek sevgiliden gerekse dünyadan, felekten, zamandan dolayı çekilen bu gam, aşığı türlü sıkıntılara giriftar eder. Bununla beraber gam, aşığı pişiren ve olgunlaştıran bir işleve sahiptir. Bu sebeple gam ile aşık içli dışlı bir vaziyettedir. Gamın olumlu bir tarafı da sonunda vuslatın gerçekleşeceğidir. Gamın son bulacağı ve vuslatın olacağı ümidi aşığı zinde tutan bir etkendir.

Gam, keder halinin esiri olan aşığın sonuç olarak yaşadığı önemli hallerden biri de çaresizliktir. Aşığın yaşadığı hüznün ve keder bazen de onu çaresizlik ve tükenmişlik duygularını yaşamasına sevk eder.

Bu çerçevede incelediğimiz mahlas beyitlerinde gam, yoğun yaşadıkları duygu ve hallerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Tezimize konu olan sekizşairde de sıklıkla gördüğümüz bu konu, yukarıda bahsettiğimiz arka plan bağlamında düşünülebilir.

Şeyhülislâm Yahyâ'nın beyitlerinde yaşanan gam genellikle sevgili bağlamındadır. Aşkın şairi düşürdüğü dert ve keder, ayrılığın bu manada yaptığı etki, sevgili ile karşılaşınca yaşanan çaresizlik hali yine bu manada ele alınan bazı alt konulardandır. Mesela aşağıdaki beyitte gam kılıca benzetilmiş ve Yahyâ'ya verdiği ıstırap anlatılmıştır. Öyle ki bu gam kılıcının bu yaralarıyla sine parça parça olmuş vaziyettedir. Şair bu kadar şiddetli darbelerle yaralanan sinesinden dışarıya, gönlünün en derin yerlerindeki dertlerin bile ortaya çıkacağını etkili bir biçimde anlatmaktadır.

Korkarım derd-i derûnum ide bir yerden zuhûr
Tîg-i gamla sîne Yahyâ çâk çâk olmaktadır G/58-5

(Yahyâ gam okuyla sinem iyice çatlamıştır, korkarım ki içimdeki dert bir yerden açığa çıkacaktır.)

Şeyhülislâm Yahyâ'nın konuyla ilgili diğer beyitleri ise şu şekildedir:

Çün hükm-i kazâdur bu cefâlar bu belâlar
Yahyâ'ya düşen cân ile teslîm ü rızâdur G/78-5

Bir ‘aceb vâdîye saldı ‘aşk-ı bî-pervâ beni
Âna ankâ-yı hayâl uğrarsa Yahyâ per döker G/91-5

Yahyâ'yı agladursa eger yâr gam degül
Müşkil budur ki düşmen-i nâ-dânı güldürür G/95-5

Gözin açar dem-i teslîmde bîmâr olan Yahyâ
Makâm-ı kurb-ı Hak'da kendüye bî-çâre yer gözler G/121-7

Hamîde kâmetüme bir bakar yok ey Yahyâ
Felek beni şu hilâl itdi kim seher görünür G/126-5

Ham itdünüzdi kâmet-i Yahyâ'yı yâ gibi
Lâyık mı tîrveş anı yâbâna atmanız G/143-5

Hazer it seng-i cefâsından o şûhun dirdün
‘Âkibet geldi benüm başuma Yahyâ didüğün G/194-5

Cefâ taşıyla yıkmışdun dil-i Yahyâ'yı sultânım
Dahî âbâd olunmaz mı ‘aceb vîrâne-i ‘aşkun G/207-5

Ser-girân eyledi Yahyâ'yı humâr-ı firkat
Sâkîyâ subh gelüp sâgarı sun iç degül G/233-5

Dil-dâr eleme hicr gamı ta ne-i ağyâr
Yahyâ bu kadar derde ne dermân iderin ben G/256-5

Pençesin meydân-ı istignâda kimse burmadı
Kuvvet-i bâzû-yı aşkun itdi Yahyâ'yı zebûn G/263-5

Hicâb-ı vuslat-ı yâr anladum vücûdumı Yahyâ
Ne hâlet idecegüm bilmem ol hicâba düşelden G/283-5

Gözine girsen adûnun nola ey Yahyâ bugün
Sen de râh-ı ‘aşkda pâ-mâl olan bir gerdsin G/290-5

Sözleri Yahyâ'nun olmazdı bu resme sûznâk
Nâr-ı hicrân ile yanmış dilde dâğı olmasa G/320-5

Gözine teng ü târ oldu cihân yıllardur ey Yahyâ
Gözün aydın dise ‘âlem meh-i tâbânımız gelse G/348-5

Hele Yahyâ beni eylerdi gam u gussa helâk
O tabîb-i dil ü cân bakmasa bîmârlara G/376-5

Halâs olmak ne mümkün ‘aşk elinden neylesün Yahyâ
Gönül vardukça meyyâl oldu dil-ber dil-firîb oldu G/393-5

Heybet-i ‘aşk urdı Yahyâ ağzına mühr-i sükût

Yâr bildi hâlini takrîre hâcet kalmadı G/398-5

Yahyâ'da reh-i 'aşkun bârına tahammül yok
Ser-menzile irişdür ey kudreti çok Bârî G/413-5

Nâr-ı mihnet yaksa da kalmaz hazîz-i hâkda
Bâd-ı himmetle çıkar eflâke Yahyâ'nun küli G/419-5

Girihler oldı peydâ rişte-i cânında Yahyâ'nun
Görince tâb-ı tebden muztarîb ol necm-i rahşâmı G/428-5

Yahyâ'ya eylersin cefâ feryâdın anlarsın hevâ
Sâkî mey-i engûr ile mestâne mi sandun beni G/437-5

Nâbî'nin beyitlerinde dert ve gamla iç içe bir hayat, ıstırabını ifade edememe çaresizliği gibi hususlar aşk etrafında işlenir. Feleklere yükselen bir ah Nâbî'nin mısralarında etkili biçimde hissedilir. Bununla beraber Nâbî'deki hüznün ve kederin önemli etkenlerinden biri de dini duygulardır. Allah ve peygamber hasreti çerçevesinde beyitlerde geçen gam ve keder hisleri, Nâbî'nin öne çıkan özelliklerindedir. Nâbî'den aldığımız aşağıdaki mahlas beyit ise, onun hayattaki sıkıntı ve sevince bakış açısını yansıtmaya bakımından önemlidir. Burada şair realist bir bakış açısıyla hayattaki zevk ve hicranı, azadlık ve giriftârlığı bütün halde ele almaktadır. Ayrılık ve hüznün olmadığı, hayatın her alanına yayılmış bir zevkin mümkün olamayacağını ifade etmektedir. Bu beyitle hayattaki mutluluk felsefesini de yansıtan şair, rahatlık ve huzuru sıkıntıların içinde görmektedir. Gam ve hüznün olmadığı yerde mutluluğun da mümkün ve vaki olamayacağını söylemektedir.

Bî-hicr zevk-i vâsi' ne ma'lûm Nâbîyâ
Âzâdelik safâsı giriftârlıkdadur G/135-8

(Hicransız geniş bir zevk mümkün değildir ey Nâbî, kurtuluşun safası derdi yaşamak zorunda olmaktadır.)

Konuyla ilgili Nâbî'nin diğer betyitleri şu şekildedir:

Ümmîd odur ki koymayalar pây-mâl-i ye's
Nâbî-i zârı feyz-i meded-kâr-ı evliyâ G/2-9

Oldun ey hâme-i Nâbî çokdan hâmûş
Bilmem ey zemzeme-pîrây-ı tarab n'oldı sana G/5-5

Tâbe-gerden ğarka-i eşk oldı tâb-ı hicr ile
Nâbî'yi hem-hâlet-i rûz-ı hisâb itdün bu şeb G/15-7

Yokdur ey Nâbî beyân eylemeğe bende şu'ûr
Iztrâb-ı dil-i zârum şeb-i hicrândan sor G/144-7

Nâbî sarây-ı sinede mihmân-ı derd ü gam
Dâğumla birbirine teklif-i nân ider G/227-5

Perveriş-yâb olduğıçün dûdmân-ı 'aşkda
Âh-ı Nâbî yirde kalmaz zînet-i eflâk olur G/228-5

Nâbî virürse vasl virür neş'e-i şu'ûr
Telh-âbe-i firâkla bî-hûşlardanuz G/332-5

Yâ Resûlallâh nigâh-ı şefkatün her halde
Eyle Nâbî-i hazîn üzre nigezbân el-vedâ' G/374-12

Nâbîyâ sâki-i cerh eyledi kâm-ı dili telh
Bir zaman gerçi ki leb-ber-leb-i peymâne idük G/447-5

Ey gam yine mi hâtır-ı Nâbî'de bulundun
Kâfir yine sen kişver-i islâma mı düşdün G/451-5

Ol şuh yine itdi sitemgerlige âğâz
Allah ola ey Nâbî-i bî-çâre mu'înün G/456-7

Gam zûr ile çeker götürür Nâbîyâ beni
Dergâh-ı pîr-i deyri penâh itmeyem disem G/519-7

İşte geldi Nâbî-i dil-haste hâk-i pâyuna
Eyle zahm-ı cürmine lutfunla merhem e's-selâm G/537-7

Hâlüm harâb 'akibetü'l-emr Nâbîyâ
Olmazsa lutf hazret-i Rabbü'l-en'âm'dan G/617-9

Nâ'ilî'nin mahlas beyitlerinde de gam ve çaresizlik hali etkili bir söyleyiş bürünür. Çoğu beyitte sevgiliye hasretten çekilen gam, Nâ'ilî'nin kuvvetli söyleyişle daha hisse dokunur bir hüviyete bürünmüştür. Mesela aşağıdaki beyitte dertli gönül halinin tasviri ve bu halin çaresi anlatılmaktadır. Sevgilinin gamı ile çaresiz bir halde bulunan aşık, rahatlık ve ferahlığı yine aşıkta görmektedir. Nâ'ilî'ye göre bu beyitte aşk, çift kutuplu olarak hem gam ve çaresizliğin sebebi, hem de dertli gönlün huzurunun vesilesidir. Aşkın ayrılık boyutuyla gam çekerken, vuslat boyutuyla rahatlığı tasavvur etmektedir.

Nâ'ilî haste-i bitâb-ı gam-ı cânânız
'Aşkdır mâye-i rahat dil-i pür-derdimize G/354-5

(Nâ'ilî biz cananın gamı ile bitkin düşmüş hastayız, çok dertli gönlümüzün rahat mayası aşktır.)

Nâ'ilî'nin gam, keder ve çaresizlik duygularını yansıttığı diğer beyitleri ise şunlardır:

Nâ'ilî dağım bu hasretten ki âhım gösterir
Reng-i hâkisterde pâ-ber-câ bu gerdûnu bana G/5-5

Bir âh görür kârını ey Nâ'ilî-i zar
Ferhâda hırâş-ı dil olan hârelerin hep G/15-5

Cefâ-yı dehre olan Nâ'ilîgibi mu'tâd
Olur telâfi-i baht-ı siyândan nevmîd G/33-5

Bir âşinâ nigâhına değmez mi dostum
Kuyunda Nâ'ilî nice demdir garîbdır G/39-5

Mahşerde Nâ'ilî-veş pür-bâr-ı cürm-i 'aşk ol
Dâdâr-ı hasra kendin mizân-harâb göster G/65-10

Leb-teşnegân-ı dâğ-ı gamın Nâ'ilî gibi
Elmâs-rîz-i zâyika-i merhem oldular G/79-5

Nâ'ilî-veş bizi de ağladan ey meh şeb ü rûz
Hasret-i gerden ü efsûs-ı girîbânındır G/89-7

Piyâle tutmağa yok elde Nâ'ilî kudret
Elimde ra'şe derûnumda ıztırâbım var G/104-5

Ey Nâ'ilî mülâyemet eylerse rüzgâr
Emvâc-ı selsebil ola tûfân-ı bahtımız G/144-7

Nâ'ilî bir kâhdan da bî-vücûd olsak yine
Bâr-ı cürm-i 'aşk ile mîzân-harâb-ı mahşeriz G/161-5

Bulun imdadına ey dîde sen de Nâ'ilînin kim
Cerâhat dâmen-i zahm-ı dil ü cânım devşirmiş G/184-7

Ne söylesin görün ol şuhu Nâ'ilî uşşâk
Değer mi âhdan el ruhsat-ı niyâz olıcak G/193-5

Nâ'ilî-veş n'ola ahvâli perişan olsa
Nakş-ı hüsnün görüp âşufte-nihâd oldu gönül G/232-5

Nâ'îlî-veş olmasan âb-1 hayât-1 gussa nûş
Zinde-i câvid olurdun mürde olmazdın gönül G/233-5

Mihrinden alıp Nâ'îlîyâ dîdelerim feyz
Yakuta döner her biri hûn-1 ciğerimden G/248-5

Tesiri yürekler deler ey Nâ'îlî-i zâr
Nâyın ki çıkar zezeme şuralılarından G/266-5

Hep bildiğin unuttu gönül tıflı Nâ'îlî
Düşmüş mu'allim-i galat-âmûza neylesin G/273-5

Nâ'îlî leb-teşnedir bir câma dil kim haşre dek
Kendiyi akl-1 höd-ârâ gibi mebhût eylesin G/283-5

Biz Nâ'îlîyâ dest-güşâ-yı gam-1 yârız
Yok nakd-1 safâ dest-i sâhilimizde G/324-5

Biz Nâ'îlî garîb-i derdiz ki bir serer
Gam yâr-1 pür-terahhum-1 dîrînedir bize G/326-5

Bize cevr-i felek ey Nâ'îlî gurbet diyârında
Adûler şâdkâm olsun ki ahababı unutturdu G/364-7

Nef'î'de gam ve çaresizlik genel bir söyleyiş içerisindedir. Gamin şairi düşürdüğü hazin durum, feleğin maruz bıraktığı sıkıntı halî Nef'î'nin mahlas beyitlerinde öne çıkan hususlardır. Bu konuda aşağıda aldığımız beyitte Nef'î, derdinin büyüklüğünü ifade etmektedir. Maruz kaldığı derdi kendi terazisi ile tartan şair, böylesine büyük bir derdi insanın taşıyamayacağı fikrindedir. Bu hükümle Nef'î, çektiği derde karşı gösterdiği tahammülün insanüstü bir özellikte olduğunun da altını çizmektedir.

Çektiğim derde tahammül eylemez insân hele
Tut ki Nef'îgibi ne insân ne merdüm-zâdeyim G/85-5

(Çektiğim derde hiçbir insan tahammül edemez, Nef'î ki sen insanüstü bir tahammüle sahipsin.)

Nef'î'nin konuyla ilgili diğer beyitleri ise aşağıdaki şekildedir:

Acep mi Nef'îyâ bârân-ı eskim dinmese bir dem
Ne yerdeyim ne gökde bâd-ı aşk ile sehâb âsâ G/(7-1)-5

Şu'â-i mihri dil âyînesine ey Nef'î
Dilselden oldu muhassal bu ıztırâb sana G/(7-2)-5

Hâl pek müşkil eğer etmezise ey Nef'î
Himmet-i Âsaf-ı sâhib-dil-i agâh meded G/28-6

Nef'îm kimse benim gibi şetaret edemez
Hiçbir kimse dahi derd-i nihânım çekemez G/(58-1)-7

Muhassal böyle bir gün görmeden ölürsem ey Nef'î
Felek ben Ölmeden hâk ile yeksan olduğun görsem G/80-7

Nef'îgibi ben yara çekip yâre görünmem
Bin var ola hicrânın ile sînede dağım G/82-5

Nev'îzâde 'Atâyî'nin beyitlerinde ise gam ve çaresizlik genelde aşk ve sevgili bağlamında olup, daha sade bir söyleyişe sahiptir. Gönünde yaşadığı dert ve sıkıntıyı içtenlikle ifade ettiği mahlas beyitlerinde 'Atâyî'nin aşktaki tutkusunu görmek de mümkündür. Bununla beraber aşağıdaki beyit ise gam ve dostlarla safanın birlikte yaşandığı dile getirilmektedir. Tecrübe edilmiş bir durum olarak gördüğümüz gam ve safanın her zaman birlikte gelmesi, 'Atâyî'de varlık anlamında sürekli var olan bir durumdur.

Ey 'Atâyî muttasıl gelmekde câna derd ü gam
Hânemüzden hiç yârân-ı safâ eksük değül G/136-5

(Ey ‘Atâyî! Cana dert ve gam birlikte gelmektedir, evimizden sevgili safası hiç eksik olmamaktadır.)

Nev‘îzâde‘Atâyî'nin konuyla ilgili diğer beyitleri şu şekildedir:

Beslemişken nice bin hûn-ı ciger ile ânı
Gör neler itdi ‘Atâyî dil-i meyyâl bana G/5-5

Felek sâkîsi hoş geldün diyü câm-ı belâ sundı
‘Atâyî bezm-i dünyâya gelince bu dil-i rüsvâ G/6-5

Sığmaya deftere ‘Atâyî eğer
Eylesem derdümü hisâb u kitâb G/12-5

Derd-i ‘aşk ile ‘Atâyî şöyle oldun hasta-dil
Hep tagitduk kendümüz zülf-i perîşânun görüp G/13-5

Neylesünler ‘arz-ı hâle kimsede tâkat mı var
La‘lüne ‘âlem ‘Atâyî gibi cânâ teşne-leb G/14-5

Ey ‘Atâyî geçemem câm-ı leb-i dil-berden
Bâde-i mihnet ile gerçi ki oldum evkâr G/47-5

Ey ‘Atâyî yine derd-i serümüz olmuşdur
Niçe kez çekdün egerçi mey-i nâb ile humâr G/50-5

Derd ü gam ile sohbet-i hâs eyle ‘Atâyî
Bî-gâne koma hâneye mihmâne cefâdur G/51-5

Seyr iderken yine bir hûba düşürdi gönülin
Kûçe-i gamda ‘Atâyî tolaşup ânı arar G/84-5

Şûrîdekül itdün gice kûyında ‘Atâyî

Mestâne düşüp yohsa dil-i zâra mi uydun G/134-5

Kalb-i vîrân-ı ‘Atâyî-veş gubâr eksük degül
Pür-keder bir kasr-ı bî-bünyâda geldün ey gönül G/137-5

Bî-günâh id ‘Atâyî kulunı redd itdün
Kimlerün hem-demisin şimdi benüm sultânım G/146-5

Bu yolda ‘Atâyî gibi kendin yâd kıldı
Üftâde-i hâk-i der-i dil-dâr idi gönlüm G/149-5

Kandan tuyardı dâg-ı derûnı ‘Atâyî yâr
Açılmasaydı sine-i sad-çâkümüz bizüm G/160-5

Şu‘le-i âh ile ‘Atâyî hemân
Bir tutuşmuş ocağdur gönlüm G/164-5

Bezm-i ‘âlemde ‘Atâyî gibi hergiz çâre yok
Mest-i câm-ı ‘aşk olan yıllarla handân olmaga G/200-5

Gelmez hatunla bana ‘Atâyî-sıfât ferâg
Âşufte-hâl-i zülf-i perîşânunam dahî G/233-5

Nola yaş dökse ‘Atâyî gibi hicründe gözüm
Nâr-ı sûzân-ı firâkun kurudur kânumuzı G/234-5

Firâk-ı gül-‘izârumda beni seyr eyeyen dirler
Kafes gerdünedür gûyâ ‘Atâyî bülbül-i zârı G/247-5

Neşâtî’de gam ve çaresizlik içli bir söyleyişe sahiptir. Şair, gönlünün derinliklerinden gelen ahı mahlas beyitlerine ustalıkla yansıtmıştır. Aşk karşısında çekilen derde giriftarlık serüveninde yaşadıklarını anlatarak kendini emsal ve mikyas gösterme, Neşâtî’nin beyitlerinde ustalıkla gördüğümüz bir durumdur. Bu konuda Neşâtî’den aldığımız aşağıdaki beyit onun, hayatın sıkıntılı ve çileli yönünü

yaşamadaki hususiyetini yansıtır. Keder yönüyle hayatın bütün inceliklerini yaşadığını belirten Neşâtî, bu konuda kadere dolaylı bir sitem de göstermektedir. Neşâtî'ye göre zaman, kendisine dertten başka bir şey sunmamıştır. Ayrıca bu durum divan şiirinin genel felsefesi içinde aşık için hem bir tecrübe kazanımı ve kemalat vesilesi, hem bedbin ve karamsar bir nazarın sebebi, hem de kadere ve feleğe sitemin argümanları olarak değerlendirilebilir. İşte aşağıdaki mahlas beyitte Neşâtî'yi bu noktalardan yorumlamak da mümkündür.

Neşâtîyâ keder-i keşf-i râzdan gayrı
Akan bu dîde-i terden demün nesin gördük G/76-5

(Ey Neşâtî! Bu gözden akan terden, keder yolunu keşfetmekten başka kaderde ne gördük?)

Neşâtî'nin konuyla ilgili diğer mahlas beyitleri aşağıdaki şekildedir:

Neşâtîveş ki sad aşub ile hatır perîşândur
Bu şûr u fitneye bâ'is o kafir maceradır hep G/8-5

Dil-sûz nalelerle Neşâtî gibi yine
Bülbül cihâna salmada her subhgâh tâb G/10-5

Hayal-ı ebruvân u kadd-i dilberle Neşâtîveş
Olur hal-i dil-i endûh-perver rast gahı kec G/15-5

Aceb mi olsa Neşâtî gamunla ser-gerdân
Miyân-ı lüccede keştî-i pâre pâre döner G/39-5

Aceb mi şi'r-i Neşâtî olursa ger pür-sûz
Semum-ı fırkat ile tab-nâk-i hasretdür G/44-5
Olsak 'aceb mi hem-çü Neşâtî helâk-ı gam
Bezm-i belâda zehr-i keder-nûş-ı hasretüz G/47-6

Neşve-i şî'r-i Neşâtîden alur mı behre
Olmayan hem-kadeh-i bade-perestân-ı gamun G/73-5

İnsâf hele ancak olur sende Neşâtî
Bu za'file bâr-ı gam-ı eyyâma tahammül G/80-5

Sûz-ı sinem artuk olur gözlerüm dökdükçe yaş
Ïy Neşâtî söyünür gerçi dökilse nâre su G/101-9

Kime açsun dil-i bî-çâre Neşâtî derdin
Gamze mahmûr-ı mey-i nâz u nigeht mestâne G/108-5

Bir gonceye dil bağlayamaz oldu Neşâtî
Sen lâle-ruhı seyr ideli şengül içinde G/119-5

Hâr-ı firkatle Neşâtî-i hazînün va hayf
Dâmen-i ülfeti çak oldu girîbânı bile G/122-5

Yâd-ı çeşmünle Neşâtî gibi olmazdı harâb
Kudsiyân görmese ger şive-i mestânesini G/137-5

Sâbit'in beyitlerinde gariplik, gönlün çaresizlik hali, kendini fakir ve dertli görme gibi hisler yansıtılır. Bu bağlamda aşağıda aldığımız beyitte şair, dünyayı bir ıstırab ve gam yeri olarak gördüğünü ifade eder. Dünyada tam anlamıyla huzur ve sevincin yaşanamayacağına inanan Sâbit, gerçek kurtuluş ve mutluluğun ancak cennette mümkün olacağını söyler. Bu söylemle şair, hem hayatının sıkıntılarla dolu olduğunu dile getirir, hem de dört gözle dünyadaki gamlardan kurtulacağı günü bekler. Bu noktadan hareketle Sâbit'in bu beyitinde, tasavvufî nazardaki dünyayı bir çile ve sıkıntı yeri olarak algılayışın yansımalarını gördüğümüzü söyleyebiliriz.

Sâbit varınca heşt-behişte halâs yok
Bu çâr-bâğ-ı gamda bize ıztırâbdan G/262-5

(Sâbit bu gam bağında bize ıstırabtan kurtuluş yok, kurtuluş ancak sekiz

cennete varınca olur.)

Sâbit'in konuyla ilgili diğer beyitleri ise şunlardır:

Ol buk'ada feryâd ide gör sıdk ile Sâbit
Hâşâ ki döne nâle-i şeb-gîr-i harâbât G/35-5

Ey mâh-pâre derd-i derûn tâ cigeredür
Sâbit fakîr haylî zemândur verem çeker G/89-7

Garîbdür bu gönül hâli Sâbitâ çok olur
Şehâb-ı feyz yağarken dile gubâr düşer G/94-7

Sâbit kühenhasîr-ı firâk üzre kaldı dil
Sildi süpürdi hâne-i ümmîdi sel-i 'ışk G/201-5

Vecdî'nin beyitlerinde tahammül edilemez bir ah u figan vardır. Bununla birlikte Vecdî bazen kendisine sabır ve tahammül telkin ederek dengeyi bulma çabasını da sergiler. Şairin gam ve çaresizlik konusunda duygularını yansıttığı beyitlerin açık bir yalnızlık ıstırapı ve anlaşılama çaresizliği göze çarpar.

Aşağıdaki beyitte Vecdî, hissettiği gamı paylaşacak kimsenin yokluğundan yakınır. Dünyada kimseyi kendisiyle hemhâl olacak yakınlıkta ve seviyede görmemektedir. Bu konuda onun için derdine ortak olacak tek şey kalemdir. Diğer bir ifadeyle söz ve şiirdir. Ancak bu vesileyle içindeki gamı dışa boşaltır. Vecdî kalemi ve sözü, bir anlamda gönlünün derinliklerinde kaynayan harareti teskin eden, kendini yakan kederi hafifleten bir unsur olarak görmektedir. Kalem onun için gönül kabına dolan acının taşıp içine akmasını engelleyen, dışa vurumunu sağlayan bir işlevdedir.

Söyleş ey Vecdî ehâdîs-i gamı hâme ile
Hem-zebân yok sana dünyâda kalemden gayrı G/66-5

(Ey Vecdî! Dünyada senin dilini kalemden başka anlayan yok, sen gam sözlerini kalem ile söyleş.)

Vecdî'nin konumuz çerçevesinde bulunan diğer beyitleri ise şu şekildedir:

Tutardı nâlemüz eyvân-ı çerhi ser-be-ser Vecdî
Hulâsa çâre bulsa zülf-i âlem-gîrden feryâd G/7-6

Vecdî tahammül eyle sipihrûn cefâsına
Bir gün olur ki eyledüğinden hicâb ider G/10-5

Sitanbula o denlü ârzû var dilde ey Vecdî
Uçardum bulsam ammâ neyleyem bâl ü perüm yokdur G/18-7

Beni fütâde-i çâh-ı zekân ider Vecdî
Nigeh ki mâil-i kadd-i bülend olup kalmış G/30-5

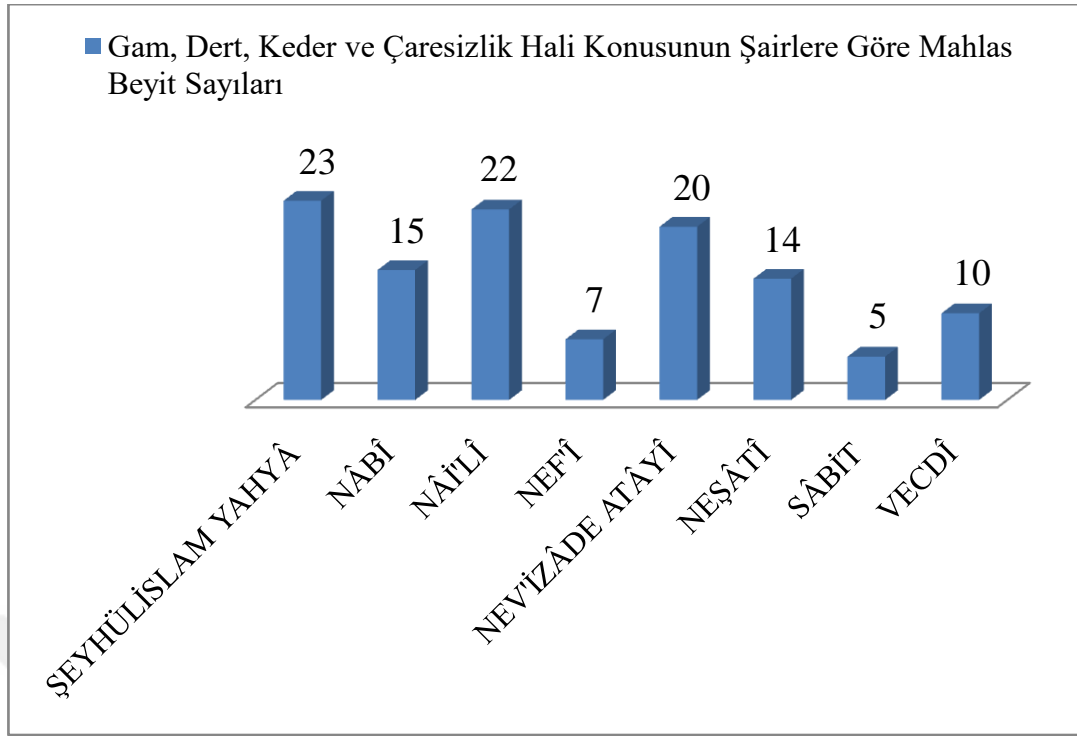
Pür itdi nâlelerüm tâk-ı çerhi ey Vecdî
Aceb mi zühre eger olsa sâzdan fârig G/33-5

Tutsa ey Vecdî cihânı âh u efgânım nola
Gülşen-i 'aşkem nevâ-keş andelîbümdür gönül G/36-5

Gûşuna almaz dil-i Vecdînün efgânın yine
Pendüni gûş eylemez Râmî senün ol gonce-fem G/43-5

Olanlar tâlib-i âb-ı hayât eş'âruma baksun
Bulurlar Vecdîyâ bin çeşme her satr-ı siyâhumda G/58-5

Olsa nola bülbül dil-i Vecdî ile hem-dem
Tabum gibi berg-i gül-i gülzâr tagıldı G/65-5

Grafik 13. Gam, Dert, Keder ve Çaresizlik Hali Konusunun Şairlere Göre Mahlas Beyit Sayıları

2.14. DUÂ, NİYÂZ, YALVARIŞ VE YAKARIŞ

Bu konu mahlas beyitlerde bazen manevi ve uhrevi yönüyle kendini gösterir. Bazen de dünyevi bir sebepten dolayı bir dua ve yalvarış ile karşımıza çıkar. Her iki cihetten de bakıldığında şairlerin samimi ve sağlam kulluk şuurlarını, Allah'a çaresizlik halindeki sığınma alışkanlıklarını, tevazularını, tutkulu isteklerini göstermektedir.

Bu konuda Şeyhülislâm Yahyâ'dan aldığımız ilk beyitte onun istikametli bir dua alışkanlığına sahip olduğunu anlamaktayız. Bu beyitte Yahyâ, duanın kendi hayatının her anına yayılmış bir tarzda olduğunu, zahirde kadere, hakikatte ise Allah'a sabah akşam devam eden bir hatırlama ve hatırlanma gayreti içerisinde olduğunu belirtmektedir.

Hâlini Yahyâ'nun idersen su'âl

Şâh-ı felek-kadre du'â subh u şâm G/241-5

(Eğer Yahyâ'nın halini soruyorsan, kaderin padişahına sabah akşam dua

eder.)

Aşağıdaki beyit ise Yahyâ'nın aşk yükünün tahammülsüz bir noktaya geldiği anda yaptığı bir yalvarışı ifade etmektedir. Şair aşk ile ulaşılabilecek maksudu Allah'tan Bârî ismini vesile yaparak istemektedir. Sebepsiz yoktan var eden anlamlarına gelen Bârî ismi, Yahyâ'nın sebeplerden ümit kesmiş ve bu duruma ancak Bârî ismiyle ulaşılır tarzındaki bir dua şuurunu yansıtmaktadır.

Yahyâ'da reh-i 'aşkun bârına tahammül yok
Ser-menzile iriştür ey kudreti çok Bârî G/413-5

(Ey kudreti çok olan Bârî Yahyâ'yı hedefe ulaştır, onda aşk yolunun yüküne tahammül yoktur.)

Yahyâ'nın Allah'a dua ettiği bir konu da Sultân Murâd Hân'ın saltanatının devamı hususundadır. Manevi bir arzudan ziyade maddi ve dünyevi bir isteği ifade eden bu beyit, ikinci mısrası ile şairin dua felsefesini de yansıtmaktadır. Bu mısra ile Yahyâ duaya yüklediği anlamı ifade ederek, duanın Allah'tan bir isteyiş ve Allah'a yalvarış olduğunu fakat, duanın gerçekleşip gerçekleşmeyeceğinin Allah'ın elinde olduğunu vurgulamaktadır.

Devâm-ı devlet-i Sultân Murâdı isterüz Yahyâ
'Înâyet Hazret-i Allâh'dan bizden du'â itmek G/202-5

(Sultân Murâd'ın devletinin devamını isteriz, dua etmek bizim vazifemizdir, yardım Hazret-i Allah'tandır.)

Şeyhülislâm Yahyâ'nın bu konudaki diğer mahlas beyitleri ise şunlardır:

Toyunca tâze şeftâlülerin almak nasîb eyle
O nahl-i tâzeyi Yahyâ'ya yâ Rab bârver göster G/96-5

Cân çekişmekte kapunda her gelen Yahyâ gibi

Fitne vü âşûbı artırma şehâ gavgâ gelür G/101-5

Ol tabîb-i cân u dil el çekdi ben bîmârdan

Yok mıdur Yahyâ devâsı derdümün çekmek midür G/118-5

Müşterî Yahyâ metâ‘-ı vasla nakd-i cân ile

Yâ ilâhî hâ'ib ü hâsir koma bâzâr vir G/127-5

Artırmada Yahyâ dil-i bî-çâre niyâzı

Ana göre olursa eger nâz kem olmaz G/139-5

Çıkamaz oldu nâlemüz de za‘f ile Yahyâ aceb

Ol şeh-i hûbâna kim arz eyleye ahvâlimüz G/149-5

İltifât it dil-berâ dünyâya virme hâtırun

Kıymetin bil çünkü Yahyâ gibi var bir çâkerün G/196-5

Umaram şâh-ı cihânım da diye Yahyâ'ya

Gülşen-i medhûme bir bülbül-i gûyâsın sen G/295-5

Efendi zâhir u bâtın diler kulun ola Yahyâ

Kapuna yüz sürer âteş dilinde âb gözinde G/347-7

Gülşen-i kûyumda Yahyâ'nun ne kârı var dime

Gül-rûhun şevkine bülbül gibi nâlân it beni G/449-5

Nâbî'deki dua, niyaz, yalvarış ve yakarış genelde kulluk bağlamında, din ve ahiret eksenindedir. Şairin dikkat çeken bu mahlas beyitlerinde, acizliğin ve kulluğun ön plana çıkarılarak Allah'tan yardım istenildiği, enfüsi ve afaki alemdeki gelişmelere karşı dini duygular ve argümanların işe koşulduğu görülmektedir.

Mesela aşağıda aldığımız üç beyit islami kültür ve gelenekteki Allah'a yakarış ve Hz. Peygamber'e yalvarış sadedindeki güzel örneklerdendir. Doğrudan doğruya Allah'a ve Hz. Peygamber'e hitab edilerek muradın arz edilmesi beyitlerdeki dini ve manevi duyguyu baskın hale getirmiştir.

Nâbî'ye çün itdün dil-i pâkîzeter ihsan
Ser-pençe-i mihnetde zebûn eyleme yâ Rab G/14-7

(Yâ Rabbi sen Nâbî'ye temiz bir gönül ihsan ettin, sıkıntılara karşı zayıf eyleme, güçlü kıl.)

Gencîne-î lütfün var iken Nâbî-i zârı
Muhtâc-ı catâ-yı digerân eyleme yâ Rab G/13-7

Yâ Resûlallâh kulun Nâbî garîk-i nâr olur
Ana keştibân-ı lütfün eylemezse medd-i bâ' G/370-9

Şairin konumuza ışık tutan diğer beyitleri de aşağıdaki şekildedir:

Ümmîd odur ki koymayalar pây-mâl-i ye's
Nâbî-i zârı feyz-i meded-kâr-ı evliyâ G/2-9

Bî-dest-gîr eyleyemez hâmeveş kıyâm
Nâbî-i nâ-tüvâna 'inâyet zamânıdur G/107-10

Ol şuh yine itdi sitemgerlige âğâz
Allah ola ey Nâbî-i bî-çâre mu'înün G/456-7

Nâbî 'amelden itmezüz ümmîd-i mağfîret
Ahvâlümüz 'inâyete vâbestedür bizüm G/501-5

'Âkîbet sürme nazar buldı benüm de Nâbî
Rahmete belki ola vâsıta rûy-ı siyehüm G/518-7

İşte geldi Nâbî-i dil-haste hâk-i pâyuna
Eyle zahm-ı cürmine lutfunla merhem e's-selâm G/537-7

Hâlüm harâb 'âkîbetü'l-emr Nâbîyâ

Olmazsa lutf hazret-i Rabbü'l-en'âm'dan G/617-9

Nâ'ilî'nin beyitlerinde ise bu konu bir dua, bir yalvarış, bir yakarıştan ziyade bir temenni ve istek şeklinde kendini gösterir. Bu istekler her ne kadar dua formatında olmasa da dua gibi tutkulu ve arzulu bir isteyiş ve söyleyiş hissini bize yansıtmaktadır. Mesela aşağıdaki beyit Nâ'ilî'nin kendi gönlünü ferahlandırma ve kendi varlığını maddi ve manevi dünyada konumlandırma isteğini yansıtır.

Teferrüc etmeğe dil bîhûdâne Nâ'ilîyâ
Verâ-yı âlem-i hayretde bir diyâr ister G/48-5

(Ey Nâ'ilî baygın gönül ferahlamak için bu hayret aleminin ötesinde bir diyâr ister.)

Bu konuda Nâ'ilî'nin aşağıdaki beyitleri de konuya ışık tutar mahiyettedir:

Ey Nâ'ilî mülâyemet eylerse rüzgâr
Emvâc-ı selsebil ola tûfân-ı bahtımız G/144-7

Nâ'ilî baht-ı siyeh-kâra müdârâ güçdür
Sazkâr ola meğer âh-ı sehergâh bize G/303-6

Nef'î ise bir kulluk şuuru içinde Allah'tan bağışlanma dilerken, bunu küçük büyük her günahından duyduğu pişmanlık duygusuyla yansıtır. Bu konuda Allah'ın af tecellisini tam bir acziyetle isteyen şair bunu kendine kurtuluş olarak görür.

Nef'î gibi elden koma dâmân-ı Hudâyı
Var ise bağışlar sana az-çok güneğinde G/109-5

(Nef'î gibi Allah'ın eteğinde bulunana elde koyma, az çok günahları varsa bağışla.)

Nef'î diğer bir beyitinde ise zora girmiş, çaresiz bir haldeki yalvarış ve

yardım talebiyle karşımıza çıkar. Yardım ve kudrette temayüz etmiş bir isimden, Âsâftan yardım isteyerek derdinin büyüklüğünü ve yardım talebinin isteyiş kuvvetini de bize yansıtmış olmaktadır.

Doğu edebiyatında vezirin eş anlamlısı olarak kullanılan Âsaf, Hz. Süleyman'ın veziri ve İsrailoğullarından gelen Âsaf b. Berhiye'dir. Şairler bir vezirden bahsederse ona Âsaflık yakıştıracak, tedbir ve idare yönünü övecek demektir (Pala, 2004:33). İşte bu ekseninde Nef'îde dönemin idaresinden yardım istemekte, içinde bulunduğu çıkmazın kudretli bir el tarafından hallini arzu etmektedir.

Hâl pek müşkil eğer etmezise ey Nef'î

Himmet-i Âsaf-ı sâhib-dil-i âgâh meded G/28-6

(Ey Nef'î eğer uyanık gönül sahibi Âsaf yardım etmezse halimiz çok müşkil olur.)

Nev'îzâde 'Atâyî'de dua, niyaz, yalvarış, yakarış temasını çift yönlü olarak görmek mümkündür. Yapılan niyaz hem zahirde sevgiliye dönüktür, hem de hakikatte Allah'a yöneliktir. Aşağıdaki beyit buna güzel bir örnek olabilir kanaatindeyiz. Burada şair sevgiliden bu zamana kadar bir karşılık görmediğini ve artık kendine yönelmesi gerektiğini metevaziyane bir eda dile getirmektedir. Diğer taraftan içsel bir arınma ve günahlardan temizlenme konusunda Allah'a karşı mahzun bir niyaz ve yalvarışı barındırmaktadır.

Bî-günâh id 'Atâyî kulunu redd itdün

Kimlerün hem-demisin şimdi benüm sultânım G/146-5

('Atâyî kulunu günahsız kıl, sen benim sultanımsın ki onu reddettin, sen şimdi kimlerle berabersin?)

'Atâyî'ni bir diğer mahlas beyitinde ise müspet bir şeyi isteme niyazından ziyade, menfî bir durumu istememe ve uzaklaşma arzusu şeklindedir. Zahirde sevgilinin kapısından hakikatte ise dergah-ı ilahiden kovulmama şairin endişeyle

uzaklaştırılmak istediği durumdur.

Ne arardın kapumda diyü cevri itme ‘Atâyîye
Muhabbet ehlinün cûyende-i dermânıyuz cânâ G/4-5

(Kapımda ne arasın diye ‘Atâyî’ye eziyet etme, ey cân biz muhabbet ehlinin dermanını arıyoruz.)

Neşâtî'nin duası ise aşk sürecinde çekilen sıkıntıların bitmesi ve vuslatın gerçekleşmesi istikametindedir. Şair garibane ve acizane bir ifadeyle, inleyen gönlünün acılarını sevgiliye arz etmekte, bu acıların vuslat ilacıyla son bulmasını niyaz etmektedir.

Yetmez mi zevk-i ‘ışk Neşâtî-i zâruna
Neyler gönülde dagdağa-i fikr-i vuslatun G/71-5

(Kavuşma düşüncesinin acısı ile gönül ne yapsın, inleyen Neşâtî’ye bu kadar aşk zevki yetmez mi?)

Sâbit'ten aldığımız bir mahlas beyit ise niyazla ilgili düşünceleri ve bu konuda kendini değerlendirme bakımından önem arz etmektedir. Niyaz ve duada kendisini yetersiz gören şair, bu hususta kendini eleştirmektedir. Kulluğun önemli bir unsuru olan dua ve niyaz sevgiliye ve bir anlamda Allah'a bağlılığın göstergesidir. Sâbit bu konudaki farkındalık göstererek kendini yetersiz görmektedir.

Bu bâbda hele Sâbit kusurumuz çokdur
O nâz-perver-i hüsne niyazı az iderüz G/150-5

(Güzellik ve naz sahibine niyazı az ederiz, bu konuda kusurumuz çoktur.)

Bu konuda Sâbit başka bir beyitinde ise örtülü bir şekilde haktan bir ilham beklentisi içerisindedir. Bu ilham ve hak vergisi olmadan kendini garip ve maksuda erişememiş bir halde tasvir eden şair, gelecek bu ilhamı ve vehbî hali niyaz

etmektedir.

Dâd-ı Hak olmayıcak çarh-ı felekden Sâbitâ
Böyle yâd illerde kâm almak da müşkildür garîb G/20-5

(Ey Sâbit yabancı ellerde yalnız bir şekilde Allah vergisi olmadan lezzet almak, muradına kavuşmak da zordur.)

Vecdî'nin konumuzla ilgili dikkat çekici beyiti,onunkavuşma hususundaki niyazını yansıtan aşağıdaki beyittir. Kavuşma hayaliyle yapılan bu dua ve niyazın olumsuz karşılık bulması halinde şahsının incineceğini de söyleyen şair, Allah'a hem bir yalvarışı, hem de olası bir geri çevrilmedeki sitem ve kırılmışlık halini yansıtmaktadır.

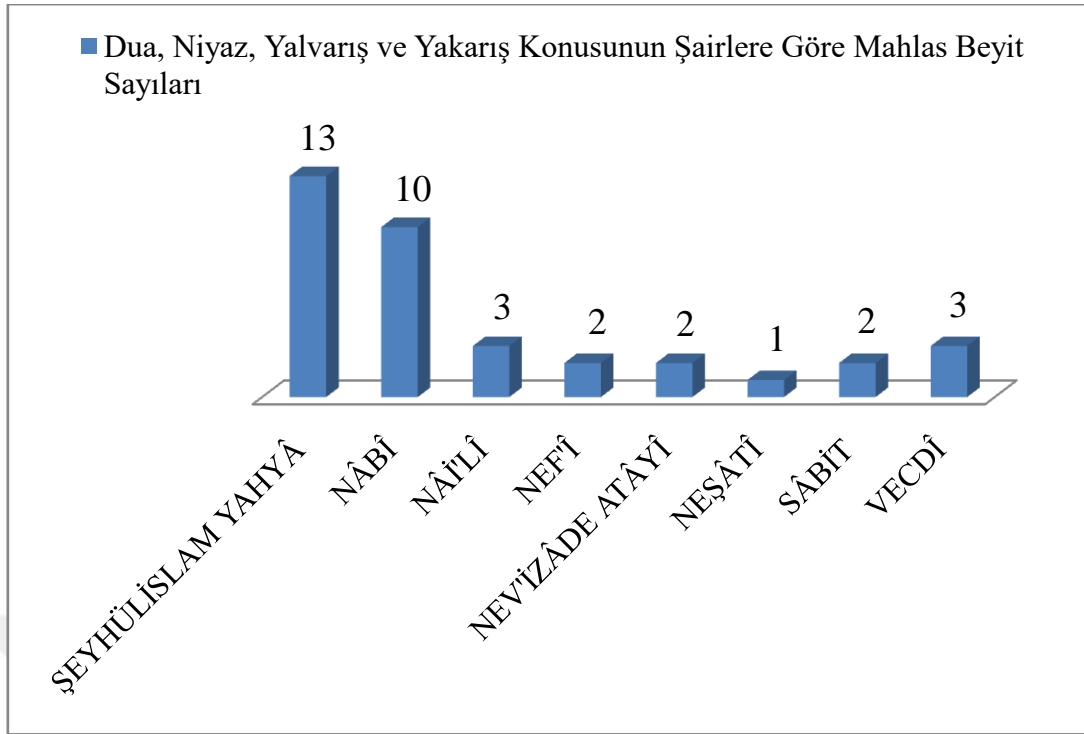
Vecdîye nasîb itmez isen verd-i visâlün
Her dem anı âzürde-i hâr eyleme yâ Rab G/2-5

(Yâ Rab! Vecdî'ye kavuşma gülünü nasip etmezsen de, her dem onu dikenle incitme.)

Vecdî'den aldığımız aşağıdaki diğer iki mahlas beyit de onun ruh dünyasında ve manevi aleminde dua ve niyazın farklı anlam ve boyutlarını yansıtmaktadır.

Tutsa ey Vecdî cihânı âh u efgânım nola
Gülşen-i aşkem nevâ-keş andelîbümdür gönül G/36-5

Olsa nola bülbül dil-i Vecdî ile hem-dem
Tabum gibi berg-i gül-i gülzâr tagıldı G/65-5

Grafik 14. Dua, Niyaz, Yalvarış ve Yakarış Konusunun Şairlere Göre Mahlas Beyit Sayıları

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KENDİLERİNİ DIŞ DÜNYADAKİ OLAYLARLA İLİŞKİLİ OLARAK TANITTIKLARI MAHLAS BEYİTLER

Bu kısımda ise şairlerin kendilerini dış dünyadaki olay, durum ve şahıslarla ilişkili olarak anlattıkları beyitleri inceleyeceğiz. Kendi şahıslarına etki edip, duygu ve düşünce ve davranışlarının şekillenmesinde önemli rol oynayan faktörlere bakma imkanı bulacağız. Benliklerinin edebi, sosyal, dini ve diğer yönlerinin özgün hususiyetlerini anlamaya çalışırken, dış etkenlerin olumlu ve olumsuz katkılarını göreceğiz.

3.1. KENDİNİ BAŞKALARI İLE MUKAYESE, KENDİ ŞAHSINI ÖVME VE ÜSTÜN GÖRME

Divan şiirinde en önemli temalardan biri olarak karşımıza çıkan kendini övme, kaside ve mesnevi gibi türlerde fahriye bölümleri şeklinde karşımıza çıktığı gibi, bu temayla yazılmış hususi şiirler de mevcuttur.

Mahlas beyitleri üzerine yaptığımız bu çalışmada şairlerin kendileriyle ilgili sahip oldukları en yoğun duygu ve düşüncelerden birinin de övünme olduğunu görmekteyiz. Bu konuda seçtiğimiz 114 mahlas beyitin hemen hemen tamamında kendisiyle övünme, başkalarıyla mukayese ve üstün görme duyguları sıklıkla karşımıza çıkar. Bu beyitlerde şairlerin kendi varlıklarına bakışını, şiirlerini ve şairliklerini nasıl gördüklerini, aşk anlayışlarını, dini yönlerini görmek mümkündür. Özellikle aşk anlayışları ve şiir kabiliyetleri bağlamında kendilerini övdüklerini ve başka insanlarla mukayese ederek üstün gördüklerini çoklukla görmekteyiz. Şimdi bu beyitleri konumuz çerçevesinde tahlil edeceğiz.

Şeyhülislâm Yahyâ aşağıdaki mahlas beyitte kendisini anlatırken benzersiz ve eşsiz olduğunu dile getirerek, söz söyleme konusunda kendisini üstad olarak telakki eder. Şair şiirde kendisini bülbül olarak görerek, sözlerindeki mana güzelliği ile beraber söyleyişinin de yüksek olduğunu belirtir.

Üstâddur ki kimse nazîrin işitmemiş
Yahyâ bu fende kim ola üstâd-ı ‘andefb G/17-5

(Yahyâ bülbül gibi terennüm eden bir üstadır, bu fende kimse benzerini
işitmemiştir.)

Bu konuda Yahyâ'dan aldığımız diğer beyitte ise aşktaki tecrübe ve istidat ile övünülür. Burada şair, aşkı pratik boyutta olduğu gibi teorik boyutta da izah edebilme kabiliyetini övmektedir. Yahyâ aşkı yaşam ve söylem bakımından en iyi açıklayanın, en güzel ders verenin kendisi olduğunu söyler. Ayrıca aşka her ayrıntısı ile hakim olduğunu, aşkın bütün esaslarını en ince meselelerine kadar hallettiğini, aşk mesleğinin her meselesini açığa çıkardığını ve açıkladığını söyleyerek de ayrı bir övünç yaşar.

Şerh iderse ders-i aşkı yine Yahyâ şerh ider
Bir mahall kalmış mıdur zîrâ bu fende görmedük G/201-5

(Aşk dersini açıklarsa yine Yahyâ açıklar, zira bu fende eksik bir yer kaldığını da görmedik.)

Şeyhülislâm Yahyâ'nın konuyla ilgili diğer mahlas beyitleri ise şu şekildedir:

Suhan kim âteş-i dilden kopa lâ-büd olur pür-sûz
Anunçün her sözi Yahyâ'nun âteş-pâredür gûyâ G/5-5

Herkese nutk-ı revân-bahş virilmez Yahyâ
Himmet-i Hızır gerek kim buluna âb-ı hayât G/26-5

Ezel bezmindeki câm-ı mahabbet mestisin Yahyâ
Belâ-keş Kays'a Mecnûn olmağa Leylâ mıdur bâ'is G/33-5

Dönmez ölünce râh-ı hatarnâk-ı ‘aşkdan
Yahyâ gibi şu kimse ki bî-vehm ü bâk olur G/63-5

Bî-bekâdur devlet ü ikbâl Yahyâ'dan işit
Başuna alma belâ-yı ‘aşkı gavgâdur gider G/79-5

Ser-i ehl-i mecâz olan belâ-keş Kays'un ahvâli
Hakîkatde nazar olunsa Yahyâ hasb-i hâlündür G/82-5

Yahyâ'nun olup sözleri hep sırr-ı mahabbet
Yârân işidüp söyleme yâbâne disünler G/92-5

Aşkî yolında terk-i ser itmekdedür safâ
Yahyâ bu zevki yine başından geçen bilür G/120-5

Hamîde kâmetüme bir bakar yok ey Yahyâ
Felek beni şu hilâl itdi kim seher görünür G/126-5

Yahyâ senünle ülfeti elden komaz müdâm
Her dil-rübâ ki sohbet-i ehl-i kemâl arar G/132-4

Ol tezerv-i hoş-hırâmı pâk tutmuş avlamış
Var mıdur Yahyâ gibi ‘uşşâk içinde pâk-bâz G/145-5

Bir sencileyin kim bula Yahyâ gibi bir kul
Bir bencileyin dâ‘î-i mümtâz ele girmez G/152-5

Mâ-melek bir cânı var bin cân ile eyler nisâr
Şimdi yârân içre Yahyâ gibi bir cömerd yok G/187-3

İltifât it dil-berâ dünyâya virme hâtrun
Kıymetin bil çünkü Yahyâ gibi var bir çâkerün G/196-5

Tağıtdı hırmen-ı sabr u karârı bâd-ı âhıyla
Bulunmaz hâsılı Yahyâ gibi cânâ hevâ-dârun G/210-5

Ol şâh-ı hüsnün iremedün pây-bûsına
Yahyâ gibi ki hâk-nihâd olmadun gönül G/216-5

Sen tuyurdun hüsnini dünyâya Yahyâ dil-berün
Bülbül-i şûrîdenün ‘aşkıyla meşhûr oldu gül G/221-5

Ne mümkindür fenâdan dem ura Yahyâ ile Mecnûn
Görün ol mübtelâ-yı mihnetün başında gavgâsın G/258-5

Yahyâ tutalum eyler eser yâre gubârun
Ol mest-i mey-i nâz bu esrârı ne bilsün G/260-5

Ne lâzım aşkda ben gâlibüm Kays'a dîmek Yahyâ
Bir iki gün mukaddemdür hele ol nâ-tüvân senden G/262-5

Güzelsin sana şâhum âşık-ı sâdık geçer çokdur
Bakarsan hakk ile Yahyâ gibi yokdur hakîkatde G/345-5

Şimdi ey Yahyâ benüm bahr-i le‘âl-i ma‘rifet
Sözlerüm gûşında mengûş olmayan bilmez beni G/446-5

Nâbî'nin yaşadığı üstünlük hissi şiir ve aşk cihetiyle olduğu gibi, manevi açıdan ve kendi varlığını daha değerli görme bakımından da karşımıza çıkmaktadır. Nâbî'nin mahlas beyitlerinde övünme ve üstünlük hissi, Şeyhülislâm Yahyâ, Nâ'îlî, Nef'î'de olduğu gibi sıklıkla karşımıza çıkmamasına rağmen, kuvvetli bir söyleyişe, gururlu bir edaya, kendini yüksek ve üstün gören bir varlık algısına sahiptir. Aşağıdaki beyit buna güzel bir örnek olarak kabul edilebilir. Burada şair, kendisini ulaşılmak istenen bir hedef, çeşitli anlamlarda varılmak istenen son nokta olarak görmektedir. Özellikle manevi makam bakımından kendisini bir öncü gibi gören ve herkesin önüne geçiren algı, Nâbî'nin kendini nasıl bir rütbede gördüğünü yansıtmaları bakımından önemlidir. Bu iddialı ve özgüvenli söyleyiş, beyitin tamamına sirayet

etmiş gibidir. İnsanoğlunun dünyaya en son gönderilen varlık olmasına rağmen hakikatte en değerli ve şerefli varlık oluşu, her şeyin onun için yaratılması ve ona hizmet etmesi şairin ilham aldığı hareket noktasıdır. Şair bu iddiasına inandırıcılığını artırmak için, varlık serüveni içerisinde zahiren insanlığın son demlerinde gelmiş olsa bile hakikatte Hz. Âdem gibi olduğunu, maneviyatta ilk olma şerefini taşıdığını belirtmektedir. Bu ifade ile Hz. Peygamberin en son peygamber olmasına rağmen, ilk yaratılan şeyin onun nuru olduğu bilgisine atıfta bulunmaktadır.

‘İllet-i gâ’iyyeyüz ma‘nen takaddüm bizdedür
Âdemüz ‘âlemden ey Nâbî muahhar gelmişüz G/296-8

(Ey Nâbî! Biz amaçların gerçek sebebiyiz, Hz. Âdem gibi dünyaya en son gelen varlık olsak da manen ilk biz varız.)

Aşağıda aldığımız şu beyitler de Nâbî'yi bu konuda daha iyideğerlendirmemize yardım edecektir kanaatindeyiz:

Nâbî dünyâ devletinden herkes aldı hissesin
Devr-i gerdûnun ser-â-ser kaldı devrâmı bana G/11-5

Karâr itmeme dıraht-ı bîhdâr olsam da ey Nâbî
Benüm ebrû-yı hûbân tîşe-i kûh-ı vakârumdur G/67-5

Biz gelmişüz hünerkede-i dehre Nâbîyâ
Âyînede görür gören ancak nazîrümüz G/255-7

Nâbîyâ meclis-i ahabbda şî‘r-i ter ile
Âteş-i hırmen-i hussâd ki dirler o bizüz G/298-5

Rahne ârâyîş-i tâc-ı serümüzdür Nâbî
Kulle-i memleket-i ‘aşkda bârûyuz biz G/301-6

Kâse-i deryûzeyeye tebdil olur câm-ı murâd

Biz bu bezmün Nâbîyâ çok bâde-hârın görmüşüz G/319-7

Ben esrâr-ı kaderle âşinâlık itmişüm Nâbî

Sebük-magzân gibi takdîrle ceng ü cidâl itmem G/525-7

Nâ'îlî'de ise konumuzla ilgili dikkat çekici hususlardan biri övünme ve üstünlüğün, kendini tarif ve tavsif yoluyla doğrudan yapılmış olmasıdır. Aldığımız beyitlerin yaklaşık on tanesinde şair, sayılan sıfat ve üstünlük özelliklerini ben ve biz zamirleriyle, doğrudan ve perdesiz kendi üzerine almaktadır.

Biz Nâ'îliyâ sözde füsûnkâr-ı hayâlîz

Elfâzda peydâ dil-i ma'nâda nihânız G/134-5

(Ey Nâ'îlî biz sözde büyüleyici bir hayale sahibiz, lafızların manası gönlümüzde gizlidir.)

Nüşa-i râz-ı mezâyâ-yı kazâyız Nâ'îlî

Pîş-i etfâl-i hevesde gerçi levh-i mektebiz G/137-5

gibi beyitler buna en güzel örnekleri teşkil eden mahlas beyitlerdendir.

Nâ'îlî'nin kendini başkaları ile mukayese ettiği, övünme ve üstünlük hissini barındıran beyitleri oldukça iddialı bir söylem içerir. Gerek aşkın değişik boyutları, gerekse şiir ve diğer hususlarda Nâ'îlî kendini otorite ve üstad görmekten de çekinmez. Mesela şair, rindane söyleyişe güzel bir örnek teşkil eden aşağıdaki beyitte neşe ve safayı anlamak ve yaşamak isteyen kendisini adres göstermektedir.

Safâ-yı neş'e-i idrâki Nâ'îlîden sor

Ki münkirân-ı mezâyâ-yı keyf bilmezler G/52-5

(Neşenin safasının anlaşılmasını Nâ'îlî'den sor, keyfin güzelliklerini inkar edenler bunu bilmezler.)

Yine aşağıdaki beyit Nâ'ilî'nin kendini, Allah'ın irfan kabesi olarak nitelendirdiği, söz ve ilimde oldukça erişilmez bir yere konumlandığı bir beyittir. Burada kendini değerli ve üstün görerek, yücelik ve kudsiyet kazandırmıştır. Kendini kabe gibi merkezi bir konuma çeken şair; ilim, irfan, söz ve şiir gibi noktalardan her şeyi kendine tazim ve hürmet ettirerek bağlamış, kendini ilham veren bir kaynak olarak görmüştür.

Biz Nâ'ilîyâ ka'be-i irfân-ı Hudâyız
Ervâh-ı suhan secde-ber-i menzilizimizdir G/58-5

(Ey Nâ'ilî biz Allah'ın irfan kabesiyiz, sözlerdeki ruh secde yerimizdir.)

Nâ'ilî'nin konuyla ilgili diğer beyitleri şu şekildedir:

Eylemem mazmununa Cibrîli mahrem Nâ'ilî
Gamzeler kim fitneden ifşâ-yı râz eyler bana G/3-5

Nâ'ilî i'câz-ı nutkumdur ki eyler ter-zebân
Hâme kim şem'-i şebistân-ı tahayyüldür bana G/6-6

Bir câm sun ey sâki-i meclis bize yoksa
Hûn-ı ciğer-i Nâ'ilî-i zâra ne minnet G/26-5

Nazar vifâk-ı ahibbâda Nâ'ilî yoksa
Nifâk-ı bed-güherân-ı cesuru n'eylerler G/51-8

Safâ-yı neş'e-i idrâki Nâ'ilîden sor
Ki münkirân-ı mezâyâ-yı keyf bilmezler G/52-5

Ne rind-i bâde-keşiz Nâ'ilî ne zâhid-i hüşk
Bize ne meykede ne hânkâh lâzımdır G/63-5

Sehl idiğın işitmemiş mihnet-i kurbdan firâk

Bizden o Şuha Nâ'ilî fikr-i kenâre bir midir G/103-5

Ey Nâ'ilî sözünde bu dilkeş hayâllerin
İ'câzdır ki nev'-i beşerden zuhûr eder G/114-5

Nâ'ilî hâtıra-i bîm-i kazâ yok bizde
Rind-i âgâh bu ma'nâda te'emmül mü eder G/120-6

Biz Nâ'ilîyâ sözde füsûnkâr-ı hayâliz
Elfâzda peydâ dil-i ma'nâda nihânız G/134-5

Nüsha-i râz-ı mezâyâ-yı kazâyız Nâ'ilî
Pîş-i etfâl-i hevesde gerçi levh-i mektebiz G/137-5

Kulzüm-i 'aşkız ki olur Nâ'ilî
Arş-fiken-i evc-i nuhustînimiz G/138-5

Az görme Nâ'ilî ne kadar bî-vücûd isek
Can gibi feyze kâbil olan halvetîlerimiz G/164-8

Hörsend-i mezâkız biliriz Nâ'ilîyâ biz
İrfanı Hudâ her har-ı lâyefheme vermez G/170-5

Çok fâris-i mülk-i suhanı Nâ'ilîyâ biz
Rehvâr-ı girân-cünbiş-i ma'nâ ile geçdik G/201-5

Sâgar-ı pür-hûnum evvel ben sunardım Nâ'ilî
Zevkin idrâk eylese sûfî Şarâb-ı vahdetin G/219-9

Olup cemâline ey Nâ'ilî nazar hayrân
Hayâli gibi olur pâymâli Suhfin G/225-6

Benim o Şâ'ir-i sâhir ki Nâ'ilî Şi'rim

Olursa mu‘ciz eğer i‘tinâ nedir bilmem G/239-7

Nâ’ilî rast ayâr-ı mehek-i tecribeyiz

Nakd-ı teslîmimize sayrafi-i gam ne desin G/274-5

Yayıldı Nâ’ilî bûy-ı hat-ı müşkîn-i eş‘ârım

Sevâd-ı Rûm bendergâh-ı Lâhûr oldu gitdikçe G/320-5

Olsa eş‘ârın aceb mi dilpesend ey Nâ’ilî

Tab‘-ı pâkin peyrev-i pâkîze-gûyân olmada G/347-5

Tarâvet-i ruhun artırdı Nâ’ilî hat-ı nev

Cihâna velvele saldı o rûy u mü tâze G/353-5

Bihîşt-ârâ-yı tab‘-ı Nâ’ilîdir

Gelince cilve-i nâza nihâli G/381-7

Hem dil-i Cibrîlden dâmân-ı istiğnâsı pâk

Nâ’ilî-veş hem yine âlûde-meşreb gamzesi G/387-5

Nef‘ikendini övdüğü beyitlerde sayı bakımından Şeyhülislâm Yahyâ ve Nâ’ilî’nin gerisinde kalsa da, söyleyiş bakımından oldukça iddialı bir usluba sahiptir. İman, islam, aşk ve şiir bakımından kimseyi kendisiyle denk görmeyen şair, bu konuda kendisini zirve şahsiyetlerle mukayese edecek kadar yükseklerle çıkarır. Mesela aşağıdaki mahlas beyit, ait olduğu gazel bağlamıyla da düşünüldüğünde Nef‘î, kendisini aşk konusunda kimse ile denk görmez. Hatta bu konuda üstünlük iddia edene karşı ortaya atılmaktan ve meydan okumaktan da geri durmayacağını ifade eder.

Olmaz ey Nef‘îbu vâdîde benimle hem-îmân

Gelsin esb-i tab‘ına mağrûr olan meydâna hep G/12-5

(Nef‘î! Bu vadide kimse benimle aynı imana sahip değildir, kendi atına

güvenip mağrur olan meydana gelsin.)

Yine şairlik konusunda da Nef'î'nin kendine güveni tamdır. Hatta sihir ve icâz gibi harikulade özellikleri kendi sözlerinde mevcut gören şair, bu olağanüstü vasıflarıyla kendine rakip tanımaz. Bununla birlikte kendi sözlerini hakkıyla anlayacak, tam anlamıyla tahlil edip kavrayacak bir kimsenin olamayacağını da söyleyerek sıradışı bir şair olduğunu vurgular. Aşağıdaki beyit bu manayı ifade eden bir beyittir.

Kimse tahkik edemez sâhir midir şâ'ir midir

Bir bilir yok Nef'î-yi mu'ciz-beyânı bilmiş ol G/75-5

(Bil ki sözleri mucize Nef'î'yi kimse kavrayamaz, şair mi sihibaz mı kimse fark edemez.)

Bu hususta Nef'î'nin diğer mahlas beyitleri şu şekildedir:

Nef'î gibi küstâh ol eğer 'âşık olursan

Zîrâ eremez vuslata mahcûb-ı mahabbet G/16-7

Rüstem gibi geh saf-şiken-i leşker-i 'uşşâk

Nef'îgibi mest-i ser-endâz-ı mahabbet G/20-7

Bu tarz-ı hâsa ey Nef'î yine sûret veren sensin

Nazîre söyleyenler ekserî efsâne yazmışlar G/30-5

Kimse taklîd edemez sözde sana ey Nef'î

Böyle pâkîze-gazel tab'-ı Hudâ-dâd ister G/35-5

Görmedim Nef'îgibi bir rind-i âk-meşrebi

Hem gedâ hem pâdişâh-ı kâmkâra nâz eder G/40-5

Gelsin benimle var ise meydâna Nefîyâ

Bir böyle tarz-ı tâze vü nâdir edâ bilir G/41-5

Olsak n'ola Nef'î gibi rüsvâ-yı dû'âlem
Hem âşık u hem şâ'ir ü hem bâde-perestiz G/44-5

Nazmımızla n'ola kılsak gamı sevka tebdîl
Zehri ey Nef'î biz efsûn ile tiryâk ederiz G/48-5

Nef'im kimse benim gibi şetâret edemez
Hiç bir kimse dahî derd-i nihânım çekemez G/(58-1)-7

Müşteri olsa sâ'ire Nef'î
Kıymet olmazdı hiç bahâna senin G/68-5

Her dilden olur âb-ı musaffâ gibi cârî
Ey Nef'inedir sende bu pâkîze-suhanlık G/70-5

Nef'îgibi bir rind-i sebük-rûh ile hemdem
Hem siklet-i yârân-ı safâyı çekemez dil G/76-7

Nef'îne söz edâsına 'Urfî vü Hâfızın ammâ
Benim ser-âmed ü mümtâzdır sözüm G/78-7

Mânendi mi var Nef'î-i pâkîze-kelâmın
Bir kimsede gördün mü dahî tarz-ı edâsın G/93-5

Feyz-i Rûhü'l-Kudüsü eyledi icrâNef'î
Meryem-âsâ kalemi nâdire-zây oldu yine G/107-7

Nice üstâd-ı suhan var bâ-hüner ammâ biri
Eylesin Nef'îgibi tarh-ı gazel nevrûzda G/121-7

Nev'îzâde 'Atâyî'nin mahlas beyitlerinde de yine bu konu daha çok aşk ve şairlik çerçevesinde geçmektedir. Örneğin aşağıdaki beyitte şair nazmındaki

güzelliğin zarafet ve harikalığını anlatabilmek için şairlerinin güzel yüzlü bir kadını andırıldığını belirtmektedir. Ayrıca peri, sâhir ve efsun gibi olağanüstü vasıfları kendi sözlerine hamlederek şairlerini farklı bir boyuta taşımaktadır. Sihirbazların bile bu denli etkileyicilikleri olmadığını söyleyen ‘Atâyî, şairlerinin etkileme gücünü anlatmaktadır.

Eyler ‘Atâyî nazm ile mâ’il perî-peykerleri
Şâ’ir değül efsûn ile ol kârı sâhir eylemez G/93-5

(‘Atâyî şairle perilerin yüzünü ay gibi yapar, şair değil sihirbaz bile bu kadar büyüleyici olamaz.)

Nev‘îzâde ‘Atâyî’nin bu konuyla ilgili diğer beyitleri ise şu şekildedir:

Nazîrûnbulunur mı bir dahî ey Yûsuf-ı sâni
‘Atâyî-veş meded cân virürüz bâzârı görsünler G/77-5

Ezber eyler var ise bülbül ‘Atâyî şi‘rini
Subha dek gülşende turmaz dersini tekrâr ider G/92-5

Pendi ko nâsih ana sen geçmez ‘Atâyî bâdeden
‘Aşka gelince şeyh-i fen semt-i riyâda râcilüz G/97-5

Tâ kim mürîd-i pîr-i mugânuz ‘Atâyî biz
Rüsvâ-yı şehri ü şöhre-i kûy-ı melâmetüz G/98-5

Cevâhir-i suhanun kimse kıymetin bilmez
‘Atâyî hâce-i sâhib-‘ayâre ‘azm idelüm G/147-7

‘Atâyî gibi üstâde nazîre demek olurdu
Biraz nâzük edâlar olsa üstâdâne olmazsa G/218-5

Atâyî san‘at-ı eş‘âr-ı hâfızânumdur

Kabâ-yı nazm-ı belâgat-tırâze Şîrâzî G/261-5

Neşâtî'de ise kendini yaratılış ve tabiat bakımından, aşk ve çevresine enerji katması bakımından, şiir bakımından bir üstünlük hissi ve övünme vardır. Bu çeçevde üstün meziyetlerini Neşâtî gururla dile getirir. Bazen sevgilinin güzelliğini kendi aşkının maharetine bağlar. Bazen keder ve sıkıntılara ne derece dayanıklı ve sabırlı olduğu ile övünür. Bazen de şiir ve zihin dünyası ile üstünlük iddia eder.

Aşağıdaki beyitte şair kendini manayı somutlaştırıp ete kemiğe büründüren bir sihirbaz olarak nitelendirir.

Sihir-i endişe Neşâtî sana mahsus ancak
Kilk-i i'câz ile suretger-i ma'nâsın sen G/88-5

(Sihir sana mahsustur, mucize kaleminle sen manaya suret verirsin.)

Neşâtî'nin konuyla ilgili diğer beyitleri ise şu şekildedir:

Dil-sûz nâlelerle Neşâtî gibi yine
Bülbül cihâna salmada her subhgâh tâb G/10-5

Destine mir'at alup bakdukça gâhî rûyına
Dirmiş ol afet Neşâtî dahî hayrânım mıdur G/35-5

İtdük o kadar ref'-i ta'ayyün ki Neşâtî
Âyîne-i pür-tab'-ı mücellâda nihânuz G/50-7

Bu cevahir ki Neşâtî dökilür hâmenden
Mahzen-i tab'una dirsem n'ola gencîne-i 'ışk G/66-5

Neşve-i şi'r-i Neşâtîden alur mı behre
Olmayan hem-kadeh-i bâde-perestân-ı gamun G/73-5

Yok tiregi-i gussa Neşâtî dilümüzde
Şam-ı kederi meş'al-i sahbâyile geçdük G/77-5

Meclise tab'-ı Neşâtî gibi virmezdi safâ
Şevk-yâb olmasa dâ'im dil-i bî-kîne-i câm G/85-5
Olmayan nakş-ı hayâlümle Neşâtî âşinâ
Resm-i kilik-i 'örfi-i şîrâz bilmez neydügin G/96-6

Neşâtî hâk-i pâyn almak istermiş sabâ yârun
Sakın aldanmasun ol şuh-ı meh-pâre ayak bassun G/97-6

Aceb mi olsa her vâdîde hâmem katre-zen dâ'im
Neşâtî gibi reh-dân-ı hüner pür-kerde peydür bu G/100-5

Behre-yab-ı feyz-i 'irfânem ki hep ol feyzdür
Şi'rüme bâ'is Neşâtî reşk-i bâzân olmağa G/103-5

Yine bir âfete dil virmese Neşâtî-i zâr
Cihâna 'ışk ile düşmezdi güft ü gû tâze G/118-5

Sâbit'in mahlas beyitlerinde ise daha çok şiir cihetiyle var olan bir üstünlük hissi ve kendini başkalarıyla mukayese durumu bulunmaktadır. Aşağıdaki beyitte şair, kendisine hased edenlere açıktan meydan okumakta ve şiir konusunda kendine tam bir özgüven hissetmektedir. Sâbit kendisini çekemeyenleri, söz söyleme ve şiirdeki maharetlerini sergilemeye çağırmaktadır. Bu konuda kendi şiirlerine güveni tam olan şair, meydan okuyanların hüsrana uğrayacağından da emin görünmektedir.

Hasûdı kâdı-ı dîvân-ı nazmuma çekdüm
Anun da bir sözi var ise Sâbit işte kitâb G/16-5

(Haset eden kişiyi dîvânımdaki şiirlere çektim, onun da bir sözü varsa işte kitap ortada.)

Sâbit'ten aldığımız aşağıdaki mahlas beyitler de bu konuya ışık tutar mahiyettedir:

Tarîkti nâdire-sencîde Sâbitâ besdür
 Bu tâze vâdî-i pâkîze imtiyâz bana G/4-5
 Sâbit zebân-ı ehl-i dile âşinâ degül
 Bir başka ıstılah gibi bu lisân-ı baht G/29-7

Kalemle bâzî-i 'irfânda imtihân olduk
 Bilindi Sâbit olup ûstâd ile tilmîz G/69-5

Sâbitâ nazmımızun magzı degül haşv ile
 Dehen-i la'ne-i dehhâli likâyı bilürüz G/149-7

Bu harâbâtda Sâbit olamam sultânım
 Dil-i vîrânımı yapsak da yıkılsam gitsem G/242-5

Bir mâsıra su getürdi kalem cûy-ı feyzden
 Sâbit bu bağı bir suyu çok gülşen eyledi G/344-5

Vecdî'de ise yine aşk ve şiir çerçevesinde bir övünme ve üstünlük hissi mevcuttur. Aşağıdaki beyit, Vecdî'nin aşk yolunda kimsenin kendisine denk olamayacağını söylediği önemli bir beyittir. Aşk bir yol ve yolculuk olarak gören şair; bir anlamda her adımında yeni zevklerin yaşandığı, her aşamasında farklı tecrübe ve olgunlaşmanın yaşandığı bir süreç ve serüven olarak algılamaktadır. Bununla beraber ikinci mısrada, aşk yolunda kimseyi kendine denk görmeyişine daha da açıklık getirmektedir. Muhabbet vadisinde ilerlemenin sıradan bir hadise olmadığını düşünen Vecdî, herkesin bu vadiye maksuda ulaşamayacağını ifade ederek, arka planda bu maksudu elde etmişliğin gururunu yansıtmaktadır.

Kimse pey-rev olamaz Vecdîye râh-ı 'aşkda
 Vâdî-i mihr ü mahabbet başka vâdîdür gönül G/37-7

(Gönül! Vecdî'ye kimse aşk yolunda denk olamaz, muhabbet ve aşk vadisi başka vadedir.)

Konuyla ilgili diğer beyitler şu şekildedir:

Bu tâze şîr-i Vecdîye nazîre söyleyen evvel
Dil-i pür-feyz ü tab-ı pür-ma'ânî eylesün peydâ G/1-6

Ey dil-i dîvâne var Mecnûn ile germ-ülfet ol
Hem-nişîn olmaz senünle Vecdî-i ferzâne dost G/5-8

Hisâb-ı sihr-gûyân eyledükde kudsiyân Vecdî
Seni mu'ciz-dem olmak üzre mahsûb eylemişlerdür G/21-5

Vecdî cevâhir-i sühanı böyle nazm ider
Gencîne-i ma'ârifini gâh gâh açar G/22-7

Tekâpû-yı zemîn-i nev sana mahsûsdur ey Vecdî
Bu vâdîyi ne bulmuş var ne bir üstâd ayak basmış G/31-7

Teslîm ider erbâb-ı sühan şî'rüme Vecdî
Meydân-ı ma'ânîyi bu gün bî-cedel aldum G/42-7

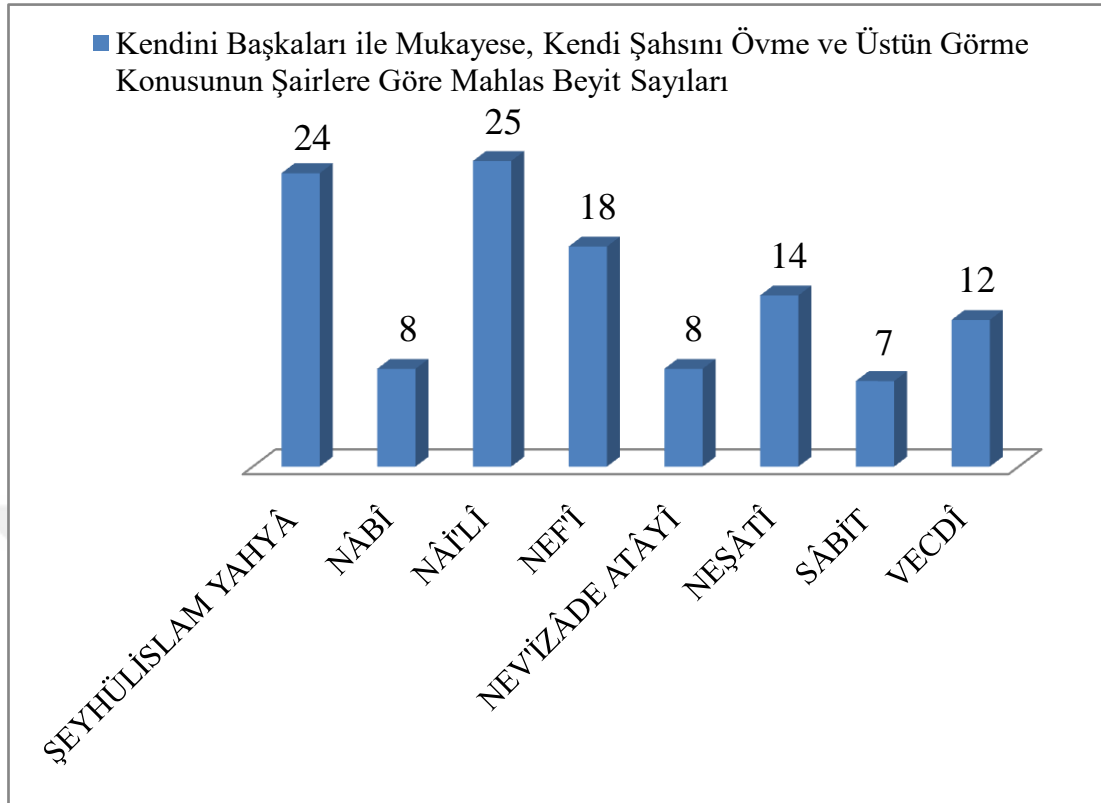
Sükût itmezdi olsa kudret-i güftâr Vecdîde
Olur mı bülbül-i bâg-ı mahabbet hiç nevâ düşmen G/44-5

Nola Bâkî vü Nef'îgîtdüğün yâd itmese yârân
Zarûret mi çekerler tâze şîre Vecdî sağ olsun G/52-5

Bu şî'r-i tâze berâber değilse Bâkîye
Budur tefâvüti Vecdî o köhne bu tâze G/60-5

Cûş itdi hevâ-yı hat ile bahr-i tabî'at

Vecdî yine bir dürr-i semînüm yüze çıkdı G/70-5

Grafik 15. Kendini Başkaları ile Mukayese, Kendi Şahsını Övme ve Üstün Görme Konusunun Şairlere Göre Mahlas Beyit Sayıları

3.2. KENDİNİ ÖLÇÜ GÖSTERME VE KENDİNİ İLHAM KAYNAĞI GÖRME

Bu çalışmamızda dikkatimizi çeken noktalardan biri de, şairlerin kendilerine bakışını yansıtan önemli göstergelerden biri olarak; bazen kendilerini bir kıstas, bir otorite, bir idealite, bir mukayese aracı olarak gösterdikleri, bazen de ideal ve hedef bir şahısla veya özellikle kendini karşılaştırma ve konumlandırma yaparak objektif bir nazarla artı eksilerini tarttıkları beyitlerdir. Ayrıca kendilerini şiir ve aşk konusunda insanlara ilham kaynağı olarak gördükleri mahlas beyitler de afaki alem ile kendi varlıkları arasındaki ilişkiyi gösteren önemli beyitlerdir.

İşte iki yönlü olarak ele aldığımız bu başlıkta ister kendini ölçü gösterdikleri, isterse kendilerini ilham kaynağı olarak gördükleri beyitlerde bir üstünlük hissi, aşk yolunda yeteneklerini anlatma, kendince belirgin özelliklerini sergileme gibi hususlar söz konusudur. Bu his bazen kendisiyle mukayese ettiği

kişiyi rehberlik etme, tecrübe aktarımı ve paylaşımı tarzında, bazen de gurur ve övünme barındırır tarzdadır.

Şeyhülislâm Yahyâ'nın beyitlerinde bu konu daha çok bir üstünlük hissi etrafındadır. Şairin kendini aşk konusunda tecrübe sahibi, yol gösterici, ideali yakalamış, ölçü alınacak bir kişi olarak gösterdiği beyitler bu hususta en güzel örnekleri teşkil etmektedir. Mesela aşağıdaki beyitte Yahyâ aşığın kim olduğunu tarif ederken, bu tanımlamayı kendi üzerinden yaparak, kendi aşk özelliğini ve usulünü bir ölçü olarak göstermektedir.

Aşıklığı, kendisini dünyevi arzu ve özelliklerden uzaklaştırma, her türlü şöhretten uzaklaşma olarak açıklayan şair, bu tanımlamaya kendini oturtarak aşk yolunun tecrübesiz yolcularına bir anlamda kendini ölçü almalarını tavsiye etmektedir.

İdüp Yahyâ gibi kayd-ı cihândan kendisin âzâd
Olup 'âlemde bî-nâm u nişân bir ad ider 'âşık G/185-5

(Âşık kendini Yahyâ gibi dünyanın kayıtlarından sıyırarak namsız nişansız olan bir kişidir.)

Şeyhülislâm Yahyâ'nın aşağıdaki beyitleri de bu konuya farklı yönlerden ışık tutar mahiyettedir:

Herkese nutk-ı revân-bahş virilmez Yahyâ
Himmat-i Hızr gerek kim buluna âb-ı hayât G/26-5

Ezel bezmindeki câm-ı mahabbet mestisin Yahyâ
Belâ-keş Kays'a Mecnûn olmagâ Leylâ mîdur bâ'is G/33-5

Dönmez ölünce râh-ı hatarnâk-ı 'aşkdan
Yahyâ gibi şu kimse ki bî-vehm ü bâk olur G/63-5

Bî-bekâdur devlet ü ikbâl Yahyâ'dan işit
Başuna alma belâ-yı 'aşkı gavgâdur gider G/79-5

Ser-i ehl-i mecâz olan belâ-keş Kays'un ahvâli
 Hakîkatde nazar olunsa Yahyâ hasb-i hâlündür G/82-5
 Cân çekişmekte kapunda her gelen Yahyâ gibi
 Fitne vü âşûbı artırma şehâ gavgâ gelür G/101-5

Aşkî yolında terk-i ser itmekdedür safâ
 Yahyâ bu zevki yine başından geçen bilür G/120-5

Ol tezerv-i hoş-hırâmı pâk tutmuş avlamış
 Var mıdur Yahyâ gibi 'uşşâk içinde pâk-bâz G/145-5

Yahyâ gibi olur nice bî-çâre dil-figâr
 Ruhsat virince gamze vü müjgâna gözlerün G/199-5

Ol şâh-ı hüsnün iremedün pây-bûsına
 Yahyâ gibi ki hâk-nihâd olmadun gönül G/216-5

Şimdi yanmakta gam-ı hattun ile Yahyâveş
 Dahı çok puhte olur pâdişehim anber-i hâm G/235-5

Mest-i 'aşk oldunsa Yahyâveş açılma kimseye
 Şahne-i devrân sakın bûy-ı dehânun tuymasun G/257-5

Nâbî'nin bu konudaki en dikkat çeken beyiti ise, bir şair olarak kendini mikeyas aldığı aşağıdaki beyittir. Kendi şairlik özelliklerinden de bahsettiği bu beyitte Nâbî, üç hususu şairlikte önemli kıstas olarak görmekte ve bu üç hususta kendini otorite görmektedir. Dolayısıyla bir şair, şairliğinin büyüklüğünü anlamak istiyorsa bu üç cihette kendini tartmalı, tabiri diğerle bu üç hususu da kendisinde toplayan Nâbî'nin mihengine kendi şairliğini vurmalıdır. Bu üç husus ise; hoş tabir, muhayyel nikat veşuh beyandır. Yani güzel söyleyiş, ince manalı zarif sözler, neşeli ve hoş giden ifadelerdir.

Şâ'ir olursa ola senün gibi Nâbîyâ

Ta'bîri hoş nikâti muhayyel beyânı şûh G/46-5

(Ey Nâbî şair senin gibi tabiri hoş, ince manalı sözleri muhayyel, beyanı güzel olmalı.)

Nâ'ilî'nin beyitlerinde bu konuyu geniş bir yelpazede görmek mümkündür. "Veş" edatı ile "Nâ'ilî gibi" ifadesini sıklıkla gördüğümüz şairin mahlas beyitlerinde, özellikle iki beyite dikkat çekmek istiyoruz.

Bunlardan ilki aşağıda aldığımız şekilde mahşere aşk yükü ile çıkma konusundaki nasihatini şairin kendi üzerinden yapmasıdır. Nâ'ilî aşıklara, mahşerde Allah'ın huzuruna aşk ile varılması gerektiğini öğütlerken, kendini bunu hedeflemiş ve bir anlamda da başarmış bir aşk ustası olarak takdim eder. Bununla şair, aşıklara rehberlik eder ve kendini ölçü almalarını söyler.

Mahşerde Nâ'ilî-veş pür-bâr-ı cürm-i 'aşk ol

Dâdâr-ı hasra kendin mizân-harâb göster G/65-10

(Nâ'ilî gibi mahşerde aşkın günahı çokça yüklenmiş ol, Allah'a kendini harap olmuş olarak göster.)

Nâ'ilî'nin bu konuda ikinci beyiti ise bu konuya güzel bir örnek teşkil eder. Bu beyitte şair tam anlamıyla bir övünç içerisinde. Kendi şiirini oldukça yüksek bir perdeden öven Nâ'ilî, kendi nazmını Şehnâme'nin ilham aldığı bir edebi yücelik atfedecek kadar yüceltir. Şehnâme gibi şiir ve edebiyatta zirve bir şahesere, kendi şiir anlayışının usul ve yöntem gösterdiğini söylemekten çekinmez.

Nazmın mahal mahal getirip Nâ'ilî delil

Şehnâme-i belâgate düstûr yazdılar G/78-5

(Nâ'ilî! Senin şiirinden kısım kısım delil getirerek şehnamedeki güzel söyleyişin özelliklerini yazdılar.)

Nâ'ilî'yi bu konuda anlamamıza yardım edecek aşağıdaki beyitlerin de

bize geniş bir bakış açısı vereceği kanaatindeyiz:

Eylemem mazmûnuna Cibrîli mahrem Nâ'îlî
Gamzeler kim fitneden ifşâ-yı râz eyler bana G/3-5

Rif'at el verse yine Nâ'îlî-i zâr gibi
Yüz sürüp pâyine olsak ser-i zülfün gibi pest G/24-5

Dûd-ı dil ü eşk-i Nâ'îlîdir
Bu târem-i nilgûna bâ'is G/28-5

Safâ-yı neş'e-i idrâki Nâ'îlîden sor
Ki münkirân-ı mezâyâ-yı keyf bilmezler G/52-5

Nâ'îlî-veş olup ihrâm-be-dûş-ı zülfün
'Arafât-ı rûhuna oldu şitâbân diller G/109-5

Nâ'îlî-veş n'ola ahvâli perîşân olsa
Nakş-ı hüsnün görüp âşufte-nihâd oldu gönül G/232-5

Nâ'îlî-veş olmasan âb-ı hayât-ı gussa nûş
Zinde-i câvid olurdu mürde olmazdın gönül G/233-5

Mahbûb u meyle eğlene-gör Nâ'îlî gibi
Gam âleminde gussa diyârındasın gönül G/234-6

Nâ'îlî-veş nice dilsûhte müştâkın var
Şu'le-i âhdan ey dilber-i tannâz sakın G/288-5

Sen mest-i nâz u serkeş aşkınla Nâ'îlî-veş
Dünyâ esîr-i gabgab âlem harâb-ı ebrû G/296-7

Nef'î'nin beyitlerinde ise bu konu hem aşk, hem şairlik özellikleri, hem de diğer hususlar bakımından kendini ölçü alınacak bir tecrübe ve ilham alınacak bir kaynak olarak görme şeklinde karşımıza çıkar.

Mesela aşağıdaki beyit şairin aşk konusunda kendisini ölçü alınacak, istifade edilecek, klavuz kabul edilecek bir makamda görmesi bakımından önemlidir. Burada şair bir anlamda kendi aşk anlayışını sergilemekte ve aşkta mahcubiyetin ve acziyetin değil, özgüven sahibi bir tavrın esas olduğunu vurgulamaktadır. Bununla beraber "Zîrâ eremez vuslata mahcûb-ı mahabbet" mısrası ile aşk yolunda gösterilmesi gereken tavrı vakur bir eda ile, iddialı bir hüküm cümlesiyle belirtmektedir.

Nef'îgibi küstâh ol eğer 'âşık olursan
Zîrâ eremez vuslata mahcûb-ı mahabbet G/16-7

(Âşık olacaksan Nef'î gibi girişken, küstah olmalısın, çünkü muhabbetle mahcup olanlar vuslata eremezler.)

Yine Nef'î'den aldığımız aşağıdaki beyit ise şairin kendi tabiatını dış dünyaya, doğaya, güzellik unsurlarına ilham kaynağı olarak gördüğü bir mahlas beyittir. Nâ'îli'ye göre ilkbahardaki hoş ve müferreh güzelliklerin, çiçeklerin ve özellikle gülün şahsında ruha ve gönle surur katan, dinginlik veren bütün güzel görüntüler ve hoş kokular, feyiz ve ilhamı bizzat şairin kendisinden alırlar. Bu cihetle şair her insanın lezzet aldığı, haz duyduğu ilkbaharın güzellik unsurlarını kendi şahsına bağlayarak ilkbahara gösterilen ilgi ve teveccühün kaynağında kendi şahsını görmektedir.

Tab'-ı Nef'îden ki bâğ-ı nevbahâr-ı feyzdir
Reng ü bû isterse gelsin eylesin deryûze gül G/72-5

(Bahar bağının feyzi Nef'î'nin tabiatından kaynaklanır, gül renk ve koku isterse benden istesin.)

Yine aşağıdaki beyitler de Nef'î'yi bu konuda daha etraflıca anlamamıza

yardım edecektir:

Rüstem gibi geh sâf-şiken-i leşker-i ‘uşşâk
Nef’îgibi mest-i ser-endâz-ı mahabbet G/20-7

Sûfi değilim rind-i harâbâtî-i ‘aşkım
Nef’îgibi olsam ne ‘acep hâk-i reh-i mest G/23-5

Müzeyyen reng ü bûy ile dil-i Nef’îgibi gülsen
Meğer ol cân-ı ‘âlem gâhî geşt-i gülsitân eyler G/33-6

Olsak n'ola Nef’î gibi rüsvâ-yı dü‘âlem
Hem âşık u hem şâ‘ir ü hem bâde-perestiz G/44-5

Var mı Nef’î gibi üstâd-ı suhan insâf et
İhtirâ‘-ı kalem-i nâdire-perdâzına bak G/64-6

Hızra minnet çekme var sonra dil-i Nef’î gibi
Lûle-i âb-ı hayât-ı feyz ile leb-ber-leb ol G/73-6

Kâmrân-ı mülk-i nazm olsam n'ola Nef’îgibi
Bir dükenmez kâna benzer tab‘ımın gencînesi G/131-5

Nev‘îzâde‘Atâyî’nin beyitlerinde bu konu, aşk yolunda yaşanan olaylar ve maceralar karşısında insanın başına neler gelebileceğini kendi yaşadıklarını ölçü göstererek anlatma tarzındadır. Bir anlamda aşk yolunun yeni yolcularına kendi yaşadığı ve onların da yaşayacağı durumları aktarma tarzındadır. ‘Atâyî kendi hayatını bir tecrübe ve mikyas olarak sunarken, aynı zamanda kendi aşk tecrübelerini istifade edilebilecek bir kaynak olarak da görmektedir. Aşağıdaki beyit şairin bu tarafını yansıtan mahiyettedir. Burada ‘Atâyî, sevgiliyi temaşa sonucu yaşadığı ruh halini ifade etmekte ve bu durumu her aşık için genellemektedir. Her aşığın aynı tarz bir aşk macerası yaşadığı durumda kendi yaşadıklarını yaşayacağı hususunu bilgiç bir tavırla ifade etmektedir.

Dil-berün taht-ı revânda devrini seyr eyleyen
Olur elbette ‘Atâyî gibi ser-gerdân u zâr G/28-7

(Tahtında giderken gönül alıcı sevgiliyi seyreden, ‘Atâyî gibi inleyerek sarhoş olur.)

Nev‘îzâde‘Atâyî’nin bu konu hakkında bize fikir verecek şu beyitleri zikredilebilir:

Neylesünler ‘arz-ı hâle kimsede tâkat mı var
La‘lüne ‘âlem ‘Atâyî gibi cânâ teşne-leb G/14-5

Nazîrûnbulunur mı bir dahî ey Yûsuf-ı sâni
‘Atâyî-veş meded cân virürüz bâzârı görsünler G/77-5

Kalb-i vîrân-ı ‘Atâyî-veş gubâr eksük degül
Pür-keder bir kasr-ı bî-bünyâda geldün ey gönül G/137-5

Bu yolda ‘Atâyî gibi kendin yâd kıldı
Üftâde-i hâk-i der-i dil-dâr idi gönlüm G/149-5

Atâyî-veş yürürdi şehr-i gamda sikke-i eşküm
Muhabbet kişverinde ben de bir sultân-ı ‘aşk olsam G/157-5

Bezm-i ‘âlemde ‘Atâyî gibi hergiz çâre yok
Mest-i câm-ı ‘aşk olan yıllarla handân olmağa G/200-5

Neşâtî’nin mahlas beyitlerinde de yine genel bu konuyu genel akışa uygun olarak şairlik ve şiir kabiliyeti, aşk özellikleri ve tecrübesi çerçevesinde görmekteyiz. Özellikle aşk yolunda çekilen sıkıntılar cihetiyle şairin kendi yaşadıklarını ve tecrübelerini bir ölçü olarak sunduğu beyitler bu konuda dikkatimizi çekmektedir. Bu meyanda en güzel örneklerden biri aşağıda aldığımız beyittir. Neşâtî burada gönlünün içinde bulunduğu sıkıntılı hali kimlerin anlayabileceğini

anlatmaktadır. Buna göre şairin gönlünün sıkıntılı ve elemli halini, ancak kendisi gibi bu alemde ayrılık sarhoşluğunun mahmurluğunu yaşayanlar bilebilir.

Bu beyitte iki nokta üzerinde durmak istiyoruz: İlk husus; şairin gönlü ile hemhal olabilecek, onu anlayabilecek insanların kimler olduğudur. Neşâtî yukarıda da ifade ettiğimiz üzere bu insan profilin tanımlamıştır. İkinci husus ise genel anlamda gönlün gamını, ıstırabını ancak Neşâtî'nin geçtiği yoldan geçenlerin anlayabileceğidir. Yani onun yaşadığı tecrübeyi yaşamalı, bu alemde ayrılığın insanı kendinden geçiren sarhoşluğu ile mahmur olmalıdır. Bu açıdan baktığımızda Neşâtî, kendini bir ölçü olarak sunmaktadır.

Bilür mi telhî-i kâm-ı dili Neşâtîveş

Humar-ı hecr ile 'âlemde olmayan mahmûr G/37-5

(Neşâtî gibi alemde ayrılık içkisiyle mahmur olmayan, gönül arzularının acısını bilir mi?)

Neşâtî'yi bu konuda anlamamıza kolaylık sağlayacak diğer mahlas beyitler ise şöyledir:

Neşâtîveş ki sad aşub ile hatır perîşândur

Bu şûr u fitneye bâ'is o kâfir mâcerâdur hep G/8-5

Hayâl-ı ebruvân u kadd-i dilberle Neşâtîveş

Olur hâl-i dil-i enduh-perver rast gâhı kec G/15-5

Şive-i i'câza kim endişe agaz eylese

Tab-ı pür-zûr-ı Neşâtî böyle sihr-âsâr olur G/29-6

Reşk itmemek olur mı melâ'ik Neşâtîyâ

Gâhî elümde hâme ki ma'nî-tırâz olur G/32-5

Destine mir'at alup bakdukça gâhî rûyına

Dirmiş ol afet Neşâtî dahî hayrânım mıdır G/35-5

Ketm-i 'ışk eylerse de 'aşık Neşâtıveş yine
Zerdi-i ruhsâr ile çeşm-i terinden bellidür G/36-5

Suda'-ı nâliş-i dil tâ-be-key Neşâtıveş
şikâyet eyleyerek kûy-ı yâre dek giderüz G/51-6

Râz-ı dilinü açma Neşâtî gibi yâre
Evvel hele ol gamze-i mekkâr ile söyleş G/60-5

Sîne-âk-ı deşt-i şevk olsam Neşâtıveş n'ola
Nakd-ı cân ber-kef hâdeng-i gamzeye âmâdeyem G/83-5

Safâ-yı dehri gördük seyr-i bağ itdük Neşâtıveş
Dil-i pür-dağ-ı lâleyle gülün in-i cebîninden G/90-5

Her sözüñ olmiş Neşâtî lezzet-i ma'nâyile
Mâye-baş-ı şevk-i dil hâlet-fezâ-yı zevk-i cân G/94-5

Behre-yab-ı feyz-i 'irfânem ki hep ol feyzdür
şi'rüme bâ'is Neşâtî reşk-i bâzân olmağa G/103-5

Yine bir âfete dil virmese Neşâtî-i zâr
Cihâna 'ışk ile düşmezdi güft ü gü tâze G/118-5

Safa-baş oldu her kûşe yine tab'-ı Neşâtıveş
Zihî ser-sebzî-i 'âlem hoşa eyyâm-ı pîrûzî G/126-5

Bâde-i nazm-ı Neşâtî kim şarâb-ı feyzdür
Âb-ı rûy-i şâhid-i endîşedür her katresi G/127-5

Bu konuda Sâbit'ten aldığımız beyitlerde ise daha çok kendini övme eksenli bir boyut görmekteyiz. Şairin özellikle söz söyleme ve şairlik konusunda kendini anlattığı ifadeler Sâbit'in kendi varlığına ve şairliğine bakışını yansıtmaktadır.

Mesela aşağıdaki beyitte şair kendi şiirlerinin, şiir dünyasına ve şairlere nasıl bir ilham kaynağı olduğunu anlatır. Sâbit burada kendi nazımının cemalî yönünü dile getirerek, söyleyişinin şiir dünyasına nasıl bir renk kattığını, nasıl bir güzellik kazandırdığının altını çizmektedir.

Bâğ-ı nazma Sâbitâ reşh-i beyânım su virüp
Hem muvaşşeh hem müreşşah hem musanna‘ gösterür G/115-5

(Ey Sâbit, şiir bağına ifadelerindeki damlacıklar su vererek onu sanatlı, süslü ve parlak gösterir.)

Sâbit'in aşağıdaki üç beyiti de bu konuda onu anlamamıza yardım edecektir:

Bizüm pûlâdımızdan Sâbitâ âyîne mümkindür
Saded sâhib-nefes üstâd tahsîlindedür ammâ G/10-7

Nev-rûzda çıkarsa n'ola tâze besteler
Sâbit ‘Acemde hâcedür üstâd-ı ‘andelîb G/17-7

Dâd-ı hakdur sana tahkîk bu vâdî Sâbit
Biz dahî şimdi senün semtüne taklîd iderüz G/148-8

Vecdî'nin konumuzla ilgili beyitlerinin tamamı kendi şairliğinin övmeye dayalı olan beyitlerdir. Vecdî kendi şiirini överken sözlerinin hayat verici, ilham kaynağı olucu yönüne dikkat çekerek nazmına bir iksir ve olağanüstülük anlamı da yüklemiştir.

Mesela aşağıdaki beyitte kendi sözlerine Vecdî öyle yücelik atfetmiştir ki, ona göre sözleri anlaşılmaz manaları anlaşılır kılan ve sırları çözen bir mucizevi bir özellik taşımaktadır. Bu durum sakinin vereceği meye bağlı olduğundan bu yücelik bir temenni ve hedef olarak da düşünülebilir.

Dil-i Vecdîye mey sun sâkîyâ tâ nükte-senc olsun
Nedür ser-beste sırr-ı mübhem ü ilhâm göstereün G/46-5

(Ey sâkî Vecdî'nin gönlüne içki sun ki nükteler söylesin, ilham ve gizli sırları göstereün.)

Vecdî yukarıda temenni şeklinde ifade ettiği durumu aşğıdaki beyitte iddialı vaki bir gerçek olarak dile getirir. Şair söyleyişindeki ulviyet ve güzelliği Mesih'in nefesiyle denk tutarak sözlerine manevi bir hüviyet de yüklemektedir. Nitekim Hz. İsa'nın hastaları iyileştirmesi mucizesine telmih yapmakta, bu mucizeyi kendi sözlerinin etki gücünü anlatmada kullanmaktadır.

Dem-i Mesîh o lebün hastası mıdur Vecdî
Senün sözündeki hüsn-i edâ mıdur bilmem G/38-5

(Vecdî! O dudağın hastası Mesîh'in nefesi midir senin sözündeki güzel eda mıdır bilmem.)

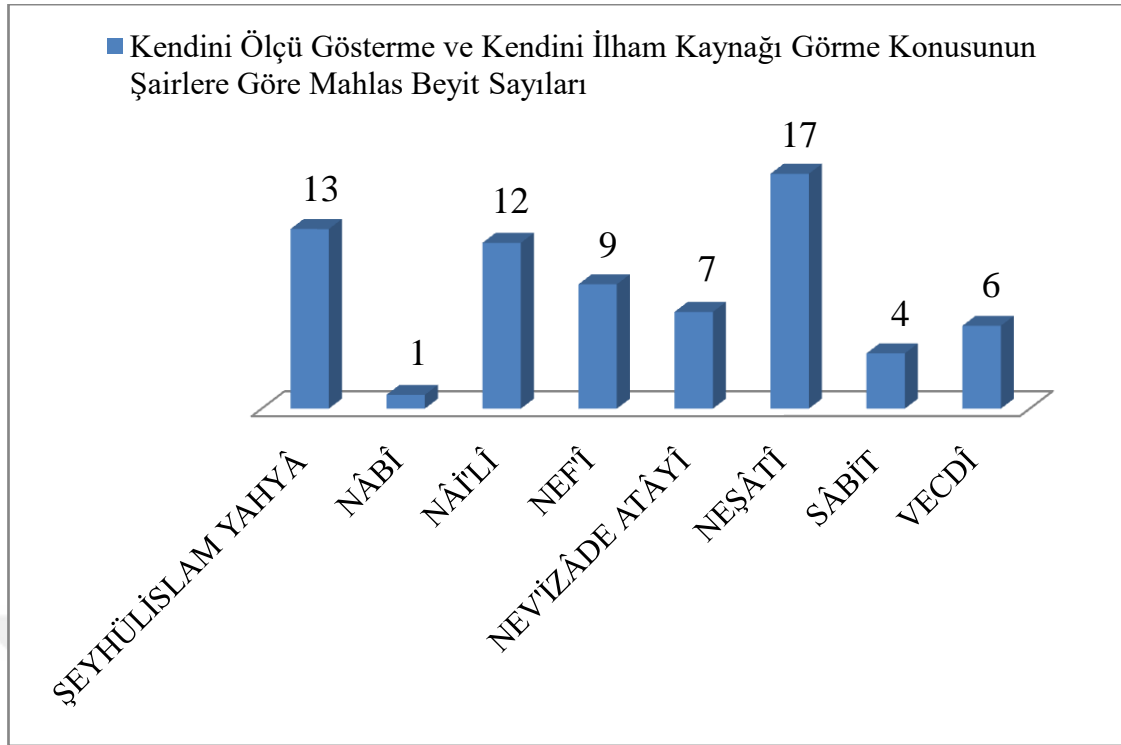
Yine Vecdî'nin aşğıdaki diğer beyitleri de özellikle şairlik cihetiyle kendini yüceltişini yansıtan önemli mahlas beyitlerdir:

Ey hüsn-i edâ ehl-i sühan hep sana müştâk
Sen Vecdî-i hoş-tâb u hoş-âsârda kaldun G/34-7

Zîb-i gûş-ı cândur ey Vecdî sözüm erbâb-ı dil
Gevherüm hem-seng-i nazm-ı hod-fürûşân görmesün G/45-6

Komadun söz yiri i'câz-ı sühanda Vecdî
Böyle mu'ciz-nefese 'Îsî-i Meryem ne disün G/49-5

Şeh-i nazmun yine feyz-i nazarından Vecdî
Bahr-i endîşeme bî-hadd dür ü gevher düşdi G/68-6

Grafik 16. Kendini Ölçü Gösterme ve Kendini İlham Kaynağı Görme Konusunun Şairlere Göre Mahlas Beyit Sayıları

3.3. KIZGINLIK, SİTEM, ÖFKE VE BEDDUÂ

Şairleri tanıma hususunda mahlas beyitlerinde karşımıza çıkan önemli bir veri de, şairlerin dünyasında olumsuz ve yıpratıcı bir etkiye karşılık olarak gelişen; kızkınlık, sitem, öfke ve beddua konularıdır. Şairlerin bu tepkilerinin; olayların, nesnelere ve şahısların onlarda nasıl bir etki bıraktığı ile yakından ilgili olduğunu düşünüyoruz.

İncelediğimiz şairlerin dünyasında bu tepki daha çok kadere, feleğe, sevgiliye, insana ve topluma yönelik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mesela Şeyhülislâm Yahyâ'nın bir beyiti topluma gösterilen bir tepki niteliğindedir. Yahyâ layıkıyla mumalemele görememekten şikayet ederek, kendi şahsına yönelik olan yıpratıcı durumlara karşı tavrını ortaya koymaktadır.

Ham itdünüzdi kâmet-i Yahyâ'yı yâ gibi

Lâyık mı tîrveş anı yâbâna atmanız G/143-5

(Yahyâ'nın değerini bitirmiştiniz, ok gibi onu uzağa atmanız layık mıdır?)

Aşağıdaki beyit ise Yahyâ'nın şiirlerinin, sevgili tarafından değerinin bilinmeyişi ve takdir edilmeyişi üzerine yapılan bir beddua tarzındadır. Şair çok kıymetli gördüğü şiirlerinin sevgili tarafından takdir edilmemesi üzerine duyduğu rahatsızlığı beddua ile dışa vurur. Oldukça ağır da denilebilecek bu bedduadan, onun bu durumu kabullenmediğini anlamaktayız.

Gûşvâr itmezse dürr-i nazmunı Yahyâ o şâh

Kadr u kıymet bulmaya 'âlemde mânend-i hazef G/172-5

(Yahyâ! O şah nazımının incilerini dinlemezse, dünyada toprak çömlek gibi değer görmesin.)

Yine Yahyâ aşağıdaki beyitte ise muhabbet ve sevgiyi yaşayamamanın verdiği ıstırap ile bir tepkisini ortaya koymaktadır. Uzun zamandır gönlünde muhabbet hissini uyandıracak bir gelişmeyi yaşayamaması karşısında daralmış bir ruh halini yansıtmaktadır. Bununla birlikte bu tepki, sevgiliye ve kadere atfedilmeye de müsait görünmektedir. Nitekim sitem edilen durum hem sevgilinin uzun zamandır görünmemesi hem de kaderin kendisine sevgi ve muhabbet hissini yaşatmamasıdır.

Dürr-i girân-bahâ-yı mahabbet bulunmamış

Çokdan görünmez ol dil-i Yahyâ'ya konmasun G/259-6

(Çoktan beri Yahyâ'nın gönlüne muhabbetin değerli incileri konmamış.)

Aynı şekilde aşağıdaki beyit de Şeyhülislâm Yahyâ'nın yaşadığı hayatın olumsuzluklarına ve acılarına karşı göstermiş olduğu bir sitem olarak değerlendirilebilir.

İrüp fasl-ı bahâr oldı yine her gülsitân hurrem

Benüm Yahyâ neşâtum gülşeni niçün hazân oldı G/443-5

(Bahar mevsimi gelince her gül bahçesişen ve ferah oldu, Yahyâ benim

neşemin gül bahçesine niçin hazan geldi?)

Mahlas beyitlerinde sevgiliye olan sitemin farklı boyutlarda gözüktüğü bir şair de Nâbî'dir. Aşağıdaki beyit Nâbî'nin eski ve yeni hali kıyas yaptığı, halihazırdaki durumundan memnun olmadığı ve bu durumdan sevgiliyi sorumlu görerek ona sitemde bulunduğu bir beyittir. Bu sitemin önemli bir sebebi eski mesut halin kaybedilmesidir.

Nâbîyâ sâki-i cerh eyledi kâm-ı dili telh

Bir zaman gerçi ki leb-ber-leb-i peymâne idük G/447-5

(Ey Nâbî! Gerçi bir zamanlar kadehimiz dolu idi ama yaralayıcı sâkî gönlün arzularını acı kattı.)

Başka bir beyitte ise şairin sitemi sevgiliye ve dolaylı olarak kaderedir. Kendi fikir dünyasında sevgilinin hep hatırdaki olmasına karşın, cismen ayrılık şairde bir gam ve sitem oluşturmuş durumdadır.

Ey gam yine mi hâtır-ı Nâbî'de bulundun

Kâfir yine sen kişver-i islâma mı düşdün G/451-5

(Ey gam yine mi Nâbî'yi hatırladın, kafir sen yine mi islam memleketine geldin.)

Bir diğer beyitte ise Nâbî sevgilinin kendisini düşürdüğü sıkıntı nedeniyle sitemde bulunmaktadır. Aşkın verdiği ıstırap ve maşukun bu minvalde yaptığı eziyet şairi bu tepkiye sevk etmiş görünmektedir.

Ol şuh yine itdi sitemgerlige âğâz

Allah ola ey Nâbî-i bî-çâre mu'înün G/456-7

(O şuh yine zulme başladı, Ey biçare Nâbî Allah yardımcın ola.)

Aşağıdaki beyitte ise tepki insanlara yöneliktir. İnsanların kendi hakkındaki yüzeysel ve basit yorumları Nâbî'nin tepkisini çekmiştir. Sevgiliyi

merakını ve ona olan ilgisini insanların eziklik, rezillik olarak algılaması bu tepkinin oluşmasına sebep olmuştur.

Nâbî beni rüsvâlîğa âmâde sanurlar
Yârün ser-i kûyını su'âl eyledüğümden G/619-5

(Nâbî! Sevgilinin yerini sorduğumdan beni hep rüsva zannederler.)

Yine aşağıdaki beyit ise sevgilinin aşığı olan eziyet ve sitemine karşılık bir tepkisini ifade etmektedir. Şairi bu sitem ve tepkiye sevk eden unsur ise sevgilinin maruz bıraktığı cefanın çokluğudur.

Eyledün Nâbî-i bî-çâreye çok cevri ü sitem
Yok ümîdüm ki mükâfâtdan âzâd olasın G/622-7

(Biçare Nâbî'ye çok sıkıntı ve sitem ettin, mükafat ümidim yoktur
inşallah sıkıntılardan kurtulursun.)

Şimdi ele alacağımız beyit ise beklenen bir şeyden mahrum burakılma sonucu gösterilen bir tepki ve tavidir. Şair sevgiliden gelecek lütuf ve ihsana karşı kuvvetli bir ümit beslerken, aksi bir sonucun hasıl olması şairi kızdırmış görünmektedir. Sevgiliyi kendisine çok yakın gördüğü halde, beklediği vuslatın ona değil de başkasına verilmesi asıl sorundur.

Meğer ki gayre imiş çeşm-i lutfi ey Nâbî
Safâ-yı vuslata ümmîdvâr idüm ben de G/690-5

(Meğer lütuf çeşmesi başkasına imiş, ben de vuslat sevincini ümit ederdim.)

Konuyla ilgili Nâbî'den aldığımız başka bir beyitte ise kızgınlık feleğedir. Kaderden arzu ettiği, sahip olmak istediği her şeye ulaştığını söyleyen şair, çok istediği ama yapamadığı bir şeyin ıstırabını da içinde hissetmektedir. O da felekten alacağı intikamdır. Şair bunu söylerken bu intikamın ateşini içinde hisseder gibidir.

Felekden almışuz envâ‘-ı kâmi ey Nâbî
Hemân bir almaduğum intikâm kalmışdur G/142-6

(Ey Nâbî! Her türlü arzumuzu kaderimizden almışız, kaderden bir almadığım intikam kalmıştır.)

Nâ‘ilî‘de bu konu ise hem feleğe hem de sevgiliye sitem şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Mesela aşağıdaki beyit, Nâ‘ilî‘nin şiir istidatının bilinmemesi sebebiyle kadere karşı gösterdiği bir tepkiyi ifade etmektedir. İçerisinde iki farklı sitemi barındıran bu beyit, şairin hem geçmiş zamandaki haline, hem de şimdiki zamandaki bir tepkisini ortaya koymaktadır.

Sen Nâ‘ilîyâ neşr et âfâka dür-i nazmın
Bilmezse felek kadrin bahtım gibi kur olsun G/265-7

(Ey Nâ‘ilî şiir incilerini bütün gökyüzüne duyur, değerini bilinmezse bahtım gibi kader de kör olsun.)

Aşağıdaki beyit ise Nâ‘ilî‘nin, sevgilinin kapısında sadakat ve kararlılıkla beklemesine rağmen, beklediği karşılığı ondan görememesinden kaynaklanmaktadır. Sevgiliden gelecek bir nazar ve iltifata karşılık şairin yaşadığı hayal kırıklığı ve gariplik, onu bu siteme sevk eden etken olarak gözükmektedir.

Bir âşinâ nigâhına değmez mi dostum
Kuyunda Nâ‘ilî nice demdir garîbdür G/39-5

(Kapıda Nâ‘ilî çok zamandır yalnızdır, acaba ünsiyetli bakışın nasip olmaz mı?)

Bu konu Nef‘î‘nin beyitlerinde ise yine genel çerçeve içerisinde sevgiliye ve feleğe sitem şeklinde geçmektedir. Mesela aşağıdaki beyit Nef‘î‘nin kadere sitemini yansıttığı önemli bir beyittir. Dünyada istediğini elde edemeden gittiği taktirde bu durumdan feleği sorumlu tutan şair, dünya bağlamında yorumladığı feleğin, kendisine yar olmadığı taktirde helakını istemektedir.

Muhassal böyle bir gün görmeden ölürsem ey Nef'î
Felek ben ölmeden hâk ile yeksân olduğun görsem G/80-7

(Nef'î! Sonuçta bir gün böyle bir gün görmeden gidersem, bari ölmeden feleğin yok olduğunu görsem.)

Nev'îzâde'Atâyî'nin beyitlerinde de bu konu sevgiliye sitem şeklindedir. Aşağıdaki beyitte Nev'îzâde'Atâyî sevgiliden hep cefa gelmesini tepki ile karşılamaktadır. Öyle ki şaire göre sevgilinin aşığa cefa çektirmesi, onun süregelen bir adettir. Bu duruma tepkisine rağmen şair, kavuşma ümidini dile getirmekten de geri durmamıştır.

Cefâdur gerçi senden umduğı dâ'im 'Atâyî'nün
Eger kim va'de-i vasl eylesen cânâ mürüvvedür G/62-5

(Ey Cân! 'Atâyî'nin senden beklediği hep cefadır, eğer ki ki vuslat vadedersen bu bir iyiliktir.)

Neşâtî'nin beyitlerinde bu konu üç farklı boyutuyla karşımıza çıkmaktadır. Şair sevgiliye, kadere ve topluma tepkilerini gayet başarılı bir söyleyiş ile ifade etmektedir. Mesela aşağıdaki beyit, Neşâtî'nin gönlünün keşmekeş durumundan sevgiliyi sorumlu tuttuğu bir beyittir. Şairin dingin bir gönül ve fikir arzusuna karşılık, sevgilinin yaşattığı sıkıntılı hal, Neşâtî'nin içinde bir sitemin oluşmasına sebep olmuş görünmektedir.

Neşâtîveş ki sad aşub ile hâtır perîşândur
Bu şûr u fitneye bâ'is o kâfir mâcerâdur hep G/8-5

(Neşâtî gibi yüz kargaşa ile hatır hep perîşândır, bu gürültü ve fitneye hep o kafir macera sebeptir.)

Aşağıdaki beyit ise Neşâtî'nin bir belirsizlikten kaynaklanan tepkisini barındırmaktadır. Bu belirsizlik sevgiliye ne zaman kavuşulacağıdır. Aşık için

vuslat önemli bir merhale ve tamamlanma iken, bunun bilinemezliği şairi bir anlamda şikayet ettirmektedir. Kendi kendine söylenme havasını hissettiğimiz bu beyit, şekvacı ama sevgilinin kapısına gitme şevkinden geri durmayan bir aşk özelliğini yansıtmaktadır.

Sudâ‘-ı nâliş-i dil tâ-be-key Neşâtîveş
Şikâyet eyleyerek kûy-ı yâre dek giderüz G/51-6

(Neşâtî gibi gönlün inilti ağrıları nereye kadar? Şikayet ederek sevgilinin yanına kadar gideriz.)

Neşâtî'nin kadere sitemini yansıtan aşağıdaki beyit, yaşadıklarının bir sonucu tarzındadır. Şair kederle dolu bir hayattan başka bir şeyi tatmadığını anlatarak tepkisini kuvvetli hale getirmektedir. Nitekim aşkın ruhu mutluluk ve huzur isterken, süreklilik arzeden bir kedere maruz kalması ince bir sitemin dışavurumuna sebep olmuştur.

Neşâtîyâ keder-i keşf-i râzdan gayrı
Akan bu dide-i terden demün nesin gördük G/76-5

(Ey Neşâtî! Bu gözden akan terden, keder yolunu keşfetmekten başka kaderde ne gördük?)

Neşâtî'de konunun farklı bir boyutunu gösteren bir beyit ise aşağıdaki mahlas beyitidir. Burada içinde yaşadığı toplumunun değişen rağbet ve yönelişleri şairin tepkisini çekmektedir. Artık insanların gönül ehli insanlara kıymet vermediğini belirten şair, kendi irfan davasının karşılık bulamamasını ümitsizlik ve şikayete ifade etmektedir. Eskiye özlem ve hali hazıra yabancılık hisseden Neşâtî, bir anlamda ötekileşmiş şimdiki insanlara kızgınlık içerisindedir.

Rağbet mi var erbâb-ı dile şimdi Neşâtî
Bîhûde heman da‘vî-i ‘irfân iderin ben G/89-5

(Ben boşu boşuna irfan davasında bulunuyorum, insanlar artık gönül ehli olanlara rağbet etmiyorlar.)

Sâbit'in beyitlerinde ise kızgınlık ve sitem, sevgiliye ve insanlara gösterilmektedir. Sâbit'in sevgiliye olan sitemini yansıttığı aşağıdaki beyit, sevgilinin Sâbit'i kendisinden uzaklaştırma tavrına bir tepki niteliğindedir. Firkatin zaman ve mekan boyutu da dahil, geniş anlamda şairi derinden etkilemesi onu bu tepkiye sevkemiş görünmektedir. Bütün bu kızgınlık ve siteme rağmen çaresizliğini sevgiliye arz etme çabası da, kendindeki kavuşma ümidini canlı tutma çabası olarak değerlendirilebilir.

Yeter saldı ferdâya Sâbit seni
Bu gün sen de bir 'arz-ı hâl eyle sal G/230-5

Tepki ve sitemin aşk boyutundan çıkıp toplumsal bir durum bazında ele alındığı önemli bir beyit, Sâbit'in aşağıdaki mahlas beyitidir. Bu beyitte tepki, toplumsal bir yozlaşmaya karşıdır. İnsanlar arası ilişkinin zedelendiğini çaresizlikle gözlemleyen şair, bu bozulmaya karşı yalnızlıktan başka bir yol bulamadığını da ifade etmektedir. Sâbit, toplumdaki nifak ve bozgunculuk hastalığının önü alınamaz bir boyutta olduğunu dile getirerek zamane insanlarına tepkisini karamsar bir bakış açısıyla ortaya koymaktadır.

Gördüm zemâne halkı nifâk üzre Sâbitâ
Nâçâr cümleden çekilüp 'uzlet eyledüm G/248-6

(Zamane halkının nifak üzere olduğunu gördüğümünden çaresiz bir şekilde yalnızlığı tercih ettim.)

Vecdî'de ise bu konu kadere tepki, sevgiliye sitem ve beddua formundadır. Gerek sevgiliye gerekse kadere gösterilen bu tavırlar ya bir beklentinin gerçekleşmemesi sonucundadır ya da bu sitem ve kızgınlık sonrası sevgiliden, kaderden bir telafi ve teselli hareketi beklenmektedir.

Mesela aşağıdaki beyit Vecdî'nin feleğe sitemini yansıtan önemli bir

beyittir. Bu beyitte şair, bir yandan kendini kaderin kendine yüklediği bütün sıkıntılara karşı sabra davet ederken, diğer yandan da kadere olan tepkisini sergilemektedir. Reva görüldüğü sıkıntıları hak etmediğinin düşünmekte kaderin gelen zahmet tecellisini rahmet tecellisine dönüştürmesini beklemektedir.

Vecdî tahammül eyle sipihrûn cefâsına
Bir gün olur ki eyledüğinden hicâb ider G/10-5

(Vecdî sen kaderin cefasına sabret, belki bir gün yaptıklarından utanır.)

Aşağıdaki tepki ise, eskiden beri sebat ve sadakatle maşukuna duyduğu aşka rağmen, sevgilinin yeni aşta maceralar arama hevesinedir. Bu durum Vecdî'yi oldukça rahatsız etmiş görünmektedir. Aşkta köklü bir bağlılığa önem veren şair, sevgilinin aksi istikametteki tavrını eleştirmektedir.

O şûh-ı âşnâ-keş ülfet itmiş nev-heveslerle
Dimez Vecdîye gel kim 'âşık-ı dîrînemüz sensün G/47-5

Yine aşağıdaki beyit ise şairin sevgiliye yönelik başka bir sitemini ifade etmektedir. Şair sevgilinin yoğun naz edaları altında bir bakıma kendini baskı altında hissetmektedir. Bu durumu şair sevgiliye dile getirmekte ve bütün işvesini kendisine göstermesine tepki göstermektedir.

Var mı dahî bir muhâtab-ı nâz
Vecdîye midür hitâb-ı işve G/56-7

Vecdî'nin bu konudaki bir diğer beyiti ise asırdaş şairi olan Râmî hakkındaki bedduasıdır. Râmî'nin Vecdî'yi yermesinin, Vecdî'yi oldukça rahatsız ettiği ve kızdırdığı anlaşılmaktadır. Öyle ki şair bu kızgınlığını aşk yolunda çektiği sıkıntıların aynısının, Râmî'nin de başına gelmesini dileyerek bu öfkesini yansıtmaktadır.

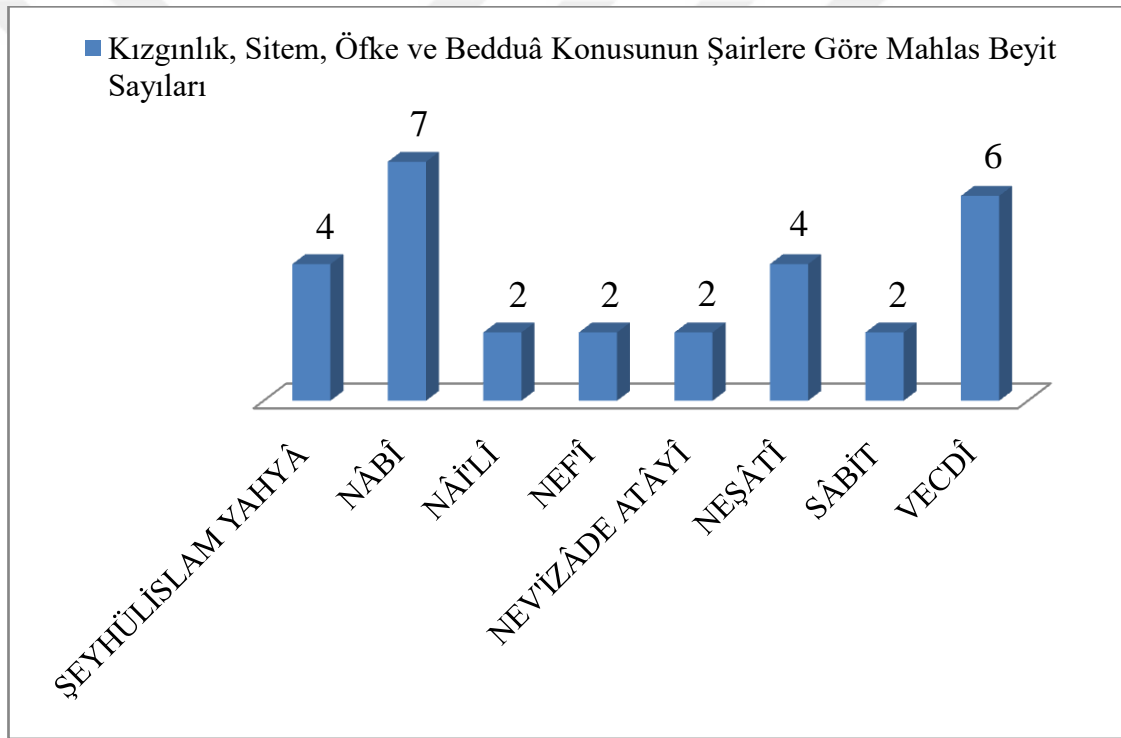
Bana tan itdüğü bir bir gelür hep başına Vecdî

Benüm gibi hele Râmî de derd-i aşka dūş olsun G/51-5

Bu konuda Vecdî'den aldığımız son beyit sevgiliye aşk feryatlarını duymaması konusunda yaptığı sitemi ifade etmektedir. Sevgilinin bu ilgisizliği ve aşığın yüreğinin acısına aldırmayışı şairde derin bir rahatsızlık oluşturmuştur. Ümitsiz bir ruh haliyle sevgiliye yapılan öğütlerin de faydasız olacağını düşünmektedir.

Gûşuna almaz dil-i Vecdînün efgânın yine

Pendüni gûş eylemez Râmî senün ol gonce-fem G/43-5

Grafik 17. Kızgınlık, Sitem, Öfke ve Bedduâ Konusunun Şairlere Göre Mahlas Beyit Sayıları

3.4. ANLAŞILAMAMA VE KENDİNİ ANLATAMAMA İSTIRABI

Mahlas beyitlerinde anlaşılama ve kendini anlatama duygusu, şairlerin farklı bir yönünü bize göstermektedir. Bu iki duyguyu şairlerde oluşturan ya bir üstünlüktür. Karşı taraf şairin duygu ve düşünce bakımından seviyece altındadır. Ya da şair hem duygu ve düşünce, hem de duygu ve düşünceyi ifade etme bakımından

karşı tarafın seviyesinden düşüktür. Yani anlaşılama nesne odaklı iken, kendini anlatamama özne odaklıdır. Anlaşılamanın kaynağı diğer insanlar, toplum, sevgili iken kendini anlatamamanın kaynağı ise şairin bizzat kendisidir.

Bu konuya daha çok Şeyhülislâm Yahyâ, Nâbî ve Nev'îzâde Atâyî'nin mahlas beyitlerinde rastlarken, Nâ'îlî, Nef'î, Neşâtî ve Sâbitte de bu duygu doğrudan veya dolaylı olarak gözükmektedir.

Ham itdünüzdi kâmet-i Yahyâ'yı yâ gibi
Lâyık mı tîrveş anı yabana atmanız G/143-5

(Yahyâ'nın değerini bitirmiştiniz, ok gibi onu uzağa atmanız layık mıdır?)

Örneğin Yahyâ'nın yukarıdaki beyiti konuya ışık tutan önemli bir beyittir. Yahyâ bu beyitte bir dışlanmaya, kıymetli oluşuna rağmen bu kıymetinin anlaşılmasına ve haksız muameleye tepkisini ortaya koymaktadır. Kamet, divan şiirinde sevgiliye atfedildiğinde bir güzellik unsuru, aşığa izafesi durumunda ise dert ile iki büklüm olma formunda anlam kazanır. Buna karşın bu beyitte ise şair kendi kametinden olumlu manada bahsetmekte, değerinin anlaşılmasından yakınmaktadır. Sonrasında ise ok gibi uzağa, yabana atıldığını anlatmaktadır. Halbuki Yahyâ'nın beklentisi kamet ve kıymetinin bilinmesi, kendisine yakınlık kurulması ve anlaşılmasıdır.

Yine aşağıdaki beyitte ise Yahyâ'nın kendini anlatma ve doğru anlaşılma yolunda bir gayretini görmekteyiz. Şair haksız bir cefaya maruz bırakıldığını düşünmekte ve feryat etmektedir. Bu cefaya sebep ise yine şairin sevgili tarafından yanlış anlaşılmasıdır. Yahyâ bu konuda sevgiliye sitem etmekte ve onun Yahyâ hakkındaki yanlış algısını düzeltme gayreti içerisinde.

Sâkî kadehi sunan, içki veren kişidir. Divan şiirinde ise sevgiliyi temsil eder. Bununla beraber aşığı sarhoş eden ve kendinden geçiren sâkî'nin sunduğu içki değil, bizzat sâkînin güzelliğidir (Pala, 2004:387).

İşte şair yanlış anlaşıldığını, kadehteki üzüm şarabı ile mest olmadığını ifade etmektedir. Çünkü o maddeden ziyade manaya aşıktır ve aşığı kendinden geçiren suret değil sirettir. Yahyâ bu duygusunu doğru anlaşılma gayreti ve arzusu içinde ifade etmektedir.

Yahyâ'ya eylersin cefâ feryâdın anlarsın hevâ
Sâkî mey-i engûr ile mestâne mi sandun beni G/437-5

Şeyhülislâm Yahyâ'nın bu konudaki diğer bir beyiti ise yine bir önceki beyit gibi, kendi hakkındaki maddeye müptala olduğu düşüncesinin yanlış olduğunu belirtme eksenindedir. Yahyâ'nın bu beyitte anlaşılmadığını düşündüğü husus, kendinin vakıf olduğu sırlara, naz şarabının mesti olanın erişemeyeceğidir. Divan şiirindeki klasik sevgili tavrı olan naz, aşğın çile ve çaresizliğe gark olmasına sebeptir. İşte Yahyâ, naz halinin sevgiliye verdiği ilgisizlik ile kendi perişan halinin anlaşılamayacağını, sevgilinin kendisi ile hemhal olamayacağını sitemle vurgular.

Yahyâ tutalum eyler eser yâre gubârın
Ol mest-i mey-i nâz bu esrârı ne bilsün G/260-5

Yahyâ'nın konuyla ilgili aldığımız başka bir beyiti ise yine sevgilinin kendi hakkındaki olası bir yanlış düşüncesini tashih etmeye yöneliktir. Şair sevgilinin diyarına boşu boşuna gelmediğini, onun yanında bir gaye için bulunduğunu dile getirmektedir. Sevgiliye bu konuda açıklama yaparak amacını anlatma gayreti içindedir. Şair tenasüplerle bezediği bu beyitte sevgilinin yanında bulunma amacını, ona şevk ve muhabbetle bağlı olduğu ve bu coşkun hislerle aşkı ilan ve izhar etme olarak görür. Nitekim beyitte bülbülün nâlân etmesi, aşğın sevgiliye olan aşk ve bağlılığının hoş sadası şeklinde ifade edilir.

Gülşen-i kûyumda Yahyâ'nun ne kârı var dime
Gül-rûhun şevkine bülbül gibi nâlân it beni G/449-5

Anlaşılamama ve kendini anlatamama duygusunu daha farklı sebepler bazında ifade eden bir şair ise Nâbî'dir. Mesela aşağıda aldığımız beyitte Nâbî anlaşılamamasına sebep olarak kendine denk kimsenin olmamasını görür. Şair bunu üstünlük ve gurur duyguları içinde çekinmeden dile getirir. Zaten kendini "nâ-yâb" olarak nitelemesi, anlaşılmamasını bir eziklik içinde değil, tam bir özgüven ve üstünlük hissiyle söylediğini göstermektedir. Yani burada problem kendini

anlatamama değil, anlaşılammamaktır. Duygu, düşünce ve his bakımından mukabilini bulamamaktır.

Zebân-ı bülbül ü tûtî bilür nâ-yâbdur Nâbî
Sükûtum sanma ‘aczümden zebân-dânsuzluğumdandır G/71-5

(Nâbî benzeri olmaz biridir ki bunu tûtî ve bülbülün dili bilir,
susunluğumu aczimden sanma konuşma dengimi bulamamaktadır.)

Nâbî bu konuda başka bir beyitte ise yukarıdaki beyitten tamamen farklı olarak anlaşılammama ve kendini anlatamama ıstırabını bizzat şahsı merkezinde ele alır. Bu beyitte anlaşılammamanın kaynağı şairin çaresizliğidir. Ayrılık acısının etkisiyle ifade kabiliyetini olumsuz etkilemiş ve kendini kaybetmiştir. Ayrılık acısı şairi o kadar derinden sarsmıştır ki sanki şuuru yerinde değildir. Bu acizlik hissine rağmen şair yine de anlaşılmak arzu etmektedir. Ne yaşadığına, nasıl acılara giriftar olduğuna dair ise ayrılık gecesini şahit gösterme çabasındadır.

Yokdur ey Nâbî beyân eylemeğe bende şu‘ûr
İztrâb-ı dil-i zârum şeb-i hicrândan sor G/144-7

Yine Nâbî'nin başka bir mahlas beyiti bu konuda daha farklı bir yöndeki duygularını yansıtır. Burada Nâbî kendini doğru bir tarzda ifade edemediğini itirafla başlar. Talebini somut bir biçimde yansıtamadığını kabul eder. Bu durumun sebebi şairin karışık bir kader ve bahta sahip oluşudur. Yani kendini tam ve doğru ifade edememe, şaire göre bir sebep değil sonuçtur. Sebep, kaderin ona çizdiği karışık bir baht; sonuç, taleplerini ifadedeki kusurdur.

Müşahhas olmaduğı harf-i matlabum Nâbî
Benüm cerîde-i baht-ı müşevveşümdendür G/154-7

Nâbî'nin bu konudaki duygularını yansıtan bir başka mahlas beyit ise şöyledir:

Abdî gibi âşüfte-i hubân-ı cihân ol

Nâbî sana tâ ehl-i riyâdur dimesünler G/229-5

Burada Nâbî gösteriş ehli olarak anlaşılma ve anılmaktan korkmaktadır. Çünkü dini anlamda riya yani gösteriş, kötülenmiş ve yasaklanmış bir davranıştır. Esas olan ise olduğu gibi görünmek ve görüldüğü gibi olmaktır. Yani ihlas ile hareket etmektir. Şair böyle kötü bir sıfat ve karakter ile yad edilmemek için kendine Abdî gibi cihan güzelleri ile beraber olmayı öğütler. Abdî, Nâbî ile asırdaş olan mutasavvıf bir şair ve vaizdir. Beyazıt ve Süleymaniye Camii'lerinde vaizlik yapmıştır (Özcan, 1988:74). Nâbî kulluk ve ihlasta onu referans almakta ve ehl-i riya gibi anlaşılmaktan endişe etmektedir.

Nâbî'nin anlaşılama üzüntüsünü yansıtan aşağıdaki bir diğer beyit ise sevgiliye düşkünlük sebebiyledir. Şair aşkın şiddeti gereği hep sevgiliyi duymak, onu hatırlamak, onun bahsine kulak vermek arzusundadır. Çünkü aşk, sevgilinin hayalini ve arzusunu hayatının merkezine oturtmaktır. Şair bunun rüsvalık addedilmesini üzüntü ile karşılar. Aşkın bu tutkulu haline aşka ve sevgiliye olan sebat ve sadakat penceresinden bakılması gerekirken, böyle olumsuz bir anlam yüklenmesi şairde bir hayal kırıklığı meydana getirmiştir.

Nâbî beni rüsvalığa âmâde sanurlar

Yârün ser-i kûyını su'âl eyledüğümden G/619-5

(Nâbî! Sevgilinin yerini sorduğumdan beni hep rüsva zannederler.)

Nâbî aşağıdaki beyitte ise ölçülü bir aşk anlayışına sahip olduğunu dile getirmekte, aşırılık ve sapkınlık içinde olmadığını anlatmaktadır. Bu konuda yanlış tanınmaması için hakkı ve halkı şahid göstermektedir. Şahid-perest olmadığı, yani sevgiliye olan aşkında ölçülü ve istikametli olduğu, güzel düşkünü birisi olmadığı konusunda, halkın kendisi hakkında müspet kanaati olduğunu ifade etmektedir. Kendi hakkındaki aksi bir durumun söz konusu olmaması gerektiğini saimiyetle beyan eder.

Hak şâhidümdür eylemem inkâr Nâbîyâ

Ben i'tikâd-ı halkda şâhid-perest isem G/507-5

Nev‘îzâde‘Atâyî'nin mahlas beyitlerinde anlaşılama ve kendini anlatamama ıstırabı, aşkın şairi düşürdüğü hal sebebiyledir. Mesela aşağıdaki beyit sevgiliye olan tutkunluk ve onun aşkı ile kendinden geçmişliğin ifadesidir. Sevgiliye olan hasret ve tutkunluk öyle bir seviyededir ki şair, halini arz edememenin, meramını anlatamamanın çaresizliği içindedir. Takati kesilmiş ve halini kelimelere döküp anlatamamıştır.

Neylesünler ‘arz-ı hâle kimsede tâkat mı var
La‘lüne ‘âlem ‘Atâyî gibi cânâ teşne-leb G/14-5

(Halini arz etmeye kimsede takat kalmadı, Ey Cân! ‘Atâyî gibi alem
senin dudağına susamış.)

‘Atâyî bu konuyla ilgili diğer bir beyitinde ise içinden geçen bir niyet ve hedefi söyler. Bu hedef, ötüşüyle inleyen bülbüle gönlünü öğretmektir. Gönlünün halini bülbül ile paylaşmaktır. Divan şiirinde gönül, aşkla ilgili her türlü gelişmenin yaşandığı yerdir. Aynı zamanda aşık gönlü ile dertleşir. Gönlün önemli bir özelliği ise gam ve kederle dolu olmasıdır. İşte şair gönlünü arzetmek istemekte fakat derdini anlatamamakta, kendini ifade edenmemektedir. Çünkü gönül mest olup kendinden geçince dil kifayet getirememektedir. Gamın etkisiyle gönlün durumu dile dökülememektedir. Şair aşkın verdiği bu kendini ifade edememe halini çaresizlik içinde dile getirmektedir.

Ger zebânum mest idüp gam sarmaşdurmasa
Ey ‘Atâyî öğredürdüm bülbül-i nâlâna dil G/142-5

(Ey ‘Atâyî gam dilimi mest edip dolamasaydı, inleyen bülbüle gönül
öğretirdim.)

Aşağıdaki beyitte ise Nev‘îzâde‘Atâyî, içinde bulunduğu çevre tarafından kendi değerinin anlaşılmanın ıstırabını yaşamaktadır. ‘Atâyî'ye göre kendi sözleri, şiirleri gayet kıymetlidir ancak, insanlar bu cevherlerin kıymetini

bilememekte ve anlayamamaktadır. Çoğunluktan ve toplumdan bu konuda ümidini kesen şair, şiiirlerini sözlerin gerçek değerini bilen ehil kimseye gösterme konusunda kendine tavsiyede bulunmaktadır.

Cevâhir-i suhanun kimse kıymetin bilmez

‘Atâyî hâce-i sâhib-‘ayâre ‘azm idelüm G/147-7

Nefî'nin aşağıdaki beyitinde ise anlaşılama ve kendini anlatama bir ıstırap olarak değil, sahip olunan durumun yüksek bir seviye olduğunu belirtme olarak karşımıza çıkar. Nefîbu mahlas beyitte mutluluk ve dertte kendini üstün konuma getirip erişilmez göstermektedir. Bu erişilmezliğin sebebi, şairin mutluluk ve dertlerinin insanlar tarafından tam manasıyla anlaşılamayacağı ve yaşanamayacağıdır.

Nefîm kimse benim gibi şetâret edemez

Hiçbir kimse dahî derd-i nihânım çekemez G/(58-1)-7

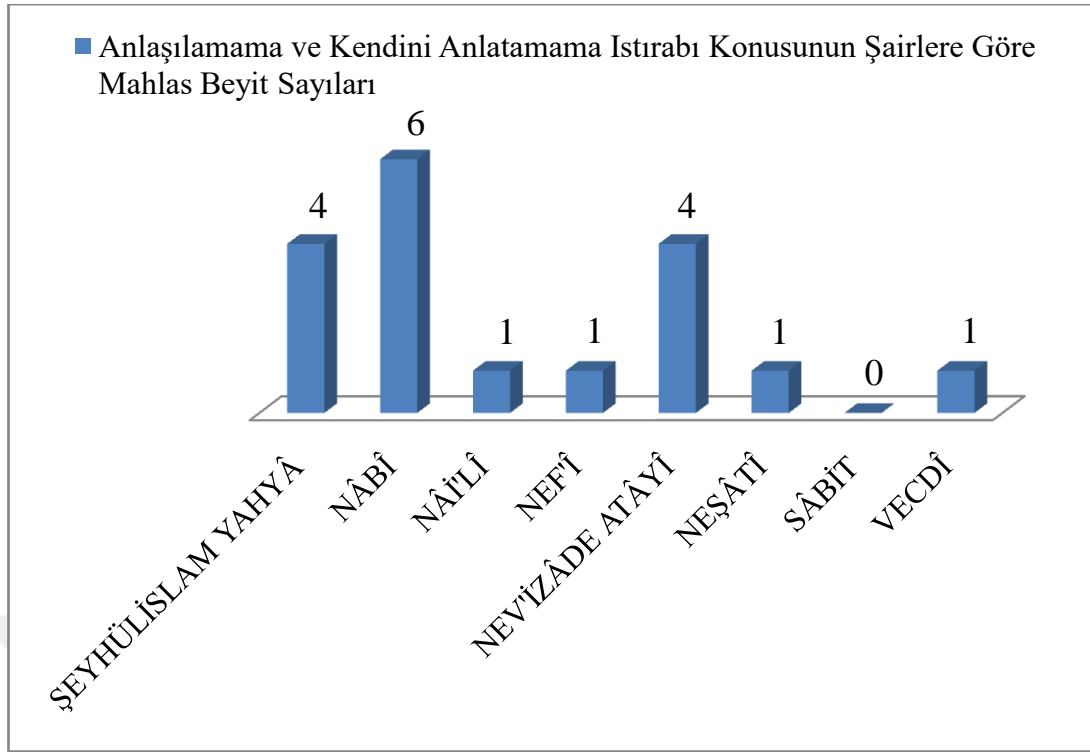
(Nefî kimse benim gibi şen ve şuh olamaz, hiç kimse gizli dertlerimi de çekemez.)

Neşâtî'nin anlaşılama sıkıntısı ise kendi hayal dünyası ile insanların aşına olamamasından dolayıdır. İnsanlar tarafından anlaşılma, ne yaptığı bilinme, duyulma, düşünülme ve hayal dünyalarının örtüşmesi ile doğru orantılıdır. Şair anlaşılmasına ve sözlerinin hakkıyla bilinmemesine sebep olarak bu uyumsuzluğu görür. Dolayısıyla Neşâtî'nin hayal alemine aşinâ olamayan, onun amacını ve ifadelerini anlayamayacaktır.

Olmayan nakş-ı hayâlümle Neşâtî âşinâ

Resm-i kılî-i ‘örfî-i şiraz bilmez neydüğün G/96-6

(Neşâtî hayalimin nakşına aşına olmayan, kalemimin makamlı, ahenkli resmini bilemez.)

Grafik 18. Anlaşılama ve Kendini Anlatama İstirabı Konusunun Şairlere Göre Mahlas Beyit Sayıları

3.5. KARŞILIK VE İLTİFAT BEKLENTİSİ

Divan şiirindeki aşk düşünüldüğünde karşılık ve iltifat görme isteği önemli bir yer tutar. Bu beklenti mecazi manada düşünüldüğünde dünyevi hünerler, güzellikler ve kabiliyetler çerçevesinde iken, hakiki manada ise ilahi aşk doğrultusundadır. Sevgilinin karşılık ve iltifatı aşık için hayat verici, ona şevk, sevinç ve heyecan katıcı bir öneme sahiptir.

Şeyhülislâm Yahyâ ve Nâ'îlî'de daha çok divan şiirinin klasik aşık maşuk ilişkisi içerisinde gördüğümüz bu konu, Nâbî'de ise daha çok ilâhî lütuf ve nimetler bağlamındadır. Nef'î ve Nev'îzâde Atâyî'nin teveccüh beklediği nokta ise daha çok şairlik kabiliyeti doğrultusunda olup, Neşâtî ve Vecdî'nin mahlas beyitlerinde ise yine aşık maşuk ilişkisi çerçevesindedir.

Mesela Şeyhülislâm Yahyâ'ya ait aşağıdaki beyitte şâhtan yani sevgiliden bir iltifat beklentisi vardır. Beyitte geçen çerağ; fitilli mum, kandil anlamlarına gelir. Bu kelimenin parlaklıkla ilgili kullanımları ön plandadır. Bu doğrultuda beklenti sevgili tarafından yakılmak, nurlandırılmak, güzelleştirilmek doğrultusundadır. Bir

anlamda şairin beklentisi, sevgili yolunda fena kazanmak, onda kaybolmaktır. Bu hali Yahyâ iltifat olarak kabul etmektedir.

Meclis olmaz kim o şâh için yanıp yakılmaya
İltifât idüp nola Yahyâ'yı eylerse çerâg G/170-5

(O şâh için yanıp yakılmayan meclis meclis olmaz, ne olur iltifat edip
Yahyâ'yı kandil gibi yapsın.)

Aşağıdaki beyitte ise Yahyâ yine sevgiliden bir beklenti içerisindedir. Fakat bu beklenti kendini merkeze alan ve özel olma isteğinden kaynaklanan bir özellik arz eder. Şairin arzu ettiği durum ise sevgilinin sadece kendisine vefa göstermesidir. Vefa sevgiyi sürdürme ve sevgide bağlılık üzere temellenmiş olan bir duygudur. Dolayısıyla kendi sevgisine karşı sevgi beklentisi vefanın bir özelliğidir. Şair bu sevgide bağlılığı, kendisi ve sevgili arasına indirgemıştır. Karşılıklı bu aşk bağlantısına zarar verecek her şeyi aradan çıkarmayı maşukuna tavsiye etmektedir. Yani Yahyâ'nın sevgiliden beklentisi sadece kendisini görmesi ve kendisine teveccüh etmesidir.

Yahyâ'dan özge kimseye tek eyleme vefâ
Kâ'ildür ol ne denlü olursa cefâların G/204-5

(Yahyâ'dan başka kimseye vefa gösterme, o senden gelen her cefaya
razıdır.)

Aşağıdaki mahlas beyit ise Yahyâ'nın sevgiliden ne tür bir iltifat beklediğini daha somut olarak göstermektedir. Şairin beklentisi ise sevgili tarafından "bülbül-i gûyâ" diye seslenilmek, hitap edilmek ve anılmaktır. Bülbül-i gûyâ söyleyen bülbül demektir.

Divan şiiri bülbülden ayrı düşünülemez. Ötüşüyle ağlayıp inleyen, sevgiliyi anlatan aşığı temsil eder. Bülbül güle aşıktır. Nasıl ki bülbül gülsüz olmazsa, aşık da maşuksuz olmaz. İşte aşağıdaki beyit bu ilişkinin en tipik örneğidir. Şair kendi sevgisi hakkındaki sözlerinin sanki bülbülün şakıyışı gibi,

maşuk tarafından değerli bulunmasını arzu etmektedir. Sevgilinin ona bülbül-i gûyâ demesi aşık için büyük bir lütuftur.

Umaram şâh-ı cihânum da diye Yahyâ'ya
Gülşen-i medhüme bir bülbül-i gûyâsın sen G/295-5

(Ümit ederim ki cihan şâhim Yahyâ'ya sen benim övgü bahçemin konuşan bülbülüsün desin.)

Aynı şekilde aşağıdaki beyitte de yine sevgiliden bir beklenti söz konusudur. Fakat bu mahlas beyitteki beklenti, Yahyâ'daki aşkın daha şiddetli ve tutkulu bir halini yansıtmaktadır. Şair sevgiliye olan aşkının öyle bir yüksek seviyede olmasını istemektedir ki, bir anlamda bu aşk ile kendinden geçme dileğindedir. Bu doğrultuda Yahyâ'nın beklentisi, aşkının kabul görmesi ve sevgilinin güzelliğinin etkisiyle ve kendine vereceği karşılık ile daha büyük bir şevk ve heyecanı içeren aşkını izhar etmektedir.

Gülşen-i kûyumda Yahyâ'nun ne kârı var dime
Gül-ruhun şevkine bülbül gibi nâlân it beni G/449-5

Şeyhülislâm Yahyâ aşağıdaki mahlas beyitte ise doğrudan sevgiliden bir beklenti içerisinde değilse de, sevgilinin gelişini bekleme pozisyonundadır. Sevgilinin yokluğunda şairin dünyaya bakışı sıkıntı ve karanlık odaklıdır. Şairin arzu ve beklentisi ise sevgilinin varlığı, ona kavuşmak ve bu kavuşmakla meydana gelecek göz aydınlığıdır. Yahyâ sevgiliyi alemin rengini ve çehresini değiştiren bir unsur olarak görmekte, onun varlığını ve ona kavuşmayı samimi bir niyaz ve dua edasıyla gönülden istemektedir. Bu anlamda beklenti hem sevgiliden hem de sevgiliyi kendine yönlendirecek ilâhî sevkîyattan, kaderden veya felektendir.

Gözine teng ü târ oldı cihân yıllardur ey Yahyâ
Gözün aydın dise 'âlem meh-i tâbânımız gelse G/348-5

Nâbî'nin mahlas beyitlerinde ise bu konu, kul Allah ilişkisi doğrultusundadır. Mesela aşağıdaki beyitte Nâbî beklediği lütuf ve iyiliğin çok

üstünde bir karşılık bulduğunu ifade etmektedir. Nâbî'nin hayalinde beklenen iyilik ve rızık, miktar olarak mevcuttur fakat; gerçekleşen durum şairin düşündüğünden fazladır. Bu durum ise Nâbî'de bir mahcubiyet duygusunu da beraberinde getirmiştir. Böyle olduğu halde sabırsızlık göstermesi ise şairin kendini eleştirdiği bir davranış olarak gözükmektedir.

Rızkun teveccühi bize bizden füzûn iken
Bihûde Nâbîyâ biz anun bî-şekîbiyüz G/252-7

(Rızkın bize yönelmesi hakkımızdan fazla iken, Ey Nâbî biz onu elde etmede çok sabırsızız.)

Aşağıdaki mahlas beyitte ise Nâbî'nin kendisine iltifat olarak gördüğü hal, intisap isteğinin kabulüdür. Nâbî, aidiyet ve bağlanma çabası içerisindedir. İntisap hem bağlanma, tabi olma, peşinden gitme olarak; hem de birtikte olma olarak düşünülebilir. Bu mahlas beyite ve şairin tamamına bakıldığında bu bağlılık hem sevgiliye bağlanma tarzında hem de dini anlamda bir tarikata ve meşrebe tabi olma şeklinde düşünülebilir. İşte şair bu bağlanmayı kendine bir ihtiyaç olarak görmektedir.

Segân-ı kûyına hem-sohbet olmağa Nâbî
Gubâr-ı dergesine intisâba muhtâcuz G/320-5

(Köyünde sohbet edip dergahının tozuna bağlanmaya muhtacız.)

Yine aşağıdaki mahlas beyitte de Nâbî'nin beklentisi manilerin Allah tarafından bertaraf edilmesidir. Bu mahlas beyitin öncesinde şair aşk ve söz ustalığı konusunda kendini tevazu ve şahsına olan mevcut rağbete kanaat etmeye çağırıyor. İşte şair aşktaki ve söz söylemedeki hünerinin bir gün anlaşılacağı konusunda beklenti içerisindedir. Bu konuda engellerin Allah tarafından kaldırılacağına olan ümit ve inancı da tamdır.

Ümmîdüni pâ-beste-i ye's eyleme Nâbî

İhsân-ı Hudâ bir gün ider def'-i mevâni' G/371-5

(Ümidini ümitsizlikle bağlama Nâbî, Allah ihsanıyla bir gün manileri def eder.)

Nâbî'nin aşağıdaki mahlas beyiti ise konuya daha farklı bir açıdan bakmamıza yardım edecek mahiyettedir. Bu beyitte şair önceden kendisinde bulunan bir meziyet ve fazileti dile getirmektedir. Yani muhtaçların ümit toprağına lütuf parıltılarının bulutu olduğunu, onlara yardımcı olduğunu fakat; halihazırda bu özelliği taşımadığını dile getirmektedir. Bu doğrultuda bir düşünüş içinde olduğunu da ifade etmiş bulunmaktadır. Zaten şair, şiirin tamamında da eskiden sahip olduğu farklı üstünlüklerini dile getirmektedir. İşte şair bu beyitte doğrudan bir beklentisini dile getirmekten ziyade, lütuf ve yardıma muhtaç olanlara kol kanat gelecek bir gücün önceden kendisinde var olduğunu anlatmaktadır.

Niyâzmendlerün mezra'-ı ümidine Nâbî
Sehâb-ı reşha-i ifzâl idük zamân ile biz de G/719-7

Nâ'îlî'nin mahlas beyitlerinde görülen durum ise iltifat ve karşılık beklentisinin daha çok sevgili odaklı olduğudur. Mesela aşağıdaki beyit sâkîden bir kadeh belentisini ifade etmektedir. Sâkî divan şiirinde bezm aleminin önemli bir unsurudur ve bazen de aşğın gözünde sevgilidir. Cam ise farklı manalarla karşımıza çıkar. Burada sâkî ile tenasüp oluşturarak kadeh anlamında düşünülebilir. Nâ'îlî'nin talep ettiği şey sâkî'nin sunacağı kadehtir. Fakat bu isteyiş vakur bir eda ile ve minnetsiz bir şekildedir. Kendi ciğer kanını acındıracak bir sebep olarak kullanmamaktadır. Ayrıca kadehteki şarap ve kan ikisi de kıvıll renklidir ve ağlamaktan kırmızı olan aşğın göz çukuru da kadehe benzetilir. Yani aşkın ileri bir safhası olarak artık gözyaşı değil kan akıtmaktadır. Dolayısıyla şairin arzu ettiği, sevgiliden beklediği şey; gerek cemal yani lütufve iyilik, gerekse celal yani sıkıntı ve kederdir. Her ikisi de şairin rıza ve memnuniyetle kaşılacağı bir durumdur.

Bir câm sun ey sâkî-i meclis bize yoksa
Hûn-ı ciğer-i Nâ'îlî-i zâra ne minnet G/26-5

Aşağıdaki beyit ise Nâ'îlî'nin sevgiliden beklediği karşılığı daha acizane bir tarzda ifade etmektedir. Kûy, sevgilinin yurdudur. Aşık daima oraya ulaşmak, oradan ayrılmamak ister. İşte Nâ'îlî varlık olarak orada bulunmakla beraber, sevgili ile bir ünsiyet ve aşinalık arzu etmektedir. Bunu sağlayacak olan ise maşukun bakışıdır. Şair bunu olabildiğince mütevazi bir şekilde talep etmektedir.

Bir âşinâ nigâhına değmez mi dostum
Kûyunda Nâ'îlî nice demdir garîbdir G/39-5

Yine Nâ'îlî bir başka mahlas beyitte sevgiliden hasretli bakışlarının karşılığını istemektedir. Nâ'îlî beyitte ilk önce hasreti nasıl karşıladığını ifade etmektedir. Hasreti gayet şen bir ruh hali ile karşılayan şair, karşılık olarak kendini şevke getirecek bir mükafat talep etmektedir. Bir anlamda aşk yolunda sabır ve sebatını gösterip zahmetin sonundaki rahmeti bekler pozisyonundadır.

Garîb şuh iledir Nâ'îlî mu'âmelemiz
Nigâh-ı hasrete pâdâş-ı iştîyâk ister G/91-5

Aşağıdaki beyit ise Nâ'îlî'nin iki dünyada da herhangi bir beklenti içerisinde olmadığını göstermesi bakımından önemlidir. Maddi ve manevi bir menfaat ve emel amacıyla olmadığını söyleyen şair, bu özelliğiyle bir cihette iftihar etmekte ve bu özelliğinden haz duymaktadır.

Nâ'îlî'nin insani ve islami fazilet yönüne ayna tutan bu mahlas beyit, unutulup gitme konusunda onun bir endişesini de yansıtmaktadır. Her ne kadar şair, dünyevi ve uhrevi hiçbir emel peşinde olmasa da; unutulmuş olmaktan, ölüm sonrası yadedilmemekten korkmaktadır. Çünkü unutulmak bir çeşit yok olmaktır. Varlığın devamına karşı ademe maruz kalmak ise ruhun büyük bir azabıdır.

Nâ'îlî müstağnî-i kâm-ı dü-âlemdir gönül
Hazz eder nâkâmlıktan belki gümnâm olmadan G/289-5

Konuya ışık tutan aşağıdaki beyitte ise Nâ'îlî'nin beklentisi hatırlanmaktadır. Bu beyitte şair kendinde bulunan ve kendisinin hatırlanmasını sağlayacağını

düşündüğü olumlu bir özelliği de dile getirmektedir. Bu özelliği ise gönül ehli olmasıdır. Gönül ehli olmayı hatırlanmaya değer bir sebep olarak görmektedir.

Hâtır-i Nâ'îlî-i zârı da gâhî ele al

Ehl-i dildir ne kadar hâk ile yeksân ise de G/346-6

Nef'î'nin iltifat ve karşılık beklediği nokta daha çok şairlik yönünden, söz söylemedeki ustalıktandır. Nef'îaşağıdaki mahlas beyitte ilk önce kendi nazımını överek başlar. Kendi üslup ve tarzını nazik bulan şair, bu güzel tarzın diğerlerine karşı daha üstün bulunmasını arzu etmektedir. Manadan ziyade söyleyiş tarzının güzelliği kendinin diğerlerinden üstün olarak değerlendirilmesini beklediği nokta olarak dikkat çekmektedir.

Nef'îbu nezâketle benim şîve-i nazımım

Râcih görünürse n'ola tarz-ı hasen üzre G/111-7

Nef'îaşağıdaki beyitte ise bir iltifat ve methedilme beklentisinden ziyade, gazel alanında istidat ve hünerinin taktir görmesinden dolayı memnuniyetini dile getirmektedir. Beklenen bu karşılıktan mutlu olan şair kendisi hakkındaki görüşlere de yer vermektedir. Beyitin ikinci mısraı bunu gösterir mahiyettedir.

Gazelde kuvvet-i tab'ın bilindi el hak ey Nef'î

Ne bu vâdîde söz mümkün ne bir böyle gazel derler G/(43-2)-5

Nev'îzâde'Atâyî'de nazım ve şairlik cihetiyle karşımıza çıkan karşılık ve lütuf beklentisini, bir mahlas beyitte de divan şiirindeki aşk bağlamında görmekteyiz. Aşağıdaki beyit Nev'îzâde'Atâyî'nin sözlerinin kıymetinin anlaşılması konusunda beklentisinin boşa çıktığını göstermektedir. Bu konuda insanların genelinden ümidini kesen şair, ehil insanların muhtemel iltifatına dair kuvvetli bir beklenti içerisindedir. Nev'îzâde'Atâyî bu karşılığın gelmesi için, ehil insanlara kendini tanıtmaya ve göstermeye konusunda da bizzat kendisine azim ve gayret telkin etmektedir.

Cevâhir-i suhanun kimse kıymetin bilmez

‘Atâyî hâce-i sâhib-‘ayâre ‘azm idelüm G/147-7

Atâyî bir başka beyitte ise öldükten sonra iyi bir şekilde anılmayı istemektedir. Bunun için kendine has şairlik özelliklerini bir mühür olarak kabul etmektedir. Beyitte üstü kapalı olarak iyi anılmayı isterken, açık bir şekilde hangi yönden iyi bir nam ile anılabileceğini belirtmektedir.

Mülk-i nazm içre bu gün sikkeyi mermerde kazup

Koyalum safha-ı ‘âlemde ‘Atâyî eyü nâm G/144-5

Yine ‘Atâyî’nin aşağıdaki beyiti ise bir beklenti içerisinde olmaktan çok, sevgiliden gelecek karşılığa yüklenen anlamı göstermesi açısından önemlidir. Şair önce sevgiliye, kapısında köle olmak isteğini bütün benliği ile arz ediyor. ‘Atâyî sevgiliye köle olmaya padişah olmaya denk görüyor. Sevgilinin kendine köle olarak kabulü, ona himmet etmesi aşğın dünyasında padişahlık olarak anlam kazanıyor.

Olsak nola gedâ-yı der-i pîr-i mey-furûş

Bir himmeti ‘Atâyî bizi pâdişâh ider G/44-5

Neşâtî’nin de karşılık beklediği husus ise sevgili tarafından, ayrılığın ıstıraplı haline son verilmesi ve kavuşmanın sağlanmasıdır. Şair, firak sürecinin kendisini yeteri kadar olgunlaştırıp, aşk yolunda bir kemale ulaştırdığına kanaat getirmiş olup, artık bu olgunlaşma ve ruhen yükselme sürecinin vuslat ile sonuçlandırılması gerektiğini düşünmektedir. Bunu sağlayacak olan sevgili olduğundan bu beklentisini "yetmez mi?" diye seslenerek dile getirmektedir.

Yetmez mi zevk-i ‘ışk Neşâtî-i zârûna

Neyler gönülde dağdağa-i fikr-i vuslatun G/71-5

Vecdî’nin bir mahlas beyitinde sevgiliden beklentisi ise aralarındaki muhabbetin eskiliğini hatırlamasıdır. Hatta sevgilinin kendisine, "âşık-ı dîrînemüz" yani eski ve istikametli aşğımız demesinden memnun olacağını belirtmektedir. Fakat şaire göre, aralarında böyle bir ülfet ve samimiyet olduğu halde, sevgilinin onu ihmal

edişi söz konusudur. Halbuki Vecdî'nin beklentisi uzun süredir sağlam bir bağlılıkla devam eden aşkının hatırlanması, kendisinin bu uğurda gösterdiği kararlı duruşu görülmesi ve geçmişten beri devam eden ilişkilerinin unutulmamasıdır.

O şüh-ı âşnâ-keş ülfet itmiş nev-heveslerle
Dimez Vecdîye gel kim 'âşık-ı dîrînemüz sensün G/47-5

(O tanıdık güzel yeni heveslere alışmış, Vecdî'ye "gel sen bizim sadık eski aşığımızsın" demiyor.)

Aşağıdaki beyit ise yine Vecdî'nin, hem sevgiliden bir beklentisi olarak görebileceğimiz, hem de kendi şairlik üstünlüğünü anlatması olarak kabul edebileceğimiz bir mahlas beyitidir. Burada şair söz ve şiir sahasındaki üstünlüğünden dolayı sevgilinin kendine tabi olabileceğini belirtmektedir. Bunu sevgiliye yüksek perdeden söyleyerek, sevgilinin kendisine tabiiyeti hem beklemekte, hem de kendi söz ustalığını bir kıstasla somutlaştırmaktadır.

Revâdur itse yârân tab'uma pey-revlik ey Vecdî
Ki vâdî-i sühanda reh-ber-i ferhunde-peydür bu G/53-5

(Ey Vecdî sevgili şahsımın peşinden gitse layıktır, ki bu durum söz vadisinde saadeti rehber edinmenin işaretidir.)

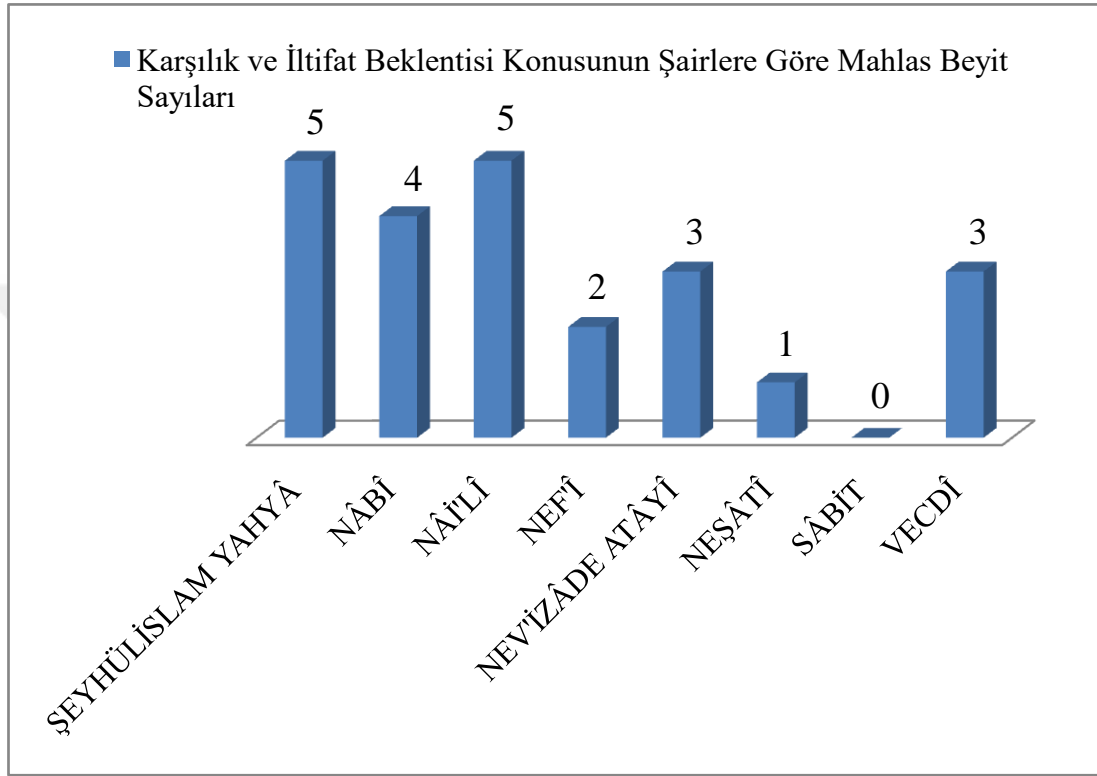
Vecdî aşağıdaki mahlas beyitte ise insanlardan beklentisini bir tavsiye ve yol gösterme ile beraber ifade etmektedir. Şairin buradaki muhatabı, ab-ı hayata talip olanlardır. Ab-ı hayat, sözlük anlamı olarak hayat suyu demektir. Genelde ölümsüzlük suyu, sonsuzluk suyu anlamlarında kullanılıp, doğu edebiyat geleneğinde ve efsanelerde farklı varyasyonları bulunmaktadır.

Şair, böyle bir süreklilik ve sonsuzluk isteyenleri kendi şiirlerine yönlendirmektedir. Dolayısıyla kendi şiirlerine farklı bir boyut kazandırmaktadır. İşte Vecdî'nin beklentisi, hayatın tatlı, lezzetli ve sonsuz formuna ulaşmak isteyenlerin onun şiirlerine müracaat etmesidir.

Olanlar tâlib-i âb-ı hayât eş'âruma baksun

Bulurlar Vecdîyâ bin çeşme her satr-ı siyâhumda G/58-5

(Ey Vecdî! hayat suyuma talip olanlar şiiirlerime baksın, her siyah satırında bin çeşme bulurlar.)

Grafik 19. Karşılık ve İltifat Beklentisi Konusunun Şairlere Göre Mahlas Beyit Sayıları

3.6. MADDEYE, DÜNYAYA VE ZAMANA BAKIŞ

Şairlerin karakterlerini, iç dünyalarını, duygu ve düşünce tarzlarını anlayabilmenin bir yolu da, dış dünyanın onların iç dünyalarında uyandırdığı izlenimleri irdelemektir. Dışdünyanın iç alemindeki yansımaları, diğer bir ifade ile benlik ve karakterin dış olaylara bakış açısı, algılama, yorumlama ve değerlendirme biçimi şairlerin kimliklerini çözümlemeye önemli bir rol oynamaktadır.

Bu bağlamda baktığımızda incelediğimiz şairlerin genelinde dünyaya karşı dini bir bakış açısı söz konusudur. Dünyalık bir beklenti ve heves içinde olmama, makamların ve şöhretin gelip geçiciliği, başa gelen olaylara karşı Allah'a tevekkül, dünyayı bir keder ve sıkıntı yeri olarak algılama, varlıkları gerçeklikten uzak hayal

olarak kabul etme gibi manevi unsurlarla şekillenmiş bir bakış açısı söz konusudur. Bununla birlikte bulunduğu zamana ve mekana kıyasla kendini övme ve yüceltme tarzında kendini merkeze alan dış dünya değerlendirmesi de söz konusudur.

Şeyhülislâm Yahyâ'dan aldığımız aşağıdaki beyit onun dünyevi makam ve rütbelere bakış açısını yansıtan güzel bir beyittir. Ayet ve hadislerde dünyanın bir oyun, oyalanma ve yalandan ibaret olmasından ilhamla Yahyâ, bunları bir tehlike olarak görmekte ve akıllı kişinin bunlarla uğraşmayacağını belirtmektedir. Bunu dini ve dünyevi makam ve şöhrette isim yapmış biri olarak söylediğini düşündüğümüzde Şeyhülislâm Yahyâ'nın dünyanın fani zevk ve makamlarına karşı gerçekten bir farkındalık ve kalben uzaklaşma çabası içinde olduğunu anlamak mümkündür.

Cihânun ‘izzet ü ikbâlini efsâne bil Yahyâ
Yolundan kalma kim âkil o yalan ile eğlenmez G/148-5

(Yahyâ! Dünyadaki gelecek ve şerefi efsane bil, yolundan geri kalma ki akıllı olan kimse o yalan ile eğlenmez.)

Aşağıdaki beyitler de onu bu konuda anlamamıza yardım edecektir:

Bî-bekâdur devlet ü ikbâl Yahyâ'dan işit
Başuna alma belâ-yı ‘aşkı gavgâdur gider G/79-5

Toyunca tâze şeftâlülerin almak nasîb eyle
O nahl-i tâzeyi Yahyâ'ya yâ Rab bârver göster G/96-5

Peyrevi olup nola Yahyâ tettebbu‘ eylesem
Bu zemîn bir kâmil-i ‘âlî-himem vâdîsidür G/112-5

Bir gün esrâr-ı mahabbet ide Yahyâ te’sîr
Gözüne âlemi göstermez ola hayret-i ‘aşk G/176-5

Gözine teng ü târ oldı cihân yıllardur ey Yahyâ

Gözin aydın dise ‘âlem meh-i tâbânımız gelse G/348-5

Bahâr medhini ancak ben itmezem Yahyâ
Benümle hem-nefes olur hezâr vafında G/360-5

Nâbî'de ise dünyaya farklı açılardan bakış, kendini dünyaya yabancı hissetme ve ahireti özleyiş, dünyayı bir hüner yeri olarak görme gibi hususlar dikkatimizi çekmektedir. Mesela aşağıdaki beyit Nâbî'nin dünyaya bakışını yansıtan tipik bir beyittir. Hikmet şairi Nâbî dünyayı hakikat gülistanı olarak algılar. Dünyadaki her sıkıntıyı olumlu bir şekilde memnuniyet ve rıza ile kabul eder. Sabır ve müspet nazarla hadiselerle bakan şair bu noktada bir gönül rahatlığı da yansıtmaktadır.

Cihânı ben gülistân-ı hakikat bilmişüm Nâbî
Benüm her gird-bâd-ı dest bir serv-i revânumdur G/64-9

(Nâbî! Dünyayı ben hakikat bahçesi bilmişim, şiddetli rüzgar eli yürüyen bir servidir.)

Nâbî'nin konuyla ilgili diğer beyitleri ise şu şekildedir:

Nâbî dünyâ devletinden herkes aldı hissesin
Devr-i gerdûnun ser-â-ser kaldı devrânı bana G/11-5

Matlabun mahmiye-i râhat ise ey Nâbî
Dâde-i Hak'la kanâ'at ânun âsân yoludur G/108-7

Bî-hicr zevk-i vasi ne ma'lûm Nâbîyâ
Azadelik safâsı giriftârlıkdadır G/135-8

‘Aceb mi mültefit-i sûret olmasak Nâbî
Bizüm kalem-rev-i ma'nâyadur nezâretümüz G/253-5

Biz gelmişüz hünerkede-i dehre Nâbîyâ

Âyînede görür gören ancak nazîrümüz G/255-7

Mukîm-i zîr-i livâ-yı tevekkülüz Nâbî
Kurâ-yı nâhiye-i ğaybdür ze‘âmetümüz G/264-5

Ma‘mûrluk ümidini terk eyle Nâbîyâ
Olmaz cihân ‘aşk u mahabbet harâbsuz G/299-7

Nâbî fezâ-yı tûl-ı emelden kenara çık
Rân-ı ümîde girmiş iken tevsen-i ferağ G/377-7

Nâbî toyamam lezzetine hân-ı hayâtun
Olmasa sonı telh-dimâğ-ı ‘adem olmak G/384-7

Nâbîyâ görmeyelüm gün gibi dünyâda zevâl
Yüzümüz ehl-i kemâlün yolına hâk idelüm G/511-5

Zevk-i fenâdan el yuyamam yohsa Nâbîyâ
Âb-ı hayât teşnesidür nûşumun benüm G/521-5

Riştesi dest-i müsebbibde iken esbâbun
Nâbîyâ ‘âlem-i esbâba heveskâr olamam G/523-7

Nâbîyâ hoşter gelür bî-berg-i ‘ayş olmak bana
Rûzgârun çekmeden bâr-ı gîrân-ı minnetin G/610-5

Niyâzmendlerün mezra‘-ı ümîdine Nâbî
Sehâb-ı reşha-i ifzâl idük zamân ile biz de G/719-7

Nâ’ilî ise dünyaya bakış açısı bakımından farklı özellikler arz eder. O bazen dünyaya beklentisiz, çıkarsız bir nazarla bakar. Bazen dünyadaki coğrafi olaylarla kendi yaşadıkları arasında bir bağ kurar. Bazen de dünyayı bir gam ve cefa yeri olarak kabul eder. Bu doğrultuda aşağıdaki beyit Nâ’ilî’nin dünyaya nasıl bir anlam yüklediğini gösteren önemli bir beyittir. Burada şair sevgili ile birlikte olma ve aşkın

verdiği sarhoşluğa karşın, kendine dünyanın gam gussa yeri olduğunu hatırlatır. Mekansal anlamda dünyaya yüklenen bu anlam hem islami bir bakış açısı temelinde; ücret, safa ve eğlence yeri olmak yerine bir hizmet, gayret ve cefa yeri olduğunu ima eder. Hem de divan şiirindeki aşk anlayışını yansıtır. Buna göre dünya, aşk uğruna çekilen sıkıntıların sembolü ve mekansal anlamdaki karşılığıdır. Yani bu alem; vuslat yerine fırkatin, sevinç yerine hüznün, safa ve eğlence yerine dert ve kederin yaşandığı yerdir. Aşığı teskin eden ve ümitvar eden husus ise bunların gelip geçiciliği, sabır ve sadakat neticesinde son bulacağıdır. İşte bu beyit şairin bir taraftan zevk ve eğlence yanını istemesine rağmen, diğer taraftan dünyanın gerçek yönünü görme gayretini ifade etmektedir.

Mahbûb u meyle eğlene-gör Nâ'îlî gibi
Gam âleminde gussa diyârındasın gönül G/234-6

(Sevgili ve içki ile Nâ'îlî gibi sen eğlen dur, gönül sen gam aleminde dert diyârındasın.)

Nâ'îlî'nin konuyla ilgili diğer mahlas beyitleri ise şu şekildedir:

Nâ'îlî i'câz-ı nutkumdur ki eyler ter-zebân
Hâme kim şem'-i şebistân-ı tahayyüldür bana G/6-6

Tavk-ı zencîr-i rızâ-ber-gerdenim ey Nâ'îlî
Bu kuhen dârü's-şifâ madam meskendir bana G/7-5

Dûd-ı dil ü eşk-i Nâ'îlîdir
Bu târem-i nilgûna bâ'is G/28-5

YokNâ'îlîyâ şübhemiz encâm-ı verâdan
Bu gerdiş-i eflâki de hayrân biliriz biz G/134-5

Sahbâ-yı vahdetin ki hum-ı ser-be-mihriyiz
Ey Nâ'îlî izâ'at-ı sercûş eder miyiz G/146-6

Bu âh ile biz Nâ'îlîyâ kişver-i dilde
Bîbâng ceres-i merhale peymâ -ı gezendiz G/158-5

Sebâtı olmayıcak Nâ'îlî bu merhalede
Dü rûze devlet-i pâ-der-rikâbı n'eylersin G/261-5

Nâ'îlî müstağnî-i kâm-ı dü-âlemdir gönül
Hazz eder nâkâmlıktan belki gümnâm olmadan G/289-5

Sen mest-i nâz u serkeş aşkınla Nâ'îlî-veş
Dünyâ esîr-i gabgab âlem harâb-ı ebru G/296-7

Nef'îaşağıdaki iki beyitinde hem rindliğin tarifini yapar, hem de kendi dünya görüşünü sergiler. İki beyitte de tematik olarak dünyanın faniliğine ve hayali oluşuna dikkat çekilir. Sonu yokluk olan çokluk aleminden kendini soyutlayıp vahdet dünyasında var olma çabası, Nef'î'nin kendine yaptığı önemli bir tavsiyedir. Zira iç dünyasında alemini uyku ve hayal olarak kabullenmek ve bu doğrultuda hareket etmek şairin gayretkeş olduğu nokta olarak dikkatimizi çekmektedir.

Ehl-i 'aşk olan çeker bu bezm-i fâniden ayağ
Nef'îyâ ger rind isen ol kûşe-i vahdet-nişest G/14-5

(Ey Nef 'î eğer rind isen vahdet köşesinde otur, aşk ehli olan bu fani
alemden ayağımı çeker.)

Rind isen Nef'î humâr-ı bâdeden açma gözün
'Âlemin hâli hayâl-i hâb gelsin çeşmine G/113-5

(Nef'î! Rind isen badenin sarhoşluğundan gözünü açma, alemin
haligözüne uyku hayali gibi gelsin.)

Nev'îzâde 'Atâyî diğer şairler gibi ağırlıklı olarak dünyanın gam, dert yeri

oluşuna dikkat çekmekle beraber aşağıda aldığımız beyiti ile dünyaya karşı farklı bir bakışını yansıtmaktadır. Burada şair şiiriyle dünyada bulunuş amacı arasında bir ilişki kurmaktadır. Şiirleriyle dünyada iyi bir iz bırakma derdinde olan Nev'îzâde 'Atâyî, ölümünden sonra hayırla yad edilme emelini taşımaktadır. Dünyayı yaptığı iş dolayısıyla hayırla anılmaya, şükran ve minnet duygularıyla hatırlanmaya yarayacak bir çalışma sahası olarak görmektedir. Bu manada 'Atâyî'nin zihninde dünya, bir amaç olmaktan ziyade araç olarak yerini almaktadır.

Mülk-i nazm içre bu gün sikkeyi mermerde kazup
Koyalum safha-ı 'âlemde 'Atâyî eyü nâm G/144-5

('Atâyî!Şiir alanında bugün mührü mermere kazıp, bu dönemde iyi bir nam ve iz bırakalım.)

Nev'îzâde 'Atâyî'nin konuyla ilgili diğer mahlas beyitleri ise şu şekildedir:

Felek sâkîsi hoş geldün diyü câm-ı belâ sundı
'Atâyî bezm-i dünyâya gelince bu dil-i rüsvâ G/6-5

'Atâyî künc-i harâbâtı 'âleme virmez
Şarâb bulmayıcak 'âlemi harâba virür G/39-5

Zahm-ı pür-hûn-ı dili açma 'Atâyî gonca-vâr
Sanma bu eyyâmı şerh-i inkisâr eyyâmıdır G/85-7

Tâ kim mürîd-i pîr-i mugânuz 'Atâyî biz
Rüsvâ-yı şehre ü şöhre-i kûy-ı melâmetüz G/98-5

Kalb-i vîrân-ı 'Atâyî-veş gubâr eksük degül
Pür-keder bir kasr-ı bî-bünyâda geldün ey gönül G/137-5

Cevr-i devre karşı turmakdur 'Atâyî himmetüm
Ya gönül uslana ya gerdûn-ı gerdân yorıla G/191-6

Neşâtî ise dünya arzusundan uzak bir çizgide bulunmaktadır. Dünya arzularından uzak durmayı kendine düstur edinen şair, bu konuda şahsını emsal göstermektedir. Kendini bu konuda başarılı ve tecrübeli gören Neşâtî'ye göre aşka teveccüh ve yoğunlaşma, dünyaya itibar etmekten çok daha üstündür. Bununla birlikte aşağıda aldığımız ilk beyit Neşâtî'nin hislerinin, düşüncelerinin ve iç aleminin dış dünyayı etkilemesi bakımından farklılık arz etmektedir. Kendi fitrat ve tabiatını dünyaya enerji veren bir mahiyette gören Neşâtî, hissettiği duygu yoğunluğunun, alemi de etkisi altına aldığını düşünmektedir. Başka bir deyişle kendi iç dünyasında yaşadığı heyecan, neşe ve hararet sebebiyle dış dünyayı da bu minvalde algılamaktadır.

Safâ-bahş oldu her kûşe yine tab‘-ı Neşâtîveş
Zihî ser-sebzî-i ‘âlem hoşâ eyyâm-ı pîrûzî G/126-5

(Neşâtî'nin mizacı gibi her köşe neşe doldu, bu uğurlu günler dünyanın hoş talihidir.)

Kâm-ı dünyâyı Neşâtî gibi nâ-çîz gören
Devlet-i ‘ışkda her vech ile kâm-âver olur G/27-5

(Dünya değerlerini Neşâtî gibi değersiz gören, aşk devletinde her yönüyle taleplerine ulaşır.)

Müstağnî-i ‘âlemüz ki Neşâtî
El kıssa temâm merd-i ‘ışkuz G/52-5

(Neşâtî! Dünyayı istemiyoruz ki, biz aşkın adamıyız.)

Sâbit'te ise hayata ve dünyaya karşı bir soğukluk hissi bulunmakla birlikte aşağıdaki beyit onun bu dünyaya farklı bir bakış açısını yansıtmaktadır. Şair dünyada dostların muhabbetini her şeyden üstün tutmaktadır. Bunu, hayatı tecrübe etmiş bir kişi olarak söyleyen Sâbit, bir anlamda inandırıcılık oluşturma çabasını da göstermektedir. Dünyanın hoşâ giden her türlü zevk ve yaşayışına sırt çeviren şair; hasbihal edeceği, dertleşeceği, kendi duygu ve düşünceleriyle paydaş insanlarla

beeraber olmayı her şeyden değerli görmektedir. Dünyayı bu anlamda yaşanılır ve zevk edilir görmektedir.

Ölçdüm dökdüm harâbât-ı cihânda Sâbitâ
Dost-kânî-i mahabbet cümleden eydür bana G/5-5

(Ey Sâbit! Dünyanın meclislerini ölçtüm, muhabbete kanaat eden dost
bana her şeyden iyidir.)

Sâbit'in konuya ışık tutan diğer beyitleri ise şu şekildedir:

Sâbit bize enfâsı hisâb üzre virürler
Bir müft soluk yok ya bu ğavğa ne belâdur G/87-7

Sâbit gönülde kalmadı bir şey'e rağbetüm
Za'f-ı heremle cümleden insan fânyor G/91-7

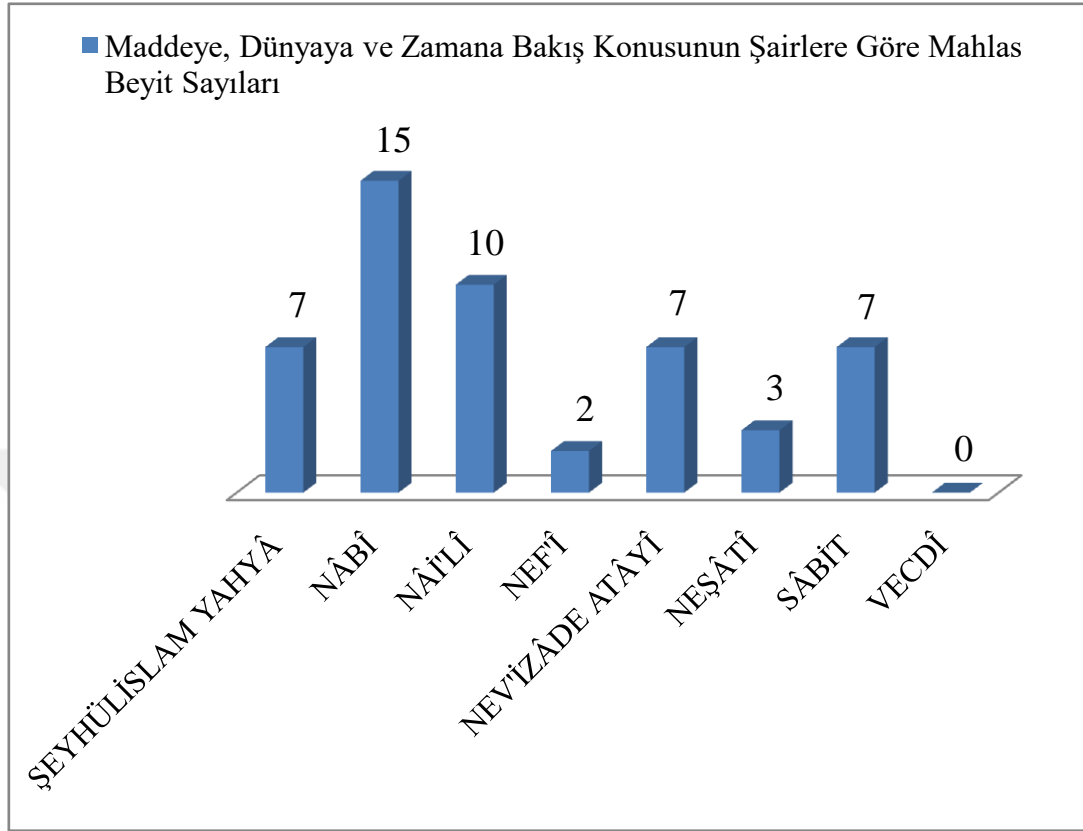
Şehrün 'ufûneti bizi öldürdi Sâbitâ
Tefrîh-i zât için idelüm ilticâ-yı baĝ G/191-5

Sâbitâ arduna at bâr-ı gam-ı dünyâyı
'Âmil-i 'âdet-i müstahsene-i fitrâk ol G/232-8

Gördüm zemâne halkı nifâk üzre Sâbitâ
Nâçâr cümleden çekilüp 'uzlet eyledüm G/248-6

Sâbit varınca heşt-behişte halâs yok

Bu çâr-bâğ-1 gamda bize ıztırâbdan G/262-5

Grafik 20. Maddeye, Dünyaya ve Zamana Bakış Konusunun Şairlere Göre Mahlas Beyit Sayıları

3.7. ALLAH'A BAĞLILIK VE KULLUK ŞUURU

Divan şairlerinin benliklerini etkileyen, edebi tarzlarına tesir eden önemli bir etken de dini unsurlardır. Çoğu divan şairi geniş bir dini kültüre, sağlam bir islami inanca ve islami bakış açısıyla oluşmuş bir dünya görüşüne sahiptir. Zaten toplum hayatının islami kültürle şekillenmesi, dini eğitime ve din öğretimine önem verilmesi, siyasi, hukuki ve iktisadi hayattan, kültür ve sanat hayatına kadar pek çok alanda dini referansların esas alınması bu durumu doğal bir sonuç olarak karşımıza çıkarmaktadır.

İncelediğimiz sekiz şair Allah'a bağlılık, teslimiyet ve kulluk cihetiyle genel çerçeveden çıkmamış, şiirin konusuna bu islami pencereden bakmışlardır. Divan şiirinin temel konusu olan aşk ve aşkınetrafında gelişen kişi, durum ve olaylar da

genelde bu bakış açısıyla ele alınmıştır. Bununla birlikte mahlas beyitlerde dikkatimizi çeken dertlere, ayrılıklara karşı tevekkül anlayışı, rızık ve lütuflar konusunda hamd ve şükür, kusurlarını itiraf ve bağışlanma arzusu, ahiret ve hesap verme endişesi, kadere rıza gösterme gibi birçok başlık, bu islami anlayışın sonucudur.

Mesela kendisi de şeyhülislâmlık gibi bir makama gelmiş olan Yahyâ'nın aşağıdaki beyitinden, onun iyi bir dua bilincine sahip olduğunu anlıyoruz. Uzun ömür konusunda kendisine duayı telkin eden şair, bu konuda tasarrufun yaratıcının elinde olduğunun farkındalığı içindedir.

Bununla birlikte islamın iki temel kaynağı olan Kur'ân-ı Kerîm ve hadîs-i şerîflerde dua üzerinde ehemiyetle durulması ve duanın kulluğun önemli bir unsuru olarak algılanması divan şiirinde etkisini hissettirmektedir. Nitekim "Eğer duanız olmasa, Rabbim size ne diye ehemmiyet versin?" (Kur'ân-ı Kerîm, 25:77) ayeti duanın önemine dikkat çekmektedir. Yine "İnsanların en karlısı, ömrü uzun, ameli güzel olandır." (Tirmizî, Zühd 21, 22) gibi hadisler de Yahyâ'yı uzun ömür konusunda duaya sevk eden önemli bir faktör olarak görülebilir.

Kıl du`â Yahyâ ki itsün `ömrini mevlâ mezîd

Server-i `Osmâniyân Sultân Osmân Hândur G/53-5

(Yahyâ dua et ki mevla ömrünü artırsın, Osmanlıların serveri Sultan Osman Han'dır.)

Yine Yahyâ'nın aşağıdaki beyitinin, onun duaya bakış açısını yansıtması bakımından önemli olduğunu düşünüyoruz. Özellikle beyitin ikinci mısrası olan "İnâyet Hazret-i Allâh'dan bizden du`â itmek" ifadesi hem şairin duaya yüklediği anlamı, hem de dua konusunda islami bir kuralı hatırlatır tarzdadır. Bu durumda inayeti sadece Allah'tan bekleyerek, kul olarak üzerine düşen dua görevini yapmak kuralı Yahyâ'nın içselleştirdiği bir davranış olarak gözükmektedir.

Ayrıca dönemin meşhur Osmanlı sultanı IV. Murad'a saltanatının devamı konusunda yaptığı dua, hem onun padişaha olan hürmet ve muhabbetini göstermekte, hem de duanın sadece ahiretle ilgili meselelerde değil, dünya işlerine yönelik de kullanılabileceği gerçeğini bildiğine işaret etmektedir.

Devâm-ı devlet-i Sultân Murâdı isterüz Yahyâ
‘Înâyet Hazret-i Allâh'dan bizden du‘â itmek G/202-5

(Sultân Murâd'ın devletinin devamını isteriz, dua etmek bizim vazifemizdir, yardım Hazret-i Allah'tandır.)

Şeyhülislâm Yahyâ'nın aşağıdaki beyiti de hem bir temenni hem de dua mahiyetindedir. Bu beyitte sevgiliden ayrı kalmamayı dileyen şair, sevgilinin güzelliğine olan meftunluğunun etkisiyle, bu temennisini bir dua formatında ifade etmektedir. Ayrıca şair Allah'ın lütfunun gölgesini her an üzerinde hissetmek istemektedir. Böylelikle Allah'ın yardımına her zaman muhtaç olma hissiyle, nefesine itimat eden bir benlikten sıyrılmaya gayreti içinde olduğu anlaşılmaktadır.

Serv-kaddinden bizi Hak itmeye Yahyâ cüdâ
Üstümüzden sâye-i lutf-ı Hudâ olmaya dûr G/54-5

(Yahyâ! Servi boyundan Allah bizi ayırmasın, Allah'ın lütuf gölgesi üstümüzden uzak olmasın.)

Aşağıdaki beyit ise İslam inancının farklı bir boyutu olan kaza ve kadere imanın, Şeyhülislâm Yahyâ'da güçlü bir şekilde bulunduğunu göstermektedir. Bu beyitten anlaşılacağı üzere hayrın ve şerrin, sefanın ve cefanın, rahatlığın ve sıkıntının Allah'tan geldiğini bilen Yahyâ, bu konuda iç dünyasında herhangi bir isyan ve itiraz taşımamaktadır. Allah'ın takdiri olan şeylerin zamanı gelince vuku bulması olarak tanımlanan kaza, tamamıyla ilahi iradenin kontrolü altında olduğundan, şair bu hükme bütün varlığıyla teslimiyet göstermekte, lehte ve aleyhte gerçekleşen her ilahi hükmü de rıza ile karşılamaktadır.

Çün hükm-i kazâdur bu cefâlar bu belâlar
Yahyâ'ya düşen cân ile teslîm ü rızâdur G/78-5

(Bu cefa ve belalar kaderin hükmüdür, Yahyâ'ya düşen can ile teslim olmak ve rıza göstermektir.)

Yahyâ'nın aşağıdaki beyiti ise diniliteratürde sekerat diye tabir edilen ölüm anında her insanın yaşayacağı endişeli bir durumu ifade etmektedir. Ruhun teslim edilmesi sırasında insanın Allah'a yakın olma endişesi içerisinde olduğunu kendi nefesine hatırlatan şair, sanki o çaresizlik halini halihazırda hayalen yaşama çabasındadır. Yahyâ ölüm anındaki yaşanacak mukadder bu endişeyi ötelemeden geleceği şimdiki zamana taşıyarak, bir anlamda kendi iç dünyasında tatbik etmektedir.

Gözin açar dem-i teslimde bîmâr olan Yahyâ

Makâm-ı kurb-ı Hak'da kendüye bî-çâre yer gözler G/121-7

(Yahyâ teslimiyet nefesinde hasta olan gözünü açar, Allah'a yakınlık makamında kendine çaresiz bir eda ile yer bekler.)

Nâbî'nin mahlas beyitlerinde ise; tevekkül, Allah'a teslimiyet, günahlara karşı özeleştirici, kadere rıza gibi kulluğun önemli unsurlarını görmek mümkündür. Mesela aşağıdaki beyitte insan genelinde ve kendi özelinde, insanın uzun emellerine dikkat çekmektedir. Kendini bu durumdan hariç tutmayan şair, "Takdirde ziyâdesi olmaz" ifadesiyle kendi dünyasında bitmek bilmeyen arzu ve isteklerine bir sınır koyma çabasındadır. Bu aynı zamanda, arzu edilenle Allah'ın verdiği arasındaki uyumu sağlama gayreti olarak da görülebilir.

Takdirde ziyâdesi olmaz yine nasîb

Nâbî egerçi hâtıra çok arzu gelür G/134-5

(Nâbî insanın hatırına çok arzu ve istek gelir ama, Allah'ın dilediğinden fazlası nasip olmaz.)

Aşağıdaki beyit Nâbî'nin farklı bir kulluk yönünü yansıtmaktadır. Bu beyitte şairin dünya hayatının insanı sınırlayan bütün yönlerinden kurtulma arzusunda olduğu görülmektedir. Dünya hayatının eksik, kusurlu, son bulmaya mahkum olan güzellikleri Nâbî'nin ruhunda manevi bir sıkıntı oluşturmaktadır. İşte bu durumu

ortadan kaldıracak etkenin kusursuz ve sonsuz olana bağlanmak olacağı şairin iftiharla kabul ettiği bir durum olarak göze çarpmaktadır.

Nâbîyâ olsak n'ola vâreste-i kayd-ı hayât

Çünkü Vehhâb-ı kerîmün bende-i medyûnuyuz G/259-5

(Ey Nâbî hayatın sınırlayıcı şartlarından bir kurtulsaydık, biz Vehhâb ve Kerîm olan Allah'a borçlu köleleriz.)

Nâbî'nin aşağıdaki beyiti ise günahlara karşı bir mahcubiyetin ifadesi tarzındadır. Günahlarla kararmış bir yüz sembolünün arka planındaki temizlenme ve arınma isteğini ise şair, hemen ikinci mısradaki dile getirmektedir.

Ol rû-siyâh ma'siyetüz Nâbîyâ k'ider

Âb-ı hayât âyîneyi rûy-ı zîştümüz G/290-5

(Ey Nâbî yüzü kara günahkarız, umulur ki çirkin yüzümüz hayat suyu ile temizlenir.)

Yine Nâbî'ye aid aşağıdaki beyit, onun evreni ve içindeki varlıkları ilâhî bir kitap tarzında okuyuş ve yorumlayışını göstermesi bakımından önemlidir. Nitekim islami bakış tarzında Kur'ân-ı Kerim ve hadîs-i şerîflerden sonra okunacak ve ibret alınacak üçüncü bir kitap olarak görülen kainat Nâbî'nin manevi dünyasında da aynı anlamı yüklenmektedir. Ayrıca şair, bu okuyuş ve yorumlayış konusundaki maharet ve istidadını söylemekten de çekinmemektedir.

Nâbî iderüz sâni'ü masnû'ı temâşâ

Hâme gibi sâhib-nazar-ı pîş ü pesüz biz G/300-5

(Nâbî sanatlı yaratan Allah'ın sanatlarını temaşa ederiz, biz kalem gibi önünü ve arkasını gören bir nazara sahibiz.)

Nâbî'nin Allah'a bağlılığını ve kulluk özelliklerini yansıtan diğer mahlas beyitler şu şekildedir:

Nâbî feleğe eylemek izhâr-ı şikâyet
Olmak gibidür ‘âlem-i bâlâya muâriz G/364-7

Hîle-i nefsinî idrâk idene ey Nâbî
Kayddur ğurfe-i himmetde zebân-gîr olmak G/383-5

Nâbî ‘amelden itmezüz ümmîd-i mağfiret
Ahvâlümüz ‘inâyete vâbestedür bizüm G/501-5

Hâlüm harâb ‘akibetü'l-emr Nâbîyâ
Olmazsa lutf hazret-i Rabbü'l-en‘âm'dan G/617-9

Gencîne-î lütfün var iken Nâbî-i zârı
Muhtâc-ı catâ-yı diğerrân eyleme yâ Rab G/13-7

Nâbî birine bin getirür tohm-ı ümîdün
Teslîm-i tevekkülkede-i cîb-i türâb it G/29-7

Bî-dest-gîr eyleyemez hâmeveş kıyâm
Nâbî-i nâ-tüvâna ‘inâyete zamânıdur G/107-10

Mukîm-i zîr-i livâ-yı tevekkülüz Nâbî
Kurâ-yı nâhiye-i ğaybdür ze‘âmetümüz G/264-5

Ne bizümdür ne degüldür görinen cünbişler
Nâbîyâ sûret-i muhtarda mecburuz biz G/316-5

Segân-ı kûyına hem-sohbet olmağa Nâbî
Gubâr-ı dergehine intisâba muhtâcuz G/320-5

Nîk ü bed-i cihâmı bilür vâzı‘-ı hakîm
Nâbî senün kelâm-ı fuzûlî ne hâcetün G/400-9

Nefy-i vücûd eylemeden gayri Nâbiyâ
Yek zerre yok mehâsin-i a‘mâlümüz bizüm G/502-7

Hak şâhidümdür eylemem inkâr Nâbiyâ
Ben i‘tikâd-ı halkda şâhid-perest isem G/507-5

Nâbiyâgörmeyelüm gün gibi dünyâda zevâl
Yüzümüz ehl-i kemâlün yolına hâk idelüm G/511-5

Riştisi dest-i müsebbibde iken esbâbun
Nâbiyâ ‘âlem-i esbaba heveskâr olamam G/523-7

Ben esrâr-ı kaderle aşinalık itmişüm Nâbi
Sebük-magzân gibi takdîrle ceng ü cidâl itmem G/525-7

Nâbi huzûr-ı hâk-i reh olmakdadur yine
Olmış bülend neyleyelüm pâyemüz bizüm G/534-5

Dahl eyleme hiç kimsenün ahvâline Nâbi
Hallâkun esrâr-ı kazâsın ne bilürsin G/566-8

Cihânun Nâbiyâ müstağni ol bûd u ne-bûdından
Girizân olma ahlâk-ı İlâhîyle tahallukdan G/572-6

Nâ`ilî'nin konuyla ilgili beyitleri daha çok kendini tanımlama tarzındadır. Mesela aşağıdaki beyit kendisini istikamet üzere görmesi bakımından önemlidir. Tasavvuftaki yedi nefis mertebesinden beşinci katında yer alan nefs-i raziye yaratıcının kul üzerindeki tecelli ve tasarruflarında tam bir rıza ve memnuniyeti ifade eder. Yani kul her bakımdan Allah'tan razıdır.

İşte şair bu hali bütünüyle yakaladığını, bir kul olarak Allah'tan razı olma konusunda hayatında iniş çıkışların olmadığını vurgulamaktadır. Aksi bir durumun kendisinde olmayacağı konusundaki özgüveni ise oldukça sağlam görünmektedir.

Ferâd u Kaysa Nâ'îliyâ peyrev olmadık
Yok meslek-i rızâda firâz u nişbimiz G/151-5

(Ey Nâ'îlî Ferhad ve Kays'ın yolundan gidemedik, rıza mesleğinde iniş
çıkışımız yoktur.)

Aşağıdak beyit ise şairin karakterinde yapmacık davranışların olmadığını belirtmektedir. Sammiyet üzere olan, kendini olduğundan farklı göstermekten titizlikle uzak duran Nâ'îlî, bu konuda sahip olduğu kemalata da atıf yapmaktadır.

Şatranc-baz-ı nat'-ı kemâliz ki Nâ'îlî
Etmez kabûl-i tarh-ı tekellûf zeminimiz G/152-5

(Nâ'îlî olgunluk sofrasında satranç oynayanlarız, bizim yapımız yapmacık hareketleri kabul etmez.)

Yine aşağıdaki beyit ise Nâ'îlî'nin kendisine ontolojik anlamda bakışını yansıtmakla birlikte, Allah'a nasıl bir ayna olduğunu da ifade etmektedir. Hz. Musa'nın Tur Dağı'ndaki ilahi tecelliye mazhar oluşunda kendini bulmaya çalışan şair, tasavvuf literatüründe terk-i hestî denilen kendi varlığını terk etme bilincine sahip görünmektedir. Nâ'îlî, ayete atıf yaparak aynı Hz. Musa gibi Allah'ın cemaliyle değil hitabıyla mest oluşunu dile getirmektedir.

Tûrumuz mahv-ı tecellîdir bizim ey Nâ'îlî
Len-terânî neşve bir câm-ı hitâbın mestiyiz G/169-5

(Ey Nâ'îlî! Biz Allah'ın "Beni göremezsiniz" hitabının neşesiyle mest olmuşuz, bizim Tûr dağımız tecellîde yok olmaktır.)

Aşağıdaki beyitte ise Nâ'îlî'de günah ve kusurlarını itiraf etme olgunluğunu görüyoruz. Günahkar insanın firatının ve karakterinin aksine inandırıcı bir şekilde kendini iyi gösteremeyeceğini söyleyen şair, kendini de bu tespiti dahil etmektedir. Kulluğa yakışır bir alçakgönüllülük içerisinde kusurlarını itiraf eden şair, bu samimi

itiraftan sonra istiğfar aşamasına geçmekte yani tevbeye yönelmektedir. Bunun için uygun bir zaman kollamaya çalışmakta ve seher vaktinin dingin, manevi atmosferini kendine uygun zaman olarak görmektedir.

Nâ'îlî baht-1 siyeh-kâra müdârâ güçdür
Sazkâr ola meğer âh-1 sehergâh bize G/303-6

(Nâ'îlî! Günahlarla yüzü kararmış olana ikiyüzlü olmak zordur, seherdeki ahlar bize uygundur.)

Nâ'îlî'nin aşağıdaki beyiti ise hak yolunda nasıl gidileceğine dair bir yöntem tespiti şeklindedir. Hak yolunda masivadan tamamen sıyrılmış olmak gerektiğini, nefsin kötü isteklerini bırakmanın önemli olduğunu vurgulamaktadır. Nefsini ve arzularını fenaya atarak beka bulunabileceğini söylemesi şairin dünya zevklerine bakışını yansıtmayı bakımından önemlidir. Fenafillah ile sonsuzluğu elde etme şuuru şairin kendinde arzu ettiği bir durumdur.

Bî-zâd-1 reh bulun taraf-1 Hakda Nâ'îlî
Versin hevâya bâd-1 fenâ hırmenin dahî G/365-7

(Nâ'îlî Hak tarafında Allah'ın yolunda azıksız bulun, yokluk ruzgarı heva ve arzulara harman versin.)

Nef'î'nin bu konuda farklı eksenlerdeki iki mahlas beyitini söylemek istiyoruz. Aşağıdaki ilk beyit Nef'î'nin mağrurane bir eda ile soylediği kendi imanını üstün gören bir bakış açısına sahiptir. Dini yönünü ve imanını çok kuvvetli bilen şair bu konuda insanlara meydan okumaktan da çekinmemektedir. Diğer beyit ise tersi bir istikamette olup, kulluk cihetiyle kendini hakir gören bir nazara sahiptir. Bir önceki mahlas beyit iman noktasındaki bir üstünlük hissini yansıtırken, aşağıdaki beyit, günahlara vurgu yapıp, af ve bağışlanma ümidini barındırmaktadır.

Olmaz ey Nef'îbu vâdîde benimle hem-îmân

Gelsin esb-i tab'ına mağrûr olan meydâna hep G/12-5

(Nef'î! Bu vadide kimse benimle aynı imana sahip değildir, kendi atına güvenip mağrur olan meydana gelsin.)

Nef'îgibi elden koma dâmân-ı Hudâyı
Var ise bağışlar sana az-çok günehinde G/109-5

(Nef'î'yi Allah'ın eteğinden uzak tutma, varsa günahlarını bağışla.)

Nev'îzâde'Atâyî'nin bu konudaki bir beyiti ise son sözünün Allah'i zikir olduğunu söylemesi bakımından önemlidir. Allah'ı zikir, yaratanı gönülde tutmak ve her an onun isimlerini dille tekrar ederek benliğe yerleştirmek olduğundan tasavvuf geleneğinde önemsenmiştir. Ağızdan çıkan son söz ise dünyadaki var oluş misyonunu tamamlama bakımından önemlidir. Şair de son söz olarak Hû yani Allah'a işaret eden O zikrini diline yerleştirme arzusundadır.

Ey 'Atâyî buradan biz didük âhir yâ Hû
Hâsılı 'aşk iderüz sonra gelen yârâne G/196-5

(Ey 'Atâyî biz son söz olarak Yâ Hû dedik, sonraki sevgililere daha sonra aşk ederiz.)

Neşâtî'nin mahlas beyitlerinde ise bu konu Allah'tan gelen her hali rıza ile karşılama olgunluğu şeklindedir. Neşâtî'de ön plana çıkan bir kavram olan şikayet, onun sakındığı bir ruh halini ifade eder. Mesela aşağıdaki beyitte hasretin etkisi ile şikayete kayma konusunda kendisine bir ikaz söz konusudur. Nitekim şikayet imanın önemli iki unsuru olan tevvekkül ve rızaya terstir. Yaratandan gelen her halin ya bizzat güzel olduğu, ya da görünüşte olmasa da sonuçları itibariyle güzel olduğu bilincinin zayıflığına işarettir. Şair ise bunun farkındadır.

Ne bu feryâd Neşâtî ney-i hâmede yine
Sîneden hasret ile yohsa şikâyet mi kopar G/20-5

(Neşâtî kalemindeki bu feryat nedir böyle, yoksa sineden hasretle şikayet mi çıkar.)

Aşağıdaki beyit ise şikayet konusunda Neşâtî'nin daha olumlu bir ruh halini yansıtır. Bir önceki beyitte şikayet hususunda kendine bir ikaz ve temkinlilik söz konusu iken, bu beyitte ise karşımıza şikayetten uzaklaşmış, Allah'a teslim olmuş bir hüviyet çıkmaktadır.

Şikayet eylemezüz çarhdan Neşâtîyâ biz
Ne gelse cânib-i perverdigârdan bilürüz G/55-5

(Ey Neşâtî biz felekten şikayet etmeyiz, başımıza ne gelse terbiye eden, rızık veren Allah'tan biliriz.)

Sâbit'in konuyla ilgili bir mahlas beyiti, onun kaderin kendi hakkındaki taksimatına karşı çaresizlik ifade etmektedir. Hüzün dolu bir hayatı çaresizlik ve rıza ile karşılayan şair isyan ve itiraza kaçma aşırılığında da uzak duruyor görünmektedir.

Sâbit ne çâre kısmet-i rûz-ı ezel budur
Gülşenbana vü gûşe-i beytü'l-hazen sana G/7-5

(Sâbit ezel günündeki kismette gül bahçesi bana hüzn evinin köşesi sana düştü.)

Sâbit'in bu konuda diğer bir beyiti ise kulluk açısından bir özeleştirme ve itiraf tarzındadır. Acziyeti ifade eden niyaz, yalvarış ve yakarış gibi tavırlar bir bakıma kulluğun özünü oluşturduğundan ve sonsuz kudrete karşı bir itaat ve bağlılık içerdiğinden hayatın yatay ve dikey alanına yayılması gerekirken, Sâbit'te bu durumun az görülmesi onu bu bakımdan üzmektedir.

Bu bâbda hele Sâbit kusurumuz çokdur

O nâz-perver-i hüsne niyazı az iderüz G/150-5

(Güzellik ve naz sahibine niyazı az ederiz, bu konuda kusurumuz çoktur.)

Sâbit'in konuyla ilgili diğer beyitleri şunlardır:

Müjde Sâbit sâkî-i tevfik toldurdu yine

Meclis-i tevhîdde câm-ı dile cüllâb-ı feyz G/178-5

Herkes birer tarîka girüp gitdi cennete

Sâbit 'aceb ne semte gider bu tarîkden G/264-6

Bir çihre-i kec görmeyelüm kimsede Sâbit

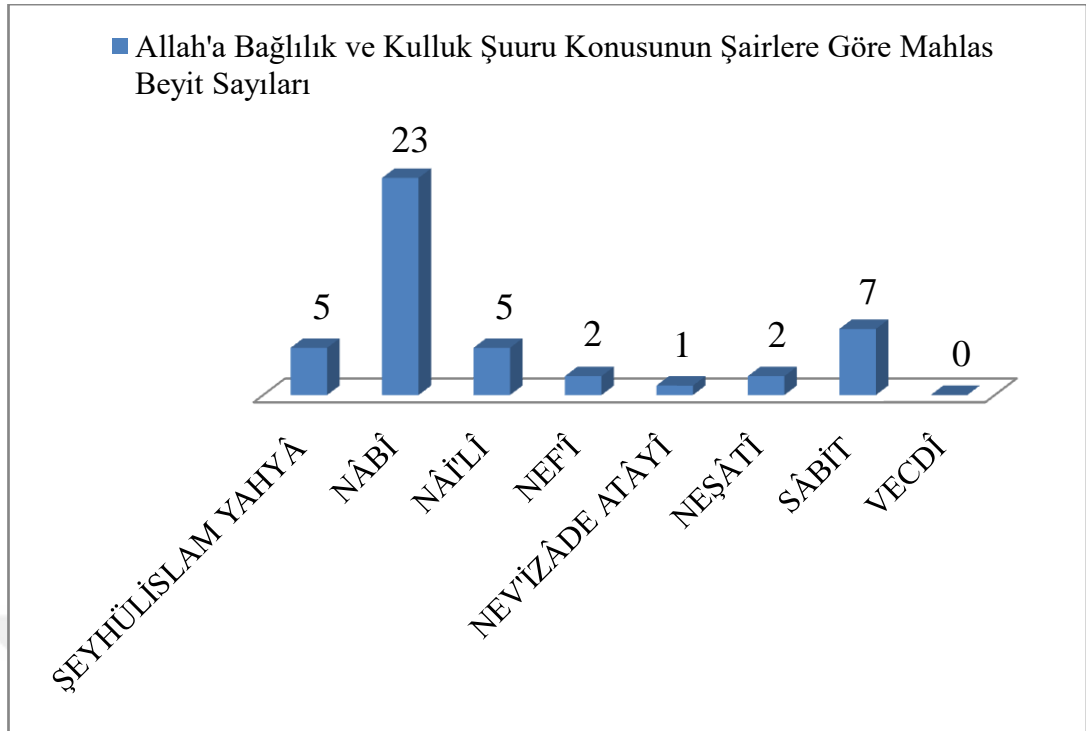
Zahmet de çekersen n'ola çeşmün remendinden G/270-7

Sâbit hasene yazdura gör deftere yoğsa

Dîvân-ı haşrde ne gazel var ne kasîde G/306-7

Gûyâ ki âteş almağa gelmişdi Sâbitâ

Aldı şerâre-i dili gitdi hevâsına G/307-5

Grafik 21. Allah'a Bağlılık ve Kulluk Şuuru Konusunun Şairlere Göre Mahlas Beyit Sayıları

3.8. PEYGAMBER SEVGİSİ VE PEYGAMBERE BAĞLILIK

Bu konu mahlas beyitlerinde en az değinilen konu olarak dikkat çekmektedir. Şeyhülislâm Yahyâ bir mahlas beyitte, Nâbî ise iki mahlas beyitte Hz. Peygamber'e değinmiştir. Bahsi geçen iki şair ve diğer altı şair her ne kadar İslami yönleri, şahsiyetlerinin önemli bir parçası olsa da mahlas beyitlerinde bu konuya pek yer verilmediğini görüyoruz. Bununla beraber genel olarak gazellerinde ve diğer şiirlerinde Hz. Peygamber'e sevgi ve bağlılıklarını büyük bir özen ve şevk ile işledikleri de bir gerçektir.

Egerçi devlet-i pâ-bûsına irmedük Yahyâ

Misâl-i na'l-i resûl-i Hudâ'ya yüz sürerüz G/136-5

(Yahyâ! Eğer ayağına varma devletine eremediysek, Allah'ın peygamberinin nalinine yüz süreriz.)

Mesela Şeyhülislâm Yahyâ bu beyitte Hz. Peygamber'e olan sevgisinin farklı bir yönünü dile getirmektedir. İslami gelenekte asr-ı saadet dönemine olan hayranlık ve sevgi yüksek sevidedir. Ayrıca o devre yetişememenin, Hz. Peygamber'i dünya gözü ile görememenin verdiği ıstırap bu sevginin tipik farklı versiyonudur.

İşte Yahyâ, Hz.Peygamber'in zamanına yetişememe acısını "pâ-bûsına irmedük" ifadesiyle dile getirmekte, ona olan hasret ve iştiağını ifade etmektedir. Beyitin ilk mısrasında bir ümitsizlik ve karamsarlık hakimken, şair bu hali ikinci mısradaki teselli ve olumlu bir duruma çevirme gayretindedir. Şair güzel bir tenasüple, ayağına yüz süremese de, ondan gelen na'1 yani ayakkabının misali ile, yani onun hayali ile kendini teselli etmektedir. Bir bakıma onu hatırlatan nesnelere ve o nesnelere hayali ile gönlünü avutmaktadır.

Nâbî'nin mahlas beyitlerinde Hz. Peygamber'i işleyişi biraz daha farklıdır. O daha çok Hz.Peygamber'in şefaât ve şefkat yönüne dikkat çekerek kendini bununla irtibatlandırır.Aşağıdaki beyitte Nâbî, ilk önce kendi içinde bulunduğu çaresiz durumu arz eder. Sonra da Hz. Peygamber'den lütuf ve yardım ister. Şaire göre eğer Hz. peygamber meded ve yardımda bulunmazsa hali ateşlere gark olmaktadır. Burada asıl olan ahiret halidir fakat dünyaya da hamledilebilir. Müslümanların dua ve niyazlarında Allah'tan yardım ve iyilik istedikten sonra ikinci büyük arzuları, Hz. Peygamberin şefaatine nail olabilme meselesidir. Yani kendini hiç sayarak, acizliğini itiraf ederek önce Allah'tan sonra da Hz. Peygamber'den dünya ve ahirette yardım istemektir. Bu beyitte de bunun güzel bir örneği görülmektedir.

Yâ Resûlallah kulun Nâbî garîk-i nâr olur

Ana keştîbân-ı lütfün eylemezse medd-i bâ' G/370-9

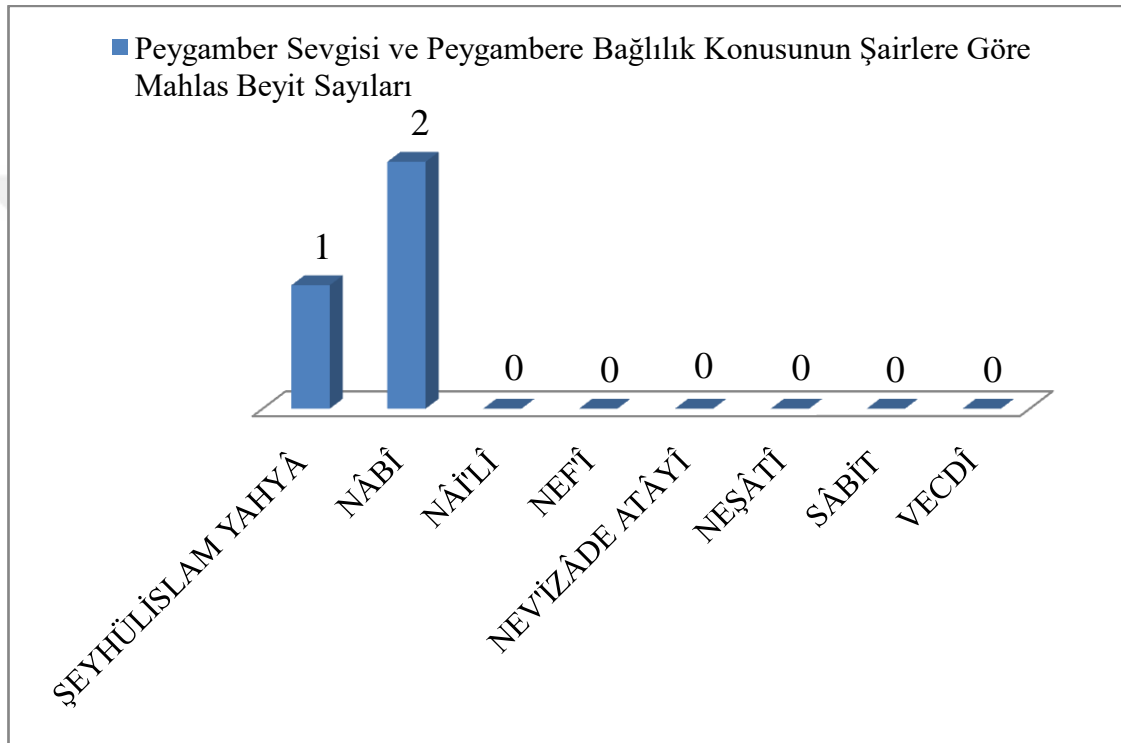
(Yâ Rasûlallah! Eğer lütuf gemin yardım etmezse, kulun Nâbî ateşte boğulur.)

Burada da şair hüznü ruh halini ön plana çıkarmaktadır. Elvedâ redifli gazelin bu mahlas beyti Nâbî'nin hüznü temelli ayrılık temasını işlemektedir. Elveda kelimesi halen birlikte olunan ama ayrılık sonuçlanacağı bilinen şeyler için kullanılmıştır. Gazelin genelinde vurgulanan bu ayrılık hissinin sevilen, meftun olunan her şeye karşı olduğunu anlıyoruz. Mahlas beyitte ise bütün bu ayrılıklara karşı bir çıkar yol olarak Hz. Peygamber'in şefkati görülmüştür. O şefkati şair, bütün

benliği ve içtenliği ile istediğini beyite yaymıştır.

Yâ Resûlallâh niğâh-ı şefkatûn her halde
Eyle Nâbî-i hazîn üzre nighbân el-vedâ' G/374-12

(Yâ Rasûlallâh! Her zaman şefkatinin nazarını hüzünlü Nâbî üzerinde
gözetici eyle.)

Grafik 22. Peygamber Sevgisi ve Peygambere Bağlılık Konusunun şairlere
Göre Mahlas Beyit Sayıları

3.9. AYRILIK VE KAVUşMA DUYGUSU

Divan şiirindeki aşkın temel dinamiklerinden olan ayrılık ve kavuşma duygusu incelediğimiz mahlas beyitlerinde de sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Bu duygular; vuslat, vasl, visal, firakat, firak, hasret, irmek, hicr, hicran, rağbet gibi bir çok kelime ve formlarda kaşımıza çıkmaktadır. şairler ayrılık ve kavuşma duygusunu gerek klasik aşık maşuk ilişkisi bağlamında, gerekse ilahi aşkın dışavurumunda içtenlikle, heyecanla ve etkili söyleyişlerle mahlas beyitlerine yansıtılmışlardır.

Bununla birlikte divan şiirindeki firkat ve vuslat, aynı zamanda aşğın ruhen ve manen yaşadığı bir değişim ve gelişim sürecidir. Sevgiliye kavuşma yolunda çekilen sıkıntılar, maruz kalınan her türlü belalar, karşılaşılan hadiseler aşğın kemalat merhalelerini ve aşk yolundaki olgunlaşma serüvenini ifade eder.

İlk olarak Şeyhülislâm Yahyâ'nın mahlas beyitlerine bakacak olursak; incelediğimiz şairler içerisinde bu duyguları yoğun olarak işleyen bir şair olarak karşımıza çıktığını söyleyebiliriz. Şeyhülislâm Yahyâ'nın aşağıdaki beyiti, onun sevgiliye kavuşmaya yüklediği anlamı güzel bir şekilde göstermektedir. Sevgili ile sohbet etmeyi ruha gıda olarak gören şair, bu birlikteliği temel bir ihtiyaç olarak addetmektedir. Yahyâ bu beyitte ilk önce vuslatın ne anlam ifade ettiğini "gıdâ-yı ruhtur" ifadesiyle izah etmekte, arkasından da bu nimete ulaşmak için halis bir yalvarışını dile getirmektedir. Vuslatı nimet olarak algılayan şair, buna ihtiyacını vurgulamaktadır.

Gıdâ-yı rûhdur cânân ile cân sohbetin itmek
İreydüm ben de Yahyâ ni' met-i vasla ne gam yirdüm G/234-5

(Cânân ile cân sohbeti yapmak ruha gıdadır, Ey Yahyâ ben de kavuşma nimetini elde etseydim artık gam duymazdım.)

Şeyhülislâm Yahyâ'nın konuyla ilgili diğer beyitleri ise şu şekildedir:

Yahyâ'yı şeb-i hicr ile bir rûz-ı visâlün
Bir hâlete irmiş ki anun her günü nev-rûz G/142-5

Ser-girân eyledi Yahyâ'yı humâr-ı firkat
Sâkiyâ subh gelüp sâgarı sun iç degül G/233-5

Şimdi yanmakta gam-ı hattun ile Yahyâveş
Dahî çok puhte olur pâdişehim anber-i hâm G/235-5

Kimi cân nakdini alsun kimi dil ey Yahyâ
Varup ol çeşmi harâmîlere yağma olalum G/243-5

Dil-dâr elemi hicr gamı ta ne-i agyâr
Yahyâ bu kadar derde ne dermân iderin ben G/256-5

Yâr Yahyâ'ya dimiş vakt-i gül ü bülbüldür
Subh-dem 'azm idelüm gülşene bir sen bir ben G/265-5

Hem âh iderin kaçdugına benden o mâhun
Hem havf iderin kim anı Yahyâ tuta ol âh G/306-5

Gözine teng ü târ oldu cihân yıllardur ey Yahyâ
Gözin aydın dise 'âlem meh-i tâbânımız gelse G/348-5

Gülşen-i kûyumda Yahyâ'nun ne kârı var dime
Gül-rûhun şevkine bülbül gibi nâlân it beni G/449-5

Nâbî'nin beyitlerinde ise kavuşmaya olan iştîyak, ayrılığın düşürdüğü takatsizlik ve güçsüzlük, tam bir vuslata sahip olamama, vulatı tam manasıyla yaşayamama ıstırabı gibi açılardan bu konuyu görmek mümkündür. Mesela aşağıdaki beyit, tamamlanmamış, etraflıca zevk edilemeden kesintiye uğramış veya son bulmuş bir vuslatın Nâbî'nin gönül dünyasında nasıl bir kırıklık meydana geldiğini göstermesi bakımından dikkat çekmektedir. Doya doya zevk etmediği ve bir süreklilik taşımayan bir kavuşma, Nâbî'nin zihin dünyasında ayrılıktan farksız görünmektedir. Sonu olan her lezzetin insana lezzetten ziyade acı vermesi sırrıyla Nâbî, beyitte bu acıyı hissettiğini yansıtmaktadır. Bu sebeple şair, vuslat için gösterdiği fedakarane gayretin boşu boşuna gitmesinden de endişe etmektedir.

Bir vasl-ı nâ-tamâm ki yok farkı hierden
Bilsek değer mi Nâbî-i zârün telâşına G/684-5

(Tamamlanmamış bir kavuşma ki ayrılıktan farkı yok, inleyen Nâbî'nin telaşına acaba değer mi bir bilsek.)

Nâbî'nin bu duygularını yansıttığı diğer beyitleri ise şunlardır:

Nâbî seminle eyleyelüm hisse dil-beri
Zevk-i visâl bana figân u enîn sana G/4-5

Nâbîyâ itmişüz ol âfeti dil-gîr-i niyaz
Bilmedük mestî-i vuslatla ne hâl olduğumuz G/317-5

Nâbî virürse vasl virür neş'e-i şu'ûr
Telh-âbe-i firâkla bî-hûşlardanuz G/332-5

Meğer ki gayre imiş çeşm-i lutfi ey Nâbî
Safâ-yı vuslata ümmîdvâr idüm ben de G/690-5

Nâbîyâ ben de gülistâna iderdüm rağbet
Bülbülün tâkatum olsaydı eğer şîvenine G/706-7

Nâ'îlî'nin beyitlerinde hasretin büyüklüğüne, vuslatı isteyişe, firaka soğuk bakışa yer verilir. Bunun yanında ayrılığa rağmen sevgiliye bağlılık, sevgiliden gelen karşılıkla canlanma, mutlu sona erişememe endişesi de vurgulanır. Aşağıda aldığımız beyit ise ayrılığı gurbet ve dostlardan uzak kalma şeklinde sunmaktadır. Nâ'îlî burada kaderin onu gurbete sevk etmesini mahzun bir tavırla karşılar. Bu gurbet ve hasret acısı öyle şiddetlidir ki, sevdiklerini unutturacak kadarşairde yaralar açar.

Bize cevri felek ey Nâ'îlî gurbet diyarında
Adûler şâdkâm olsun ki ahbâbı unutturdu G/364-7

(Ey Nâ'îlî! Düşmanlar sevinsin ki feleğin eziyeti, gurbet diyarında bize dostları unutturdu.)

Konuya ışık tutan diğer beyitler ise şu şekildedir:

Nâ'îlî dağım bu hasretten ki ahım gösterir
Reng-i hâkisterde pâ-ber-câ bu gerdûnu bana G/5-5

Bir âh görür kârını ey Nâ'îlî-i zâr
Ferhâda hırâş-ı dil olan hârelerin hep G/15-5

Rif'at el verse yine Nâ'îlî-i zâr gibi
Yüz sürüp pâyine olsak ser-i zülfün gibi pest G/24-5

Bir âşinâ nigâhına değmez mi dostum
Kûyunda Nâ'îlî nice demdir garîbdir G/39-5

Nâ'îlî-veş bizi de ağıladan ey meh şeb ü rûz
Hasret-i gerden ü efsûs-ı girîbânındır G/89-7

Garîb şuh iledir Nâ'îlî mu'âmelemiz
Nigâh-ı hasrete pâdâş-ı iştiyâk ister G/91-5

Vuslatda iken Nâ'îlîyâ fikr ederiz kim
Bir lahza firâka nice ârâm ederiz biz G/163-5

Olmazsa eğer Nâ'îlî-i haste-dil efsûs
Pîrâye-dih-i vuslat u gam-pîşe-i 'âşık G/196-5

Fırkat-ı sad-sâleye olur telâfi Nâ'îlî
Çeşmi gâhî bir nigâh-ı dilnevâz eyler bize G/335-5

Lerzende görüp Nâ'îlî-i zârı demiş 'âşk
Bîçâreyi yârin teb-i hicrânı mı tutdu G/383-5

Sâkî erişip iyd aceb Nâ'îlî-i zâr
Rindân ile hûbânı kadeh-nûş görür mü G/390-6

Nef'ikonuyla ilgili beyitinde ayrılık acısının şiddetinden bahseder. Dağ ve yarayı tenasüp halinde gördüğümüz bu beyitte aşık ayrılık acısını olanca yoğunluğuyla ve gizlice yaşamaktadır. Divan şiirinde dağlanan gönül ve oluşan yara, bir bakıma sevgili ile aşık arasındaki kuvvetli ilişkinin göstergesidir. Aşık yaralı

olduğu ölçüde sevgili ile irtibattadır. Çünkü bu vesileyle sevgiliden derman bekler. Kavuşma, görüşme, merhamet görme düşüncesi ona hayat verir. İşte Nef'î bir bakıma bu hissiyatı yansıtmakta, ayrılık ve kavuşmadaki acı ve neşeyi bir arada yansıtmaktadır.

Nef'î gibi ben yara çekip yâre görünmem
Bin var ola hicrânın ile sînede dağım G/82-5

(Hicran ile sinemdeki acım bin olsa, Nef'î gibi yara çekip sevgiliye görünmem.)

Nev'îzâde 'Atâyî'nin mahlasbeyitlerinde ayrılık ve hicran halindeki halini tasvir ve tarif, kavuşmaya olan iştîyak, sevgiliye sadakatle bağlılık, kavuşmanın şairin gönlünde yaptığı iyileştirici etki gibi durumlar ifade edilir. Aşağıdaki beyit ise Nev'îzâde 'Atâyî'nin vuslat için şiirlerini ve gazellerini bir sermaye olarak kullandığını gösteren farklı bir beyittir. Sevgiliye kavuşmak için üretken şairliğini kullandığını, bolca yazdığı gazelleriyle vuslatı nasıl bir tutku ile istediğini dile getirmektedir. 'Atâyî bir anlamda sevgilinin Hz. Yûsuf misal güzelliğine muhatap olabilmek için aynı değerdeki şiirlerini aracı yapmaktadır.

Metâ'-ı vasl-ı yâre tâlib olup nakd-i nazm ile
'Atâyî saydum ol Yûsuf-cemâle ben ânı beş beş G/110-5

(Şiir sermayemi beş beş sayarak Yusuf gibi güzel sevgiliye kavuşmaya talip oldum.)

'Atâyî'nin ayrılık ve kavuşma duygusunu farklı şekillerde ifade ettiği diğer beyitleri ise şu şekildedir:

La'lün emüp 'Atâyî visâl ârzû ider
Küstâh olursa da hele ma'zûr mest olur G/88-5

Cüdâ olmaz 'Atâyî hizmetünden eski bendendür

Tutupdur dâmen-i ihsânun ol bî-çâre ayrılmaz G/103-5

Peyâm-ı vasl ile dem-beste iken açılır gönlüm

‘Atâyî eylemez mi gonca bâd-ı subh-demden haz G/117-5

Dönersin görmedüğe bâde-i bezm-i gamı bir gün

‘Atâyî sen de âhir gûşe-i hicrânda kalmazsın G/178-5

Nola yaş dökse ‘Atâyî gibi hicründe gözüm

Nâr-ı sûzân-ı firâkun kurudur kanumuzu G/234-5

Firâk-ı gül-‘izârunda beni seyr eyleyen dirler

Kafes gerdünedür gûyâ ‘Atâyî bülbül-i zârı G/247-5

Neşâtî'nin ayrılık ve kavuşma duygusunu içtenlikle ifade ettiğini söylemek mümkündür. Hasret ve acı ile bulunduğu çaresizliği beyitlerinde etkili bir şekilde ifade eden şair, bu konuda kendine uyarı ve öğütte bulunmayı da ihmal etmemiştir.

Bununla beraber aşağıdaki beyiti Neşâtî'nin ayrılık ve kavuşma arasında yaşadığı çalkantıyı yansıtması bakımından nazarlara sunmak istiyoruz. Burada şair şiddetle arzuladığı vuslatı elde etmesine rağmen mutsuzdur. Sebebi ise tekrar bir ayrılık yaşama korkusudur. Kavuşmanın zevkinin daimi ve aynı yücelikte olacağına dair bir belirti sezemeyen şair, bir nevi vuslat içinde firkat yaşamaktadır. Mekansal ve maddi anlamda vucut vuslatta iken, Neşâtî'nin ruhu ve kalbi zamansal anlamda hicran havasındadır. Bu nedenle geçen zamanı her halukarda ayrılık ve keder hesabına saymaktadır. Yine dem-i neşat ifadesini tevriyeli olarak kullanarak hem Neşâtî'nin hayatı künhüyle yaşama zamanının geçtiğini, hem de kendisi için artık neşe devrinin bittiğini söylemektedir.

Dil zevk-i vaslı tuymadı bim-i firâkdan

Hayfâ ki geçdi gamla Neşâtî dem-i neşât G/65-5

(Gönül ayrılık korkusundan kavuşmanın zevkini alamadı, ne yazık ki neşe zamanı da gamla geçti.)

Neşâtî'nin konuyla ilgili diğer beyitleri şu şekildedir:

Dil-sûz nalelerle Neşâtî gibi yine
Bülbül cihâna salmada her subhgâh tâb G/10-5

Çek mîve-i visâlden el kim Neşâtîyâ
Ol taze nahl-ı naz dahî nev-resîdedür G/38-5

Aceb mi çıkmasa âhı Neşâtî-i zârün
Tamam firkat ile bi-dimag-ı hasretdür G/43-5

Aceb mi şi'r-i Neşâtî olursa ger pür-sûz
Semûm-ı firkat ile tâb-nâk-i hasretdür G/44-5

Yetmez mi zevk-i 'ışk Neşâtî-i zârûna
Neyler gönülde dagdağa-i fikr-i vuslatun G/71-5

Har-ı firkatle Neşâtî-i hazinün va hayf
Damen-i ülfeti çak oldı girîbânı bile G/122-5

Sâbit'in ayrılık ve kavuşma duygusunu yansıttığı aşağıdaki beytinde uzun zamandan beri giriftar olunan ayrılık işlenmektedir. Gönlünün uzun zamandan beri firakı yaşadığını anlatmaktadır. Ayrılık şairin ruhunda o kadar kalıcı bir etki ve tahribat oluşturmuştur ki, kalbinde kavuşmaya dair zerre miktar ümit kalmamıştır. Nitekim aşkın seline kapılmış olan şair, aşkın acı ve ıstırap yönünü bütün varlığıyla yaşıyor görünmektedir.

Sâbit kühenhasîr-ı firâk üzre kaldı dil
Sildi süpürdi hâne-i ümmîdi sel-i 'ışk G/201-5

(Gönül ayrılığın yıpratıcılığı üzere kaldı, aşk seli bütün ümidi bitirdi.)

Vecdî'nin konumuzu barındıran aşağıdaki iki beyitinden birincisinde; visali elde etme konusunda bir ümitsizlik havası hakimdir. Bunu kuvvetli bir ihtimal olarak gören Vecdî, Allah'tan asıl dileğini ayrılık acısını hafifletirmesi konusunda

yapmaktadır. Bununla beraber vuslatı elde etmede ümitsiz ve ayrılığın acısı hakkında ıstıraplardan korku içinde olmasına rağmen şair, Allah'a karşı herhangi bir itiraz ve isyan içerisinde de değildir. Ruhen ayrılığın etkilerine hazırlıklı görünmektedir.

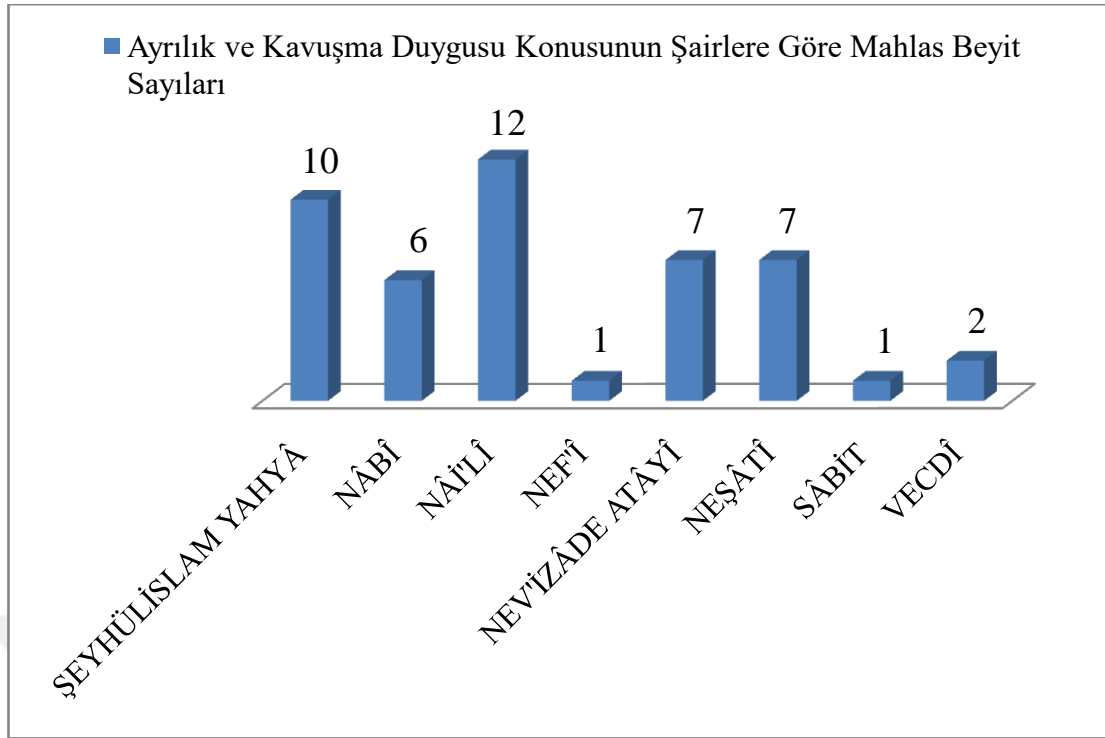
Konumuza ışık tutan ikinci beyitte ise İstanbul'a ulaşma ve kavuşma konusunda duygular ifade edilmektedir. Çoğu şairin çeşitli yönlerden ilgi ve dikkatini çekmiş, ona ilham vermiş, şirlerine konu olmuş bu kadim şehir, Vecdî'nin zihninde de hayli bir yer edinmiş görünmektedir. İstanbul'a şiddetli bir özlem içerisinde olmakla beraber, yine bu maksudu elde etme konusunda şair pek ümitsiz durumdadır. Özetle Vecdî'nin iki beyitinde de kavuşmayı uzak ve hayali gören, ayrılık haletine hazırlıklı olmaya çalışan bir Vecdî karşımıza çıkmaktadır.

Vecdîye nasîb itmez isen verd-i visâlün
Her dem anı âzürde-i hâr eyleme yâ Rab G/2-5

(Yâ Rab! Vecdî'ye kavuşma gülünü nasip etmezsen de, her dem onu dikenle incitme.)

Sitanbula o denlü ârzû var dilde ey Vecdî
Uçardum bulsam ammâ neyleyem bâl ü perüm yokdur G/18-7

(Ev Vecdî gönülde İstanbul'a o kadar arzu var ki, mümkün olsa uçardım ama ne yazık ki kol ve kanadım yoktur.)

Grafik 23. Ayrılık ve Kavuşma Duygusu Konusunun Şairlere Göre Mahlas Beyit Sayıları

3.10. OLUMSUZLUKLARA OLUMLU BAKIŞ, RIZA VE MEMNUNİYET

Aşığın sürekli olumsuzluklarla karşılaşması, divan şiirinde aşığın karakteristik bir özelliği olarak karşımıza çıkmakla birlikte aşık, her zaman bedbin ve içe kapanık bir ruh haline bürünmüş değildir. Aşık, çirkinlikler içinde güzellikleri, aleyhte görünen durumlar içerisinde lehte olan halleri yakalamayı bilmiştir.

Divan şiirinde aşığın karşılaştığı olumsuzluklara, sıkıntılara, aşk uğrunda çekilen acılara olumlu bakma, memnuniyetle karşılama, arka plandaki farklı sebeplerle karşımıza çıkmaktadır. Bunlar arasında; kendine ümit aşılama, kulluk bilinci ile sıkıntıların Allah'tan geldiğini bilme, aşka bağlılık, sevgiliden gelen her şeyi güzel görme, sabrederek vuslata erme ümidi, sıkıntı ve olumsuzluklar arkasından hayır ve güzellikler geleceği düşüncesi ve olumsuzlukları olumsuzluk olarak görmeme gibi başlıklar sayılabilir.

Şeyhülislâm Yahyâ'da bu durum sevgiliden gelen eziyetler ile ilgilidir. Şair sevgiliden gelen her sıkıntı ve cefayı şikayetsiz bir şekilde memnuniyetle kaşır. Aşağıdaki beyit bunu güzel bir biçimde yansıtmaktadır. Beyitten anladığımıza göre sevgiliden bolca gelen cevri ü cefanın Yahyâ'nın dünyasındaki karşılığı lütuftur.

"Hoştur bana senden gelen, Kahrın da hoş lütfun da hoş" bercestesinde vecizleşen bu mantık Şeyhülislâm Yahyâ tarafından da benimsenmiş görünmektedir. Bir anlamda sevgiliden gelen bütün kahır ve sıkıntı iyilik formuna dönüşmektedir. Çünkü mecazi aşktan hakiki aşka inkılap eden formülde sevgiliden gerçek manada kötülük beklemez. Kahır ve lütf, cefa ve sefa hepsi özünde merhamet, şefkat, ilgi ve teveccüh barındırır.

Bununla beraber Şeyhülislâm Yahyâ'ya göre sevgiliden gelen her şeye müspet bir nazarla bakabilmenin önemli bir şartı vardır. O da sevgiliden gelen cefanın sadece kendisine mahsus olmasıdır. İyilik ve lütf bir yana sevgiliden gelen eza ve cefa bile başka aşıklarla paylaşılmamalıdır. Bu konuda sevgiliden hususiyet ve ferdiyet isteyen şair, bütün tecelli ve ilginin kendisinde merkezleşmesini istemektedir.

Eylesen mahsûs Yahyâ'ya cefânı dostum

Lutf-ı bî-pâyân olur cevri firâvânun senün G/198-5

(Dostum! Cefanı Yahyâ'ya mahsus eylersen, senin bu çok eziyetin sonsuz bir lütuf olur.)

Şeyhülislâm Yahyâ'nın konuya ışık tutan diğer beyitleri ise şu şekildedir:

Cevri eyyâmdan incinmeyelüm Yahyâ biz

'Aş u nûş ile geçen günleri de yâd idelüm G/242-5

Kimi cân nakdini alsun kimi dil ey Yahyâ

Varup ol çeşmi harâmîlere yağma olalum G/243-5

Ne mümkindür fenâdan dem ura Yahyâ ile Mecnûn

Görün ol mübtelâ-yı mihnetün başında gavgâsın G/258-5

Yahyâ'yı helâk iderdi ol şâh

Mecz itmese lutf ile 'itâbı G/388-5

Lâleyi bâğda gördük de açılduk Yahyâ
Bir kadeh meyle unutduk bu kadar âlâmı G/427-5

Gerek öldür gerek döğ zerrece Yahyâ niza‘ itmez
Değüldür ‘âşik-ı bî-çâreler ceng ü cidâl ehli G/445-5

Konumuz çerçevesinde Nâbî'ye baktığımızda ise; kötülük ve olumsuzlukları iyiye yorma tarzı, onda sırf sevgili ve aşk bağlamında karşımıza çıkmaz. Baht ve kaderin konu edildiği beyitlerde, hikmet ve hakikat temalı şiirlerde, kainata ve dünyadaki olaylara bakışta, ibadet, tevekkül ve sabır gibi dini terbiyeyi yansıtan eylemlerde de hayra yorma alışkanlığı Nâbî'de gözümüze çarpan bir husustur. Mesela aşağıdaki beyit onun dünyaya müspet nazarla bakışını yansıtan güzel bir beyittir. Yine bu beyitte hikmet şairi Nâbî'nin, olanca sıkıntı ve olumsuzluklarıyla beraber dünyayı hakikatin gül bahçesi olarak algıladığını görmek de mümkündür. Yine beyitin devamında her şiddetli rüzgarın, servinin güzelliğine katkı sağladığını söyleyen şair, bu söylemle yukarıda ifade ettiğimiz bakış açısını da pekiştirmiş olmaktadır.

Cihânı ben gülistân-ı hakîkat bilmişüm Nâbî
Benüm her gird-bâd-ı dest bir serv-i revânumdur G/64-9

(Nâbî! Dünyayı ben hakikat bahçesi bilmişim, şiddetli rüzgar eli yürüyen bir servidir.)

Nâbî'nin konuyla ilgili diğer beyitleri ise şu şekildedir:

Meges-i ye'sden ey Nâbî keder-yâb olma
Dest-i cûd-ı hak iken mirvâha cünbân-ı ümîd G/53-9

Hakîkat üzre ağlar inler ey Nâbî ‘aceb nâ-yâb
Sirişk-i ‘aşk şimdi gevher-i idrâke dönmişdür G/66-6

Yem-i tevekküle sal şast himmetün Nâbî

Kim anda mâhî-i ümmîd çok şikâr olunur G/111-9

Nâbî cemî'-i hâlde bahtum siyâh iken

Gör tâli'î ki kürke gelince sefid olur G/215-6

Geh lutf u geh 'itâbun ile eğlenür gönül

Nâbî gibi benüm dahî rûz u şebüm budur G/237-4

Şehd-i lebin nûş ideli Nâbîyâ

Zehr nedür bal nedür bilmezüz G/287-6

Ma'mûrluk ümidini terk eyle Nâbîyâ

Olmaz cihân 'aşk u mahabbet harâbsuz G/299-7

Rahne ârâyîş-i tâc-ı serümüzdür Nâbî

Kulle-i memleket-i 'aşkda bârûyuz biz G/301-6

Ümmîdüni pâ-beste-i ye's eyleme Nâbî

İhsân-ı Hudâ bir gün ider def'-i mevâni' G/371-5

Nâbî fezâ-yı tûl-ı emelden kenara çık

Rân-ı ümîde girmiş iken tevsen-i ferağ G/377-7

Nâbî 'amelden itmezüz ümmîd-i mağfiret

Ahvâlümüz 'inâyete vâbestedir bizüm G/501-5

Nâ'ilî'nin beyitlerinde ise aşk uğruna çekilen sıkıntılar karşısındaki hüsn-ü nazar dikkatimizi çekmektedir. Dert ile garip ve yalnızlık hisseden şair, bu yalnızlık ve gariplikten gelen gam ile daha da kederlenmek yerine, bu gama sevgilinin köklü bir rahmet ve iltifatı nazarıyla bakarak kendini ruhî bir buhrandan kurtarmaktadır. Nitekim gam,aşık için önemli bir unsurdur. Aşık daima gamı ister. Gamla içli dışlı olmak onun için bir nevi zevktir. Aşığa bu olumlu bakış açısını veren sebep ise bir gün vuslatın gerçekleşeceği hayalidir. İşte bu beyitte de Nâ'ilî gama soğuk ve uzak durmamakta, ona ünsiyet sağlamış görünmektedir.

Biz Nâ'îlî garîb-i derdiz ki bir serer
Gam yâr-ı pür-terahhum-ı dîrînedir bize G/326-5

(Nâ'îlî biz derdin garibiyiz ki, gam bize sevgilinin eskiden beri çokça gösterdiği rahmetidir.)

Nâ'îlî'nin konuyla ilgili diğer beyitleri ise şu şekildedir:

Kızarıp bâdeden ol çeşm-i siyeh Nâ'îlîyâ
Görünür câme-i surh ile gazab-nâk bana G/4-6

Geceden gündüzü fark eylemeziz Nâ'îlîyâ
Mâhrûlarla safâ-yı şeb-i mehtâbdayız G/141-5

Biz Nâ'îlî kalem-rev-i gam şehriyânyız
Hâk-i siyâh-ı fakr u fenâ tâc u tahtımız G/145-6

Recâ-yı feyz-i terakkîde Nâ'îlî değiliz
O tab'-ı pâk-i ma'ânî-tırâzdan fâriğ G/189-8

Nâ'îlî âlem-i teslîm ü rızâyız ki bizim
Kaçar âhû-bereden şîrleri pîşemizin G/210-5

Ver Nâ'îlîyâ ye's ile âyînene pür-tâb
Şad merhale ümmîd ferâmûş görünsün G/269-5

Nâ'îlî müstağnî-i kâm-ı dü-âlemdir gönül
Hazz eder nâkâmlıktan belki gümnâm olmadan G/289-5

Düşdükçe gubâr-ı hatına Nâ'îlî-i zâr
Bin neşve-i hayret bulur efkâr-ı lebinde G/332-5

Nâ'îlî haste-i bîtâb-ı gam-ı cânânız

Aşkdır mâye-i rahat dil-i pür-derdimize G/354-5

Tûtî-i nâtika-ı Nâ'îlîye kand olmaz

Güftgûy-ı leb-i şekker-şikeninden gayrı G/384-5

Memnunuyuz kıyâmete-dek Nâ'îlî gibi

Tahrik eden o şuh ise sen serv kameti G/389-5

Nev'îzâde Atâyî'de ise yine sevgili ile ilişkiler ve tasavvufî gelenek çerçevesinde örnekler bulmak mümkündür. Mesela aşağıdaki beyitte Atâyî, şarap dağıtan pîrin kapısındaki köleliği ve pîrin bir himmetini padişahlık olarak kabul etmektedir. Elbetteki burada geçen pîr, mey, himmet sözcükleri tasavvufî karşılık ifade etmektedir. Pîr ya da şeyhin kapısında bulunmak, ona bağlanmak, bütün varlığıyla ona ait olup fenafi's-şeyh sırrını elde etmek; aşık için bir hürriyet kısıtlaması, varlığını yitirmek, sıradanlaşma, alçalma ve değerden düşme değildir. Aksine onun bir himmeti, bir teveccühü, yardım ve iltifatı büyük bir bahtiyarlıktır. Nâdide bir makam ve özel bir ilgidir. Bu meyanda şair, zahiren kölelik ve alçalış olan durumun ne denli şerefli ve izzetli bir yükseliş olduğunu anlatmaktadır.

Olsak nola gedâ-yı der-i pîr-i mey-furûş

Bir himmeti 'Atâyî bizi pâdişâh ider G/44-5

(‘Atâyî ne olur içki satan pîrin kapısında köle olsak, onun bir himmeti bizi padişah eder.)

Nev'îzâde‘Atâyî'nin konuyla ilgili diğer beyitleri ise şu şekildedir:

Tîr-i bî-rişteye döndürdi 'Atâyî gerçi

Düşerin pâyine yâbâna da atsa beni yâr G/37-5

Ey 'Atâyî geçemem câm-ı leb-i dil-berden

Bâde-i mihnet ile gerçi ki oldum evkâr G/47-5

Derd ü gam ile sohbet-i hâs eyle 'Atâyî
Bî-gâne koma hâneye mihmâne cefâdur G/51-5

Neşâtî'de ise kendi hakkındaki değerlendirmelerinde olumlu tarafları ön plana çıkarma çabasını görebiliriz. Gönlündeki sıkıntılı hale ve yaşadığı gama olumlu bakış onun öne çıkan özelliklerindedir. Mesela aşağıdaki beyitte aşk ile harap olmuş gönlünün durumu ile mahzunlaşmış iken, yine gölünün viran olmuş her köşesinin sakladığı cevher ile moral bulmaktadır. Neşâtî'ye göre gönül her ne kadar aşk yolunda yıpranmış, yorulmuş ise de özünde barındırdığı istidat ve cevherler itibariyle bir hazinedir. Yeni bir heyecan yaşayacak, aşkı hissedip hissettirecek coşku ve kabiliyet onda mevcuttur. İşte bu durum şairin teselli bulduğu; yıkık bir gönül sahibi Neşâtî'nin, gönlünün hazinelerini yeniden keşfetme ve açığa çıkarma gayretidir.

Dil-harâb-ı 'ışkdur amma Neşâtîveş yine
Gencden hâlî degül her kûşe-i vîrânesi G/129-5

(Neşâtî gibi gönül yine aşk harabıdır, viran olmuş her köşesi de hazineden boş değildir.)

Neşâtî'nin konumuz doğrultusundaki diğer beyitleri ise şu şekildedir:

Bu genc-i 'ışk ki vardur Neşâtîyâ dilde
Ne denlü olsa harab ol kadar olur ma'mûr G/34-6

Şikâyet eylemezüz çarhdan Neşâtîya biz
Ne gelse canib-i perverdigardan bilürüz G/55-5

Yok tiregi-i gussa Neşâtî dilümüzde
Şâm-ı kederi meş'al-i sahbâyile geçdük G/77-5

İnsâf hele ancak olur sende Neşâtî
Bu za'file bâr-ı gam-ı eyyâma tahammül G/80-5

Dil-i mirrihi Neşâtî gibi eyler lertzân
İtse gâhî gazâb-âlûde nigh mestâne G/106-5

Sâbit'in konuyla ilgili tespit ettiğimiz beyitlerinde ise insanların Sâbit hakkındaki değerlendirmelerinde olumlu taraftan bakmaya yönelik fikirler söz konusudur. Şair kendisinin karakter ve fitratını insanların seveceğini ve bu ünsiyet ve sevgiyle kendisinin ayıplarını görmeyeceklerini ifade etmektedir. Nitekim aynı beyitte Sâbit kendi dostluk anlayışını da vurgulamaktadır. İnsan dostunun ayıplarını görme maksadıyla bakmaz, dost dostun nazarında kusurları ile değerlendirilmez gibi yargıları bir anlamda Sâbit'in, insanların kendisi hakkında beklediği davranış şekilleridir.

Ayıbım görmez benüm nev-zâde-i tab'um seven
Dostun 'aynında olmaz Sâbitâ ma'yûb dost G/37-7

(Ey Sâbit dostun gözünde kusurlu dost olmaz, benim mizacımı seven ayıplarımı görmez.)

Yine Sâbit'in bu konuda değerlendirilebilecek diğer beyitleri ise şu şekildedir:

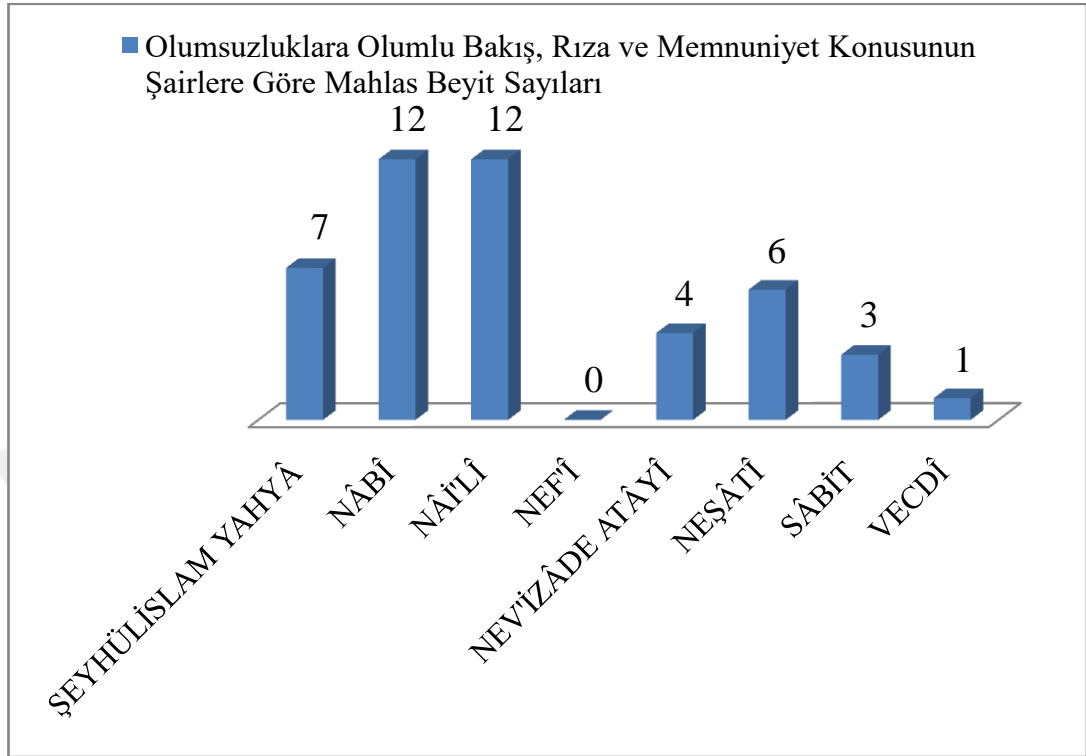
Sâbitâ arduna at bâr-ı ğam-ı dünyâyı
'Âmil-i 'âdet-i müstâhsene-i fitrâk ol G/232-8

Bir çihre-i kec görmeyelüm kimsede Sâbit
Zahmet de çekersen n'ola çeşmün remendinden G/270-7

Vecdî aşağıdaki beyitinde maruz kaldığı gamı kabulleniş vardır. Sevgiliden ayrılığı kederle karşılamaz. Güzel bir nazarla kabullenir. Çünkü onu asıl yakan şey, o yükün yakıcı ateşidir.

Gam-ı rûhı beni hâkister itse gam çekmem
Yakan vücûdumu ey Vecdî bârî âteşdür G/14-5

(Ruhun gamı kül etse de üzüntü duymam, benim vücûdumu yakan o ateş yükür.)

Grafik 24. Olumsuzluklara Olumlu Bakış, Rıza ve Memnuniyet Konusunun Şairlere Göre Mahlas Beyit Sayıları

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
ŞAİRLERİN MAHLAS BEYİTLERİNDE KENDİLERİ İÇİN
KULLANDIKLARI SIFATLAR

Şeyhülislâm Yahyâ	Nâbî	Nâ'îlî	Nef'î	Nev'izâde 'Atâyî	Neşâtî	Sâbit	Vecdî
şermende-i ihsân	Zâr (3)	Zâr (3)	Küstâh	Cüyende-i dermân	Sırr-ı hikem	Hâce	Dil-i divâne
üstâd-ı 'andelîb	Hâmûş	garîb	Mest-i ser-endâz-ı mahabbet	Dil-i rüsvâ	Ayîne-i gayb-nümâ	Üstâd-ı 'andelîb	Tab-ı Vecdî-i sühan-perdâz
Mestâne	Nâ-tivân	Tavk-ı zencîr-i rızâ-ber-gerden	Şâ'ir-i zerdûz	Ser-gerdân	murg-ı belâ-perver-i 'ışk	Sıdk	Mu'ciz-dem
ihtiyâr	bîşekîb	Rû-siyâh-ı şerm ü haclet	Hallâk-ı Ma'anî	Zâr	Ser-gerdân	Sâbit-i ma'nî-trâz	Fütâde-i çâh-ı zekan
çâk çâk	Bende-i medyûn	Ka'be-i 'irfân-ı Hudâ	Rind-i âk-meşreb	Pâdişâh	Müstağni-i 'âlem	Nâ-kâm	Hoş-tab
Bimâr (2)	'İllet-i gâ'iyye	Rind-i bâde-keş	Gedâ	Evkâr	Merd-i 'ışk	Fakîr	Hoş-âsar
müşterî	Âteş-i hurmen-i hussâd	Mühendis-i nazm	Tarz-ı tâze vü nâdir	Râcil	Gürûh-ı bü'l-'aceb	Suhen-i Sâbit-i i'câz-trâz	'âşık-ı dîrine
Ehl-i kemâl	Sâhib-nazar-ı pîş ü pes	Füsünkâr-ı hayâl	Rüsvâ-yı dü'âlem	Mürîd-i pîr-i mugân	Sebük-rûh-ı cihân	Sâbit	Nâdire-perdâz
Kul (2)	Bî-hûş	Nihân	Aşık	Bende (2)	Ser-mest-i sâfi	Zâr	
Dil-i divâne	vâlih ü mest	Kulzüm-i 'aşk	Şâ'ir	Kul	Bâde-keş-i câm-ı niyâz	Muvaffak	
Cömerd	Hazîn	Terdâmen-i hevâ	Bâde-perest	Zâre	suretger-i ma'nâ		
Çâker	Dil-i gam-hâr	Bî-vücûd (2)	Mu'ciz-dem ü pâkize-edâ	Şûrîdekül	Behre-yâb-ı feyz-i 'irfân		
Virâne-i 'aşk	Şâhid-perest (zıddı)	Mizân-harâb-ı mahşer	Nefî-i pâkize-kelem	Üftâde-i hâk-i der-i dil-dâr	Zâr		
Hevâ-dâr	Âteş-zebân	Feyze kâbil	Üstâd-ı suhan	Sultân-ı 'aşk	Hazîn		
Meyhâre	Tâze zemîn	Halvetî	Nef'î-yi mu'ciz-beyân	Nâ-kâm	Mest		
Zebûn	Bîçâre	Pây der-gil	Rind-i 'aşk	Nâ-ümid			
Gerd	Meftûn	Zâhid-i hüşk					
Bülbül-i gûyâ		Mest					
bahr-i le'âl-i ma'rifet		Hörsend-i mezâk					
		Şah					
		Şâ'ir-i sâhir					
		Ayar-ı mehek-i tecrîbe					

		Cüyâ-yı himmet					
		Dest-güşâ-yı gam-ı yâr					
		Ehl-i dil					
		Tütî-i nâtîka-ı Nâ'îlî					
		Kâh-ı hasret					

SONUÇ

Mahlas beyitleri, divan şairlerinin takma adlarını kullandıkları beyitler olması ötesinde, şairlerin kendilerini tanıttıkları beyitlerdir. Şairler tarafından seçilen her mahlas, o şairin farklı yönlerden şahsiyetini ifade ettiği gibi, mahlas beyitleri de şairlerin benlik ve kimliklerini ortaya koydukları önemli beyitlerdir. Gazellerin bir bütün halinde duygu ve düşünceye sahip olması gibi, gazellerin her bir beytinin kendi içinde duygu ve düşünce bütünlüğü arz etmesi gerçeği ise bu çalışmamız için önemli bir referans noktasıdır. Öyle ki bu beyitlerde anlatılan duygu, düşünce, olay ve yaşantılar doğrudan şairin şahsı temelinde anlam ifade etmektedir.

İşte bu çalışma ile divan edebiyatının önemli bir dönemi olan 17. yüzyılın önde gelen sekiz şairinin gazellerindeki mahlas beyitleri incelenmiş oldu. Bu mahlas beyitlerinde Şeyhülislâm Yahyâ, Nâbî, Nâ'îlî, Neşâtî, Nev'îzâde 'Atâyî, Nef'î, Sâbit ve Vecdî'nin mahlas beyitlerinde kendilerini nasıl anlattıklarını inceleme fırsatı elde edildi.

Çalışma süresince fark ettik ki mahlas beyitleri, derinlikli düşünce ile anlaşılıp irdelenmesi gereken şiirin önemli bir bölümüdür. Bu beyitler edebi, sosyal, siyasi, dini ve daha bir çok noktada şiire konu olacak bolca malzeme barındırmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma divan şiirinde farklı kazanımlar sağlayan bir yetiştirme süreci anlamını da ifade eder.

Bir tez hazırlamanın ötesinde bu çalışma bir çok kazanımları da beraberinde getirdi. Geniş bir okuma imkanıyla beraber, 17. yüzyıl şiir anlayışı ve bu asrın gazel geleneği hakkında derinlikli bir bilgi edinme imkanı sağladı. Gerek bu asra gerekse divan şiirinin bundan sonraki dönemine damga vuran, yön veren, yeni soluklar getiren, farklı söylem ve fikirler kazandıran şairleri tanıma olanağı verdi. Mahlas beyitlerinden hareketle bu yüzyıl gazel anlayışını da görmek bu çalışmanın diğer bir kazanımı olarak kabul edilebilir. Özellikle mahlas beyitlerini farklı bir bakış açısıyla inceleme ve yorumlama fırsatı ve mahlas beyitlerini şairleri tanımaya aracı kılma

çabası ise bu tezin en önemli meyvelerinden biri olarak kabul edilebilir. Bu sayede mahlas beyitlerini gerek kendi özelinde gerekse aid olduğu gazel çerçevesinde düşünerek, bu beyitlerin anlam tabakalarını görme durumu elde edildi.

Çalışmanın yirmi dört farklı açıdan mahlas beyitlerini ele alması, şairlerin benliklerini nasıl ifade ettiklerini, kendilerini nasıl tanımladıklarını irdelemek bakımından geniş bir çerçeve oluşturdu. Şu da anlaşıldı ki divan şairleri her ne kadar islami kültür gereği tevazu sahibi ve Allah'a karşı kendilerini alçaltan bazen de bir hiç sayan kişilik özelliği sergileseler de, hadiseler ve kişilere karşı kuvvetli bir benlik algısına da sahiptirler. Sevgiliye, şairlere, makamca benzer rütbedeki insanlara ve topluma karşı kendini anlatma, özgün taraflarını ortaya koyma, sahip olduğu kabiliyetler ile övünme yadsınamayacak kadar belirgindir. Bu belirgin tavır mahlas beyitlerinde kendini daha belirgin göstermektedir.

Son olarak, bu çalışma yapılırken mahlas beyitlerini bilgisayar ortamında birçok maddelere ve parametrelere göre kullanılacak malzeme haline getirildi. Böylelikle iki farklı değişkene göre hazırlanan grafikler mahlas beyitlerini anlama ve yorumlamada daha gerçekçi bir zemine oturmuş oldu. Bu tezden sonra da yeni çalışma ufukları şimdiden açılmış oldu.

KAYNAKLAR

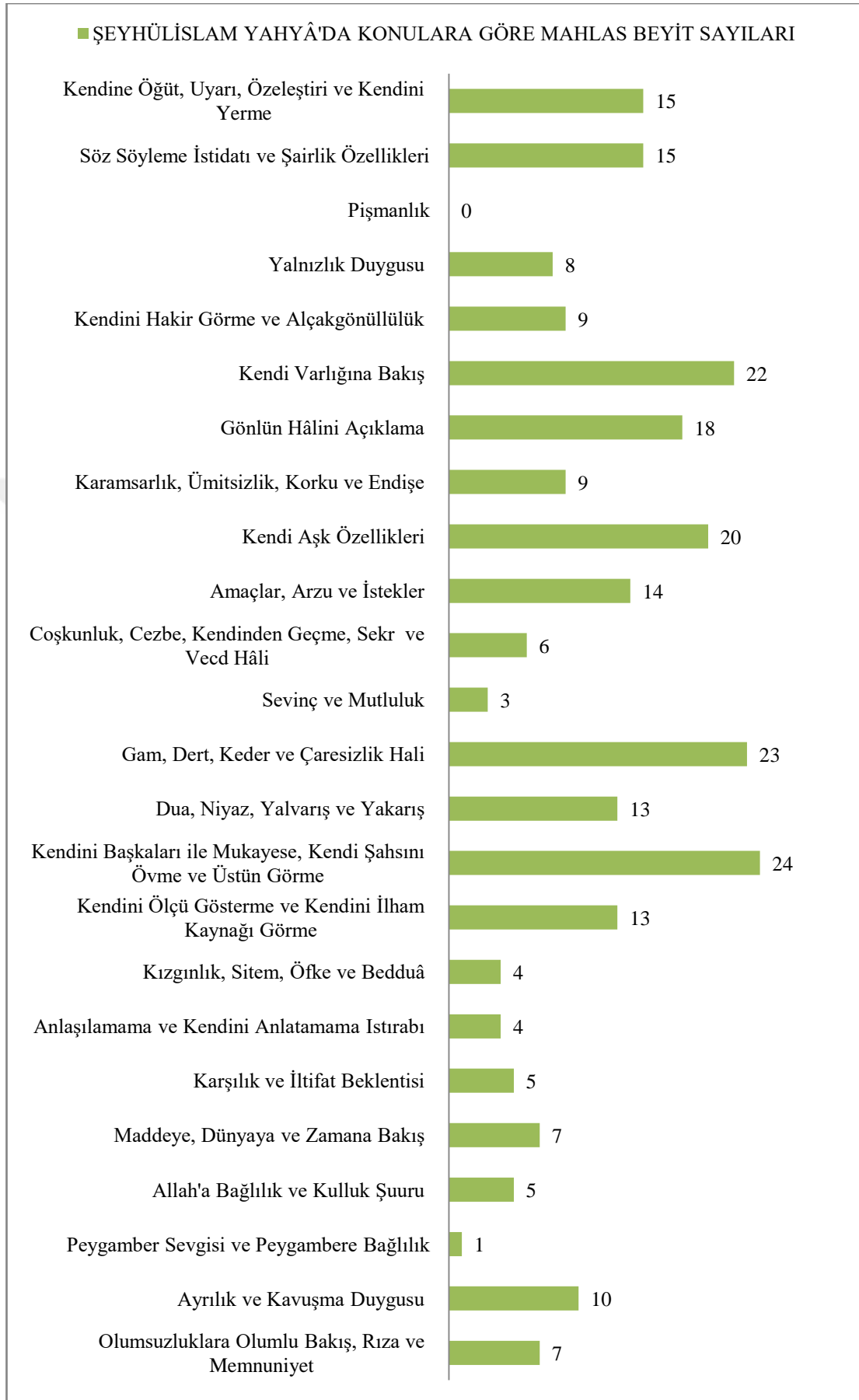
- Akkuş, M. (1993). *Nef'î Divânı*, Akçağ Yayınevi, Ankara
- Akün, Ö. F. (1994). Divan Edebiyatı. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları,c.IX, İstanbul, ss.395-396.
- Arslan, S. (2006). *Farklı Soyutlama Düzeylerinde Benlik Temsilleri -I- : Bireysel Benlik ve Kolektif Benlik ya da 'Ben'lik ve 'Biz'lik*. *Türk Psikoloji Yazıları* 9 (18), ss.81-99.
- Bilkan, A. F. (1997). *Nâbî Divanı I-II*, MEB Yayınları, İstanbul
- Bilkan, A. F. (2004). *Orta Klasik Dönem (1600-1700): Nazım*. *Türk Dünyası Edebiyatı Tarihi*, c.5, AKM Yayınları, Ankara, ss.365
- Binark, N. ve Arslanbek, S. (1971). *Tanzimattan Bugüne Türk Yazı Hayatında Takma Adlar İndeksi*, Ankara, ss.3
- Budak, S. (2000). *Psikoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat, Ankara, ss.583
- Byrne, D. (1974). *An Introduction to Personality. (2nd Edition)*, New Jersey: Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, ss.271
- Çanga, M. (Müt.) (1989). *Kur'an Lugati*, Timaş Yayınları, İstanbul, ss.171
- Çelebioğlu, Â. (1998). *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul, ss.586
- Erden, M. ve Akman, Y. (1998). *Eğitim Psikolojisi: Gelişim-Öğrenme-Öğretme*, Arkadaş Yayınevi, Ankara, ss.92
- Devellioğlu, F. (2007). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, ss.567
- Erkal, A. (2009). *Divan Şiiri Poetikası (17. Yüzyıl)*. Doktora Tezi. Birleşik Yayınevi, Ankara, ss.95
- Gander, M.J. ve Gardiner, H.W. (2001). *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, (Haz.: B.Onur), İmge Kitabevi, Ankara, ss.492
- Gölpınarlı, A. (1977). *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İstanbul, ss.137
- Gölpınarlı, A. (1977). *Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar*, İstanbul, ss.71
- Gölpınarlı, A. (1972). *Nedim Divanı*, İnkılap ve Aka Kitabevi, İstanbul
- Gözler F. (1986). *Edebiyatımızda kullanılan mahlas ve mahlasnameler üzerine*. *Türk dili dergisi*, Ekim sayısı
- Hogg, Michael A. ve Vaughan, Graham M. (2014). *Sosyal Psikoloji (2 bas.)*, Ütopya Yayınevi, Ankara, ss.130.
- İpekten, H. (1990). *Nâ'îlî Divânı*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- İpekten, H. (1996). *Gazel*. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, C.13, İstanbul, ss.440-442
- İsen, M. (1997). *Ötelerden Bir Ses*, Akçağ Yayınları, Ankara, ss.195
- İsen, M. (2011). *Şair Tezkireleri*, Grafiker Yayınları, Ankara.
- İzmirli, İ. H. (1329). *Fenn-i Menâhic*, İstanbul, ss.13-14
- Kalpıklı, M. (2001). *Divan Şiirinde Mahlas Üzerine*. *Kitaplık*, 45: 254-259.

- Kaplan, M. (1981). *NeşâtîDîvânı*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Karahan, A. (1996). *Fuzuli-Muhiti, Hayatı ve Şahsiyeti*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, ss.156.
- Karaköse, S. (1994). *Nev'î-zâde Atâyî Dîvânı*, Kültür Ve Turizm Bakanlığı, Ankara
- Kâşânî, A. (2004). *Tasavvuf Sözlüğü*, Çev. Ekrem Demirli, İstanbul, ss.185
- Tolasa, H. (2001). *Ahmed Paşa'nın Şiir Dünyası*, Ankara, ss.70
- Kavruk, H. (2001). *Şeyhülislam Yahyâ Dîvânı*, MEB Yayınları, Ankara
- Kaya, D. (1988). *Sivas'ta Aşıklık Geleneği*. Dilek Ofset Matbaacılık, Sivas, ss.92
- Karacan, T. (1991). *Bosnalı Alaeddin Sâbit Divanı*, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, Sivas.
- Kılıç, F. (1998). *17. yüzyıl tezkirelerinde şair ve eser üzerine değerlendirmeler*, Akçağ Yayınları, Ankara, ss.31
- Kur'an-ı Kerim ve Muhtasar Meali (2001). (Haz.) Hayat Neşriyat İlmi Araştırma Merkezi Meal Heyeti, Hayrat Neşriyat, İstanbul
- Kurnaz, C. (1996). *Gönül. TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, c.14, İstanbul, ss.150-152
- Kuşeyrî, A. (1999). *Kuşeyrî Risâlesi*, Haz. Süleyman Uludağ, İstanbul, ss.155
- İsen, M. (1990). *Latifi tezkiresi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, ss.25-283.
- Mengi, M. (2000). *Divan Şiiri Yazıları*, Ankara, ss.216-217
- Mermer, A. (2002). *XVII. yüzyıl divan şairi Vecdî ve Divançesi*, MEB, Ankara
- Mütercim Âsım Efendi (2014). *El-Okyânûsu'l-Basît Fî Tercemeti'l-Kâmûsu'l-Muhît (Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi)*, Koç, MustafaveTanrıverdi, Eyyüp (Haz.), c.6, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul, ss.5042
- Özcan, N. (1988). *Abdî, Himmetzâde. TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, C. 1, İstanbul, ss.73-74
- Özkırımlı, A. (1982). *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, c.III, İstanbul, ss.802
- Özön, M. N. (1954). *Edebiyat ve Tenkit Sözlüğü*, İstanbul, ss.175
- Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c.1, İstanbul, ss.286
- Pakalın, M. Z. (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, ss.3813
- Pala, İ. (2004). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul, ss.33-387
- Sâmi, Ş. (2009). *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul, ss.1310
- Şentürk, A. A. ve Kartal, A. (2014). *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul, ss.247
- Tâhirü'l-Mevlevî (1973). *Edebiyat Lügati*, (Haz. Kemal Edip Kürkçüoğlu), İstanbul, ss.94
- Tevetoğlu, F. (1988). *Türk Edebiyatı Takma Adlar. Türk Dili Dergisi*, Mayıs.
- Tirmizî, *Sünen-i Tirmizî Tercümesi* (2007). (Der. Abdullah Parlıyan), Konya Kitapçılık, Konya
- Tolasa, H. (1983). *Sehî, Latîfî ve Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. YY'da Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi*, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir, ss.240-244.
- Tuğlacı, P. (1981). *Okyanus Ansiklopedik Sözlük*, İst, ss.1824
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi* (1986). c.VI, İstanbul, ss. 114
- Türk Dil Kurumu, (2005). *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, ss.243
- Uludağ, S. (1996). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, ss.297

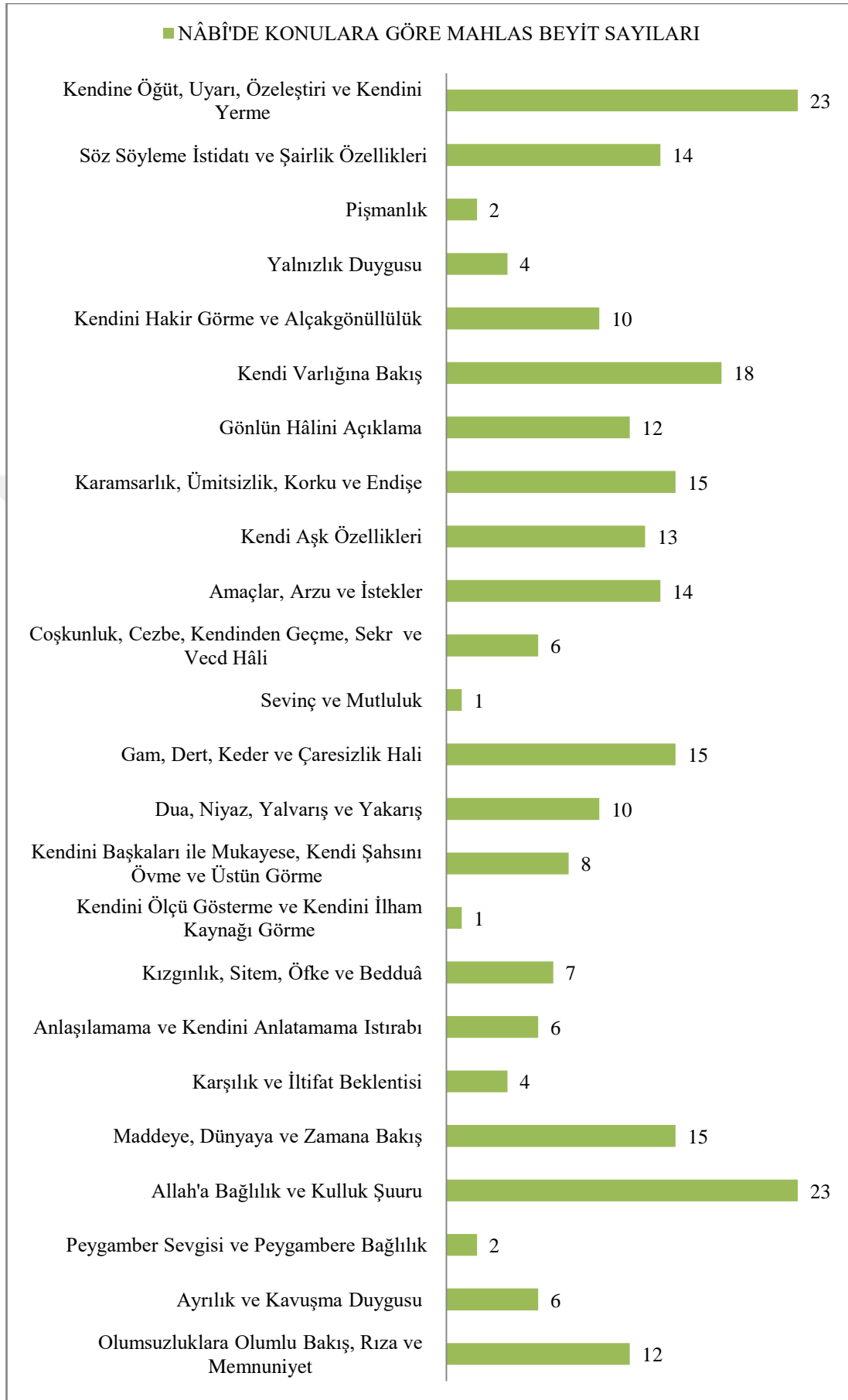
- Yıldırım, A. (2006). *Divan Edebiyatında Mahlas ve Mahlas-nâmeler*, Akçağ Yayınları, Ankara, ss.13-67
- Yılmaz, H. K. (1993). *Cezbe. TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, c.7, İstanbul, ss.504
- Yörükoğlu, A. (1993). *Gençlik Çağı: Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunlar*, İstanbul, Özgür Yayın-Dağ., ss.101-103

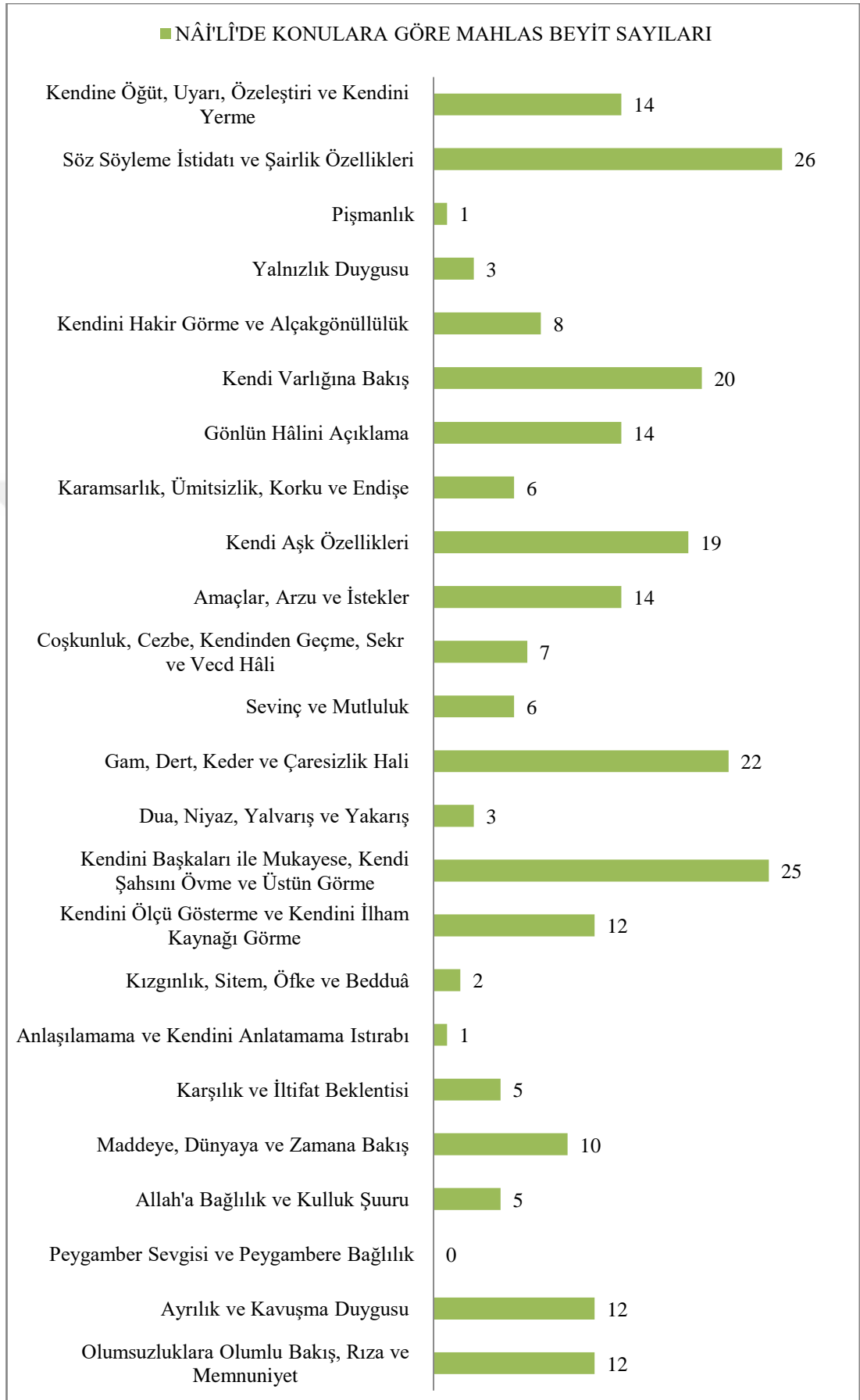

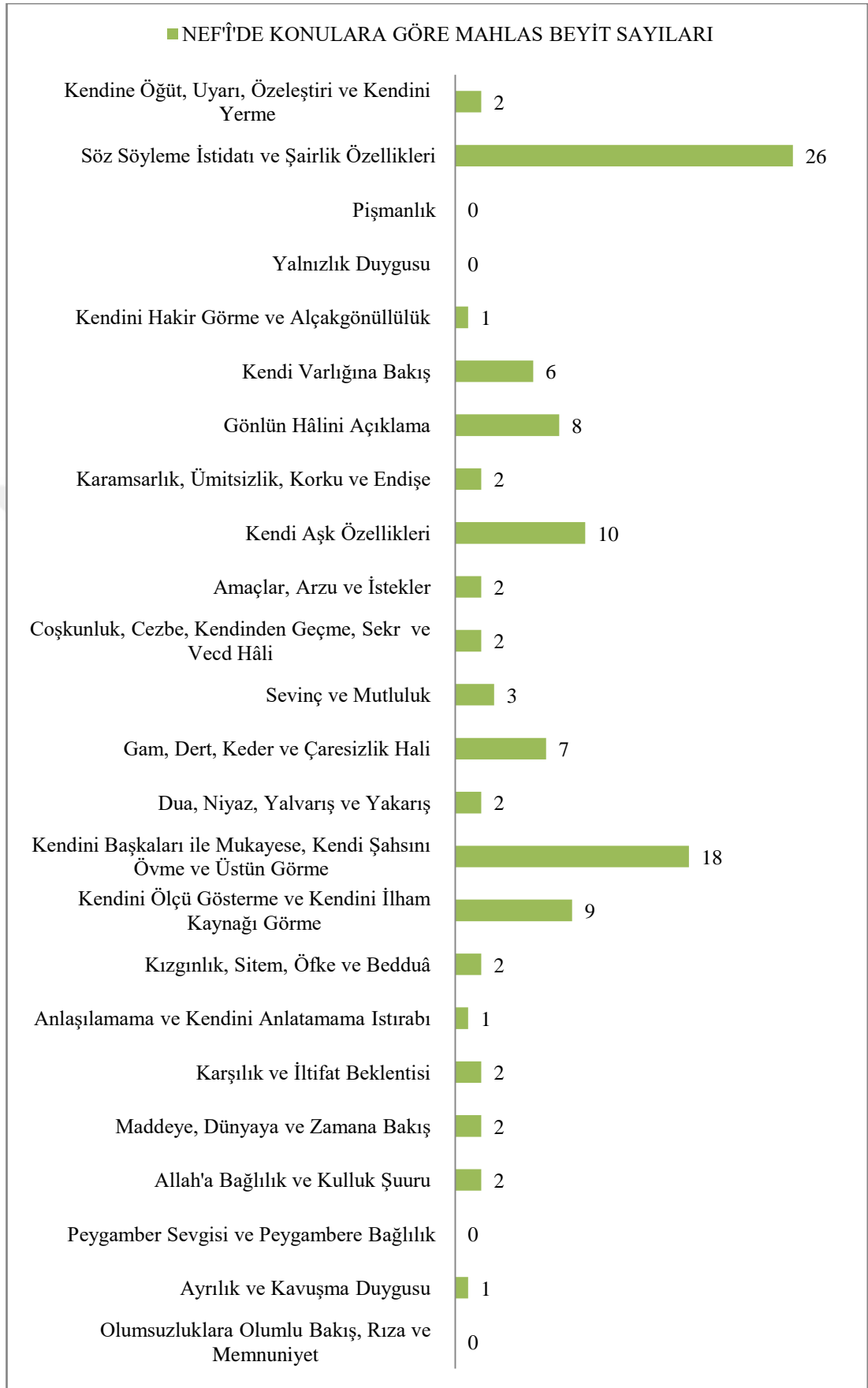
Grafik 25. Şeyhülislâm Yahyâ'da Konulara göre Mahlas Beyit Sayıları

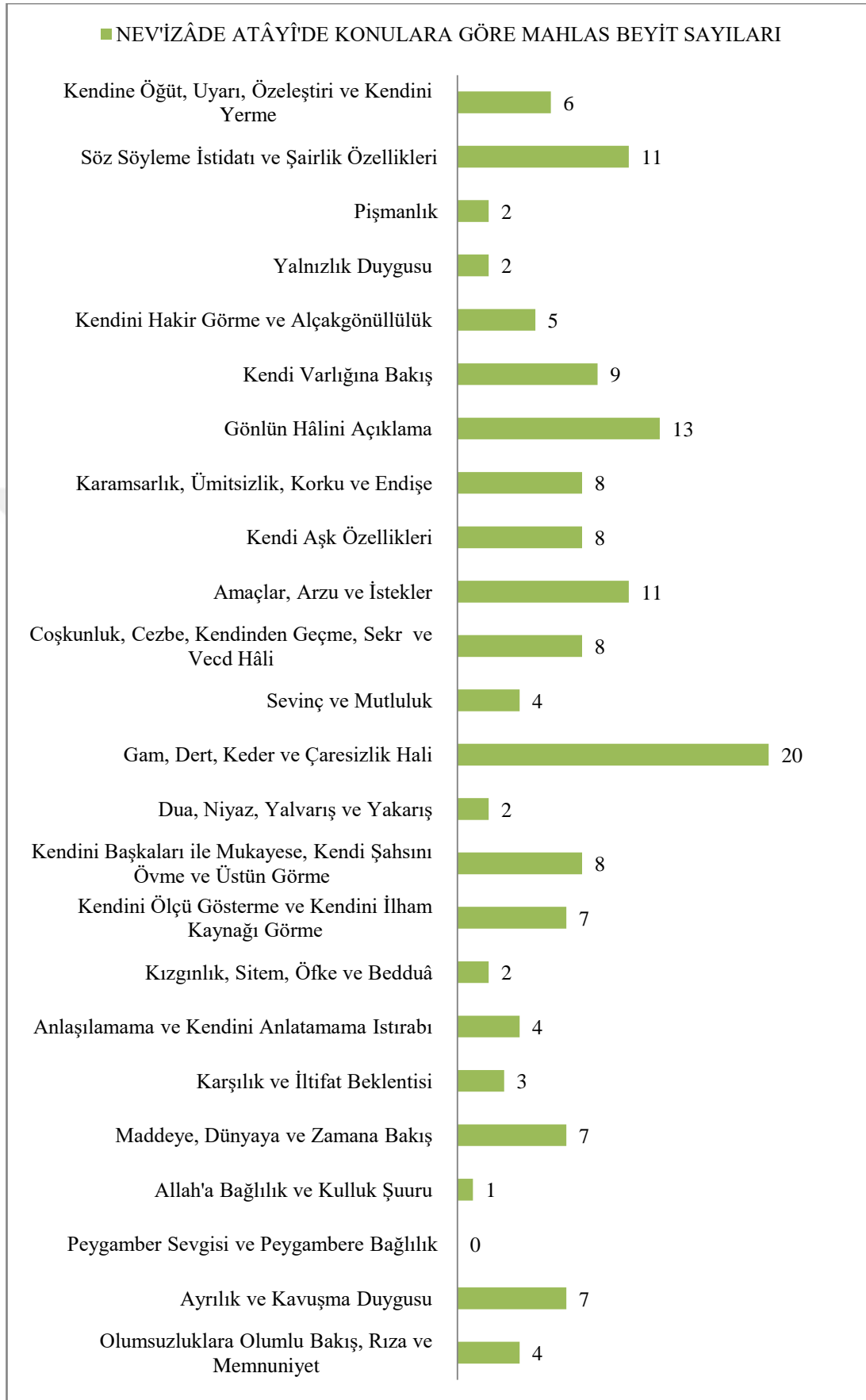
Grafik 26. Nâbî'de Konulara göre Mahlas Beyit Sayıları

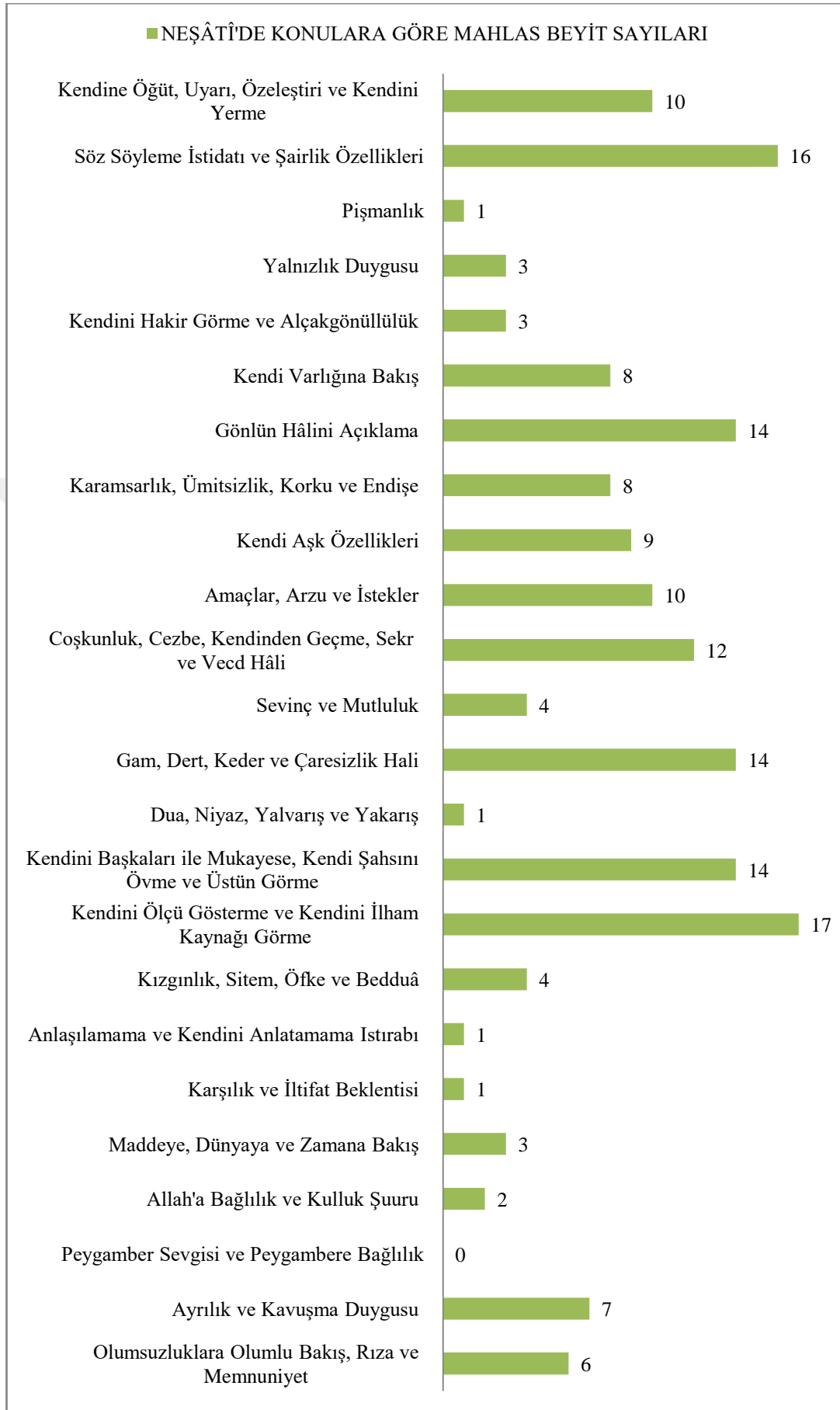
Grafik 27. Nâ'ilî'de Konulara göre Mahlas Beyit Sayıları

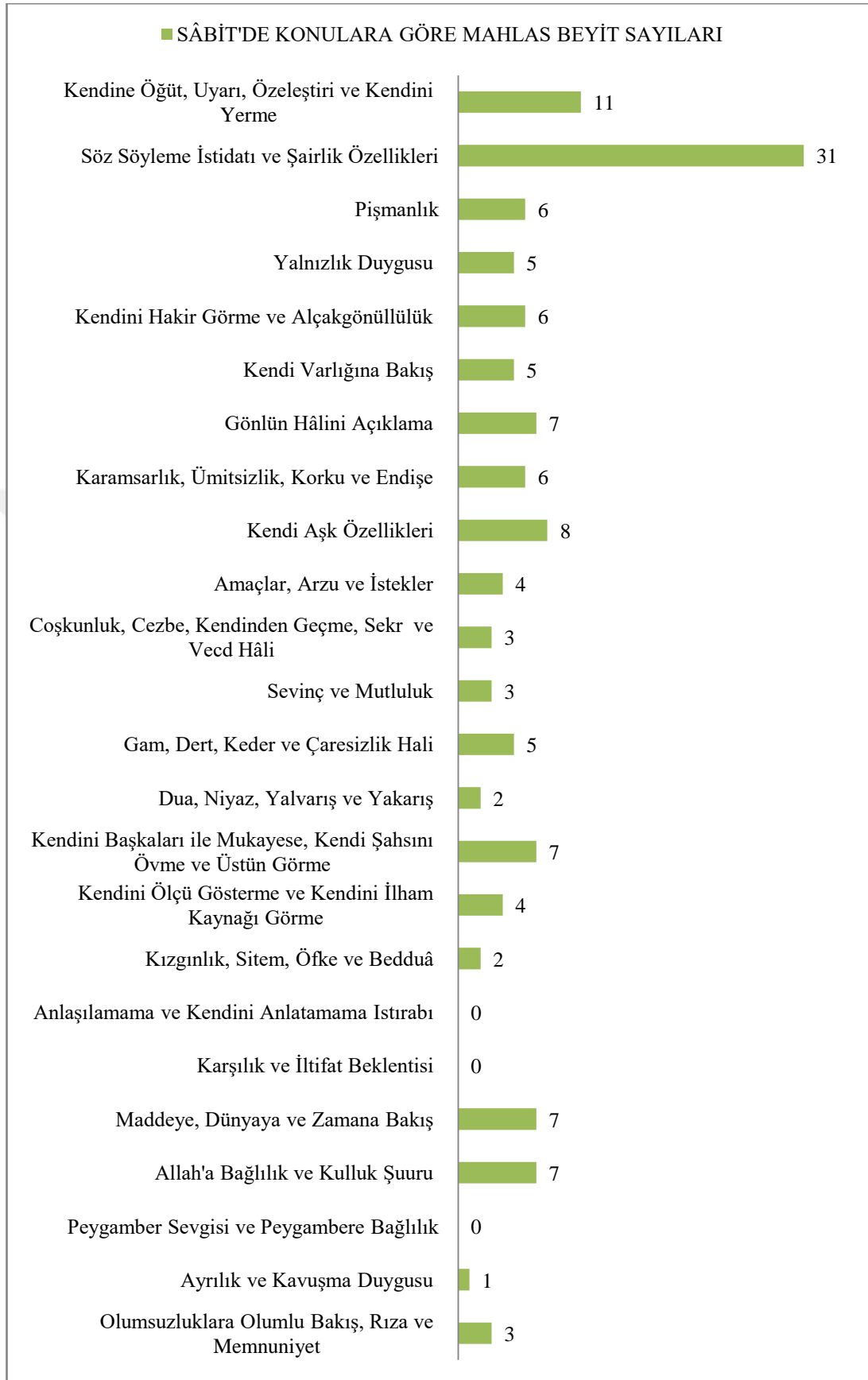
Grafik 28. Nef'îde Konulara göre Mahlas Beyit Sayıları

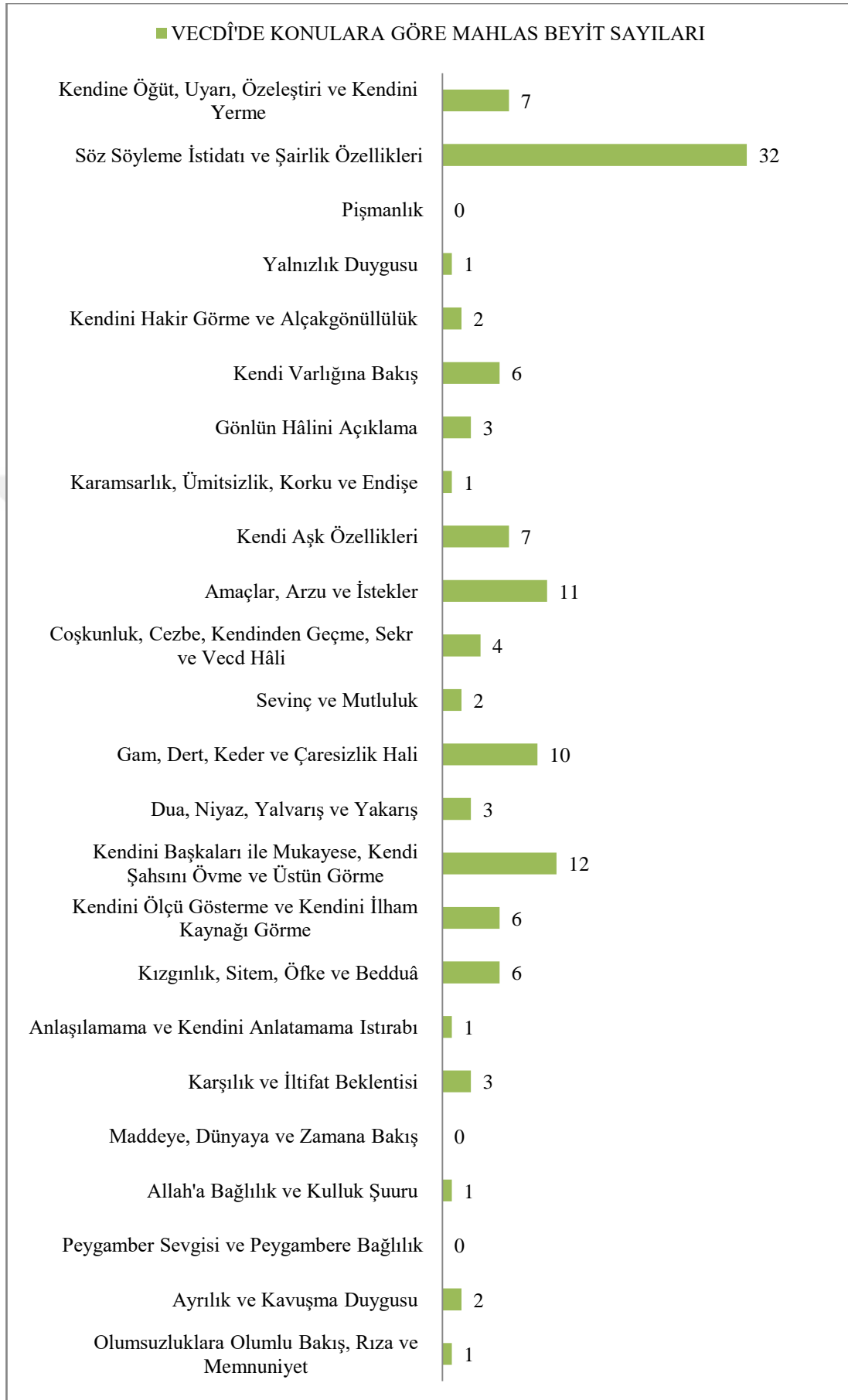
Grafik 29. Nev'izâde 'Atâyî'de Konulara göre Mahlas Beyit Sayıları

Grafik 30. Neşâtî'de Konulara göre Mahlas Beyit Sayıları

Grafik 31. Sâbî'te Konulara göre Mahlas Beyit Sayıları

Grafik 32. Vecdî'de Konulara göre Mahlas Beyit Sayıları

KAVRAM İNDEKSİ

- âşık, 14, 66, 74, 87, 109, 123, 178, 184, 185, 192, 196, 197, 211, 227, 228, 256, 262, 270
- Aşk, 17, 56, 87, 109, 123, 135, 144, 151
- bâde, 17, 56, 74, 109, 180, 182, 185, 197, 258, 270
- bârân, 74, 100, 109, 151
- belâ, 12, 66, 74, 109, 151, 177, 193, 229
- Ben, 4, 7, 12, 30, 66, 74, 87, 109, 123, 180, 217, 244, 275
- benlik, i, iii, 3, 4, 8, 66, 229
- bîmâr, 17, 74, 151, 241
- bûs, 30, 109, 123
- bülbül, 30, 56, 87, 109, 123, 135, 151, 166, 176, 186, 190, 215, 217, 221, 222, 254, 258
- Bülbül, 30, 87, 123, 144, 151, 178, 187, 221, 258, 270
- câm, 17, 51, 66, 74, 87, 100, 109, 135, 144, 151, 177, 180, 192, 198, 229, 245, 249, 266
- cân, 17, 56, 66, 74, 87, 100, 123, 144, 151, 166, 177, 186, 197, 198, 240, 253, 262
- cefâ, 17, 74, 123, 151, 213
- çeşm, 17, 30, 100, 109, 135, 144, 200, 207, 255, 264
- derûn, 66, 74, 87, 100, 109, 123, 151
- dil, 17, 30, 51, 56, 66, 74, 87, 100, 109, 123, 135, 144, 151, 166, 177, 178, 180, 182, 183, 185, 188, 190, 193, 195, 197, 198, 199, 200, 202, 204, 209, 212, 216, 217, 229, 253, 254, 255, 256, 259, 262, 265, 266, 270, 271
- eşk, 87, 109, 151, 195, 229
- felek, 17, 30, 123, 151, 166, 207, 255
- fenâ, 17, 74, 87
- firak, 30, 182, 227, 252
- Firâk, 56, 151, 258
- firkat, 30, 56, 123, 151, 252, 253, 258, 259
- gam, 8, 17, 74, 87, 100, 109, 123, 135, 144, 151, 183, 193, 205, 217, 229, 253, 256, 264, 265, 266, 267, 268, 270, 271
- gamze, 100, 109, 123, 193, 200
- Gamze, 87, 100, 135, 151
- gayb, 30, 87, 270
- gazel, i, 17, 30, 51, 74, 100, 123, 183, 184, 186, 226, 249
- genc, 87, 100, 123, 267
- gönül, 1, 17, 30, 51, 56, 66, 74, 87, 100, 109, 123, 135, 144, 151, 166, 178, 190, 193, 195, 209, 217, 225, 229, 254, 256, 263, 265, 266
- gûş, 30, 87, 123, 151, 202, 212
- Gül, 17, 74, 100, 123, 166, 215, 222, 254
- gülşen, 17, 74, 100, 144, 189
- Gülşen, 30, 74, 123, 144, 151, 166, 215, 222, 248, 254
- hâk, 17, 66, 74, 87, 100, 109, 123, 151, 166, 178, 193, 197, 198, 208, 226, 229, 244, 270
- hâme, 17, 30, 74, 151
- Hâme, 30, 74, 135, 181, 229, 242
- harâba, 109, 123, 229
- harâbât, 17, 74, 87, 109, 123, 135, 229
- hazân, 17, 100, 205
- hicrân, 30, 87, 151
- Himmat, 30, 100, 151, 166, 176, 192
- hubân, 17, 100, 216
- hûbân, 109, 179
- humâr, 17, 56, 74, 100, 123, 135, 151, 229, 253
- hûn, 17, 87, 109, 151, 229
- Hûn, 17, 74, 87, 181, 224

- kadeh, 87, 100, 135, 144, 151, 188, 224, 256, 262
kâmet, 151, 204, 213
kûy, 74, 186, 229
Kûy, 56, 74, 87, 123, 224
lakab, 5
Leb, 30, 74, 123, 151
Levh-i mahfûz, 74, 87
lutf, 56, 100, 109, 123, 151, 166, 240, 243, 262, 263
mahabbet, 17, 30, 56, 87, 109, 135, 177, 184, 190, 192, 196, 197, 204, 229, 263, 270
mahlas, i, iii, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 17, 30, 51, 56, 66, 87, 100, 109, 123, 135, 144, 151, 166, 175, 176, 178, 180, 183, 184, 186, 188, 189, 192, 194, 196, 199, 202, 203, 209, 210, 213, 216, 217, 218, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 238, 241, 242, 246, 247, 248, 250, 252, 257, 275
Mahlas beyit, 2, 4
Meclis, 87, 123, 144, 221, 249
meh, 109, 135, 151, 188, 222, 229, 254, 256
Mest, 74, 87, 100, 109, 135, 151, 193, 198
mey, 17, 30, 74, 87, 100, 109, 123, 135, 144, 151, 178, 202, 213, 214, 227, 265, 266
mihnet, 30, 66, 74, 151, 182, 266
nazm, 30, 74, 123, 144, 186, 187, 190, 197, 201, 202, 227, 229, 257, 270
neşve, 74, 87, 109, 135, 144, 245, 265
Nigâh, 123, 144, 225, 256
Pîr, 87, 109, 265
rind, 74, 109, 182, 185, 197, 229, 270
Rind, 17, 74, 109, 182, 229, 270
sâki, 87, 100, 151, 181, 205, 224
Sâkî, 100, 151, 213, 224, 256
sehâb, 56, 74, 100, 109, 151
Suhen, 9, 30
sultân, 51, 123, 198, 270
sühan, 30, 190, 202, 270
Şeb, 74, 123
şûh, 30, 194, 211, 228
Tab', 17, 30, 74, 87, 183, 197
Tarîk, 17, 109
vîrân, 17, 74, 87, 100, 151, 198, 229
visal, 123, 252, 254
visâl, 66, 123, 257
vuslat, 17, 74, 87, 123, 135, 144, 151, 166, 209, 227, 229, 252, 254, 256, 257, 258
vücûd, 17, 66, 74, 109, 151, 182, 243, 270
yâr, 30, 66, 74, 87, 100, 151, 264, 266, 271
zebân, 17, 30, 56, 74, 87, 109, 151, 181, 189, 215, 229, 243, 270
zûlf, 87, 100, 135, 151

ÖZGEÇMİŞ

Ahmet Geprem 1985 yılında Gaziantep'te doğdu. İlkokulu Münif Paşa İlkokulu'nda, ortaokulu Cennet Süzer İlköğretim okulunda, liseyi Hasan Süzer Lisesi'nde okudu. 2008 yılı itibariyle Fırat Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde lisans eğitimini tamamladı. 2009 yılında Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Tezsiz Yüksek Lisans yaptı. Çeşitli kurumlarda Osmanlıca kursları verdi. 2016 yılında İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun olarak ikinci lisans eğitimini tamamlamış oldu. Halen Mardin Kızıltepe Süleyman Solhan Anadolu İmam Hatip Lisesi'nde öğretmen olarak görev yapmaktadır. Evli ve bir çocuk babasıdır.

VITAE

Ahmet Geprem was born in Gaziantep in 1985. He attended MünifPaşaPrimary School, CennetSüzerElementary School and HasanSüzerHigh School successively. He completed his undergraduate education in the department of Turkish Language and Literature, Faculty of Arts and Sciences in FıratUniversity in 2008. In 2009, he fulfilled his master's degree (non-thesis) in Institute of Social Sciences in FıratUniversity. He taught Ottoman Turkish in different institutions. He completed his second undergraduate education and he graduated from the Faculty of Theology in İnönü University in 2016. Currently, he works as a teacher at SüleymanSolhanAnatolianReligiousVocationalHigh School in Kızıltepe, Mardin. He is married and has one child.